

Agder Vitenskapsakademi

ÅRBOK 2010

Agder Vitenskapsakademi ~ Årbok 2010

Agder Vitenskapsakademi

Årbok 2010

Redigert av
akademisekretær Thor Einar Hanisch

© 2011 Portal forlag, Agder Vitenskapsakademi og forfatterne

Utgitt i samarbeid med Agder Vitenskapsakademi

ISBN: 978-82-92712-54-2

ISSN: 0809-7283

Foto

Forsiden: Mollestad-eika, Sørlandets eldste og største eik. Foto: Olav Breen
Kjell Nupens diplombilde. Foto: Torvald Slettebø

Design: Apostolos Spanos, Script

Trykk: InPrint, Latvia

Alle henvendelser om denne boken kan rettes til:

Portal forlag AS
Gimlemoen 19
4630 Kristiansand
www.portalforlag.no
post@portalforlag.no

Agder Vitenskapsakademi
Postboks 422
4604 Kristiansand
www.agdervitenskapsakademi.no
E-post: thor.e.hanisch@uia.no
Tel.: +47 38141105

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven
eller fotografiloven eller i strid med avtaler inngått av KOPINOR,
interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Innhold

Forord	7
Statutter	8
Matrikkel	11
Styrets Årsmelding for 2010	36

VINTERMØTE

FRIDA FORSGREN, Fra Leonardo til Gimle Gård. Maleriet <i>Kristus blant de skriftlærde</i> i Bernt Holms malerisamling	44
MICHAEL SCHULTE, Runene på Hogganvik-steinen ved Mandal. En runologisk og lingvistisk kommentar	48
NILS CHR. STENSETH, Darwins banebrytende innsikt	66

VÅRMØTE

FRIDA FORSGREN, <i>Begråtelsen</i> på Gimle Gård	72
PÅL REPSTAD, Religionens estetisering – et sosiologisk forskningstema Æresdoktor ved Uppsala universitet 21. januar 2010	75
BERNT HAGTVET, “Ett menneskes sak er vår alles sak”. Bjørnstjerne Bjørnson, de intellektuelle og justismordet på armékaptein Alfred Dreyfus (1894–1906)	84

SOMMERMØTE

FRIDA FORSGREN, <i>Caesars død</i> på Gimle Gård	92
JOHN OLE ASKEDAL, Nicolai Henrich Jæger (1780–1846), Byfogd i Arendal, leksikografisk pioner og naturhistorisk entusiast	95
REINHARD SIEGMUND-SCHULTZE, Johannes Lohne (1908–1993). Den store glemte og politisk omstridte vitenskapshistorikeren fra Agder	129

ÅRSMØTE OG ÅRSFEST

Referat fra årsmøtet 29.10.10	142
ARILD STUBHAUG, Den lange linja – Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab 250 år, 1760–2010	145
JERZY FEDOROWSKI, Takketale på vegne av de nye medlemmene	162
Utdeling av priser for 2010	164

INNHOLD

GUNHILD O. HAGESTAD, Remarks upon receiving the Research Prize, 2010	165
STEINAR SUPPHELLEN, Hilsen fra det Kgl. Norske Videnskabers Selskab	168

AKADEMIETS NOBELMØTE

DAG OLAV ANDERSEN, Nobelprisen i kjemi 2010	172
HANS HERLOF GRELLAND, Nobelprisen i fysikk 2010	175
MOHAMMAD AZAM MANSOOR, Nobelprisen i fysiologi eller medisin 2010	178
ELI-MARIE DANBOLT DRANGE, Nobelprisen i litteratur 2010	180
OLAV ARILD ABRAHAMSEN, Nobels fredspris for 2010	183
KRISTIN DALE, Nobels minnepris i økonomi 2010	190
MARIT AAMODT NIELSEN, Holbergs internasjonale minnepris 2010	193
LEIV STORESLETTEN, Abelprisen 2010	199

AKADEMIETS KAVLIMØTET OG LARS VEGARD MINNEFOREDRAG

TURID KNUTSEN, Kavliprisen i nanoteknologi 2010	204
MORTEN BREKKE, Kavliprisen i astrofysikk 2010	207
JOHS G. TORSTVEIT, Professor Lars Vegard. Forskaren, institusjonsbyggjaren, organisasjonsmannen og rettleiaren	215

THE POZNAŃ CHAPTER

JACEK FISIAK, Poznań Chapter of Agder Academy of Sciences and Letters. Report on activities in 2010	234
Poznań Chapter Members	235

ANNET

EVEN MOLAND, Bevaringsområder som forvaltningsverktøy: i sentrum for ny forskning på hummer i Skagerrakregionen	238
ERNST HÅKON JAHR, Hilsen til Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab ved 250-årsjubileet 2010	243
ERNST HÅKON JAHR, Hilsen til Kungliga Vetenskaps-Societeten i Uppsala ved 300-årsjubileet	247

Forord

Med dette framlegges Agder Vitenskapsakademis niende årbok, etter reetableringen som vitenskapsakademi i 2002. Årboka for 2010 er, som de åtte tidligere, redigert av akademisekretær Thor Einar Hanisch i samarbeid med en redaksjonskomite, som består av Ernst Håkon Jahr, Leiv Storesletten, Olav Breen og redaktøren.

Olav Breen og Thor Einar Hanisch har stått for fotograferingen. Thor Kristian Hanisch har bistått dатateknisk, og Kirsten Hanisch med korrektur.

Agder Vitenskapsakademi i september 2011

Ernst Håkon Jahr
Preses

Statutter

1

Agder Vitenskapsakademi (Agder Academy of Sciences and Letters) har til formål å fremme alle former for vitenskapelig virksomhet på Agder og forståelsen for vitenskapens betydning i samfunnet. Denne oppgaven søkes løst ved bl.a. å arrangere møter, konferanser og foredrag, samt ved å dele ut vitenskapelige priser og arrangere prisoppgaver.

2

Akademiet har maksimalt 205 tellende medlemmer: 1) fra Agder (100 plasser), 2) fra resten av landet (50 plasser) og 3) utenlandske (50 plasser), dessuten 4) æresmedlemmer (maksimalt 5). Betegnelsene gjelder bopel, ikke nasjonalitet eller statsborgerskap. Ved flytting kan derfor et medlem skifte gruppertilhørighet.

Fra og med det år et medlem fyller 70 år, går det ut av den antallsbegrensete medlemsmasse, men beholder alle rettigheter som medlem.

Det bør sikres en rimelig fordeling av medlemmer mellom de ulike fagområdene. Medlemmene har innsynsrett ved innvalg, en rett som effektueres ved oppmøte i sekretariatet. Innvalg av medlemmer skjer etter begrunnet forslag fra minst to av Akademiets medlemmer. Fristen for å sende inn forslag fastsettes av styret. Styret skal hvert år avgjøre hvor mange ledige plasser som kan fylles i hver medlemskategori. Styret behandler og prioriterer mellom forslagene før de blir sendt til skriftlig avstemning blant medlemmene. Medlemmene innvelges etter en vurdering av vedkommendes dokumenterte vitenskapelige kompetanse eller kunstneriske innsats. For å bli valgt må den foreslår ha minst halvparten av de avgitte stemmer. Innvalg skal bekreftes i medlemsmøte. Eventuelle nærmere bestemmelser om innvalg fastsettes av styret.

Valg av æresmedlemmer foretas av Akademiets medlemmer fra Agder etter forslag fra styret. Den foreslår må ha $\frac{3}{4}$ av de avgitte stemmer for å bli valgt. Eventuelle nærmere bestemmelser om valg av æresmedlemmer fastsettes av styret.

Styret kan bestemme å opprette avdelinger av Akademiet andre steder enn på Agder dersom det anses ønskelig for utvikling av eller støtte til Akademiets virksomhet. Styret bevilger årlig støtte til avdelingen(e) på det første

styremøte hvert år. Støtten avpasses etter akademiets generelle økonomi. For å sikre nær forbindelse mellom Akademiet og Akademiets avdeling(er), er Preses, eller den preses utpeker, fullt medlem av avdelingen(e).

Akademiet har også assoserte medlemmer. Som assoserte medlemmer av Akademiet kan innbys vitenskapelig interesserte personer og bedrifter og institusjoner som bidrar til å fremme Akademiets formål. Styret avgjør hvilke privatpersoner og bedrifter og institusjoner som skal innbys som assoserte medlemmer. Liste over assoserte medlemmer trykkes i Akademiets årbok.

3

Akademiet ledes av disse organer:

a) Årsmøtet, som er den høyeste myndighet og holdes hvert år på den fredag som er nærmest Akademiets stiftelsesdag 27. oktober. Styret kaller inn til årsmøtet med tre ukers varsel. Mellom årsmøtene holdes det medlemsmøter.

b) Styret velges av årsmøtet og består av preses og fire medlemmer. Det velges også første, andre og tredje varamedlem. Årsmøtet velger valgkomite på fire medlemmer. Preses og fire styremedlemmer velges for to år. Valgkomiteen velges for tre år. Styret konstituerer seg selv og velger visepreses blant styremedlemmene. Visepreses bør representere en annen vitenskap enn preses. Preses er styrets leder og Akademiets talsmann utad. Styret har som oppgave å ivareta Akademiets vitenskapelige og økonomiske interesser. Akademiets daglige arbeid drives av et sekretariat med akademisekretæren som leder.

Akademisekretæren velges av årsmøtet for ett år av gangen, rapporterer til styret og mottar, hvis økonomien tilsier det, en godtgjørelse som fastsettes hvert år av styret. Styret kan eventuelt vedta at også andre i sekretariatet skal motta godtgjørelse.

4

Styret legger hvert år fram årsberetning og revidert regnskap for behandling på årsmøtet. Revisor velges av årsmøtet. Akademiets årbok legges fram på årsmøtet. Årboka inneholder bl.a. Akademiets matrikkel.

5

For å kunne fremmes for årsmøtet må forslag til endring i disse statutter komme inn til styret minst en måned før årsmøtet. Forslag må gjøres kjent for medlemmene sammen med innkallingen til årsmøtet. Til vedtak kreves 2/3 flertall.

6

Akademiet kan kun oppløses etter innstilling av styret, og etter vedtak med

minst 2/3 flertall i to på hverandre følgende ordinære årsmøter. Ved eventuell oppløsning tilfaller Akademiets formue Universitetet i Agder.

(Statuttene ble vedtatt 27.10.2003, med senere endringer, sist 29.10.2010)

Statutter for priser

Sørlandets kompetansefonds forskningspris

1. Prisen tildeles av Agder Vitenskapsakademi for ett eller flere vitenskapelige arbeider.
2. Prisen deles ut hvert år.
3. Prisen er på NOK 30.000 og et diplom eller bilde.
4. Prisen tildeles en forsker tilknyttet Agder.
5. Styret i Agder Vitenskapsakademi oppnevner en jury på fem medlemmer.
6. Juryens avgjørelse er endelig. Juryen avgir en skriftlig begrunnelse for tildelingen.
7. Medlemmene av Agder Vitenskapsakademi kan foreslå priskandidater innen en frist satt av styret.
8. Prisen deles ut av Preses på akademiets årsmøte.
9. Prisen deltes første gang ut på årsmøtet 2004, for et arbeid publisert i 2002 eller 2003.

Sørlandets kompetansefonds populærvitenskapelige pris

1. Prisen tildeles av Agder Vitenskapsakademi for ett eller flere populærvitenskapelige bidrag.
2. Prisen deles ut hvert år.
3. Prisen er på NOK 20.000 og et diplom eller bilde.
4. Prisen tildeles en bidragsyter tilknyttet Agder.
5. Styret i Agder Vitenskapsakademi oppnevner en jury på tre medlemmer.
6. Juryens avgjørelse er endelig. Juryen avgir en skriftlig begrunnelse for tildelingen.
7. Medlemmene av Agder Vitenskapsakademi kan foreslå priskandidater innen en frist satt av styret.
8. Prisen deles ut av Preses på akademiets årsmøte.
9. Prisen deltes første gang ut på årsmøtet 2004, for et bidrag i 2002 eller 2003.

Matrikkel

STYRE

Ernst Håkon Jahr, preses

Svein Gunnar Gundersen, visepreses

Tore Austad

Olav Skjevesland

Leiv Storesletten

AKADEMISEKRETÆR

Thor Einar Hanisch

MEDLEMMER

Andersen, Otto, siv.øk. NHH, professor, Universitetet i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap, fagområde internasjonalisering, f. 11.8.48. Medlem 2002. Postadresse: Eikebakken 1, 4622 Kristiansand.

E-post: Otto.Andersen@uia.no

Austad, Tore, cand. philol., lektor, tidl. stortingsrepresentant for Vest-Agder, Kirke- og undervisningsminister 1981-83, f. 8.4.35. Tidl. akademisekretær, medlem 1965, styremedlem. Postadresse: Tryms v 14c, 4631 Kristiansand. E-post: tore_austad@hotmail.com

Austad, Torleiv, dr. theol., professor, Menighetsfakultetet, fagområde systematisk teologi, f. 9.3.37. Medlem 2003. Postadresse: Jomfrubråt v 68, 1179 Oslo. E-post: Torleiv.Austad@mf.no

Baardson, Bentein, regissør, skuespiller, teatersjef, fra 2010 adm. direktør ved Kilden Teater og Konserthus i Kristiansand, f. 6.11.53. Medlem 2010. Postadresse: Gange-Rolvs g 2c, 0273 Oslo. E-post: be-baar@online.no

Baker, Jonathan David, ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap, fagområde utviklingsstudier med fokus på

Etiopia og Tanzania, f. 31.10.43. Medlem 2002. Postadresse: Jern v 18, 4629 Kristiansand. E-post: Jonathan.Baker@uia.no

Barletta, Antonio, ph.d., professor, Universitetet i Bologna, fagområder teknisk/industriell fysikk, fluiddynamikk, f. 12.8. 63. Medlem 2008. Postadresse: DIENCA, Università di Bologna, Via dei Colli, 16, I-40136 Bologna. E-post: antonio.barletta@mail.ing.unibo.it

Beisland, Hans Olav, dr. med., overlege Sørlandet Sykehus Arendal, fagområde kirurgi og urologi, kreftforskning, f. 29.12.42. Medlem 2002. Postadresse: Sørlandet Sykehus Arendal, serviceboks 605, 4809 Arendal. E-post: hans.olav.beisland@sshf.no

Bekken, Otto Borger, ph.d., försteamanuensis, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde matematikk/didaktikk, f. 3.5.40. Medlem 2006. Postadresse: Torsvikkleiva 12, 4637 Kristiansand. E-post: Otto.B.Bekken@uia.no

Benestad, Finn, dr. philos., dr. h.c. (Münster og St. Olaf), professor em., Universitetet i Oslo, Institutt for musikk og teater, fagområde musikkvitenskap, f. 30.10.29. Medlem 2002. Postadresse: Agder allé 4a, 4631 Kristiansand. E-post: Finn.Benestad@gmail.no

Berg, Kirsten Marie Bråten, kunstner og kulturformidler, folkemusiker, sanger, kveder og sølvsmed, f. 7.1.50. Medlem 2008. Postadresse: Nomeland, 4748 Rysstad. E-post: kbberg@online.no

Bernt, Jan Fridthjof, dr. juris, professor, Universitetet i Bergen, Juridisk fakultet, fagområder forvaltningsrett, kommunalrett, sosial- og helserett, rettskildelære, rettsteori, f. 6.7.43. Medlem 2005. Postadresse: Myrdalskogen 121, 5119 Ulset. E-post: jan.f.bernt@jur.uib.no

Bjorvatn, Bjarne, dr. med., professor, Universitetet i Bergen, Senter for internasjonal helse, og WHO, Geneve, fagområde infeksjonsmedisin, med. mikrobiologi, internasjonal helse og WHO vaksine-politikk, f. 4.12.36. Medlem 2002. Postadresse: Narestø, 4810 Eydehavn. E-post: bjarne.bjorvatn@cih.uib.no

Bjorvatn, Kjell, dr. med., professor, Universitetet i Bergen, fagområde odontologi, spesialist i tannregulering og barnetannpleie, f. 8.2.33. Medlem 2007. Postadresse: Bergstø 88, 4790 Lillesand. E-post: Kjell_Bjorvatn@hotmail.com

Bjorvatn, Øyvind, cand. philol., lektor, tidl. stortingsrepresentant for Aust-Agder, forfatter på fagområdet historie, lokalhistorie, f. 26.4.1931. Medlem 1962. Postadresse: Østerkleiv 17, 4900 Tvedstrand.

E-post: oyvind.bjorvatn@kabeltv.as

Bjøranger, Jan, professor, Universitetet i Stavanger, fagområde musikk, spesialområde fiolin og orkester, f. 6.1.68. Medlem 2006. Postadresse: Terje Løvås vei 87, 4879 Grimstad. E-post: jan.bjoranger@uis.no

Bjørnenak, Trond, dr. oecon., professor, Norges Handelshøyskole, fagområde bedriftsøkonomi, økonomisk styring, f. 31.1.64. Medlem 2002. Postadresse: Fladefjell 20, 4878 Grimstad. E-post: Trond.Bjornenak@nhh.no

Kurt Braunschweig Müller, dr. hab., professor, Universität Hamburg, fagområde nordisk språkhistorie, f. 11.4.48. Medlem 2008. Postadresse: Universität Hamburg, Von-Melle-Park 6, 20146 Hamburg.

E-post: kurt.braunschweigmueller@t-online.de

Brautaset, Knut, m.sc., m.ed., dosent, tidl. rektor Høgskolen i Agder, nå Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde regulerings-teknikk, oljehydraulikk, servoteknikk, f. 16.9.39. Åresmedlem 2003. Postadresse: Ås v 27, 4879 Grimstad. E-post: Knut.Brautaset@uia.no

Breen, Olav, prosjektleder, Universitetet i Agder, fagbokforfatter, tidl. akademisecretær, f. 31.3.48. Medlem 1973. Postadresse: Kroodd v 7, 4624 Kristiansand. E-post: Olav.Breen@uia.no

Breistein, Ingunn Folkestad, dr, theologian, førsteamanuensis, forskningsleder, Ansgar Teologiske Høgskole, fagområde nyere norsk kirkehistorie, f. 1.4.63. Medlem 2008. Postadresse: Odderhei Terrasse 3, 4639 Kristiansand.
E-post: breistein@ansgarskolen.no

Breiteig, Trygve, cand. real., dosent, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, tidl. lærerhøgskolerektor, fagområde matematikk-didaktikk, f. 16.6. 41. Medlem 2003. Postadresse: Fuglevikkleiva 60, 4637 Kristiansand. E-post: Trygve.Breiteig@uia.no

Breivik, Gunnar, dr. scient., professor, Norges Idrettshøgskole, fagområder samfunnsvitenskap, idrettsfilosofi og etikk, f. 8.4.43. Medlem 2008. Postadresse: Kjelsås v 30 0488 Oslo. E-post: gunnar.breivik@nih.no

Burn, Robert P., ph.d., professor em. University of Exeter, fagområde matematikk/didaktikk, f. 15.8.34. Medlem 2005. Postadresse: Sunnyside, Barrack Rd, Exeter, EX 2 6AB, UK.

E-post: R.P.Burn@exeter.ac.uk rpburn@exeter.ac.uk

Cestari, Maria Luiza, dr. philos., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde matematikk-didaktikk, f. 17.2.46. Medlem 2002. Postadresse: Torsvikkleiva 12, 4637 Kristiansand.

E-post: Maria.L.Cestari@uia.no

Conway, John Thomas, ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde aerodynamikk og flymekanikk, matematikk, fysikk, f. 17.9.56. Medlem 2002. Postadresse: Groose v 238b, 4879 Grimstad. E-post: John.Conway@uia.no

Dahl-Jørgensen, Knut, dr. med., professor, Universitetet i Oslo, fagområde pediatri, spesialitet sukkersyke blant barn og unge, f. 26.3.49. Medlem 2007. Postadresse: Øvre Smestad v 44b 0378 Oslo. knut.dahl-jorgensen@medisin.uio.no

Da Silva, António Barbosa, dr. theol., professor, Ansgar teologiske høgskole, fagområder systematisk teologi og psykisk helsearbeid, f. 17.1.44. Medlem 2006. Postadresse: Halvdan Svartes v 4d, 4633 Kristiansand.

E-post: dasilva@ansgarhs.no

Dorfmüller, Joachim, dr. phil.habil, professor, Westfälische Wilhelms-Universität Münster, Institut für Musikwissenschaft und Musikpädagogik, f. 13.12.38. Medlem 2004. Postadresse: Ringelstrasse 22, 42289 Wuppertal, Deutschland. E-post: Joachim.Dorfmueller@gmx.de

Drange, Tore, sivilarkitekt, eget arkitektfirma Grimstad, arkitektoniske arbeider som Ericsson-komplekset i Grimstad, Tyholmen hotell i Arendal, Rasmussen-gruppens bygg i Kristiansand og Norges Ambassade i Brasilia, f. 13.2.39. Medlem 2006. Postadresse: Vollekjær, 4885 Grimstad.

E-post: arkitektdrange@hotmail.com

Dybo, Tor, dr. art., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for kunstfag, fagområde rytmisk musikk, spesielt jazz, etnomusikologi, f. 1.5.57. Medlem 2006. Postadresse: Elve g. 30, 4614 Kristiansand. E-post: Tor.Dybo@uia.no

Dziubalska-Kolaczyk, Katarzyna, d.litt. & ph.d., professor, Adam Mickiewicz University, Poznań, fagområde engelsk, lingvistikkens historie,

f. 27.5.60. Medlem 2005. Postadresse: al. Niepodleglosci 4, 61-874 Poznań, Poland; privatPostadresse: Swiebodzinska 82, 60-162 Poznań.
E-post: dkasia@ifa.amu.edu.pl

Edlund, Lars-Erik, fil.dr., professor, Umeå universitet, fagområde nordisk språkvitenskap, f. 16.8.53. Medlem 2009. Postadresse: Smedsgatan 2, 903 22 Umeå. E-post: lars-erik.edlund@nord.umu.se

Edstöm, Olle, fil. dr. professor, Göteborgs universitet, musikkvitenskap, f. 31.7.45. Medlem 2009. Postadresse: Möttviksvägen 15, 42166 Västra Frölunda. E-post: olle.edstrom@musicology.gu.se

Egeberg, Per Kristian, dr. scient., professor, viserektor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde kjemi, geokjemi, kjemisk oseanografi, akvatisk kjemi, miljøkjemi, fornybar energi, f. 23.12.56. Medlem 2002. Postadresse: Gudbrandslia 13A, 4638 Kristiansand. (død 25.8.10).

Ellingsen, Svein, dr. h.c. (Menighetsfakultetet), salmedikter, sterkt representer i Norsk Salmebok og Salmer 97 og i en rekke utenlandske salmebøker, kjent som solidaritetens, håpets og miljøvernets salmedikter, f. 13.7.29. Medlem 2006. Postadresse: Betrum v.13, 4815 Saltrød. E-post: svein-ellingsen@c2i.net

Elmevik, Lennart, fil. dr., professor, Uppsala universitet, nordisk språkvitenskap, f. 2.2.36. Medlem 2009. Postadresse: Vasagatan 1c, SE-753 13 Uppsala. E-post: lennart.elmevik@telia.com

Engebretsen, Martin, dr. art., professor Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde språk, kommunikasjon og teknologi, f.28.12.61. Medlem 2010. Postadresse: Andøysløyfen 127, 4623 Kristiansand. E-post: Martin.engebretsen@uia.no

Eriksen, Roy T., dr. philos., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde engelsk filologi, renessansestudier, f. 8.10.48. Medlem 2002. Postadresse: Helgolands g. 7, 4616 Kristiansand. E-post: Roy.Eriksen@uia.no

Falkenberg, Andreas Wyller, ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap, fagområde internasjonal handel og verdikjeder, kultur og etikk, f. 18.4.48. Medlem 2004. Postadresse: Dregge v 7, 4639 Kristiansand. E-post: Andreas.Falkenberg@uia.no

Falkenberg, Joyce, ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap, fagområde strategisk forandring og implementering; allianser og nettverk, f. 28.2.47. Medlem 2004. Postadresse: Dregge v 7, 4639 Kristiansand. E-post: Joyce.Falkenberg@uia.no

Farstad, Per Kjetil, phil.dr., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for kunstfag, fagområde musikk, klassisk gitar, lutt og andre historiske strengeinstrumenter, f. 25.9.52. Medlem 2004. Postadresse: Dals v. 13, 4634 Kristiansand. E-post: Per.K.Farstad@uia.no

Fedorowski, Jerzy, dr.sc., ph.d., professor, tidl. rektor ved Adam Mickiewicz University, Poznań, fagområde geologi, spesielt fossilfeltet, f. 5.9.34. Medlem 2010. Postadresse: Lisowskiego 6/1 61-606 Poznań, Polen.

E-post: jerzy@amu.edu.pl

Finfoft, Knut, dr. philos., professor em. NTNU, fagområde fonetikk, f. 10.5.33. Medlem 2002. Postadresse: Elgfaret 4, 3790 Helle. (død 20.4.11).

Fisiak, Jacek, O.B.E., dr. habil., professor, School of English, Adam Mickiewicz University, Poznań, fagområde engelsk språkvitenskap, f. 10.5.36. Medlem 2004. Postadresse: UAM al. Niepodleglosci 4, 61-874 Poznań, Polen.
E-post: fisiak@amu.edu.pl

Fowler, Alastair, d.litt, FBA, Regius professor em., University of Edinburgh, fagområde engelsk litteratur og retorikk, f. 30.8.27. Medlem 2003. Postadresse: 11 East Claremont Street, Edinburgh EH7 4HT, Scotland. Tlf. 0131 556 0366

Fuglestad, Anne Berit, ph.d., professor, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde matematikk, spesialitet IKT-teknologi i læring og undervisning, f. 30.7.45. Medlem 2007. Postadresse: Holdalsnuten 26, 4633 Kristiansand. E-post: anne.b.fuglestad@uia.no

Gabbay, Dov. M., ph.d., professor of logic, Kings College, London, fagområde logikk og beregning, bevisteori, logisk modellering av naturlige språk, f. 45. Medlem 2006. Postadresse: Kings College, Strand, London WC2R 2LS, UK. E-post: dg@dcs.kcl.ac.uk

Gallefoss, Frode, dr.med, seksjonsoverlege Sørlandet Sykehus Kristiansand, lungespesialist, f. 16.5.56. Medlem 2006. Postadresse: Ole Bulls g 30, 4630 Kristiansand. E-post: frode.gallefoss@sshf.no

Goodchild, Simon, ph.d., professor Universitetet i Agder, fagområde matematikk-didaktikk, f. 21.7.50. Medlem 2008. Postadresse: Bjørndalsheia 22d, 4633 Kristiansand. E-post: simon.goodchild@uia.no

Golusinski, Wojciech, dr. med., dr. hab., professor, Poznań University of Medical Sciences, fagområde øre, nese, hals, f. 10.9.56. Medlem 2003. Postadresse: Ul. Fredry 10, 61-701 Poznań, Polen. E-post: wgolus@ump.edu.pl

Gonzalez, Jose Julio, dr. rer. nat., dr. techn., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde systemdynamikk, informasjons-sikkerhet og kritisk infrastruktur, f. 15.2.44. Medlem 2002. Postadresse: Holmen, Reddal, 4886 Grimstad. E-post: Jose.J.Gonzalez@uia.no

Gran, Jan Tore, dr. med., professor, Rikshospitalet, fagområde reumatologi, f. 29.4.49. Medlem 2002. Postadresse: Skilsø 4818 Færvik.
E-post: jan.tore.gran@rikshospitalet.no

Grelland, Hans Herlof, dr. philos., cand.real., master i filosofi, professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde kvantekjemi, fysikkens filosofi og eksistensfilosofi, f. 30.10.47. Medlem 2002. Postadresse: Biodd g 28 b, 4878 Grimstad. E-post: Hans.Grelland@uia.no

Grevholm, Barbro Elisabeth, fil. lic., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde matematikk-didaktikk og matematikk, f. 4.12.41. Medlem 2002. Postadresse: Torridals v. 89, 4630 Kristiansand.
E-post: Barbro.Grevholm@uia.no

Grøttum, Kjell Arne, dr. med., overlege, Sørlandet Sykehus Kristiansand, fagområde indremedisin, blodsykdommer, f. 3.8.34. Medlem 2002. Postadresse: Bjørndalsheia 45, 4633 Kristiansand. E-post: Kjell.Grottum@abb.no

Gundersen, Svein Gunnar, dr. med., overlege, forskningssjef Sørlandet Sykehus Kristiansand, prof. II, Universitetet i Agder, Fakultet for helse- og idrettsfag, fagområder infeksjonsmedisin, tropemedisin, internasjonal helse, f. 28.7.48. Medlem 2002, visepreses. Postadresse: Teglverks v14, 4632 Kristiansand. E-post: svein.g.gundersen@sshf.no

Gupta, Rolf Arnvid, cand. musicae, sjefdirigent, Kristiansand Symfoniorkester, f. 14.1.67. Medlem 2005. Postadresse: Torriedals v 138a 4630, postboks 572, 4665 Kristiansand. E-post: rgupta@c2i.net

Haakedal, Elisabet, dr.art., försteamanuensis, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde religionspedagogikk, f. 10.9.55. Medlem 2009. Postadresse: Lillemetryveien 18, 4632 Kristiansand.
E-post: elisabet.haakedal@uia.no

Haanes, Vidar Leif, dr.theol, professor, rektor, Menighetsfakultet, Oslo, fagområde kirkehistorie, teologihistorie, stat og kirke, f. 27.4.61. Medlem 2006. Postadresse: Flåtestad v 70, 1415 Oppegård. E-post: Vidar.L.Haanes@mf.no

Hagelia, Hallvard, teol. dr., professor, Ansgar Teologiske Høgskole, fagområde språkvitenskap, spesialområde lingvistikk med hovedvekt på semittiske og klassiske språk, f. 29.6.44. Medlem 2007. Postadresse: Nedre Brattbakken 14, 4635 Kristiansand. E-post: hagelia@ansgarskolen.no

Hagestad, Gunhild O., ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultetet for økonomi og samfunnsvitenskap, prof.II ved NOVA, fagområde sosiologi, befolkningseldring, livsløp, generasjonsforhold, f. 6.11.42. Medlem 2002. Postadresse: Boks 16, 4795 Birkeland. E-post: gohagestad@gmail.com

Halvorsen, Else-Marie, professor em, fagbokforfatter, Universitetet i Agder, Seniorsenteret, Gimlemoen, fagområder didaktikk, verditemaer i lærerutdanning og skole, f. 12.3. 34. Medlem 2006. Postadresse: Kuholms v 116, 4632 Kristiansand. E-post: Else.M.Halvorsen@hit.no

Hanisch, Thor Einar, siv.øk og h.a. NHH, akademisekretær/daglig leder, tidl. regional høgskoledirektør, for Hordaland 1978-80, for Agder 1980-94, fagområde organisasjon og ledelse, f. 20.8.32. Medlem 1969. Postadresse: Olav Tryggvasons v 54, 4633 Kristiansand. E-post: Thor.E.Hanisch@uia.no

Haug, Dag Trygve Truslew, dr. art., försteamanuensis, Universitetet i Oslo, Institutt for filosofi, idé- og kunsthistorie og klassiske språk, fagområde latin, f. 17.4.76. Medlem 2008. Postadresse: UiO. E-post: d.t.t.haug@ifikk.uio.no

Haugeberg, Glenn, dr. med., overlege, Sørlandet Sykehus Kristiansand, fagområde reumatologi, f. 21.6.62. Medlem 2005. Postadresse: Marviks v 75, 4632 Kristiansand. E-post: Glenn.Haugeberg@sshf.no

Haugen, Richard, dr. philos., professor, Universitetet i Tromsø, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, fagområde spesialpedagogikk, kognitiv psykologi, motivasjons- og læringspsykologi, f. 3.7.41. Medlem 2002. Postadresse: Vestregt. 30, 9008 Tromsø. E-post: rhaugen@sv.uit.no

Haugen, Paal-Helge, forfatter av romaner og diktsamlinger, oversatt til mer enn 20 språk, tildelt bl.a. Brageprisen, Cappelen-prisen, Litteraturkritiker-prisen, Wilburprisen (USA), f. 26.4.45. Medlem 2003. Postadresse: Skrefjell v 5, 4645 Nodeland. E-post: phaugen@online.no

Haumann, Dagmar, ph.d., professor, Universitetet i Agder, fagområde engelsk lingvistikk, f. 25.5.63. Medlem 2008. Elvegt. 41, 4614 Kristiansand. E-post: dagmar.haumann@uia.no

Havstad, Johannes Schröder, dr. scient., tidl. fylkesagronom og daglig leder ved Planteforsk., avd. Landvik, jord- og hagebruksforsker, f. 7.12.30. Medlem 2010. Postadresse: Gjærbrønd v 264, 4886 Grimstad.

E-post: jsh1930@gmail.com

Hernes, Gudmund, ph.d., professor, fagområde samfunnsvitenskap, forsker Fafo, tidl. Kirke-utdannings- og forskningsminister, f. 25.3.41. Medlem 2003. Postadresse: Skov v 20, 0257 Oslo. E-post: ghe@fafo.no

Holbek, Jonny, ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap, fagområde strategisk ledelse, innovasjon, nyskaping, organisasjonsteori, f. 12.8.40. Medlem 2002. Postadresse: Nordre Hovedgårds v 10, 4621 Kristiansand. E-post: Jonny.Holbek@uia.no

Holme, Audun, ph.d., professor, Universitetet i Bergen, fagområde matematikk, geometri, algebra, f. 1.12.38. Medlem 2010. Postadresse: Knuta v 72, 5200 Os. E-post: audun.holme@gmail.com

Holmesland, Oddvar, ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde britisk litteratur, f. 11.4.52. Medlem 2002. Postadresse: Hamreheia 48A, 4631 Kristiansand.

E-post: Oddvar.Holmesland@uia.no

Hopmann, Stefan Thomas, dr. phil., professor, Universität Wien, fagområde pedagogikk, f. 14.10.54. Medlem 2002. Postadresse: Universität Wien, Ring 1, 1010 Wien, Østerrike. E-post: Stefan.Hopmann@univie.ac.at

Hovland, Geir, ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde mekatronikk, robotteknologi, prosessautomatisering, f. 12.6.70. Medlem 2008. Postadresse:

UiA. E-post: geir.hovland@uia.no

Hustvedt, Siri, ph.d., forfatter, USA, romaner, essays, f. 19.2.55. Medlem 2009. Postadresse: 544 Second Street, Brooklyn, New York 11215.
E-post: siri.hustvedt@gmail.com

Hydle, Ida Marie, dr. med., dr. philos., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for helse- og idrettsfag, fagområde medisin, antropologi, f. 1.2.47. Medlem 2003. Postadresse: Tennis v 11, 0777 Oslo. E-post: Ida.Hydle@nova.no

Hägg, Henny Fiskå, dr. art., førsteamanuensis, Universitetet i Agder, fagområde teologi og samfunn, f. 12.6.55. Medlem 2009. Postadresse: Harald Hårfagres vei 23, 4633 Kristiansand. E-post: henny.f.hagg@uia.no

Hägg, Tomas, fil. dr. og dr. h.c. (Athen), professor em., Universitetet i Bergen, fagområde klassisk, især gresk filologi, bysantinsk humanisme, nubisk kultur, f. 16.11.38. Medlem 2004. Postadresse: Harald Hårfagres vei 23, 4633 Kristiansand (død 11.8.11).

Jahr, Ernst Håkon, dr. philos., dr. h.c. mult. (Poznań og Uppsala), professor, Universitetet i Agder, fagområde nordisk språkvitenskap, f. 4.3.48. Medlem 2002, preses. Postadresse: Gimlekollen 3, 4633 Kristiansand.
E-post: ErnstHakon.Jahr@uia.no

Jakobsen, Else Marie, dr. h.c. (Menighetsfakultetet), professorkompetanse, tekstilkunstner, egen vevstue, spesialitet billedvev, f. 28.2.27. Medlem 2002. Postadresse: Nedre Lunds v 18, 4630 Kristiansand. Tlf. 38 02 59 64

Jaworski, Barbara, ph.d., professor, Loughborough Universitetet, fagområde matematikk-didaktikk, f. 16.11.44. Medlem 2002. Postadresse: 1 Chapel Lane, Burton on the Wolds, Loughborough, LE 12 5AT UK.
E-post: b.jaworski@lboro.ac.uk

Jenssen, Jan Inge, dr. oecon, professor, Universitetet i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap, fagområde entreprenørskap og forretningsutvikling, f. 20.6.60. Medlem 2005. Postadresse: Krossmyr v 12, 4640 Kristiansand. E-post: jan.i.jenssen@uia.no

Johannessen, Jan Vincents, dr. med., professor, fagområder kreftforskning, patologi, f. 25.5.41. Medlem 2005. Postadresse: Snarøy v 131 G, 1367 Snarøya.
E-post: janvincentsjohannessen@hotmail.com

Johnsen, Berit Eide, dr. art., førsteamanuensis, dekan, Universitetet i Agder,

Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde demografi og økonomisk historie, f. 29.7.55. Medlem 2008. Postadresse: Strandgt. 33, 4790 Lillesand. E-post: berit.e.johnsen@uia.no

Johnsen, Hans Christian Garmann, dr. polit., ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap, fagområder vitenskapsfilosofi, kunnskapsøkonomi, innovasjon, f. 55. Medlem 2008. Postadresse: Strandgt. 33, 4790 Lillesand. E-post: hans.c.g.johnsen@uia.no

Julie, Cyril Martin, ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde matematikk-didaktikk, f. 47. Medlem 2008. Postadresse: Halvdan Svartes g., 4631 Kristiansand. E-post: cyril.m.julie@uia.no

Kerswill, Paul, ph.d., professor, Lancaster University, fagområde språkvitenskap, f. 12.9.56. Medlem 2006. Postadresse: 1 Hazelwood Gardens, Lancaster LA 1, 4 PO UK. E-post: p.kerswill@lancaster.ac.uk

Kiefer, Ferenc, dr., professor, direktør for lingvistikk, Ungarns Vitenskapsakademi, fagområde språkvitenskap, spesialområder grammatiske og systematisk språkbeskrivelse, semantikk og pragmatikk, f. 24.5.31. Medlem 2007. Postadresse: Bérc utca 7/b H-1016 Budapest. E-post: kiefer@nytud.hu

Kjærdsdam, Finn, dr. dr. professor, rektor Aalborg Universitet, fagområde teknologi, spesialområder fysisk planlegging, byplanlegging og regional planlegging, f. 25.11.43. Medlem 2007. Postadresse: Sankt Peders Gade 19, DK-9400 Nørresundby. E-post: rektor@adm.aau.dk

Knudsen, Harald, ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap, fagområde strategisk og internasjonal ledelse, læringssteori, vitenskapsfilosofi, f. 8.11.43. Medlem 2002. Postadresse: Rabbers v 8, 4639 Kristiansand. E-post: Harald.Knudsen@uia.no

Knutsen, Torbjørn Lindstrøm, ph.d., professor, NTNU, fagområde internasjonal politikk, f. 21.1.52. Medlem 2009. Postadresse: Stokkanhaugen 99, 7048 Trondheim.

E-post: torbjorn.knutsen@svt.ntnu.no

Knutson, Inger Johanne Håland, ph.d., førsteamannuensis, Universitetet i Agder, Fakultet for realfag og teknologi, fagområde matematikk, ergodeteori, f. 12.3.61. Medlem 2010. Postadresse: Kvernv. 6 c, 4630 Kristiansand.

E-post: inger.j.knutson@uia.no

Koekebakker, Steen, dr. oecon., professor, Universitetet i Agder, fagområde finansiell økonomi, energimarkeder, f 10.1.72. Medlem 2010. Postadresse: Svartkjønn v 12, 4615 Kristiansand. E-post: steen.koekebakker@uia.no

Kramarz-Bein, Susanne, dr. phil. hab., professor, Universität Münster, fagområde nordisk litteratur, skandinavistikk, f. 4.2.59. Medlem 2006. Postadresse: Zedernweg 191, 53757 Sankt Augustin, Tyskland.
E-post: kramarzb@uni-muenster.de

Kristiansen, Aslaug, dr. polit., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde pedagogikk, spesialområder profesjonsforskning og profesjonsstudier, f. 7.11.55. Medlem 2007. Postadresse: Arendalts v 26, 4630 Kristiansand. E-post: aslaug.kristiansen@uia.no

Kristoffersen, Gjert, dr. philos., professor, Universitetet i Bergen, fagområde nordisk språkvitenskap, spesialområder sosiolingvistikk, fonologi og prosodi, f. 13.8.49. Medlem 2007. Postadresse: Natlandsfjellet 185, 5098 Bergen.
E-post: gjert.kristoffersen@lle.uib.no

Kvanvig, Helge Steinar, dr. theol, professor, Universitetet i Oslo, Det teologiske fakultet, fagområde Det gamle testamente, semittiske språk, orientalske religioner, f. 20.2.48. Medlem 2004. Postadresse: Ammerud v 121F, 0958 Oslo. E-post: H.S.Kvanvig@teologi.uio.no

Kristjánsdóttir, Anna, cand. paed., professor, Universitetet i Reykjavik, fagområde matematikk-didaktikk, IKT i læring og undervisning, profesjonelle utviklingsmiljøer for lærere, f. 14.10.41. Medlem 2002. Postadresse: Vesterigate 34, 15 101 Reykjavik.

Lande, Gunvor, dr. theol., førsteamanuensis, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde kyrkjevitenskap, feministteologi, f. 17.03 37. Medlem 2003. Postadresse: 4745 Bygland. E-post: Gunvor.Lande@uia.no

Lande, Aasolv, dr. theol., professor, Universitetet i Lund, fagområde teologi, misjonsvitenskap med økumenikk, især japanske religions- og samfunnsforhold, f. 25.12.37. Medlem 2003. Postadresse: 4745 Bygland.
E-post: Aasolv.Lande@teol.lu.se

Langfeldt, Gjert, dr. polit, professor, Universitetet i Agder, prof. II, Høgskolen i Sogndal, fagområde didaktikk, f. 10.8.48. Medlem 2009. Postadresse: Kjerrheia 16b, 4621 Kristiansand. E-post: gjert.langfeldt@uia.no

Langås, Unni, dr. art., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde litteraturvitenskap, f. 26.3.57. Medlem 2003. Postadresse: Ryttergangen 14, 4630 Kristiansand. E-post: Unni.Langas@uia.no

Lassen, Tom, ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde industriell økonomi, risikoanalyse, vedlikeholdsteknikk, f. 20.4.50. Medlem 2002. Postadresse: Volle v 74, 4879 Grimstad. E-post: Tom.Lassen@uia.no

Lauvdal, Torunn, dr. polit. professor, rektor, Universitetet i Agder, fagområde pedagogikk, organisasjon, teknologiledelse, f. 30.4.47. Medlem 2004. Postadresse: Hannevik terasse 24, 4613 Kristiansand.

E-post: Torunn.Lauvdal@uia.no

Leer-Salvesen, Paul Egil, dr. philos., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde systematisk teologi, med vekt på etikk, skjønnlitterært og faglitterært forfatterskap, f. 31.10.51. Medlem 2002. Postadresse: Hamreheia 20, 4631 Kristiansand. E-post: Paul.Leer-Salvesen@uia.no

Lie, Svein, cand. philol., professor, Universitetet i Oslo, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, fagområdet nordisk språkvitenskap, f.15.4.42. Medlem 2002. Postadresse: Eckersbergs g 10, 0266 Oslo. E-post: Svein.Lie@iln.uio.no

Lilleaas, Ulla-Brit, dr. polit., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for helse- og idrettsfag, fagområde sosiologi, især menneskers forståelse og opplevelse av egen helse, f. 17.10.44. Medlem 2006. Postadresse: Havodd v 3, 4823 Arendal. E-post: ulla.b.lilleaas@uia.no

Lima, Åsvold, dr. philos., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde matematikk, f. 4.10.42. Medlem 2002. Postadresse: Ragnhilds v 2, 4633 Kristiansand. E-post: Asvald.Lima@uia.no

Lindboe, Christian Fredrik, dr. med., overlege Sørlandet Sykehus Kristiansand, fagområde klinisk patologi, især nevropatologi, f. 9.6.45. Medlem 2002. Postadresse: Justvikbakken 3, 4634 Kristiansand.
E-post: christian.fredrik.lindboe@sshf.no

Linn, Andrew Robert, ph.d., professor, University of Sheffield, fagområde engelsk språk, lingvistikkens historie, f.10.11.67. Medlem 2005. Postadresse: 42 Dransfield Road, Sheffield, South Yorkshire S10 5RN, UK. A.R.

E-post: Linn@Sheffield.ac.uk

Lombnæs, Andreas G., dr. philos., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde nordisk litteraturvitenskap, f. 27.8.45. Medlem 2002. Postadresse: Erling Skjalgssonsgt. 24, 0267 Oslo.
E-post: Andreas.G.Lombnas@uia.no

Lomheim, Sylfest, cand. philol., professor, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde nordisk språk, spesialitet fagoversetting, f. 11.3.45. Medlem 2004. Postadresse: Presteheia 64, 4633 Kristiansand.
E-post: sylfest.lomheim@uia.no

Lumsden, Malvern Macrae, ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for helse- og idrettsfag, fagområde psykologi, f. 26.7.41. Medlem 2008. Postadresse: 4920 Staubø. E-post: malvern.m.lumsden@uia.no

Lønn, Øystein, forfatter av romaner, noveller, filmmanuskripter, oversetter utgitt i 15 land, bl.a. fått Nordisk Råds litteraturpris, Brageprisen, Kritikerprisen, f. 12.4.1936. Medlem 2002. Postadresse: Bellevue 23, 4616 Kristiansand. E-post: OE-Loenn@frisurf.no

Malicki, Julian, dr. scient., ph.d., professor, PUMS, Poznań, direktør Great Poland Cancer Centre, fagområder biofysikk, radiologi og onkologi, f. 2.9.61. Medlem 2008. E-post: julian.malicki@wco.pl

Mansoor, Mohammad Azam, dr. philos., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområder biokjemi og bioteknologi, f. 2.7.56. Medlem 2005. Postadresse: Artillerivollen 9, 4616 Kristiansand.
E-post: mohammad.a.mansoor@uia.no

Marciniak, Bronislaw, dr. hab., professor, rektor AMU, Poznań, fagområde fotokjemi, f. 30.6.50. Medlem 2009. E-post: marcinia@amu.edu.pl

Matlary, Janne Haaland, dr. philos., professor, Universitetet i Oslo, fagområde EU, forsvars- og sikkerhetspolitikk, menneskerettigheter, diplomati, f. 27.4.57. Medlem 2003. Postadresse: Camilla Collets v 1, 0258 Oslo.
E-post: J.H.Matlary@stv.uio.no

Middleton, Peter Hugh, ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde elektrokjemi, brenselcelle-teknologi, korrasjon, kontrollsystemer, f. 19.2.56. Medlem 2004. Postadresse: Knibeheia 4, 4876 Grimstad. E-post: hugh.middleton@uia.no

Midtgård, Ole-Morten, professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde elkraft, spesialområder elektrisitetsforsyning, fornybar energi og energioptimalisering, f. 20.3.67. Medlem 2007. Postadresse: Toraldåsen 59, 4886 Grimstad. E-post: ole-morten.midtgard@uia.no

Midtvedt, Tore, dr. med., professor, Karolinska Institutet, Stockholm, fagområde medisinsk mikrobiell økologi, f. 24.2.34. Medlem 2002. Postadresse: Ing. Hoels v 18, 1346 Gjettum. E-post: tore.midtvedt@cmb.ki.se

Mygland, Åse, dr. med., overlege, Sørlandet Sykehus HF, fagområde nevrologi, f. 29.1.58. Medlem 2005. Postadresse: Ingrids v 3, 4633 Kristiansand. E-post: aase.mygland@sshf.no

Myhre, Eivind S.P., dr. med., seksjonsoverlege, professor, Universitetet i Tromsø og Sørlandet Sykehus Kristiansand, fagområde kardiovaskulær patofisiologi, klinisk kardiologi, f. 8.3.51. Medlem 2002. Postadresse: Gamle Kirke v 7, 4630 Kristiansand. E-post: eivind.myhre@sshf.no

Myhre, Hans Olav, dr. med., professor, St. Olavs Hospital, Universitetssykehuset i Trondheim, fagområde kar- og thorax-kirurgi, f. 19.10.39. Medlem 2008. Postadresse: Olav Kyrres g 17, 7030 Trondheim.
E-post: hans.myhre@ntnu.no

Møldrup, Erling, docent, Det jyske Musikkonservatorium, Århus, fagområde musikkhistorie, klassisk gitar, f. 43. Medlem 2010. Postadresse: Skovgaards g 2c, 8000 Århus DK. E-post: erlmol@post10.tele.dk

Nedrelid, Gudlaug, dr. philos., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde nordisk språkvitenskap, spesialfelt personnavnforskning, f. 25.12.52. Medlem 2004. Postadresse: Øster v 47, 4631 Kristiansand. E-post: Gudlaug.Nedrelid@uia.no

Nesland, Jahn Marthin, dr med., professor, Universitetet i Oslo/Det Norske Radiumhospital, fagområde tumorpatologi, f. 14.9.51. Medlem 2005. Postadresse: Ullernchausseen 70, 0310 Oslo. E-post: j.m.nesland@medisin.uio.no

Newman, Michael, ph.d., professor, Manchester Business School, University of Manchester, visiting professor NHH og tidligere UiA, fagområde informasjonssystemer, f. 19.4.48. Medlem 2008. Postadresse: MBS, Booth St. West, Manchester, Lancashire M15 6PB UK. E-post: mnewman@dom01.mbs.ac.uk

Nielsen, Marit Aamodt, dr. philos., professor, viserektor, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde nordisk språkvitenskap, f. 5.2.48. Medlem 2002. Postadresse: Vindmøllellegangen 14, 4631 Kristiansand. E-post: Marit.A.Nielsen@uia.no

Nielsen, May-Brith Ohman, dr. philos., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde historie, f. 25.8.62. Medlem 2003. Postadresse: Årfugl v 51d, 4623 Kristiansand.
E-post: May-Brith.O.Nielsen@uia.no

Norby, Truls Eivind, professor, Universitetet i Oslo, fagområder kjemi, elektronikkjemi, f. 22.6.55. Medlem 2005. Postadresse: Kløfta v 2022 Gjerdrum. E-post: trulsn@kjemi.uio.no

Norman, Victor Danielsen, ph.d., professor, Norges Handelshøyskole, tidl. Arbeids- og administrasjonsminister, fagområde internasjonal økonomi, kapitalflyt, handel og skipsfart, f. 24.7.46. Medlem 2004. Postadresse: Åstveit v 11, 5106 Øvre Ervik. E-post: Victor.Norman@nhh.no

Nossum, Rolf Tomas, dr. scient., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde informatikk, f. 4.6.54. Medlem 2004. Postadresse: Ole Bulls g. 3b, 4630 Kristiansand. E-post: Rolf.Nossum@uia.no

Nupen, Kjell, billedkunstner, maleri, skulptur, grafikk, utdannet ved Statens Kunsthakademi og ved Staatliche Kunsthakademie, Düsseldorf, oppdrag og utstillinger i gallerier i en rekke land, f. 5.9. 55. Medlem 2002. Postadresse: Hånestangen 99, 4635 Kristiansand. E-post: kjell@nupen.no

Nygaard, Olav Kristian, dr. scient., professor, Universitetet i Agder, fagområde matematisk analyse, f. 10.8.67. Medlem 2010. Postadresse: Dovland, 4768 Engesland. E-post: olav.nygaard@uia.no

Nylehn, Børre, siv.ing. NTH, professor, Universitetet i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap, fagområde samfunnsfag, organisasjonsteori, f. 10.05.40. Medlem 2002. Postadresse: Dals v 52A, 4634 Kristiansand.
E-post: Borre.Nylehn@uia.no

Næss, Harald Sigurd, professor em., University of Durham 1953-59, University of Wisconsin 1959-91, fagområde nordisk litteratur, f. 27.12.1925. Medlem 2002. Postadresse: Sletthei v 28, 4626 Kristiansand. E-post: harnass@online.no

Oleshchuk, Vladimir A., ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde datavitenskap, f.16.4.59. Medlem 2005. Postadresse: Landgraffs v 20, 4879 Grimstad. E-post: Vladimir.oleshchuk@uia.no

Olsen, Harald, cand. real., seniorrådgiver, forsker, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde forholdet kultur, religion, kunst, f. 11.12.45. Medlem 2005. Postadresse: Odden v 35, 4847 Arendal. E-post: harald.olsen@uia.no

Omdal, Helge Godtfred, fil. dr., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde nordisk språkvitenskap, f. 5.12.1940. Medlem 2002. Postadresse: Ørving 25, 4790 Lillesand. E-post: Helge.Omdal@uia.no

Palm, Enok, dr. philos., professor, Universitetet i Oslo, fagområde anvendt matematikk og mekanikk, f. 5.12. 24. Medlem 2003. Postadresse: Anker v 66B, 0767 Oslo. E-post: Enokp@math.uio.no

Pedersen, Per Egil, dr. oecon., professor, Norges Handelshøyskole, fagområde informasjonsledelse, elektroniske markeder, konsumentatferd, f. 25.8.60. Medlem 2002. Postadresse: NHH, Helleveien 30, 5045 Bergen. E-post: Per.Pedersen@nhh.no / Per.Pedersen@uia.no

Pepin, Birgit, ph.d., professor, Høgskolen i Sør-Trøndelag, fagområde matematikk-didaktikk, f. 16.8.56. Medlem 2009. Postadresse: Harry Borthens v 5A, 7040 Trondheim. E-post: birgit.pepin@hist.no

Pop, Ioan, ph.d., professor, University of Cluj, Faculty of Mathematics, director Centre of Mechanics and Astronomy, fagområde hydrodynamikk, f.14.6. 37. Medlem 2005. Postadresse: University of Cluj, R-3400 Cluj, CP 353 Romania. E-post: popi@math.ubbcluj.ro

Prinz, Andreas, ph.d., dr. habil., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde IKT, spesialfelter spesifikasjonsspråk og compilers, f. 12.3.63. Medlem 2004. Postadresse: Vestre Grøm 38, 4887 Grimstad. E-post: Andreas.Prinz@uia.no

Puppel, Stanislaw, dr. hab., professor, Adam Mickiewicz University, Poznań, fagområde engelsk språkvitenskap, f. 22.4.47. Medlem 2008. Postadresse: 62-064 Plewiska ul. Polnocna 38, Polen. E-post: spuppel@amu.edu.pl

Pätzold, Matthias, dr. ing. hab., elektroingeniør, professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde mobil radiokommunikasjon, f. 15.1.58. Medlem 2002. Postadresse: Reddals v 158, 4886 Grimstad. E-post: Matthias.Paetzold@uia.no

Ralph, Bo, phil. dr., professor, Göteborgs universitet, Institutionen för svenska språket, innehar stol nr 2 i Svenska Akademien, fagområde nordiske språk, f. 4.10.45. Medlem 2004. Postadresse: Box 200, SE 405 30 Göteborg. E-post: Bo.Ralph@svenska.gu.se

Randøy, Trond, dr. oecon., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap, fagområde strategi og internasjonal ledelse, f. 26.10.1962. Medlem 2002. Postadresse: Kristins v19c, 4633 Kristiansand. E-post: Trond.Randoy@uia.no

Rasch, Bjørn Ole, musiker, musikkpedagog, professor, Universitetet i Agder, Fakultet for kunstfag, fagområde rytmisk musikk, f. 28.7.59. Medlem 2003. Postadresse: Kongshavn, 4639 Kristiansand. Bjorn.O.Rasch@uia.no

Rasmussengruppen v/Dag Rasmussen, assosiert medlem.

E-post: rg@rasmussen.no

Rasmussen, Rannfrid, Rasmussengruppen, cand. scient., assosiert medlem, fagområde matematikk, spesialområde Niels Henrik Abel, f. 30.1.35. Medlem 2007. Postadresse: Bergtoras v 10, 4633 Kristiansand. E-post: rg@rasmussen.no

Rauhut, Michael, dr. phil., professor, Universitetet i Agder, fagområde rytmisk musikk, f. 22.10.63. Medlem 2009. Postadresse: Åsveien 29, 4620 Kristiansand. E-post: michael.rauhut@uia.no

Rees, Andrew, ph.d., reader, University of Bath, fagområde matematikk, spesialfelt hydrodynamikk, f. 26.8.59. Medlem 2004. Postadresse: 43/45 Stanley Road, Warmley, Bristol BS15 4NX UK. E-post: D.A.S.Rees@bath.ac.uk

Reichert, Frank, ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde IKT, mobile kommunikasjonsnettverk, f. 11.7.57. Medlem 2006. Postadresse: Vikstølen 14, 4885 Grimstad.

E-post: Frank.Reichert@uia.no

Repstad, Pål Steinar, dr. philos., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde religionssosiologi, samfunnsvitenskapelig metode, forskningsetikk, f. 21.2.47. Medlem 2002. Postadresse: Knarrevik v 6, 4638 Kristiansand. E-post: Pal.Repstad@uia.no

Rickhard, Leonard, billedkunstner, kunstnerisk medium maleri, i en årekke gjestelærer ved norske kunstakademier og Konsthögskolan i Göteborg, f. 2.5.45. Medlem 2002. Postadresse: Øvre Tyholms v 32, 4836 Arendal.
E-post: leonari@online.no

Riis, Ole Preben, mag.scient., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde religionssosiologi, spesialområde komparativ analyse av religion, sosiale verdier og sosialetikk i moderne sosiale kontekster, f. 3.2.44. Medlem 2007. Postadresse: Kronprinsens g 10, 4610 Kristiansand. E-post: ole.riis@uia.no

Robbersmyr, Kjell G., dr. tekn., professor, Universitetet i Agder, fagområde mekatronikk, f. 11.5.56. Medlem 2009. Postadresse: pb.41, 4990 Søndeled.
E-post: kjell.g.robbersmyr@uia.no

Schulte, Michael, dr. hab., professor, Høgskolen i Volda, fagområde nordisk språkvitenskap, især historisk lingvistikk, runologi, f. 17.7.63. Medlem 2006. Postadresse: Eplehagen 2b, 6100 Volda. E-post: MichaelS@hivolda.no

Seiler, Kerry Stephen, ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for helse- og idrett, fagområde idrettsvitenskap, spesialområde folkehelseforskning, f. 15.9.65. Medlem 2007. Postadresse: Tretjønn v 26, 4633 Kristiansand. E-post: stephen.seiler@uia.no

Selander, Sven-Åke, dr. theol., fil.dr., dr. h.c. (Åbo Akademi), professor em. Lunds universitet, fagområde kyrko- och samfundsvetenskap og pedagogik, f. 12.8.34. Medlem 2005. Postadresse: V. Häggviksvägen 17, SE-236 32 Höllviken. E-post: Sven-ake.selander@teol.lu.se

Seim, Turid Karlsen, dr. theol., professor, Universitetet i Oslo, Teologisk fakultet, fagområde Det nye testamente, f. 8.10.45. Medlem 2004. Postadresse: Stens g 36, 0358 Oslo. E-post: t.k.seim@teologi.uio.no

Sein, Maung K., ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap, fagområde informasjonsvitenskap, f. 23.6.54. Medlem 2002. Postadresse: Kirkegt 2c, 4610 Kristiansand. E-post: Maung.K.Sein@uia.no

Shaw, Honorata Helena, dr. hab., professor, Poznań University of Medical Sciences, Department of Biomaterials and Experimental Dentistry, fagområde endodontics, operative dentistry, dental materials, f. 11.1.40. Medlem 2007. Postadresse: Borówiec ul. Débowa 8, 62-023 Gadki, Polen.

E-post: honorata@amp.edu.pl

Shults, LeRon, dr. dr. professor, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområder systematisk teologi og utdanningspsykologi, spesialfelt dialog mellom teologi og vitenskapelig erkjennelse, f. 5.2.65. Medlem 2007. Postadresse: Marthas v 16, 4633 Kristiansand.

E-post: leron.shults@uia.no

Siegmund-Schultze, Reinhard, dr. rer. nat., dr. phil. hab., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde matematikkens sosial- og idehistorie, f. 2.4.53. Medlem 2002. Postadresse: Gimle v 48a, 4630 Kristiansand. E-post: Reinhard.Siegmund-Schultze@uia.no

Sikorska, Liliana, dr. hab., professor, Adam Mickiewicz University, Department of English Literature and Literary Linguistics, fagområde litteraturvitenskap, spesialområder engelsk middelalderlitteratur, litterær lingvistikk og engelskspråklig og irsk samtidslitteratur, f. 30.6.66. Medlem 2007. Postadresse: Adam Mickiewicz University, Poznań, Polen.

E-post: sliliana@ifa.amu.edu.pl

Skeie, Bjørn, dr. med., seksjonsoverlege, Rikshospitalet Universitetsklinikk, Avd. Hjertesenteret i Oslo, fagområde anestesiologi med hovedvekt på intensivmedisin, f. 18.4.52. Medlem 2002. Postadresse: Skyllingsheia 10, 4621 Kristiansand. E-post: bjorn.skeie@hjertesenteret.no

Skjeie, Hege, dr. polit., professor, Universitetet i Oslo, Institutt for statsvitenskap, fagområde kjønns- og likestillingspolitikk, parti-, demokrati- og maktspørsmål, f. 15.5.55. Medlem 2004. Postadresse: Bekkefaret 8b, 0280 Oslo. E-post: Hege.Skjeie@stv.uio.no

Skjekkeland, Martin, cand. philol., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde nordisk språkvitenskap f. 19.12.43. Medlem 2002. Postadresse: Kuholms v 9B, 4631 Kristiansand.

E-post: Martin.Skjekkeland@uia.no

Skjeveland, Olav, cand. theolog., biskop Agder og Telemark, preses i bispekollegiet, tidl. professor i praktisk teologi ved MF 1994-1999, fagområde homiletikk og pastoralteologi, f. 31.5.42. Medlem 2002, styremedlem. Postadresse: Banehei v 23, 4613 Kristiansand. E-post: agder.biskop@kirken.no

Solvang, Bernt Krohn, magister, professor, Universitetet i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsfag, fagområder organisasjon, statsvitenskap, f. 8.9.43. Medlem 2010. Postadresse: Astrids v 3, 4633 Kristiansand.

E-post: bernt.k.solvang@uia.no

Stabell, Ole B., dr. philos., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde biologi, zoofysiologi, kjemisk økologi, f. 5.10.48. Medlem 2002. Postadresse: Stokkelandsåsen 63, 4640 Søgne.
E-post: Ole.B.Stabell@uia.no

Steinsvåg, Sverre, dr. med., avd.overlege, ØNH-avd., Sørlandet Sykehus Kristiansand, professor, UiB, fagområde allergologi, nese-bihule sykdommer, f. 24.4.57. Medlem 2002. Postadresse: Kristins v 9, 4633 Kristiansand. sverre.E-post: steinsvag@sshf.no

Stenqvist, Catharina, fil. dr., professor, Lunds universitet, fagområde religionsfilosofi, f. 10.7.50. Medlem 2009. Postadresse: Söderkroksvägen 32, 247 45 Torna Hällestad. E-post: catharina.stenqvist@teol.lu.se

Sti, Arne Dag, lic. NHH, professor, Universitetet i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap, fagområde bedriftsøkonomi, regnskap, finans, modellbygging for beslutningsstøtte, f. 6.5.46. Medlem 2002. Postadresse: Holvigasvingen 3, 4879 Grimstad. E-post: Arne.D.Sti@uia.no

Storesletten, Kjetil, ph.d., professor, Universitetet i Oslo, fagområder kvantitativ makroøkonomi, politisk økonomi, velferdspolitikk, f. 1.2.67. Medlem 2008. Postadresse: Solveien 38a, 1177 Oslo. E-post: kjetil.storesletten@econ.uio.no

Storesletten, Leiv, dr. philos., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde anvendt matematikk, f. 6.7.39. Medlem 2002, styremedlem. Postadresse: Nygata 8, 4614 Kristiansand.
E-post: Leiv.Storesletten@uia.no

Strandbakken, Asbjørn, dr. juris., professor, Universitetet i Bergen, fagområde rettsvitenskap, f. 18.9.64. Medlem 2009. Postadresse: Hareveien 14, 5236 Rådal. E-post: strandbakken@jur.uib.no

Stray, Arne, dr. philos., professor, Universitetet i Bergen, fagområde matematikk, især kompleks funksjonsteori, f. 4.5.44. Medlem 2006. Postadresse: Snehvิตbakken 31, 4638 Kristiansand. E-post: stray@mi.uib.no

Stubhaug, Arild, dr. h.c. UiO, forfatter, fagbøker, biografier, statsstipendiat, f. 25.5.48. Medlem 2005. Postadresse: Grimsrudv. 88, 3442 Hyggen.
E-post: arilds@math.uio.no

Støkken, Anne Marie, dr. philos., professor, Universitetet i Agder, Fakultet

for økonomi og samfunnsfag, fagområde velferdsadministrasjon, velferds-politikk, utdanningspolitikk, f. 20.3.49. Medlem 2002. Postadresse: Dalsvn 52A, 4634 Kristiansand.

E-post: Anne.M.Stokken@uia.no

Svennevig, Jan, dr. art., professor, Universitetet i Oslo, fagområde retorikk og språklig kommunikasjon, f. 3.7.62. Medlem 2002. Postadresse: Engerjordet 26, 1365 Blommenholm. E-post: Jan.Svennevig@iln.uio.no

Svennevig, Jan Ludvig, dr. med., professor, Rikshospitalet, Universitetet i Oslo, fagområde kirurgi, f. 10.1.43. Medlem 2009. Postadresse: Bråtakroken 32, 3490 Klokkarstua. E-post: jl.svennevig@medisin.uio.no

Svendsen, Arnljot Strømme, dr. oecon., professor em., Norges Handelshøyskole, fagområder skipsfartsøkonomi og kulturøkonomi, f. 5.12.21, Medlem 2007. Postadresse: Endregårds v 3a, 5019 Bergen.

E-post: Arnljot.Svendsen@nhh.no

Säljö, Roger, fil.dr, professor, Göteborgs universitet, fagområde matematikk-pedagogikk, f. 2.4.48. Medlem 2009. Postadresse: Kristinelundsgatan 7, SE 41 137 Göteborg. E-post: roger.säljö@ped.gu.se

Sæther, Arild, cand. oecon., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsfag, NorFa professor Latvjas Universitaate, Riga, fagområde europeisk økonomisk integrasjon, mikroøkonomi, konkurranse-politikk, økonomisk idehistorie, f. 8.8.40. Medlem 2002. Postadresse: Elvegata 23, 4614 Kristiansand. E-post: Arild.Sather@uia.no

Sætre, Tor Oskar, dr. ing., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde materialteknologi, f. 17.3.56. Medlem 2002. Postadresse: Jerpe v 22, 4878 Grimstad. E-post: Tor.Satre@uia.no

Sødal, Sigbjørn, dr. oecon., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsfag, fagområde samfunnsøkonomi, spesialområde transportøkonomi, f. 20.9.61. Medlem 2007. Postadresse: Kuholms v 78c, 4632 Kristiansand. E-post: sigbjorn.sodal@uia.no

Søderhamn, Olle, dr. med., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for helse og idrett, fagområde sykepleievitenskap, spesialfelt egenomsorg og helse for eldre, f. 13.7.51. Medlem 2007. Postadresse: Gullsmed g 1, 4886 Grimstad. E-post: olle.soderhamn@uia.no

Sørensen, Bjørg Aase, dr. philos., professor, forsker AFI, fagområde samfunnsvitenskap, spesialfelter arbeidsliv, arbeidsmiljø, konfliktløsning, f. 18.2.44. Medlem 2003. Postadresse: Staudevn 5, 0875 Oslo (død 16.6.10).

Sørensen, John Dalsgaard, ph.d., professor, Aalborg Universitet, fagområde styrkeberegninger og sikkerhet for vindmøller, f. 19.11.56. Medlem 2006- Postadresse: Skindbjerg v 6, 9520 Skørping, Danmark. E-post: jds@civil.aau.dk

Thibault, Paul John, professor, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniorka og pedagogikk, fagområde språkvitenskap, medievitenskap, f. 1.7.53. Medlem 2005. Postadresse: Kristins v 25b, 4633 Kristiansand.
E-post: pauljthibault@yahoo.com

Thon, Jahn Holljen, dr. art., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniorka og pedagogikk, fagområde litteraturvitenskap, er leder for Senter for norsk i utlandet og for Wergelandsselskapet, f. 25.5.46. Medlem 2007. Postadresse: Jonas Anton Hjelms g 7, 4616 Kristiansand. E-post: jahn.thon@uia.no

Thorsvik, Jan, ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap, fagområde organisasjon og ledelse, f. 20.12.51. Medlem 2005. Postadresse: Ryttergangen 14, 4630 Kristiansand.
E-post: jan.thorsvik@uia.no

Tobies, Renate, dr. hab., redaktør, International Journal of History and Ethics of Natural Sciences, fagområde vitenskapshistorisk og matematikhistorisk forskning, f. 25.1.47. Medlem 2007. Postadresse: Mittelstrasse 31a, Birkenstein D-15366 Hoppengarten. E-post: r.tobies@tu-bs.de

Trondal, Jarle, dr. polit., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap, fagområde offentlig administrasjon, f. 2.4.71. Medlem 2008. Postadresse: Bjørnebakken 57a, 4631 Kristiansand.
E-post: jarle.trondal@uia.no

Trudgill, Peter, ph.d., professor em., University of Fribourg, professor, Universitetet i Agder, fagområde engelsk og allmenn språkvitenskap, f. 7.11.43. Medlem 2003. Postadresse: 32 Bathurst Rd, Norwich NR2 2PP England.
E-post: Peter.Trudgill@unifr.ch

Tveit, Per, dr. ing., dosent em., Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde brokonstruksjoner og styrkeberegninger, spesialfelt strukturegenskaper for nettverks- og rørbroer, f. 11.8.30. Medlem 2004. Postadresse: Juskestredet 4, 4876 Grimstad. E-post: Per.Tveit@uia.no

Tveit, Sigvald, komponist og musikkforsker, førsteamanuensis, Universitetet i Oslo, fagområder musikkteori og satslære, f. 14.3.45. Medlem 2006. Postadresse: Øvre Smestad v 53b, 0378 Oslo. E-post: sigvald.tveit@imv.uio.no

Tveitereid, Morten, dr. philos., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde industriell matematikk, f. 15.4.46. Medlem 2002. Postadresse: Huldetun 16, 4638 Kristiansand.
E-post: Morten.Tveitereid@uia.no

Tønnessen, Elise Seip, dr. philos., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde litteratur- og medievitenskap, f. 23.6.51. Medlem 2003. Postadresse: Vardås v 89, 4637 Kristiansand.
E-post: Elise.S.Tønnessen@uia.no

Valen-Sendstad, Aksel Magnus, dr. theol., professor Menighedsfakultetet Århus, fagområde systematisk teologi, religionsfilosofi, filosofi- og teologihistorie, vitenskapsteori, f. 7.5.32. Medlem 2002. Postadresse: Agder Allé 4F, 4631 Kristiansand (død 9.4.2011).

Viereck, Wolfgang, dr. phil. hab., dr. h.c. mult., professor, Otto-Friedrich-Universität Bamberg, engelsk lingvistikk, middelalderengelsk, f. 09.37. Medlem 2006. Postadresse: Obere Dorotheenstr. 5a; 96049 Bamberg, Tyskland. E-post: wolfgang.viereck@uni-bamberg.de

Våland, Torstein, dr. philos., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for teknologi og realfag, fagområde elektrokjemi, energiteknologi, f. 8.3.36. Medlem 2002. Postadresse: Hansnes v 51, 4839 Arendal. E-post: Torvaala@online.no

Wiig, Øystein, dr. philos., professor, Universitetet i Oslo, Naturhistorisk museum, fagområde pattedyr, spesielt forskning og internasjonal forvaltning av arktiske marine pattedyr, museumsvirksomhet, f. 02.49. Medlem 2006. Postadresse: Gjettumkollen 26a, 1346 Gjettum. E-post: Oystein.wiig@nhm.uio.no

Wilson, Richard, ph.d., professor, Cardiff University, fagområde engelsk litteratur, f. 3.1.50. Medlem 2009. Postadresse: Flat 4, 3 St. Andrews Hill, London EC 4V 5BY. E-post: WilsonR@cardiff.ac.uk

Young, Peter, ph.d., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde britisk litteratur, engelskspråklig afrikansk litteratur, f. 2.11.41. Medlem 2002. Postadresse: Møllevanns v 29, 4616 Kristiansand. E-post: Peter.Young@uia.no

Øksendal, Bernt, ph.d., professor, Universitetet i Oslo, fagområde matematikk, spesialområder stokastisk analyse og kompleks funksjonsteori, f. 10.4.45. Medlem 2007. Postadresse: Røyskattlia 21, 1362 Hosle.
E-post: bernt.oksendal@cma.uio.no

Øyhus, Arne Olav, dr. scient., professor, Universitetet i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap, fagområde utviklings- og kulturstudier med fokus på Afrika og Asia, f. 16.10.50. Medlem 2002. Postadresse: Flangenborg, 4818 Færvik. E-post: Arne.O.Oyhus@uia.no

Aanensen, Ove Torbjørn, dr. ing., dir., AKOA A/S, tidl. adm. dir. Agderforskning, tidl. norsk industriattaché i Tyskland, fagområde fysikk, spesialfelt nettverksdannelser, prosjektutvikling, f. 4.3.34. Medlem 2004. Postadresse: Hyllebakken 2, 4622 Kristiansand. E-post: akoa@frisurf.no

Aarli, Johan A., dr. med., President World Federation of Neurology, professor em, Universitetet i Bergen, fagområde nevrologi og nevroimmunologi, f. 1.5.36. Medlem 2003. Postadresse: Grønnestølv. 52, 5073 Bergen. Johan. E-post: Aarli@nevro.uib.no

Aasebø, Turid Skarre, dr. polit., førsteamansensis, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk, fagområde pedagogikk, f. 6.6.55. Medlem 2003. Postadresse: Svingen 20, 4628 Kristiansand.

E-post: Turid.S.Aasebo@uia.no

Aasland, Dag Gjerløw, dr. scient., dosent, Universitetet i Agder, fagområde økonomi og etikk, f. 13.4.50. Medlem 2009. Postadresse: Langestrand 50, 4879 Grimstad. E-post: dag.g.aasland@uia.no

Styrets Årsmelding for 2010

Året 2010 var det 8. fulle året som vitenskapsakademi, og var akademiets 48. driftsår regnet fra det opprinnelige Agder Akademi ble stiftet i 1962. Til grunn for Agder Vitenskapsakademi ligger reviderte statutter, vedtatt på årsmøtet 27.10. 2003, med endringer, sist 29.10. 2010.

Styret har fram til årsmøtet 29.10. 2010 bestått av professor dr. philos. Ernst Håkon Jahr (preses), professor dr. med. Svein Gunnar Gundersen (visepreses), lektor tidl. undervisningsminister Tore Austad, biskop Olav Skjevesland og professor dr. philos. Leiv Storesletten.

Vararepresentanter til styret var professor dr. philos. Marit Aamodt Nielsen (for Ernst Håkon Jahr), overlege dr. med. Christian Fredrik Lindboe (for Svein Gunnar Gundersen), professor phil. dr. Per Kjetil Farstad (for Tore Austad), førsteamanuensis dr. theolog. Gunvor Lande (for Olav Skjevesland) og professor dr. philos. Morten Tveitereid (for Leiv Storesletten).

Til valget på årsmøtet 29.10. 2010 hadde Austad, Gundersen, Skjevesland, Lindboe og Tveitereid frasagt seg gjenvalg. I deres sted ble Per Kjetil Farstad, Marit Aamodt Nielsen og Ove Aanensen valgt inn som faste medlemmer av styret. Gunvor Lande fortsatte, nå som første vararepresentant, mens de fratredende vararepresentantene Lindboe og Tveitereid ble erstattet av Rolf Tomas Nossom som 2. vararepresentant, Barbro Elisabeth Grevholm som 3. vararepresentant og May-Brith Ohman Nielsen som 4. vararepresentant.

Årsmøtet velger styre og preses for to år om gangen. Årsmøtet gjenvalgte Ernst Håkon Jahr som preses. Visepreses velges av og blant styrets medlemmer, og Leiv Storesletten ble valgt i første styremøte etter årsmøtet.

Akademisekretær har vært direktør Thor Einar Hanisch, og revisor, statsautorisert revisor Torkel Hurvenes. Etter statuttene velges disse for ett år av gangen, og begge ble gjenvalgt.

Valgkomiten velges i årsmøtet og har en funksjonstid på tre år. Hele komiteen ble gjenvalgt, og består av Maria Luiza Cestari, Roy Tommy Eriksen, Jose J.Gonzalez og Gunhild Hagestad.

Agder Vitenskapsakademi gjennomførte i 2010 et fullt møteprogram, det vil si vintermøte (4. februar), vårmøte (22. april) sommermøte (9. september), og årsmøte med årsfest 29. oktober (høstmøte). Dessuten arrangerte akademiet for fjerde gang, 1. desember, i samarbeid med Filosofikafeen, fore-

drag i Byhallen i Kristiansand av akademimedlemmer og fagfeller om årets vinnere av Abelprisen, Holbergprisen og Nobelprisene, og for første gang, 30. november, foredrag på Universitetets nye Campus Grimstad om vinnere av Kavli-prisene i kombinasjon med Minneforedrag for Nordlysforskeren Lars Vegard fra Vegårshei.

Medlemsmøtene ble arrangert på Gimle Gård og årsmøtet med årsfesten i Klubben selskapslokaler.

Preses representerte akademiet på Høytidsdagen under 250-årsjubileet til Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondheim og på Högtids sammanträde til Kungl. Gustav Adolf Akademien i Uppsala. Preses og akademisekretær deltok under 300-årsjubileet for Nordens eldste akademi, Kungl. Vetenskaps-Societeten i Uppsala.

Foredragsholdere og temaer på årets medlemsmøter

Vintermøtet 4. februar

Foredrag av akademimedlemmet, professor Michael Schulte, Høgskolen i Volda: *Runene på Hogganviksteinen ved Mandal: En runologisk og lingvistisk kommentar*.

Hovedforedrag av Preses i Det Norske Videnskaps-Akademi, professor Nils Chr. Stenseth, Universitetet i Oslo: *Darwin og hans betydning for vitenskapen og menneskeheten*. (I anledning av Darwinjubileet).

Vårmøtet 22. april

Markering av at akademimedlemmet, professor Pål Repstad, Universitetet i Agder, ble promovert til æresdoktor ved Uppsala Universitet 21. januar 2010 med *Æresdoktorforedrag* av Repstad.

Hovedforedrag av professor Bernt Hagtvæt, Universitetet i Oslo: "Ett menneskes sak er vår alles sak" (*Georges Clemenceau*), *Bjørnstjerne Bjørnson, de intellektuelle og Dreyfussaken (1894-1906)*.

(Som markering av Bjørnson-året 2010).

Sommermøtet 9. september

Foredrag av professor John Ole Askedal, Universitetet i Oslo: *Nicolai Henrich Jæger*.

(I serien Agderforskere før UiA).

Hovedforedrag av akademimedlemmet, professor Reinhard Siegmund-Schultze, Universitetet i Agder: *Johannes Lohne – den glemte store vitenskaps-historikeren fra Agder*.

Alle medlemsmøtene ble innledet med et foredrag av kunsthistoriker og førsteamanuensis Frida Forsgren, UiA, hver gang om et maleri fra Bernt Holms malerisamling på Gimle Gård.

Temaer var: *Fra Leonardo da Vinci til Gimle Gård – Jesus omgitt av de skriftlærde* (4/2), *Begråtelsen på Gimle Gård* (22/4), *Caesars død* (9/9).

Årsmøtet 29. oktober med årsfest

Årsmøteforedraget ble holdt av akademimedlemmet, forfatter og statsstipendiat Arild Stubhaug: *Den lange linja: Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab 250 år, 1760-2010.*

(Markering av jubileet for landets eldste vitenskapsakademi).

Akademimedlemmet, professor Jacek Fisiak rapporterte fra *Poznań Chapter of Agder Academy of Sciences and Letters.*

Akademimedlemmet, professor Jerzy Fedorowski: *Takketale på vegne av de nye medlemmene.*

Akademimedlemmet, professor Gunhild Hagestad: *Takketale fra prisvinnerne.*

Preses, professor Steinar Supphellen, NTNU, hilste fra Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab.

Foredrag og innlegg trykkes i årboka.

Ved inngang til årsmøtet var det kunstnerisk innslag ved Ellen Breen (klaver), og under årsfesten ved akademimedlemmet, docent ved Århus Conservatory of Music, Erling Møldrup (klassisk gitar).

Nobelmøtet 1. desember i Byhallen i Kristiansand

Nobelmøtet tar sikte på å fremheve årets prisvinnere og anskueliggjøre for et bredere publikum den fremragende vitenskapelige innsatsen som resulterte i at de fikk henholdsvis årets Nobelpriser, Abelpris og Holbergpris. Som året før hadde akademiet et vellykket samarbeid med Kristiansand Filosofikafé om arrangementet. Dette resulterte igjen i en fullsatt byhall.

Foredragsholderne i Byhallen var: Dag Olav Andersen (kjemiprisen), Hans Herlof Grelland (fysikkprisen), Mohammad Azam Mansoor (prisen i medisin/fysiologi), Eli-Marie Danbolt Drange (litteraturprisen), Olav Abrahamsen (fredsprisen), Kristin Dale (økonomiprisen), Marit Aamodt Nielsen (Holbergprisen) og Leiv Storesletten (Abelprisen).

Ordstyrere var Ernst Håkon Jahr for akademiet og Alf Kjetil Igland for filosofikafeen, med Thor Einar Hanisch som teknisk arrangør.

Kavli og Vegard-møtet 30. november på Campus Grimstad

Det lyktes også i 2010 å komme i gang med å markere vinnerne av Kavli-prisene. Prisene deles ut hvert annet år og skal da markeres med foredrag på universitetets nye Campus Grimstad. Turid Knutsen hadde foredrag om prisen for nanoteknologi og Morten Brekke om prisen for astrofysikk. I 2012 vil også prisen i neurovitenskap bli markert.

Kombinert med Kavli-foredragene ble astrofysikkpioneren Lars Vegard fra Vegårshei markert med foredrag av Johs G. Torstveit fra Vegårshei, medforfatter av boka *Lars Vegard: Mennesket, forskeren og læreren*. Pål Brekke fra Norsk Romfartssenter kåserte om *Historien om Nordlyset – fra myter til moderne forskning* og viste et spektakulært nordlysshow.

Akademiets engasjement i Xristos

I 2005 sikret akademiet eierforhold til 12 andeler ved Xristos Research Centre på Lesbos. Det vil si at en leilighet står til akademiets og medlemmernes disposisjon gjennom hele sesongen mai til oktober. I den utstrekning det er ledig kapasitet, får medlemmene av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondheim tilbud om å bruke akademiets rom.

Denne muligheten benyttet DKNVS-medlemmer seg av også i 2010.

Polen-prosjektene

Akademiet er inntakskontor for to anerkjente polske medisinske universiteter, nemlig Poznań University of Medical Sciences og Collegium Medicum, Nicolaus Copernicus University i Bydgoszcz.

Innsøkningen til lege- og tannlegestudiet i Poznań var i 2010 ca. 30% høyere enn i 2009. 56 norske og svenske studenter startet studier ved PUMS Poznań i 2010, av disse 33 på medisin, 17 på tannlegestudiet og seks på fysioterapistudiet. Universitetets opptakskommisjon har gitt uttrykk for at kvaliten på søkerne generelt var enda høyere i 2010 enn i 2009.

I samarbeid med Collegium Medicum gjennomførte inntakskontoret i 2010 en vellykket rekrutteringsprosess som resulterte i 24 nye medisinstudenter i 2010, noe som også var universitetets målsetting. Dermed er det totale antallet skandinaviske medisinstudenter i Bydgoszcz nå oppe i 38. Vi har fått gode tilbakemeldinger fra universitetet både på årets rekrutteringsprosess og på den nye studentgruppen.

Rekrutteringen av totalt 80 nye studenter har medført at inntakskontoret/Polen-prosjektene har bidratt vesentlig til å styrke akademiets økonomi i 2010. Cand. polit. Thor Kristian Hanisch er prosjektansvarlig og leder for akademiets inntakskontor for Skandinavia.

Styret konstaterer at så vel møtene på Gimle Gård som årsmøtet, med årsfest i Klubben selskapslokaler, og foredragsmøtet om prisvinnerne i Byhallen, var godt besøkt. En del medlemmer benyttet anledningen til å invitere med seg fagfeller/gjester.

Spesielt innbudt til årsmøtet og årsfesten var årets nye medlemmer og prisvinnere.

Antall arrangementer ble trappet opp i 2010. I tillegg til at Kavli- og Vegard-arrangementene kom til, deltok akademiet også som medarrangør under Forskningsdagen 28. september i Studenthuset Pir 6, og med Gabriel Scott Selskabet, Torsøs legat og Agderkultur om et fullsatt møte i Byhallen 7.10 med temaet *Truer hummerfiskerne hummeren?*

10 nye medlemmer ble votert inn i 2010

Medlemmer fra Agder (7): Bentein Baardson, Martin Engebretsen, Johannes Schrøder Havstad, Inger Johanne Håland Knutson, Steen Koekebakker, Olav Kristian Nygaard og Bernt Krohn Solvang.

Medlemmer fra Norge ellers (1): Audun Holme.

Medlemmer fra utlandet (2): Jerzy Fedorowski og Erling Møldrup.

I og med inntaket i 2010 hadde akademiet 215 medlemmer.

Prisvinnere i 2010

Professor Gunhild Hagestad, Sørlandets kompetansefonds forskningspris

Professor Steen Koekebakker, Sørlandets kompetansefonds populærvitenskapelige pris

Akademiet administrerte, juryerte og delte ut prisene.

Akademiets økonomi

Agder Vitenskapsakademi hadde 31.12. 2009 kr 224.794 i bankinnskudd og 31.12. 2010 kr. 150.396. En betydelig del av dette gjelder prosjekttilskudd til www.Agderkultur.no, midler som er bevilget av Aust-Agder fylkeskommune, Vest-Agder fylkeskommune, Arendal kommune og Kristiansand kommune i felleskap, og av Spareskillingsbankens Skillingsfond.

Økonomiansvarlig har også i 2010 vært akademiekretæren.

Styret er gjennom arbeidet i 2010 ytterligere befestet i sin tro på at akademiet bidrar vesentlig til å synliggjøre og styrke den vitenskapelige kompetanse som er på Agder, fra Agder og for Agder. Det er gledelig at også innvalget av medlemmer i 2010 bidro til å fange opp et større mangfold av kompetanse, også tverrfaglig og internasjonalt. Intensjonen er fortsatt en gradvis opptrapping til 200 tellende medlemmer i løpet av tiårsperioden

STYRETS ÅRSMELDING FOR 2010

fram til 50-årsjubileet i 2012. I og med inntaket i 2010 er kvoten på 100 telende medlemmer fra Agder fylt opp.

Matrikkelen dokumenterer hvor langt en er kommet i dette. Matrikkelen trykkes i årboka, og er å finne på akademiets webportal. Her finnes også medlemmenes post- og e-postadresser.

Akademiet har lokaler på Campus Kristiansand, Gimlemoen 51, General Oscar Wergelands Hus, meget velvillig stilt til rådighet for akademiet av Universitetet i Agder. Ved at akademisekretæren også er koordinator for Universitetets Seniorsenter, senteret for aktive UiA-pensjonister i samme hus, oppnås synergieffekter. Dette gjelder ikke minst i den videre utviklingen av den akademiske kulturportalen www.agderkultur.no og av akademiets nye nettportal www.agdervitenskapsakademi.no, samt www.uia.no/seniorsentrene. Webredaktører for disse er henholdsvis Torvald Slettebø, Thor Kristian Hanisch og Olav Bjørn Skaar. Styret vil takke disse, og også akademimedlemmet Olav Breen for hans ivaretakelse av en betydelig del av det praktiske arrangementsansvaret gjennom hele året 2010, og Ellen Breen for hyggelig åpningsmusikk ved medlemsmøter og under årsmøtet.

Styret anser at også året 2010 har vært et viktig år i arbeidet med å befeste og profilere akademiet som vitenskapsakademi.

Kristiansand 31. mai 2011

Ernst Håkon Jahr Preses	Per Kjetil Farstad Styremedlem	Leiv Storesletten Visepreses
----------------------------	-----------------------------------	---------------------------------

Marit Aamodt Nielsen Styremedlem	Ove Aanensen Styremedlem
-------------------------------------	-----------------------------

Thor Einar Hanisch
Akademisekretær

VINTERMØTE

4. februar 2010 – Gimle Gård

Førsteamanuensis Frida Forsgren

Fra Leonardo da Vinci til Gimle Gård
– maleriet “Jesus omgitt av de skriftlærde”

Professor Michael Schulte

Runene på Hogganviksteinen ved Mandal:
En runologisk og lingvistisk kommentar

Professor Nils Chr. Stenseth

Darwin og hans betydning
for vitenskapen og menneskeheten

Frida Forsgren

Fra Leonardo til Gimle Gård

Maleriet *Kristus bland de skriftlärde* i Bernt Holms malerisamling

Maleriet *Kristus bland de skriftlärde* i samlingen til Gimle Gård ble malt i september 1824 av den italienske kunstneren og kunsthandleren Urbino Piazzetta i London — ett år senere ble det solgt på auksjonshuset Christie's og innlemmet i Bernt Holms store samling i Kristiansand (Ill. 1 på s. 247).¹ Maleriet er en kopi av en kopi, og historien til motivet kan spores fra Urbino Piazzetta via renessansemaleren Bernardino Luini, helt tilbake til Leonardo da Vinci. Fra Bernt Holm på Gimle Gård kan vi følge trådene bakover i historien via Christie's auksjonshus i London, via kunsthandleren John Rushout (1769-1859), Lord Northwick II, på godset Northwick Park i Gloucestershire, til de romerske adelsfamiliene Borghese, Pamphili og Aldobrandini i Roma — selve komposisjonen kan følges helt tilbake til Eleonora d'Este hertuginnen av Ferrara som i 1504 bestilte maleriet av Leonardo da Vinci.

Det opprinnelige maleriet av Leonardo fra 1504 er tapt, som dessverre så mange av renessansemesterens arbeider.² Bernardino Luinis maleri deri-

1 Maleriet ble solgt på Christie's 16 april 1825. I Dorothy Lygon og Francis Russell, "Tuscan Primitives in London. Sales: 1801-1837", *The Burlington Magazine*, Vol 122. No. 923 (Feb, 1980), s. 112-117, står salget katalogført med setningen "Urbino Piazzetta, dec'd". I katalogen over malerisamlingen på Gimle Gård er maleriet katalogført som nr. B.19 og datert løselig mellom 1700-1850, proveniens er England. Maleriet er 79,8 x 94 cm (målene til Luinis maleri er 72,5 x 85,5 cm). Maleriet er usignert. I Gimle Gårs arkiver finnes det ikke katalogført et kjøpsbevis for maleriet, men det er logisk å tenke seg at Gimle maleriet er Lord Northwicks Piazzetta kopi, ettersom størrelsen og proveniens stemmer. Dessuten var England Bernt Holms viktigste handelsforbindelse, og lysthuset Gimle Gård er modellert på engelsk estetikk. Dette ser vi for eksempel i de engelske skyvevinduene. Se: Jan Henrik Munksgaard, "Gimle Gård og lyststedene i Kristiansand 1770-1820. Bernt Holm kjøper seg landsted", *Agder Vitenskapsakademi, Årbok 2003*, Høyskoleforlaget 2003.

2 Det originale Leonardo-maleriet ble bestilt av Isabella D'Este 14 mai 1504 og var

mot, malt i perioden 1515-1530, henger ved National Gallery i London og er en så dyktig utført kopi at man i århundreder trodde at dette var det ekte Leonardo maleriet (Ill. 2 på s. 247).³ På baksiden av lerretet står det Leonardo hele tre ganger.⁴ Samleren Lord Northwick som kjøpte det i 1808 fra Italia for 5000 £ kalte den sin “Leonardo”, og sammen med en ekte Raphael og en ekte Annibale Carracci utgjorde maleriet hovedtyngden i hans imponerende kunstsamlingen på godset Northwick Park i Gloucestershire.⁵ Lord Northwick II hadde studert i Sveits og tilbrakte hele 10 år på dannelsesreise i Sveits, Østerrike, Tyskland, Spania og Italia i perioden 1790–1800.⁶ Disse ti årene på kontinentet satt dype spor, og han mintes kunstskattene han så i Roma som: “...the seductive amusement of my youth; they have clung to me through a long life, and they are now the solace of my old age.”⁷ Da Lord Northwick II reiste tilbake til England i 1800, holdt han kontakten med italiensk kunstliv via profesjonelle kunsthendlere, som hjalp ham med å skaffe seg utsøkte kunstskatter fra Italia, som *Kristus blant de skriftlærde* kjøpt av kunsthendleren Alexander Day fra samlingen til Villa Aldobrandini i Roma.⁸ I tillegg rommet samlingen hans etruskiske vaser, antikke mynter, Angela Kauffmanns maleri *Ulysses on the Island of Circe*, landskapsmalerier av Simon Denis, en Salvador Rosa, en Parmigianino, og en liten Poussin.⁹

ferdig ca. 1507.

- 3 *Kristus blant de skriftlærde* ble først attribuert til Bernardino Luini i 1811 av den italienske kunsthistorikeren Ignazio Fumagalli. Della Chiesa, Angela Ottino, *Bernardino Luino*, Istituto Geografico de Agostini, Novara, 1956, s. 84.
- 4 Della Chiesa 1956, s. 84.
- 5 Dette var Annibale Carraccis *Domine, Quo Vadis?* (1601-02, olje på panel, 77,4 x 56,3 cm.) og Raphaels St. Cathrine (olje på panel, 71,5 x 55,7 cm), begge opprinnelig i Aldobrandini familiens eie. I dag henger begge i National Gallery, London. Oliver Bradbury, Nicholas Penny, “The Picture Collecting of Lord Northwick: Part I”, *The Burlington Magazine*, Vol. 144, No. 1193 (Aug., 2002), s. 488.
- 6 De ti årene på reise er dokumentert i hans memoarer *Northwick's Grand Tour 1790-1800*, Northwick Papers, box 22, “A memorandum of my travelling since the 20 of May 1789 to the 7 september 1800”.
- 7 Oliver Bradbury, Nicholas Penny, “The Picture Collecting of Lord Northwick: Part I”, *The Burlington Magazine*, Vol. 144, No. 1193 (Aug., 2002), s. 487.
- 8 Maleriet tilhørte opprinnelig samlingen til Olimpia Aldobrandini, deretter Pamphilij familien, og Borghese familien, før det ble importert til England i 1800 av Alexander Day. Della Chiesa 1956, s. 84.
- 9 For opplysninger om Lord Northwicks kunstsamling, se: Oliver Bradbury, Nicholas Penny, “The Picture Collecting of Lord Northwick: Part I”, *The Burlington Magazine*, Vol. 144, No. 1193 (Aug., 2002), s. 485-496 og “The Picture Collecting of Lord

Lord Northwicks prosjekt speiler den sterke interessen for italiensk estetikk som preget engelsk åndsliv på 1800-tallet, i både diktning og malerkunst som eksempelsvis John Ruskin, The Pre-Raphaelite Brotherhood og Robert Browning illustrerer. Lord Northwick spekulerte stort i kunsthandel og opparbeidet seg etter hvert gjeld, så stor at han ble nødt til å kvitte seg med de største investeringene sine, deriblant hans "Leonardo" som ble solgt til Reverend Holwell Carr (1758-1830) i 1824, og senere innlemmet i National Gallerys samling i 1831. Men før Northwick solgte maleriet, fikk han det kopiert av kunstneren Urbino Piazzetta, sannsynligvis for å maksimere utbyttet av salget, og det er denne versjonen som i dag befinner seg på Gimle Gård.¹⁰

Kristus blandt de skriftlærde i Gimle Gårds samling av Piazzetta er en kompetent kopi – fargene er selvsagt blassere enn originalene, komposisjonen mangler dybde og det er noe rart med skyggeleggingen av Kristus' venstre ansiktsdel. Men på tross av dette, forstår man at Bernt Holm var interessert i å eie dette leonardiske motivet. Det er en sterk komposisjon, med et fortettet drama. Vi ser Kristus ruvende sentralt i komposisjonen som ung mann omgitt av de eldre, jødiske skriftlærde i tempelet (Lukas 41-52). Han har sneket seg bort fra sine foreldre for å preke i en forsamling, og vi ser ham i det han ramser opp sine læresetninger mnemoteknisk på fingrene. Som i Leonardos kjente komposisjoner *Mona Lisa*, *Kvinnen med hermelinen*, *Virgin on the Rocks*, eller *Jomfru Maria med St. Anna og Johannes Døperen* ser vi også her at han velger en pyramidalkomposisjon og at han ordner figurene hierarkisk etter betydning; Kristus i forgrunnen, sterkt lyssatt, mens de lærde befinner seg i den mørke bakgrunnen. Kristusfiguren er rank, feminin og idealisert, mens de lærde er eldre, maskuline, og mindre idealiserte. Legg særlig merke til mennene til høyre for Kristus; de er virkelige menneskelige karakterer med personlige særegheter, som den krumme nesen til mannen helt til høyre i komposisjonen, som leder tankene til Leonardos karikaturtegninger. Tidligere fremstillinger av motivet viser ofte Kristus stående i tempelet omgitt av grupper av skriftlærde, gjerne med Maria og Josef i bakgrunnen som ser bekymret på sin

Northwick: Part II", *The Burlington Magazine*, Vol. 144, No. 1195 (okt., 2002), s. 606-617.

10 Før Northwick solgte maleriene ble de kopiert av "Piazzetta", sannsynligvis maleren Urbino Piazzetta som hadde en utstilling av portrett miniatyrer på The Royal Academy i 1813. Piazzetta var først og fremst kunsthandler, men også maler. Se Oliver Bradbury and Nicholas Penny, "The Picture Collecting of Lord Northwick: Part I", *The Burlington Magazine*, Vol. 144, No. 1193 (Aug., 2002), s. 485.

sønn, som i Giottos versjon i kirken San Francesco i Assisi — Leonardo derimot gir oss en dramatisk *close-up* av scenen der fokuset sentreres rundt Kristus gestikk og dermed hans læresetninger. Dette er et velkjent kompositorisk grep i italiensk fjorten- og femtenhundretallsmaleri, som vi ser eksempelvis hos både hos Andrea Mantegna og Giovanni Bellini, som retter fokus mot enkeltindividet i komposisjonen og dermed forsterker dramaet i fortellingen.

Bernt Holms malerisamling talte ca. 600 verk ved hans død; landskaps-scener, historiske scener og religiøse scener fra fortrinnsvis europeiske malere utstilt i *Malerisalen* på Gimle Gård og i Holms bypalass i Kvadraturen. *Kristus blant de skriftlærde* er et av de mest slående av de religiøse scenene i samlingen, og studien av Leonardo-kopien gir oss anledning til en visuell reise fra Gimle, via London, og helt tilbake til renessansens Roma og Ferrara. Videre viser motivet oss hvordan Holm/Arenfeldt dynastiet knyttet seg til tradisjonen av europeiske kunstsamlere på 1800-tallet.

Bibliografi

- Oliver Bradbury, Nicholas Penny, "The Picture Collecting of Lord Northwick: Part I", *The Burlington Magazine*, Vol, 144, No. 1193 (aug., 2002), s. 485-496
—, "The Picture Collecting of Lord Northwick: Part II", *The Burlington Magazine*, Vol, 144, No. 1195 (okt., 2002), s. 606-617.
- Della Chiesa, Angela Ottino, *Bernardino Luino*, Istituto Geografico de Agostini, Novara, 1956.
- Dorothy Lygon, Francis Russell, "Tuscan Primitives in London. Sales: 1801-1837", *The Burlington Magazine*, Vol 122. No. 923 (feb, 1980), s. 112-117.
- Tor E. Røssaak, "Noen kopier i malerisamlingen på Gimle", *Vår Barndoms Have*, Årbok 1999, Vest-Agder Fylkesmuseum, Kristiansand 1999.
- Munksgaard, Jan Henrik, "Gimle Gård og lyststedene i Kristiansand 1770-1820. Bernt Holm kjøper seg landsted", *Agder Vitenskapsakademi*, Årbok 2003, Høy-skoleforlaget 2003.
- Katalog over malerisamlingen ved Gimle Gård*, 1985/1985, upublisert. Vest-Agder Museet, Kristiansand.
- Williamson, G. C., *Bernardino Luini*, London, George Bell and Sons, 1907.

Michael Schulte

Runene på Hogganvik-steinen ved Mandal

En runologisk og lingvistisk kommentar

Innledning. Allment om eldre runeinnskrifter i Norge

Det var en vakker høstdag i 2009 da Arnfinn Henriksen på Hogganvik gård ved Mandal bestemte seg for å løfte en stor steinhelle på gressplenen ved hjelp av en gravemaskin. Ved dette arbeidet ble det oppdaget en rekke tegn på undersiden i funnpositjonen, som senere viste seg å være eldre runer (jf. funnrapporten i Knirk 2009, 2010). Det er mulig at steinhellen opphavlig har vært oppreist. I et helhetsperspektiv utgjør slike runesteiner med eldre runer en sentral gruppe både i Norge og i Sverige. I Danmark, derimot, finnes det ingen slike steininnskrifter i den eldre *fujarken* bortsett fra Blekinge-innskriftene fra Lister, som i sin tid tilhørte Danmark. I Tyskland finner vi kun én innskrift i Kleines Schulerloch ved Kelheim, som noen mener er en forfalskning (se Düwel 2003:519). Norges runesteiner utgjør dermed langt på vei den største gruppen med mer enn dobbelt så mange eksemplarer som Sverige har å by på.

Runefunnet av Hogganvik-steinen bekrefter i så måte et mønster. Både språklig og runologisk passer den inn i de strukturer som vi ellers finner i innskriftmaterialet fra eldre jernalder og folkevandringstid. Kartlegger vi forekomsten av de eldste norske runeinnskriftene, ser det ut til at runevirksomheten har vært konsentrert om visse områder i landet. Det er særlig Hordaland, Rogaland og Vest-Agder som utmerker seg når det gjelder steininnskrifter i den eldre *fujarken*. Dette blir tydelig når vi i det følgende fokuserer på genitivskonstruksjoner av typen “NNs Stein” eller “NNs gravhaug”. Etter alt å dømme har runeristingen i stor grad vært et kystfenomen samtidig som det var en del aktivitet i bygdene på Østlandet. Dette fordelingsmønsteret vedvarer for øvrig gjennom hele vikingtiden, selv om de statistiske forhold mellom norske, svenske og danske steininnskrifter forandrer seg i den tiden.

Minneinnskrifter i et typologisk forhold

La oss først drøfte en sentral typologisk todeling. Sannsynligvis representerer Hogganvik-steinen en *minneinnskrift*, her muligens i forbindelse med et gravanlegg (jf. KJ 71–94, dvs. 24 minneinnskrifter i Krauses korpus). I Krauses terminologi er det snakk om en *dobbelsidig* minneinnskrift, der både den avdøde og selve steinhoggeren eller runeristeren blir nevnt som på Kjølevik-steinen fra Rogaland. Den *ensidige* minneinnskriften, derimot, nøyser seg med å nevne den som minnes, enten i nominativ eller genitiv (se Krause 1966:128f., 158, 181). Til forskjell fra Belland, Tomstad og andre lignende norske innskrifter representerer Hogganvik-steinen i så måte den dobbelsidige minneinnskriften med både den avdødes navn og runeristerens selvidentifikasjon.

Vi la allerede merke til at Vest-Agder skiller seg ut med flere minneinnskrifter fra den eldre perioden, jf. først og fremst Belland, Vest-Agder (KJ 83) **keþan**, som kan utfylles **keþan stainaR** (eller **hlaiwa**): ‘steinen eller graven til Keþa’, *an*-stamme gen.ent. *keþan* (jf. Høst 1976:89f.). Med dette sammenligner Sophus Bugge (*NIæR*) det eldre norske gårdsnavnet *Kiaðabærghi*, nå Kjaberg i Sør-Odal.

Dernest har vi Tomstad, Vest-Agder (KJ 79) //*an* ... **waruR** (jf. Høst 1976:91f.). De første to runene etter bruddkanten tolkes vanligvis som genitiv entall til en *an*-stamme nettopp som **keþan**, og **waruR** ‘gravrøys’ (en maskulin *u*-stamme) korresponderer med norrønt *vør* (feminin ð-stamme) = nynorsk *vør* ‘rygg av stein eller grus’, også ‘steinsetting på én eller på begge sider av en båtstø’ (se NO, s. 508, NN, s. 848 under *vør* I). Her må vi i all sannsynlighet regne med den gamle betydningen ‘steinsetting omkring en grav’.

Dessuten bør nevnes Saude i Telemark (KJ 82) **wadaradas**, muligens tilsvarende norrønt *Vandráðs*, gen.ent. til *Vandráðr* ‘den som må tåle motgang eller den som skaper vanskelige situasjoner’ (norrønt *vandræði*).¹ I tillegg nevner jeg Stenstad-steinen fra Telemark (KJ 81), som tilhører en kvinnegrav: **igijon halaR** = *Igijön* eller *Ingijön hallaR* ‘steinen til Igijo eller Ingijo’, et kvinnenavn (jf. Høst 1976:95–97).

Syntaktisk sett blir denne ellipsen, som vi finner på Belland-steinen, utfyld

1 Peterson (1994:138) utpeker **wadaradas** (Saude) som ‘doubtful reading’ (jf. Høst 1976:95): ‘The stone is known only from Ole Worm’s two runic books printed in 1636 and 1651, where the runes are rendered partly in Latin characters. Two inverted Latin capital L’s have been interpreted by Bugge (1891–1903:183f.) as **d**, by Antonsen (1975:67f.) as **j**.’

på Hogganvik-steinen: **kelbaþewas : stainaR** ‘(Dette er) steinen til Kelbaþewar’, jf. også **hnabdas/hnabudas hlaiwa** ‘gravhaug til HnabdaR eller HnabudaR [“den lemlestede”]’ (KJ 78, Jæren Bø i Sokndal, Rogaland) og **hAriw/þulfs · stAinAR** ‘Herjolfs steiner’ (KJ 80, Rävsal, Bohuslän). Dette utgjør en steinsetting som består i runesteinen og en gruppe steiner uten innskrift. Samme genitivstypen (eierform) møter vi for øvrig på Vetteland-steinen fra Rogaland (KJ 60) **magoR minas staina** (akkusativ ent.) ‘steinen til min sønn’, som dessverre er en fragmentarisk innskrift. Vi slår fast at skikken i de eldre runeinnskriftene (og en del innskrifter fra eldre vikingtid) er å nevne den avdødes navn i nominativ eller genitiv, og nå finner vi minst tre eksempler på denne genitivkonstruksjonen i Vest-Agder, dvs. Belland, Tomstad og Hogganvik.²

Typologi: minneinnskrifter med genitivkonstruksjon

=> **kelbaþewas : stainaR** (Hogganvik, Mandal, Vest-Agder)
keþan (KJ 83, Belland, Vest-Agder)
 ///an ... **waruR** (KJ 79, Tomstad, Vest-Agder)
wadaradas (KJ 82, Saude i Telemark)
igijon halaR (KJ 81, Stenstad i Telemark) => kvinnegrav
hnabdas/hnabudas hlaiwa (KJ 78, Jæren Bø, Rogaland)
magoR minas staina (KJ 60 Vetteland, Rogaland)
hAriw/þulfs · stAinAR (KJ 80, Rävsal, Bohuslän)

Innskrifttypologi

La oss fortsette med noen typologiske iakttakelser. Ray Page (1987:30) skjeller mellom ‘memorial stones’ og ‘full-scale memorials’, der Belland- og Bø-innskriftene utgjør den førstnevnte typen, mens Tune-steinen representerer den sistnevnte. Jeg foreslår å klassifisere Hogganvik-steinen som en mellom-type mellom de to. Det er både lengden og den (manglende) syntaktiske koherensen i hele innskriften som utgjør to sentrale typologiske holdepunkter som viser denne innskriftens mellomposisjon mellom Belland, Tomstad og Saude på den ene siden og Tune på den andre. Typisk nok viser Hogganvik-

2 Marstrander (1952:184) nevner fire danske runeinnskrifter fra tidlig vikingtid som viser samme genitivstypen, blant annet Snoldelev (Sjælland): **kunualtstain** (DR 248).

steinen det som vi kjenner fra amulettinnskrifter, og som flere runologer ville se i sammenheng med alfabet- og bokstavmagi (jf. Nedoma 1998, Düwel & Heizmann 2006). Page uttrykker det slik:

Rune-stones have some textual similarities with the amulet bracteates, suggesting that runes on memorial and grave-stones sometimes had a magical purpose – to keep the grave from desecration or the corpse in the grave. A stone from a grave-mound at Elgesem, Vestfold, Norway, has simply **alū**. (Page 1987:30)

Formelordet **alū** bekrefter i så måte at det dreier seg om et bokstavmagisk lykkeønske eller en form for proteksjonsmagi. Gjengangere er som kjent et sentralt tema i norrøn litteratur, og gravanlegget blir gjerne beskyttet mot uvedkommende ved forbannelsesformularer, jf. Stentoften- og Björketorp-steinene fra Blekinge (KJ 96–97). Med andre ord tyder dette på funksjonelle paralleller mellom runeinnskrifter på stein og amuleetter.

Hogganvik-steinen: tekst i translitterasjon

De fire linjene leses fra høyre til venstre. Jeg følger James Knirks linjeinndeling (Knirk 2009), samtidig som jeg stiller meg spørrende til hans konjektur (**s**)**kelbaþewas** ‘den skjelvende tjener’ med en tilføyet **s**-rune.³ For øvrig reviderte Knirk (2010:16) sitt tidligere tolkningsforslag *Skelba-, siden det ikke er mulig å skimte rester av en **s**-rune foran **k**. Vi bør huske at navn ikke nødvendigvis er arveord med germansk fonotaks, og at *Kelba-* kan være et importord, muligens med bakgrunn i keltiske språk, jf. **ek aljamarkiR** ‘Jeg er den som kommer fra en fremmed mark’ på Kårstad-fjellinnskriften (KJ 53, datert til 400-tallet). Dessuten finnes beslektede ord med *e*-vokalismen **kelb-* i vestgermanske språk (se nedenfor).

3 Inge Særheim nevnte for meg muligheten for at det kan dreie seg om det såkalte *s*-mobile, jf. drøftingen i Lewizkij (2011). Problemet er imidlertid at en veksling mellom germ. /skelba-/ — /kelba-/ er vanskelig å oppspore. *Skelba-* tilhører det sterke verbet germ. *skelban* — *skalb*, norrønt *skjalfa* — *skalf*, dertil adjektivet *skjalf-r*, *skelf-r* ‘skjelvende’, jf. angelsaksisk *scielfan* (āscielfan ‘ryste, oppskake’) tilsvarende norrønt *skjalfa* og *scylfrung* ‘svingende bevegelse’, dessuten gammelhøytysk *biscilban* ‘vakle, svæie’ (se Torp 1909:461, under *skelb*, de Vries 1961:488f., 495, under *skelfa*, *skjalfa*). Dermed er det tryggere å ta utgangspunkt i den asigmatiske stammen **Kelba-*.

- 1 5 10 15 20 25
- A. **kelbaþewas : stainaR : aaasrpkf**
1 5 10 15
- B. **aarpaa : inananaboR**
1 5 10
- C. **eknaudigastiR**
1 5
- D. **ekerafaR**

Språklig helhetstolkning

Selv om innskriften på Hogganvik-steinen er forholdsvis lang med seksti-en runetegn (den muligens tilføyde **t**-runen i **stainaR** ikke medregnet), er den syntaktisk enkel i forhold til Tune-innskriften. Hele tekststrukturen er additiv-parataktisk uten bruk av subjunksjoner og mer komplekse hypotaktiske konstruksjoner. Linje A utgjør en genitivkonstruksjon som allerede ble drøftet innledningsvis: **kelbaþewas : stainaR** ‘Dette er steinen til *KelbaþewaR*’. Sett i lys av nordvestgermansk navntypologi utgjør **KelbaþewaR* (‘tjeneren til *Kelba-*’) et nytt ditematisk personnavn.

Forleddet i personnavnet **kelbaþewaR** har motsvarigheter i vestgermansk, selv om *e*-trinnet glimrer med sitt fravær i norrønt, jf. med *a*-vokalismen i moderne tysk *Kalb* n., gotisk *kalbō* f. ‘ungdyr, ung ku’, norrønt *kalfr* m. ‘kalv’, og med rotvokalen *-e-* vestgerm. **kelbuzjō* f. ‘hunnlam’ i gammelhøytysk *kilburra*, *kilb(ir)ra* f. og gammelengelsk *cilforlamb* n. (se Ptatschek 1957:7–9, Paul 2002:517). I den indoeuropeiske kontekst ville det være fristende å sammenligne *Kelba-* med avesta *gərə-buš* ‘ungdyr’, sanskrit *gárbha-* ‘skjød’ og noen greske motsvarigheter, men denne gruppen forutsetter den labiovelare fremlyd indogerm. **gʷ-* mens **g-* ligger til grunn i den germanske *kalv*-gruppen (se Frisk 1960:363, Kluge 1995:418). Det er mulig at forleddet *Kelba-* opphavlig har vært knyttet til en teriomorf gud som ‘gullkalven’ (jf. Müller 1970).

Personnavnet **kelbaþewaR** kan sammenlignes med *WulþuþewaR* [**ow-þuþewaR**] på doppskoen fra Thorsberg i Nord-Tyskland (KJ 20), tilsvarende norrønt **Ullþér* ‘Ulltjener’ eller ‘tjeneren til *WulbuR*’ (se Andersson 1993).⁴ I tillegg bør nevnes **laguþewa** på Illerup-skjoldhåndtak 3 (se Peterson 2004b). Sluttleddet **-þewaR** er godt belagt i Norden, jf. *Eggþér*, *Hamðir*,

4 Se Peterson (2004a), under *Wulþuþewaz*. Om forholdet mellom *þírr* — °-*þér* i norrønt, se Magnússon (1995:1176, 1180), under -*þér*, -*þir* og *þírr*, *þírr*.

Sigþér, Sveigðir, dessuten þewaR på Valsfjord-innskriften (KJ 55). Men det er ikke ukjent på kontinentet heller, jf. den ovennevnte Thorsberg-innskriften (KJ 20) samt gammelengelsk *ðeow*, gammelhøytysk *deo* ‘tjener’ og gammelsaksisk *theo-lico*, moderne tysk *deh-mütig* ‘ydmyk’ (de Vries 1961:609 under *pér* 3). Som personnavn kan nevnes vestgerm. *Theolaifus*, vestgotisk *Alatheus*, østgotisk *Dagistheus*, frankisk *Ansedeus*, gammelengelsk *Angelotheow*, gammelhøytysk *Eggideo*, *Helmtheo* (de Vries 1961:609, Reichert 1990:631f.).

Lena Peterson har undersøkt sammenhengen mellom urnordiske og vestgermanske personnavn. Ifølge hennes klassifisering kommer navnet *KelbaþewaR* til å representere gruppe 3, dvs. at kun ett av elementene, her sluttleddet, er vel kjent og brukt som navneledd på kontinentet. Førsteleddet *Kelba-* derimot har ingen motsvarighet i nord- og vestgermanske personnavn (jf. Förstemann 1900):

Group 3: Compound names formed from elements one of which is (fairly) common and one of which is not (or uncertainly or very rarely attested) on the Continent: 10 (11) names: *AljamarkiR*, *Alugōd*, *Bida-/Bīda-/Binda-warjaR*, *FrawarādaR*, *HeruwulfaR*, *HagirādaR*, *HandulaikaR* (?), *HlewagastiR*, *Laguþewa*, *StainawarjaR*, *WōdurīdaR*. (Peterson 1994:168)

Navnet *KelbaþewaR* kan vi nå innordne i denne gruppen.

Ikke-leksikalske sekvenser og spørsmålet om runemagi

Runesekvensene som følger etter ordet *stainaR*, kan jeg ikke tolke som en meningsgivende tekst (jf. den ovennevnte inndelingen): runer A17–24 **aas-rpkf**, B1–6 **aarpaa**. Dette inntrykket forsterkes ved de to **p**-runene (ꝑ), som glimrer med sitt fravær i meningsgivende, dvs. leksikalske, innskrifter. Til og med i *fupark*-innskriften på Vadstena-brakteaten (IK 377,1-2) blir **p**-runen erstattet ved en rundet **b**-rune (ꝑ) i motsetning til kantet ꝑ, som står for /b/ (jf. Odenstedt 1990:79, 93f.).

Vi møter ikke-leksikalske sekvenser (*non-lexical sequences*) i mange forskjellige innskrifter, særlig på amuleetter som ofte blir sett på som magiske eller kultiske. Se for eksempel Lindholm-amuletten fra Skåne rundt 500 e.Kr. (KJ 29), et beinstykke formet som en fisk med runer på to av de tre sidene. Side A er en selvidentifikasjon eller selvpredikasjon (Hultgård 1998):

ekerilaRsawilagaRhateka

‘Jeg, ErilaR, heter SawilagaR’,

Side B, derimot, byr på en uleselig runesekvens:

aaaaaaaaRRRnnn[?]bmuttt : alu

Denne opphopning av diverse konsonanter og gjentakelse av vokalen **a** kan umulig tolkes som en semantisk meningsgivende tekst, og dette bekreftes i denne innskriften ved formelordet (trylleordet) **alu** sist i rad B (jf. Page 1987:29, Looijenga 2003:113). Det tilsiktede tallforholdet er i samsvar med den eldre *fubarkens* oppbygging: tjuefire runer både i rad A og rad B (jf. Schulte 2007). Som Tineke Looijenga uttrykker det:

Runes may have been used in texts that had magical purposes, such as is perhaps shown by seemingly meaningless sequences like **aaaaaaaaRRRnnn?bmuttt** on the Lindholm bone piece. (Looijenga 2003:113)

Wolfgang Krause og Carl Marstrander er likeledes talsmenn for en magisk-kultisk tolkning med tilsiktede tallforhold:

Jede der beiden Flächen scheint ursprünglich 24 Runen enthalten zu haben; in A ist wahrscheinlich das *i* der schließenden Verbalform irrtümlich ausgefallen. In B hat eine Bruchlinie die zu erwartende vierte *n*-Rune unkenntlich gemacht. (Krause 1971:155)

Runemagikerens allmektige våpen er den magiske formel. I Ynglingasaga kap. 7 sies det om Odin: þat kunni hann at gera með orðum einum at [...] kyrra sjá ok snúa vindum. Með orðum einum – det er formelen, og Lindholmmagikeren formel gis i linje B: den begynner med 8 *ásir* og slutter med 3 *tifar* og trylleordet *alu*. (Marstrander 1952:108)

Noe lignende gjelder for noen steininnskrifter som Ellestad [Ällerstad] (KJ 59) **ekAsigimArAR afs//kAraisidokAstAinAR / kk · kii · kkk** ‘Jeg, SigmariR, [...] reiste denne steinen/disse steiner’. Formelaktige sekvenser av lignende art forekommer også på steiner fra vikingtiden: **pmkiissttiiilll** både på Gørlev-stenen (DR 239) og på Ög 181, der runefølgen **pmk** vanligvis tolkes som formelen *pistill-mistill-kistill* (jf. Nedoma 1998:42f.).

Vi møter et gjennomgående mønster. Den første delen i disse innskriftene utgjør en meningsgivende tekst mens det som følger, ikke kan leses eller tolkes på leksikalsk sett. For å gjøre en lang historie kort, det viser seg å være vanskelig å avvise magisk-kultiske aspekter i forbindelse med alfabet- og

tallmagi, og det er nærliggende å regne med slike konnotasjoner ved disse ikke-leksikalske sekvensene (jf. også Düwel & Heizmann 2006). I så måte er Hogganvik-steinen i godt selskap med de ovennevnte innskriftene, både på amuleter og på steinmonumenter (gravsteiner).

Samtidig må jeg si at jeg har vanskelig for å slutte meg til Jonas Norby (i intervjuet i Museum på NRK2 i november 2009) som mener at det dreier seg om en kodet tekst med en parvis kryptering av to koordinatruner.⁵ Dette ville forutsette *fubarkens* strukturelle tredeling i *ætter*, som vikingtidens lønnruner er basert på. Men vi kan ikke ta det for gitt at dette er et ‘urnordisk’ fenomen, jf. brakteat-*fubarkene* Grumpan-C (IK 260, Västergötland, ca. 475–500) og Vadstena (IK 377, Östergötland, ca. 500–530) i forhold til den eldre Kylver-steinen.⁶ Tredelingen i *ætter* glimrer med sitt fravær ved *fubark*-innskriften på Kylver-steinen, som dateres tidlig på 400-tallet.

Fubark-innskrifter i eldre runealfabet

Siden Kylver-steinen (KJ 1) fra Gotland ikke har en tredelt *ætt*-struktur, mener jeg at det er tvilsomt om denne inndelingen går lenger tilbake i tiden enn 400–450 e.Kr. (jf. Schulte 2006:44f.). Ellers slutter jeg meg til Helmut Arntz’ konklusjon i *Handbuch der Runenkunde*: “Möglichlicherweise ist also der Name [ætt, M.S.] [in dieser Funktion] erst im Norden gebildet und die Einteilung nur dort vorgenommen worden” (Arntz 1944:84f.). Et forslag om kryptering av eldre runer har lite for seg hvis ikke avkodingsnøkkelen for denne type ‘kodet tekst’ blir funnet (trass i Knirk 2010:18). En tese uten forklaringskraft er ingen god tese.

B-linjen fortsetter med sekvensen **inanabanabOR**, der lesningen av **b** (B med to bøyler) riktignok utgjør en usikkerhetsfaktor. Denne antatte **b**-runen kunne muligens leses som **w** (P med kun én bøyle), **I** eller **R**. Runefølgen **in-an-a** representerer muligens en dobbelprepesisjon (*Präpositionsgefüge*) som engelsk *within*, dvs. **ina** plus **ana**. Den usynkoperte formen **ana** er for øvrig belagt på Möjbro-bildesteinen (KJ 99) i forbindelse med en hestefigur: **ana hahai slaginaR**, hvilket vanligvis gjengis som ‘drept på sin hest’. Prepisisjonene **ina**, **ana** er identiske med norrønt *i*, *á*, men vi burde da forutsette at

5 Se <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/sorlandet/1.6848893>. Ved en senere anledning har Jonas Nordby gjentatt påstanden om lønnruner i eldre runeinnskrifter ved intervjuet i Museum på NRK 2 21.11.2009.

6 Jf. Schulte (2006:44f.), dessuten Düwel & Heizmann (2006), *fubark*-innskriftene under nummer 5 og 15 (med referanser).

preposisjonsgruppen **inana** styrer dativ i lokativisk funksjon eller retningsakkusativ med **nabōR* som akkusativ flertall. Alternativet er å tolke **inana** på linje med norrønt *innan* ‘innenfra, innenfor’, som styrer genitiv (islandske *innan gyðingar, innan skamms*). Kun utlydsvokalen -a kan virke påfallende i henhold til utgangsformen **enðane* (Orel 2003:84).

Med disse forbehold går min første tolkning ut på at *nabōR* gjenspeiler genitiv entall til germansk *nabō* (en ō-stamme) med betydningen ‘nav, hjulnav’.⁷ Dette er i samsvar med Knirk (2009, 2010), jf. norrønt *nof*, angelsaksisk *nave*, gammelhøytysk *naba, napa*, mht. *nabe*, jf. videre prøyssisk *nabis*, latin *umbo* ‘skjoldknapp’, sanskrit *nabhi-* og *nabhya-*, de sistnevnte formene med media aspirata (jf. Torp 1909:293, under *nabō*, Bjorvand og Lindeman 2007:786f., under *nav*). Vi kan tolke formen *nabōR* som genitiv entall til ō-stammen germ. *nabō*, slik at hele sekvensen kan oversettes som ‘midt i navet’ (tysk ‘inmitten der Nabe’) eller muligens ‘midt i skjoldknappen’, jf. latinsk *umbo*, *umbilicus* og gresk *ἀμφαλός* i betydning ‘skjoldknapp’. For meg er det fristende å sammenligne denne formuleringen med den indiske Upanishad-litteraturen, for eksempel *Mundaka-Upaniṣad*, der hjulnavet (*nabhya-*) symboliserer det evige, uforanderlige midt i sentrum av denne verden, som er i stadig forandring. Men vi burde trolig søke en helt konkret betydning i denne sammenhengen, dvs. plasseringen av gravsteinen i midten av en hjulformet steinsetting eller steinlegging, jf. KJ 80 Rävsal, Bohuslän. Samtidig er jeg klar over at noen runologer, blant andre Anders Bæksted i *Målruner og troldruner* (1952:63-69), avviser muligheten av at bautasteiner ble reist i sentrum av et gravanlegg. Vi bør altså avvente de arkeologiske utgravingene for å avgjøre saken.

Løsningen min er imidlertid en annen (se nærmere Schulte 2011a, 2011b). Ordet **nabōR** tolker jeg som beslektet med vestskandinavisk **nabō* ‘fremstående forberg, opphøyet sted, bergknaus (særlig i stednavn)’, jf. norrønt *nof*, gen. ent. *nafar* (de Vries 1962:414), islandske *nöf*, gen. ent. *nafar* (Magnússon 1995:681), færøysk *nøv*, gen. ent. *navar* (Jacobsen & Matras 1961:302), Shetland-norn *nov, niv* (Jakobsen 1921:576), og særlig norsk *Nova* som er fjellnavn mange steder i landet (Stemshaug & Sandnes 1997:336). Min tolkning bekreftes ved at runesteinen ligger på toppen av en knaus midt blant gravhauger fra eldre jernalder i utkanten av Hogganvik gård, og det er mulig at steinen lå rett på en grav. For en mer detaljert kommentar se Schulte (2011a, 2011b).

7 Jeg vil understreke enda en gang at lesningen **nabōR** kun er et forslag grunnet den usikre **b**-runen i B-linjen (rune B14) samt spørsmålet om kasusbruken. Men alternativlesningen **nawoR** byr på enda flere problemer. Ikke minst ville tilknytningen til *nava* ‘lik’, gotisk *naus*, norrønt *nár* være i strid med endelsen -ōR.

C-linen er ukontroversiell: **ek naudigastiR** identifiserer den som reiste steinen og lagde runeinnskriften. Igjen møter vi et ditematisk navn, og denne gangen bør vi si at det mest sannsynlig tilhører gruppe 2 i Lena Petersons klassifikasjonssystem, dvs. at begge elementene *naudi-* og *gastiR* har direkte motsvarigheter i vestgermansk, men selve navnet *Nothgast* som motstykke til *NaudigastiR* er ikke belagt i eldre vestgermansk (jf. Förstemann 1900). Visstnok finnes det *Nothgast* i *Deutsches Sprichwörterbuch* fra 1873, der det heter kort og konsist (Wander 1873: sp. 1062): “Nothgast – Tischlast” (nederlandsk “Noodgasten, Druilgosten”). Lena Peterson øremerker ditematiske personnavn i gruppe 2 slik:

Group 2: Compound names formed from elements both of which are (fairly) common on the Continent: 11 (14) names: *Alawid* (if *-wīd*), *AnsugastiR*, *AnsugīsalaR*, *-dagastiR* (Einang, if [Gō]dagastiR), *HadulaikaR* (if < *Haþu-*), *HaþuwulfaR*, *LandawarjaR*, *SaligastiR*, *SigihaþuR/SisiganduR*, *SigmāraR*, *SwābaharjaR*, *WidugastiR*, *WiduhundaR*, *WulþuþewaR*. (Peterson 1994:167)

Petersons første gruppe utgjør for øvrig navn med direkte motsvarigheter i vestgermansk:

Group 1: Names with direct counterparts in Continental sources: 14 (16) names: *Agilamundō*, *Alawīd* (if *-wīd*), *Alawin*, *HariwulfaR*, *KunimunduR*, *HrōaldR*; *Alla*, *Bera*, *Frō(h)ila*, *Harja*, *Harisō*, *Niujila*; *HrabanaR*, *LeubaR* (if *Skinþa-LeubaR*), *Swarta*, *WakraR*. 6 of these are compound names, 6 are derivatives, and 3 (4) are secondary name formations of appellatives or adjectives. (Peterson 1994:167)

I gruppe 2 kan vi altså tilføye NaudigastiR, dvs. at begge elementene hver for seg er vel kjent på kontinentet. Sluttleddet *-gastiR* er svært produktivt i gammelgermansk (jf. Haubrichs 2008), og det forekommer blant annet på Gallehus-hornet (*KJ* 43) **hlewagastiR** og på Myklebostad-steinen (*KJ* 77) **asugasdiR**, og førsteleddet *naudi-* samsvarer med germansk *naupi*, *naudi* ‘nød’, jf. gotisk *nauþs* (samt adjektivet *naudi-paúrfits* ‘nödvendig’), norrønt *nauð*, *nauðr*, gammelsaksisk *nōd*, gammelfrisisk *nēd*, *nāth*, angelsaksisk *nēad*, *nēd*, engelsk *need*, gammelhøytysk *nōt*, middelhøytysk *Nōt*, flt. *Noete*, moderne tysk *Not*, flt. *Nöte* (jf. Torp 1909:298f., under *naupi*, *naudi*, Bjorvand & Lindeman 2007:815–17, under *nød*).

Men det er ikke sikkert at etymologien forklarer **naudigastiR** som et meningsgivende navn. I denne sammenhengen advarer Joshua Whatmough mot uehemmet bruk av etymologi: ‘Ordinarily it is unwise to seek for the etymology

of a personal name' (Whatmough 1949:127). Personnavnet **naudigastiR** representerer muligens et 'variasjonsnavn' som ikke er leksikalsk motivert, jf. svensk *Borgström* (for en nærmere drøfting se Nedoma 2006:121-29 og Peterson 2010:186f.). Otto Höfler (1954:34) betegner variasjonsnavn som gammelhøytysk *Heri-brant* og gammelengelsk *Wulf-stān* som 'sekundærkombinasjoner': *Heri-brant* ('her' + 'sverd') eller *Wulf-stān* ('ulf' + 'stein') gir ikke mening som leksikalske sammensetninger (jf. Nedoma 2006:125f.). En må videre ta i betraktnsing at 'sekundærkombinasjoner' (dvs. variasjonsnavn) kan virke meningsgivende i enkelte tilfelle (jf. Andersson 2009:11). Etter min oppfatning er det all grunn til å tro at **naudigastiR** representerer samme type 'sekundærkombinasjon' som *Heri-brant* og *Wulf-stān*. Alternativet kunne være å tolke **naudigastiR** som en 'tvungen gjest', dvs. en gjest som ble nødt til å dra til utlandet, eller en 'gjest man ikke har råd til', men her innlater vi oss på spekulasjoner. Siden formelle kriterier (ikke minst variasjonsprinsippet) konkurrerer med semantiske prinsipper, er det all grunn til å bli skeptisk mot umiddelbare leksikalske forklaringer av typen 'Nødgjest'.⁸ Denne mistanken bekreftes ved at dette navnet ikke har direkte motsvarigheter i vestgermansk (se ovenfor).

Ditematiske navn på °gastiR og °þewa-

hlewa-gastiR Gallehus-horn B (KJ 43); **asu-gasdiR** Myklebostad-stein (KJ 77)
(go)dagastiR Einang-stein (KJ 63); **sali-gastiR** Berga-stein (KJ 86)
widu-gastiR Sunde-stein (KJ 90); **waga-gastiR** Nydam-øksskaft (Stoklund 1993:259f.)
owlþu-þewaR (= *wulþu-þewaR?*) Torsberg-doppsko (KJ 20; Andersson 1993)
lagu-þewa Illerup-skjoldhåndtaksbeslag (Stoklund 1986:80-82; Peterson 2004b)

8 Jf. Janzén 1947:31-35, også Beck 1986:305: 'In der Familie des Arminius variiert das Erstglied *-mer* (*Ingiomer*, *Segimer*), in der Familie seiner Frau das Anfangsglied *Segimund*, *Segimer*, *Segithank*.' Slik variasjon opptrer også i *wulf*-navnene i Blekinge-dynastien fra Lister rundt 600-650 e.Kr.: **hAþuwolAfA** (Gummarp KJ 95), **hAþuwulafR hAeruwulafiR** (Istaby KJ 98), **hAriwulafa** (Istaby KJ 98), **hAþuwolAfR** (Stentoften KJ 96), **hAriwolAfR** (Stentoften KJ 96). Se især Sundqvist & Hultgård (2004). Samme variasjonsprinsippet viser seg i den østgotiske kongeættene: *Theode-mir*, *Wala-mir*, *Wide-mir* (jf. Lindquist 1947:11).

I D-linjen følger enda en selvidentifikasjon: **ekerafaR**. Når det gjelder **erafaR**, legger vi merke til at -rf- og -lf- utgjør typiske epentesekontekster, antakelig på grunn av velarisert uttale av likvid foran labial frikativ (se belegg i Krause 1971:84f.).⁹ Jeg nevner særlig Järsberg i Västermannland (KJ 70) **harabanaR** *HraþnaR* og navneleddene **-wolaf-** (Gummarp KJ 95), **-wulaf-** (Stentoften KJ 96) samt **wylifin** ‘ylvinne’ på Auzon-skrinet. Jeg kommer derfor til å tolke **erafaR** som /erfaR/ tilsvarende norrønt *jerfr* med brytning og progressiv palatalisering for (ikke-belagt) *jarfr, nynorsk *jarv, jerv* ‘Gulo borealis’, ‘svart-brunt rovdyr av mårslekten med lang kropp og skarpe klør’ (jf. Magnússon 1995:432, under *jerf(u)r*). Det dreier seg vel om et kjælenavn med symbolsk valør, jf. **swarta** på Illerup 1. Muligens er navneskikken påvirket av romanske onomastiske prinsipper, slik som Looijenga (2003:109) hevder i tilslutning til Bang (1906).¹⁰

Ikke minst er ordet *jerfr* vel kjent fra Norges *Gamle Love* og *Diplomaticum Norvegicum* (NO, s. 230, jf. Schulte 2011a). Riktignok skulle vi forvente skrivemåten ***er(a)baR** = */erβaR/, men dette kan tolkes på to måter. Knirk (2010:18) mener at stavemåten med f indikerer at etymologien til ordet *jerv* må revideres. Dette er fullt mulig, men etter mitt skjønn er det like sannsynlig at denne gjengivelsen skyldes en innskrenkning i det fonemiske prinsippet. Jamfør tilsvarende innskrenkninger hos dentale spiranter, som vi finner en del eksempler på. Helmut Arntz kommenterer det slik: “Die Grenze war, wie wir sahen, nie scharf: auf Overhornbæk steht þ in **aþa** schon im 6. Jh. statt Þ ð, während **hadulaikaz** auf Kjølevig þ statt Þ haben müßte” (Arntz 1944:93 fn. 5). Formen **hadulaikaR** (Kjølevik KJ 75) er ikke i samsvar med de senere Blekinge-innskriftene: **hAþuwolAfR** (Stentoften KJ 96) og **hAþuwulafR/hAþuwolAfA** (Istab KJ 98 og Gummarp KJ 95). Krause prøvde å forklare disse former ved Verners lov og svakt trykk i forledd av sammensatte navn (se Krause & Jankuhn 1966:173 og Krause 1971:99). Barnes, derimot, antyder at vi kan ha å gjøre med en fonemisk–grafemisk inkonsekvens:

- 9 Legg merke til at formen **kelba-** i linje A ikke viser et tilsvarende vokalinnskudd (*svarabhakti*) mellom likvid og labial frikativ, dvs. *kelʰβa-.
- 10 Ifølge Looijenga (2003:109) burde personnavn av typen **swarta** ses i sammenheng med romansk navneskikk: “The custom of using an epithet may be connected with Roman onomastic principles. Germanic soldiers in the Roman army usually had only one name. When becoming civilians, they often took on a patronymic and/or cognomen (Bang 1906:17ff.). They liked the use of nicknames, such as *Rufus*, *Flavus* (Red-head and Blond-head), according to Bang (1906:20).”

All these attempts at explanation are of course predicated on the assumption that older *fubark d* must always denote [ð] or [d], never [θ]. But that assumption, based on belief in systematic and consistent relationship between sound and runic representation, need not be correct. (Barnes 2004:607)

Barnes (2004:606f.) nevner dessuten **-duds** (gen.) og **-dAude** (dat.) på Sten-toften- og Björketorp-steinene med germ. **daup-* som utgangspunkt. Selv om det er mulig å bortforklare noen av disse avvikeler, virker det sannsynlig at de ble tallrikere etter hvert som fonemsystemet forandret seg ved overgangen fra eldre til yngre *fubark* (jf. Steblin-Kamenskij 1962:2). Som jeg har argumentert i en rekke bidrag, dreier det seg ved denne overgangen om en langvarig utviklingsprosess med flere faser (se også Schulte 2011c). En ustø skrivemåte med **f** for intendert [β] ville da helst tyde på at innskriften er forholdsvis sein og tilhører 500-tallet. Dette er ikke utelukket, men det strider muligens mot formen av e-runen (ᚦ) med én vannrett eller litt skrånende forbindelseskvisit mellom stavene (mot ᛘ) og forekomsten av **p**-runen (ᛚ) i en ikke-leksikalsk sekvens (se ovenfor). Generelt sett rår det enighet om at runene og språkformen på Hogganvik-steinen tilhører den klassiske ‘urnordiske’ perioden, dvs. 350-500/550 e.Kr. (jf. Knirk 2010:18, Schulte 2011a, 2011b).

Oppsummering

Det vi får vite i Hogganvik-innskriften, er at steinen ble reist til minne om *KelbabewaR*, mens utfyllingen (*S*)*kelbabewaR* ‘den skjelvende tjener’ er kun et tolkningsforslag (trass i Knirk 2009, jf. Knirk 2010:16). Runemesteren utgir seg som *NaudigastiR* ‘Nødgjest’ med tilnavnet *Jerven*. I likhet med gaupa er jerven en art med store arealkrav som klarer seg i fjellandet og hamstrar gedigne matressurser. Men jerven utmerker seg også ved sin vinterpels, som er av høyeste kvalitet (jf. Fridell & Svanberg 2007: 108f.). I middelalderen utgjorde jervskinn en utsøkt handels- og eksportvare (jf. Bernström 1981, også Schulte 2011a). Dette tilnavnet bør utforskes mer i forbindelse med personnavnet *NaudigastiR* (jf. Müller 1970). Som sagt er sluttleddet °*gastiR* et av de svært produktive etterleddene i sammensatte personnavn på nordvestgermanskt område (se Haubrichs 2008).

Det er tydelig at runeristeren (runemesteren) posisjonerer seg selv med to selvidentifikasjoner i sentrum av steinen, mens navnet til den avdøde er plassert ved flateutkanten. Tidligere foreslo jeg å tolke *NaudigastiR* i tråd med Wanders ordsspråk “Nothgast – Tischlast” som ‘en gjest man ikke har råd til’,

dvs. en gjest med høy rang. Men dette er kun et tolkningsforslag, og det er vel så mulig at det dreier seg om en ‘sekundærkombinasjon’. I så måte danner formelle prinsipper – blant annet allitterasjon og variasjon ved første- eller andreleddet i slektsnavndynastien – utgangspunktet for dette navnet. Uansett er det rimelig at det dreier seg om en statusmarkør nettopp som *HlewagastiR* på Gallehus-gullhornet. Vi må huske at vi befinner oss i folkevandringstiden, der gjestfrihet og ære er sentrale motiver, men der folk flest ikke rådde over store rikdommer. Allianser basert på gjestfrihet utgjør dermed en elitær fortrinnsrett, et privilegium som utelukker dem som har dårlig råd.

Uttrykket **inananaþoR** (dersom lesningen av **b**-runen er korrekt) tolker jeg som lokaliseringen av runestenen eller muligens selve gravanlegget: ‘i sentrum av forhøyningen’ eller ‘midt i bergknausen’, jf. især fjellnavnet *Nova* og nynorsk *nov* ‘utvendig hjørne på et hus’. Henvisningen til navets sentrum (Knirk 2009, 2010) er mindre sannsynlig, og en hjulformet steinsetting med minnesteinen i sentrum får ingen direkte støtte ved Hogganvik gård (jf. også Bæksted 1952:63-69). Som sagt er dette fortsatt midlertidige konklusjoner, som bør utdypes på arkeologisk grunnlag. Det ante vel ikke Arnfinn Henriksen da han ville fjerne denne store steinhella fra plenen sin høsten 2009!

Litteratur

- Andersson, Thorsten 1993: Sakrala personnamn eller profana? Klassifikations- och gränsdragningsproblem i det gamla nordiska personnamnsförrådet. In: Lena Peterson (red.), *Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk. Handlinger från NORNA:s artonde symposium i Uppsala 16-19 augusti 1991*. NORNA-rapporter 51. Uppsala: NORNA-Förlaget, s. 39-60.
- Andersson, Thorsten 2009: Germanische Personennamen vor indogermanischem Hintergrund. I: Albrecht Greule & Mathias Springer (red.), *Namen des Frühmittelalters als sprachliche Zeugnisse und als Geschichtsquellen*. RGA, Ergänzungsband 66. Berlin: de Gruyter, s. 9-25.
- Antonsen, Elmer H. 1975: *A concise grammar of the older runic inscriptions*. Sprachstrukturen. Reihe A. Historische Sprachstrukturen 3. Tübingen: Niemeyer.
- Arntz, Helmut 1944: *Handbuch der Runenkunde*. Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte. B. Ergänzungsreihe, Nr. 3 (2. utgave). Halle an der Saale: Niemeyer.
- Bang, Martin 1906: *Die Germanen im römischen Dienst bis zum Regierungsantritt Constantins I*. Berlin: Weidmann.
- Barnes, Michael 2004: Spirant denotation by younger fufark **b**. I: Astrid van Nahl,

- Lennart Elmevik & Stefan Brink (red.), *Namenwelten. Orts- und Personennamen in historischer Sicht*. RGA, Ergänzungsband 44. Berlin: de Gruyter, s. 605–614.
- Beck, Heinrich 1986: Das Problem der bitheriophoren Personennamen im Germanischen. I: Helmut ROTH (red.), *Zum Problem der Deutung frühmittelalterlicher Bildinhalte. Akten des 1. Internationalen Kolloquiums in Marburg a.d. Lahn 15.–19. Februar 1983*. Sigmaringen: Thorbecke, s. 303–315.
- Bernström, John 1981: Järv. I: Finn Hødnebø et al. (red.), *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* 8 (2. utgave). Oslo: Gyldendal, s. 67–70.
- Bjorvand, Harald & Fredrik Otto Lindeman 2007: *Våre arveord. Etymologisk ordbok*. Revidert og utvidet utgave. The Institute for Comparative Research in Human Culture, Oslo. Serie B. Oslo: Novus.
- Bæksted, Anders 1952: *Målruner og troldruner. Runemagiske studier*. Nationalmuseets Skrifter. Arkæologisk-historisk Række 4. København: Gyldendal.
- DR = Lis Jacobsen & Erik Moltke 1941–1942: *Danmarks runeindskrifter*, 4 bind. København: Munksgaard.
- Düwel, Klaus 2003: Runenfälschungen. I: Heinrich Beck mfl. (red.), *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 25 (2. oppl.) Berlin: de Gruyter, s. 518–519.
- Düwel, Klaus & Wilhelm Heizmann 2006: Das ältere Fuþark – Überlieferung und Wirkungsmöglichkeiten. I: Alfred Bammesberger & Gaby Waxenberger (red.), *Das Futhark und seine einzelsprachlichen Weiterentwicklungen*. RGA, Ergänzungsband 51. Berlin: de Gruyter, s. 3–60.
- Förstemann, Ernst Wilhelm 1900: *Altdeutsches Namenbuch*, 1. Personennamen. (2. utgave). Bonn: Hanstein.
- Fridell, Staffan & Ingvar Svanberg 2007: *Däggdjur i svensk folklig tradition*. Stockholm: Dialogos.
- Frisk, Hjalmar 1960: *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, 1. Indogermanische Bibliothek, Reihe 2. Heidelberg: Winter.
- Haubrichs, Wolfgang 2008: Namenbrauch und Mythos-Konstruktion. Die Onomastik der Lex-Salica-Prologe. In: Uwe Ludwig & Thomas Schilp (red.), *Nomen et Fraternitas. Festschrift für Dieter Geuenich zum 65. Geburtstag*. RGA, Ergänzungsband 62. Berlin: de Gruyter, s. 53–79.
- Hultgård, Anders 1998: Runeninschriften und Runendenkmäler als Quellen der Religionsgeschichte. I: Klaus Düwel (red.), *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung*. RGA, Ergänzungsband 15. Berlin: de Gruyter, s. 715–737.
- Höfler, Otto 1954: Über die Grenzen semasiologischer Personennamenforschung. I: *Festschrift für Dietrich Kralik*. Horn: Berger, s. 26–53.
- Høst, Gerd 1976: *Runer. Våre eldste norske runeinnskrifter*. Oslo: Aschehoug.
- IK = Morten Axboe mfl. 1985–1989: *Ikonographischer Katalog. Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit*. [Innledning pluss] 3 bind. Münstersche Mittelalter-Schriften 24. München: Fink.
- Jacobsen, Mads Andreas & Christian Matras 1961: *Føroysk–dansk orðabók. Færøsk–dansk ordbog* (2. utgave). Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.

- Jakobsen, Jakob 1921: *Etymologisk ordbog over det norrøne sprog på Shetland*. København: Prior.
- Janzén, Assar 1947: De fornvästnordiska personnamnen. I: Assar Janzén (red.), *Personnamn*. Nordisk Kultur VII. Stockholm: Bonnier, s. 22-186.
- KJ = Wolfgang Krause & Herbert Jankuhn 1966.
- Knirk, James E. 2009: Revised preliminary report. Runic inscription from Hogganvik, Mandal, Vest-Agder. Tilgjengelig på: <http://www.khm.uio.no/forskning/publikasjoner/runenews/hogganvik.htm> (dato: 11.12.2009).
- Knirk, James E. 2010: Runestenen med eldre runer fra Hogganvik ved Mandal. *Nicolay* 111, s. 13–18.
- Krause, Wolfgang 1971: *Die Sprache der urnordischen Runeninschriften*. Germanische Bibliothek, 3. Reihe. Heidelberg: Winter.
- Krause, Wolfgang & Herbert Jankuhn 1966: *Die Runeninschriften im älteren Fufpark*. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Phil.-hist. Klasse, 3. Folge, 65. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Lewizkij, Viktor 2011: Das Problem des indogermanischen beweglichen *s* vom Standpunkt der Linguostatistik. *NOWELE* 60/61, s. 3–38.
- Lindquist, Ivar 1947. Översikt över de äldsta skandinaviska personnamnen, med huvudvikten på de urnordiska. I: Assar Janzén (red.), *Personnamn*. Nordisk Kultur VII. Stockholm: Bonnier, s. 5-21.
- Looijenga, Tineke 2003: *Texts & Contexts of the Oldest Runic Inscriptions*. The Northern World 4. Leiden: Brill.
- Magnússon, Ásgeir Blöndal 1995: *Íslensk orðsiffabók* (3. utgave). Reykjavík: Orðabók Háskólangs.
- Marstrander, Carl J.S. 1952: De nordiske runeinnskrifter i eldre alfabet. Skrift og språk i folkevandringstiden. I. Danske og svenske innskrifter. *Viking* 16, s. 1–277.
- Müller, Gunter 1970: *Studien zu den theriophoren Personennamen der Germanen*. Niederdeutsche Studien 17. Köln: Böhlau.
- Nedoma, Robert 1998: Zur Problematik der Deutung älterer Runeninschriften – kultisch, magisch oder profan? I: Klaus Düwel (red.), *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung*. RGA, Ergänzungsband 15. Berlin: de Gruyter, s. 24–54.
- Nedoma, Robert 2006: Schrift und Sprache in den südgermanischen Runeninschriften. I: Alfred Bammesberger & Gaby Waxenberger (red.), *Das fufpark und seine einzelsprachlichen Weiterentwicklungen*. RGA, Ergänzungsband 51. Berlin: de Gruyter, pp. 109-56.
- NGL = Rudolf Keyser 1846–1895: *Norges Gamle Love indtil 1387*, I-V. Christiania: Grøndahl.

- NIær* = Sophus Bugge et al. 1891-1917: *Norges Indskrifter med de ældre Runer*, 1-2. Norges Indskrifter indtil Reformationen Afd. 1. Christiania: Kildeskriftfondet.
- NN* = Marit Hovdenak mfl. 1986: *Nynorskordboka. Definisjons- og rettskrivingsordbok*. Oslo: Samlaget.
- NO* = Leiv Heggstad, Finn Hødnebø & Erik Simensen 1997: Norrøn ordbok (4. utgave av *Gamalnorsk ordbok* ved Marius Hægstad og Alf Torp). Oslo: Samlaget.
- Odenstedt, Bengt 1990: *On the Origin and Early History of the Runic Script. Typology and Graphic Variation in the Older Futhark*. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 59. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Orel, Vladimir 2003: *A handbook of Germanic etymology*. Leiden: Brill.
- Ög* = Erik Brate 1911–1918: *Östergötlands runinskrifter*. Sveriges runinskrifter 2. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Page, Raymond Ian 1987: *Runes. Reading the Past* 4. Berkeley: University of California Press.
- Paul, Hermann 2002: *Deutsches Wörterbuch. Bedeutungsgeschichte und Aufbau unseres Wortschatzes* (10. utgave). Tübingen: Niemeyer.
- Peterson, Lena 1994: On the relationship between Proto-Scandinavian and Continental Germanic personal names. I: Klaus Düwel (red.), *Runische Schriftkultur in kontinental-skandinavischer und -angelsächsischer Wechselbeziehung*. RGA, Ergänzungsband 10. Berlin: de Gruyter, s. 128–75.
- Peterson, Lena 2004a: *Lexikon över urnordiska personnamn*. Uppsala. Tilgjengelig på: <http://www.sofi.se/1465> (dato: 19.1.2010).
- Peterson, Lena 2004b: Reflections on the inscription laguþewa on Shield-Handle Mount 3 from Illerup. I: Astrid van Nahl mfl. (red.), *Namenwelten. Orts- und Personennamen in historischer Sicht*. RGA, Ergänzungsband 44. Berlin: de Gruyter, 659–677.
- Peterson, Lena 2010: Reconstructing lost words from personal names – and the meaning of the place-name element *-lev*. I: Lennart Elmevik & Svante Strandberg (red.), *Probleme der Rekonstruktion untergegangener Wörter aus alten Eigennamen. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 7.–9. April 2010*. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 112. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, s. 185–193.
- Ptatschek, Maria 1957: *Lamm und Kalb. Bezeichnungen weiblicher Jungtiere in deutscher Wortgeographie*. Beiträge zur deutschen Philologie 13. Gießen: Schmitz.
- Reichert, Hermann 1990: *Lexikon der altgermanischen Namen*, 2. Register ved Robert Nedoma og Hermann Reichert. Thesaurus Palaeogermanicus 1. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Schulte, Michael 2006: The transformation of the older *fupark*: Number-magic, runographic or linguistic principles? *Arkiv för nordisk filologi* 121, s. 41–74.

- Schulte, Michael 2007: Zahlensysteme. I: Heinrich Beck mfl. (red.), *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 35 (2. utgave). Berlin: de Gruyter, s. 816–827.
- Schulte, Michael 2011a: Die sprachliche Deutung der Hogganvik-Inschrift. Ergänzungen zum vorläufigen Bericht. *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 69 [under utgave].
- Schulte, Michael 2011b: Hogganvik, Runendenkmal. § 1. Runologisches. § 2. Lexikalisches und Namenkundliches. I: Heinrich Beck mfl. (red.), *Germanische Altertumskunde Online*. Berlin: de Gruyter [under utgave].
- Schulte, Michael 2011c: The rise of the younger *fubark*. The invisible hand of change. *NOWELE* 60/61, s. 45–68.
- Steblin-Kamenskij, Mikhail Ivanovič 1962: Noen fonologiske betraktninger over de eldre runer. *Arkiv för nordisk filologi* 77, s. 1–6.
- Stemshaug, Ola & Jørn Sandnes 1997: *Norsk stadnamnleksikon* (4 utgave). Oslo: Samlaget.
- Stoklund, Marie 1986: Neue Runenfunde in Illerup und Vimose (Ost-Jütland und Fünen). *Germania* 64, s. 75–89.
- Stoklund, Marie 1993: Runer 1993. *Arkæologiske udgravninger i Danmark* (AUD) 1993, s. 259–274.
- Sundqvist, Olof & Anders Hultgård 2004: The lycophoric names of the 6th to 7th century Blekinge rune stones and the problem of their ideological background. I: Astrid van Nahl et al. (red.), *Namenwelten. Orts- und Personennamen in historischer Sicht*. RGA, Ergänzungsband 44. Berlin: de Gruyter, 583–602.
- Torp, Alf 1909: *Wortschatz der germanischen Spracheinheit*. Unter Mitwirkung von Hjalmar Falk. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen 3 (4. utgave). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- De Vries, Jan 1962: *Altnordisches Etymologisches Wörterbuch* (2. utgave). Leiden: Brill.
- Wander, Karl Friedrich Wilhelm 1873: *Deutsches Sprichwörter-Lexikon*, 3. Leipzig: Brockhaus.
- Whatmough, Joshua 1949: Πάρεργα. *Die Sprache* 1, s. 123–129.

Nils Chr. Stenseth

Darwins banebrytende innsikt

I fjor, i 2009, var det 150 år siden Charles Darwin publiserte boka *Om artenes opprinnelse* (*On the Origin of Species*), en bok som representerer en idéhistorisk milepæl. Mot slutten av denne boka skriver Darwin: ”Lys vil bli kastet over menneskets opprinnelse og historie” – et utsagn som ble understreket i seinere utgaver ved å legge til ”mye”: ”Mye lys vil bli kastet over menneskets opprinnelse og historie”. Med denne boka viste Darwin at naturen ikke er statisk men dynamisk – og at mennesket er en del av den samme foranderlige naturen. For få år siden ble *Om artenes opprinnelse* kåret til ”tidenes viktigste fagbok” av 100 norske professorer fra vidt forskjellige fagfelt: den fikk mer enn dobbelt så mange stemmer som neste bok på listen (skrevet av Sigmund Freud).

Over hele verden ble fjarårets jubileum markert – deriblant i Norge. På nettstedet www.darwinday.org oppgis det at fjarårets jubileum ble market med ca. 800 arrangement i 46 land (noe som helt sikkert er et kraftig underanslag). Mer enn 70-80 arrangementer er jeg kjent med i Norge i fjaråret – på Universitetet i Oslo alene ble ca. 30 arrangement avholdt i fjor (se www.cees.uio.no/darwin).

Ikke bare i jubileumsåret 2009 ble Darwin og hans intellektuelle bidrag til menneskeheden markert: hvert år på hans fødedag – 12te februar – holdes det foredrag og diskusjoner og andre arrangement over hele verden, deriblant ved det senter jeg selv kommer fra og leder www.cees.uio.no/calendar/open-events/darwin-day.

I *Om artenes opprinnelse* viste Darwin at livet på jorda hadde gjennomgått en evolusjon. Darwin var ikke den første til å foreslå noe slikt, men han begrunnet dette langt mer grundig enn noen før ham hadde gjort. Darwin var imidlertid den første til å foreslå en mekanisme – *det naturlige utvalg* – som kunne forklare denne evolusjonen. Med denne teori kunne man for første gang forstå artenes tilpasninger til miljøet som et resultat av en gradvis utvikling, der evolusjonens tapere og vinnere var et resultat at det naturlige utvalg.

Hovedtrekkene i Darwins teori er: 1) Individer produserer i det store og hele flere avkom enn hva som er nødvendig for å erstatte seg selv ved sin død; 2) Individer gir opphav til avkom som likner mer på seg selv enn

tilfeldige andre individer i bestanden (eller populasjonen) – individer har arvbare egenskaper; 3) Individer innen en samling av individer (en bestand eller populasjon) varierer i de arvbare egenskaper. I en verden med begrensete ressurser vil ikke alle individtyper ble likt representert i kommende generasjoner. Hvilke former som blir mest representert i kommende generasjoner, er avhengig av miljøet. Det var denne prosessen Darwin kalte det naturlige utvalg. Om miljøet endrer seg, vil dermed en evolusjon ved det naturlige utvalg kunne skje.

Darwin forstod at om en evolusjon skulle kunne finne sted, måtte det finnes arvbare egenskaper. Men han forstod ikke hvordan arvemekanismen fungerte. Dette var det Gregor Mendel (1822-1884) som først forsto, men dessverre ble hans oppdagelse (publisert i 1866) neglisjert av samtiden – også av Darwin.

Med gjenoppdagelsen av Mendels arvelover i 1900, og kunnskapen om at arveanleggene kan endres gjennom mutasjoner, ble det en heftig vitenskapelig diskusjon om hvorvidt mendelsk genetikk var en konkurrerende teori til Darwins evolusjonsteori. Debatten raste tidlig på 1900-tallet: dessverre så man ikke skogen for bare trær: genetikerne fokuserte på enkeltindividene, og overså at disse var del av en hel gruppe av individer som konkurrerer om ressursene i sitt levemiljø. Med etableringen av populasjonegenetikken på 1930-tallet koplet man Darwins evolusjonsteori med mendelsk genetikk: det er dette som vi ofte referer til som den store syntesen.

I 1953 publiserte James Watson (1928-) og Francis Crick (1916-2004) sitt banebrytende arbeid om DNA-molekylets struktur – den doble DNA-helixen. Nå forsto man for første gang hvordan arveanlegget kunne kopieres fra en generasjon til en annen – uten altfor mange feil (dvs. uten altfor mange mutasjoner). Dette la grunnlaget for en fenomenal teknologisk utvikling – en utvikling som i dag har gitt opphav til molekylærbiologien og bioteknologien, og som gjør det mulig å besvare forskningsspørsmål man for bare noen tiår siden ikke kunne drømme om å angripe.

Teknologifokuset som fulgte etter oppdagelsen av DNA-molekylets struktur, gjorde at man igjen ikke så skogen for bare trær. Fram til slutten av 1960-tallet ble økologien – hvordan individer gjensidig påvirker hverandre og hvordan de påvirker og påvirkes av sitt levemiljø – glemt. Men på slutten av 1960-tallet og begynnelsen av 1970-tallet startet en ny syntese – som fremdeles pågår – der man bringer økologi, evolusjon og molekylærbiologi sammen. Nå kan vi bedre enn noen gang tidligere forstå det gjensidige samspillet mellom evolusjon og økologi. Pga. evolusjon har fisken i havet blitt mindre, noe som påvirker den økologiske dynamikken (små individer

reproduserer dårligere enn store individer), som igjen har evolusjonære konsekvenser, osv.

Innsikt i evolusjon er avgjørende for å forstå planter og dyrs evne til å respondere på miljøendringer. Innsikt i evolusjon er videre avgjørende for å forstå utvikling av sykdomsorganismer (som antibiotikaresistens hos bakterier) samt vår respons på disse.

Darwins teori, at evolusjonen skjer som et resultat av det naturlige utvalg, har blitt gjennomtestet de siste 150 år. Den har bestått alle tester med glans. Som all annen vitenskap representerer evolusjonsteorien ingen dogmatisk lærebrygning, den er en vitenskapelig forklaringsmodell, som stadig videreutvikles. Men grunnlaget for denne teorien ble lagt med *Om artenes opprinnelse*.

Charles Darwin skrev ikke bare *Om artenes opprinnelse*. Alt i alt publiserte han femten bøker, hvorav de to andre hovedverkene, *Menneskets avstamning* og *Følelsesuttrykk hos mennesker*, også var meget banebrytende. I tillegg skrev han en rekke større avhandlinger samt en rapport fra jordomseilingen med "Beagle" (1831-1836), ekspedisjonen der han la grunnlaget for boka han publiserte for 150 år siden: det tok med andre ord mer enn 20 år fra han vendte tilbake til England, til boken ble publisert. Hans samlede verker finnes for øvrig tilgjengelig på internett (<http://darwin-online.org.uk/>).

Når Darwin i sin tid ble kalt "Englands farligste mann", så var det ikke nødvendigvis fordi han ved *Om artenes opprinnelse* muliggjorde et slektskap med apene, men fordi mange oppfattet – og oppfatter – hans teori som erkjennelsesmessig dypt problematisk, en underminering av hele menneskeverdet og det teologiske fundamentet for særskilte kvaliteter ved mennesket. Darwin forkaster ikke Guds eksistens – men med Darwins evolusjonslære trenger vi ikke lenger en allmektig Gud for å forklare eksistensen av det biologiske mangfold, vår egen eksistens og slektskapet mellom alle eksisterende vesener. Darwins innsikt åpnet for et sekulært livssyn. Det er det som falt – og faller – mange tungt for brystet.

Det store engasjement som Darwin fortsatt vekker og den motstand hans evolusjonsteori fortsatt møter, viser hvilke fundamentale og erkjennelsesmessige spørsmål som reises, samt at arven fra opplysningsperioden – kampen for vitenskapelige erkjennelser – fortsatt må føres. Darwin ville nok nikket gjenkjennende til argumentene fra evolusjonsmotstanderne. Dessverre er mye av evolusjonsmotstandernes argumentasjon dogmatisk og preget av ikke-vitenskapelige argumenter, selv om argumentene i blant gis en forkledning som lett kan få dem til å fremstå som vitenskapelige. Motstandere av evolusjonsteorien etterlyser til stadighet dialog og debatt: dialog er imidlertid et rasjonelt prosjekt og vil kun fungere om begge parter har en rasjonell tilnærming til

det som debatteres. Dessverre er en slik rasjonell tilnærming fraværende hos kreasjonistene og andre moststandere av Darwins evolusjonsteori.

Innen dagens biologiske forskning brukes, testes og oppdateres kunnskap og forståelse kontinuerlig – slik det gjøres innen all vitenskap. De sentrale prinsipper i Darwins teori står imidlertid sterkere enn noen gang. I dag binder evolusjonsteorien sammen uavhengige data fra genetikk, biogeografi, geologi, morfologi, dyreadferd, osv. på en måte som nok ville ha begeistret Charles Darwin.

Mens det forrige århundret har vært fysikkens århundre, er dette livsvitenskapens århundre, nettopp slik den franske presidenten Giscard d'Estaing visjonært spådde i en tale på 1970-tallet.

- I dag forstår vi det genetiske grunnlaget for mange av våre sykdommer.
- I dag forstår vi hvordan overbeskatning av fiskebestander kan føre til evolusjonære endringer: torsken i Barentshavet blir mindre og kjønnsmodnes tidligere pga. selektiv fangst av de største individene. Slike evolusjonære endringer vil ikke nødvendigvis kunne reverseres ved å stoppe fisket.

I dag kan vi studere livet som lever nå, samt rekonstruere vårt slektskap til tidligere livsformer på måter vi ikke har kunnet tidligere (bl.a. ved å analysere fossilt materiale genetisk). Det er denne utviklingen fra Darwins “*Om artenes opprinnelse*” til dagens moderne biologi som har gjort dette århundret til biologiens – eller livsvitenskapens – århundre.

VÅRMØTE

22. april 2010 – Gimle Gård

Førsteamanuensis Frida Forsgren

Begråtelsen på Gimle Gård

Professor Pål Repstad

Æresdoktorforedrag: Religionens estetisering
– et sosiologisk forskningstema.

Professor Bernt Hagtvet

Ett menneskes sak er vår alles sak.

Bjørnstjerne Bjørnson, de intellektuelle og justismordet
på armékaptein Dreyfus (1894-1906).
(Til markering av Bjørnson-året 2010)

Frida Forsgren

Begråtelsen på Gimle Gård

*Begråtelsen*¹ (ill. på s. 248) på Gimle Gård er som så mange andre av maleriene i samlingen gåtefull; vi har verken eksakt datering, proveniens eller navnet på maleren. Er det en kopi, en original, en kopi av en kopi, en kopi av et tapt maleri? Jeg har søkt gjennom hundrevis av lignende motiv uten så langt å finne akkurat denne versjonen. Gimles katalog fra 1984 daterer det til ca. 1750 og kaller det feilaktig for en *Pietà*, men maleriets ikonografi, stil og komposisjon fører oss lenger tilbake i tiden til et sted mellom 1550 og 1600, og antallet figurer i komposisjonen forteller oss at dette snarere enn en *Pietà* er en *Begråtelse* – den følelsesladde sorgescenen som finner sted etter at Kristi døde kropp er tatt ned fra korset. Vi ser Kristus i Marias armer, flankert av Josef av Arimathea bak til venstre med turban, mannen som gav Kristus sin grav, deretter Johannes Evangelisten oppe til høyre, fremstilt tradisjonelt feminint og nede til venstre muligens Maria av Salome eller Maria av Kleopas nede til høyre.

Begråtelsen på Gimle har mange trekk felles med høy-renessansen i nord Italia, den pyramidale komposisjonen, de fargesterke, luftige, taktile drapeiene og de forfinede, høytidelige positurene, innslaget av *sfumato* (den tåkete måten fargene glir inn i hverandre på og hvisker ut konturer mellom lys/skygge), ligner på høyrenessanse-malere som for eksempel Fra Bartolomeo, Andrea del Sarto og Correggio. Men Kristusskikkelsens forvridde, sykelige grå/blå kropp vitner lite om høy-renessansen. Denne, samt de forfinede bevegelsene til kvinneskikkelsene, de lange lemmene deres, og figurenes mangl på eksplisitte følelser, har sterke stilistiske trekk med manierismen, en stil som florerte ved spesielt italienske hoff i perioden mellom ca. 1520 – 1550 i både malerkunst, skulptur, litteratur, arkitektur og musikk. Manierismen er kort sagt overdrevet elegant, lunefull, urolig, tilgjort og dynamisk, og står stilistisk i sterkt kontrast til høyrenessansens harmoniske, klassiske og balanserte komposisjoner, som vi her i malerisalen på Gimle Gård best observerer i Leonardo da Vinci-kopien *Kristus blant de skriftlærde* som jeg presenterte ved siste møte. Manierismen reflekterer den generelle uroen i tidens Europa

1 Ukjent kunstner, *Begråtelsen*, olje på lerret, 127,5 x 103,5 cm, GIM 317.

med plyndringen av Roma i 1527, reformasjonen og nye utbrudd av pest ved å spille på disharmoni i komposisjon, gestikk og fargebruk. Et typisk trekk ved manierismen er at kunstnerne ser på annen kunst for inspirasjon, snarere enn å avbilde naturen naturalistisk – et viktig stil-idéal her er Michelangelos muskuløse, vridde, kunstferdige kropper. Vi kan si at kunsten mimer kunsten, snarere enn naturen. Det mest kjente italienske manieristiske maleriet er Parmigianinos *Madonna med den lange halsen* (1534-1540), der vi tydelig ser hvordan kunstneren overdriver figurenes kroppsdelar for å lage en mest mulig elegant og forfinet komposisjon, en figur som vanskelig kan gjenfinnes i naturen: Legg merke til Madonnaskikkelsens overdrevet lange fingre og hals, den lange foten til engelen til venstre og kontrasten med den lille statuen til høyre, og se på hvordan Jesusbarnet svever slapt i fanget hennes i en spirallignende form. Denne formen, kalt *la figura serpentinata*, slangeformen, ble sett på som den vakreste og mest komplekse form for komposisjon på begynnelsen av 1500-tallet og vi ser den igjen i et utall malerier og skulpturer. *La figura serpentinata* ble populær etter oppdagelsen av den hellenistiske skulpturgruppen *Läocoon* i 1506 i området ved Domus Aurea i Roma — der den muskuløse, vridde kroppen til den trojanske presten Läocoon utgjør hovedfokus. Michelangelo og Giuliano da Sangallo ble sendt av Pave Julius II for å granske oppdagelsen gjort av en lokal bonde, og den vridde, spiralformen spredte seg raskt i tidens skulptur og malerkunst, og særlig i verk til kunstnerne i generasjonen etter Michelangelo, som Bronzino, Pontormo, Parmigianino, Salviati, Vasari. (Se for eksempel bak i malerisalen på den tidligbarokke fremstillingen av Johannes Døperen).

Andre kjente italienske manieristiske malerier, foruten Parmigianino, er *Korsnedtagningene* til Bronzino (1540–1545) og Pontormo (1528). I disse maleriene ser vi i tillegg til bruken av *la figura serpentinata* og de elegante, forfinede bevegelsene, også andre karakteristiske trekk ved manieristiske komposisjoner: de unaturlige fargene, gjerne lyseblå, orange, rosa, vi ser mangel på tre-dimensjonal dybde og perspektiv, legg merke til hvordan figurene ofte er plassert helt i forgrunnen – i tillegg er ofte figurene arrangert for å virke dekorative på billedflaten, snarere enn kommunikative.

Begråtelsesscenen er en av de mest sorgtunge og dramatiske scenene inspirert av det Nye Testamentet, Maria sitter med kroppen av sin døde sønn i armene omkranset av andre sorgende, og scenen representeres tradisjonelt svært dramatisk og full av lidelse, som vi ser tallrike eksempler på i Italiensk kunsthistorie fra Giotto i Arena kapellet, via Sandro Botticelli og Niccolò dell'Arca for å nevne noen gode eksempler på sorgtunge, dramatiske Begråtelser.

Begråtelsen til den ukjente kunstneren på Gimle Gård er derimot mindre følelsesladd, og mer maniert, snarere mer manieristisk. Figurene synes formelig å sveve rundt Kristi døde kropp i luftige draperier, og de er lite åpent sørgende. De ser i ulike retninger, og synes lite opptatt av selve Kristus. Et typisk manieristisk trekk er de lyse, unaturlige fargene, som den gråe huden til Kristus, den hvitaktige huden til Maria, mot de oransje, rosa og røde kappene. Alle figurene er presset mot bildets forgrunn, og figurens lemmer beveger seg dynamisk rundt på billedflaten, urolig og organisk. Kristusfiguren er innskrevet i *la figura serpentinata* som gir den en kunstig og tilgjort form, og den unaturlige, brå knekken i nakken på figuren gjør den ekstra kunstferdig og visuell i billedflaten som et dekorativt element. Fargene, figurene, mangelen på visuell dybde og mangel på kommunikasjon med oss som betrakter gjør dette til et manieristisk maleri – sannsynligvis et nord-Italiensk motiv, daterbart til et sted mellom 1550 og 1600.

Begråtelsen er nok et eksempel på Bernt Holms rike og varierte kunstsamling, og på hvordan vi her i Kristiansand kan få innblikk i stor europeisk malerkunst på Gimle Gård.

Pål Repstad

Religionens estetisering – et sosiologisk forskningstema

Æresdoktor ved Uppsala universitet 21. januar 2010

Bakgrunnen

21. januar 2010 ble jeg promovert til hedersdoktor ved Uppsala universitet. Selve promosjonsakten er en ganske langvarig sak med forseggjorte ritualer, slik at en egalitært og puritansk oppdratt sosiolog med faglig interesse for ritualer kan bli fristet til å falle inn i en rolle som distansert, kanskje endog ironisk observatør. Samtidig er det slik at den arkitektoniske og historiske rammen i Uppsala gjør at seremonier som i et tre år gammelt universitet som vårt ville virke pussige, virker mer naturlige og på sin plass i et over fem hundre år gammelt universitet. Så jeg må innrømme at jeg under store deler av akten *went native*.

Primært var det jo en hyggelig faglig anerkjennelse, ifølge den vennlige og sjenerøse offisielle begrunnelsen blant annet for min “internationellt erkända forskning om den nordiska religionens komplexitet, studier som har resulterat i en omfattande vetenskaplig produktion av hög teoretisk och metodisk kvalitet.” Det var derfor nærliggende for meg å skissere noen perspektiver og forskningsoppgaver for religionssosiologisk forskning framover i den forelesningen man forventes å holde ved en slik anledning. Her i vitenskapsakademiet er jeg bedt om å presentere noen utdrag av denne forelesningen. Det blir smakebiter, for tiden til rådighet her er under halvdelen av forelesningens lengde i Uppsala.

Noen arbeidshypoteser om religionens estetisering

Hovedhensikten min i Uppsala var å peke på et felt som jeg mener er for lite utforsket i nordisk og internasjonal religionssosiologi, nemlig religionens

estetiske dimensjoner. En generell arbeidshypotese i den sammenheng er at religiøs praksis i vår tid på mange måter gjennomgår en estetisering. Det skjer en tyngdeforskyvning fra religionens kognitive dimensjoner over til de ekspressive, de følelsesmessige, de opplevelsesmessige, de sanselige, de estetiske. Nok en arbeidshypotese fra min side går ut på at denne økte vektleggingen av det estetiske og det ekspressive kan sees som en måte for religiøse aktører å håndtere den livssynsmessige pluralisering som er kommet nærmere oss i de historisk sett relativt monoreligiøse kulturene i de nordiske land.

Jeg skal utdype temaet i tilknytning til eksisterende og planlagt religionssociologisk forskning i mitt fagmiljø ved Universitetet i Agder. Vi har i de senere år gjennomført et omfattende forskningsprogram kalt ”Gud på Sørlandet”, om religiøs endring de siste om lag førti år i denne landsdelen, som fra 1870-tallet og opp mot vår tid har vært preget av lavkirkelig vekkelseskristendom. Dette prosjektet er nå avsluttet som kollektivt forskningsprosjekt, selv om vi i fagmiljøet selvsagt vil fortsette å forske på Agders religiøse liv. Delvis inspirert av ”Gud på Sørlandet” har vi satt i gang et mer nasjonalt prosjekt kalt ”Religion som estetiserende praksis”, med akronymet RESEP. Jeg er prosjektleder for RESEP, og vi er om lag 20 forskere fra flere institusjoner, flest fra UiA. Vi har fått en større bevilgning fra Norges forskningsråd. Vi skal beskrive og analyse hvordan religion kommer til estetisk uttrykk på flere felter. Vi er ikke minst opptatt av samspillet mellom ulike uttrykksformer, det multimodale samspillet. Vi skal også prøve å fange opp hvordan disse estetiske uttrykksformene bryner seg mot andre dimensjoner i religionen, som moral og teologi.

Vi går ikke i RESEP inn i normative estetiske eller teologiske drøftinger, men er mer opptatt av å beskrive og forstå en utvikling. Det kan ofte spores en ambivalens når det gjelder det estetiske gjennomslagskraft. På den ene siden tenker en seg ofte at det estetiske er noe uforpliktende, noe flyktig, noe man neppe vil dø for. Arven fra Kierkegaard er sterkt her, ikke minst i Norden. På den annen side kan en også tenke slik: Det estetiske uttrykket kan fange inn folk på en mer intens måte enn bare den kognitive formidling av religiøst læreinnhold – som når kropper og følelser mobiliseres i det religiøse liv, slik at også det etiske og det tankemessige utsettes for forandrende krefter i en mer total opplevelse.

De estetiske uttrykk for religion – hva består de i?

I noen sammenhenger vil man umiddelbart forbinde estetikk med kunst, men det blir for snevert her. Vi er som samfunnsforskere like opptatt av

Sven-Ingvarts som av Edvard Grieg. I RESEP skal vi studere hvordan religion kommer til uttrykk i ulike kristne ungdomsmiljøer, blant annet hva slags populærkulturelle referanser som finnes og eventuelt hvordan de omformes. I prosjektet ”Med troen på veggene” skal vi studere kunst og utsmykning i kristne hjem, bedehus og kristne forsamlingshus. Vi skal studere kleskoder i muslimske miljøer, og multimodale uttrykksformer på familiegudstjenester. Vi skal studere hva kirkene i statskirken blir brukt til av kulturelle arrangementer. Så har vi flere prosjekter som vil se på musikalske uttrykk i ulike religiøse miljøer, ett av dem, om pinsebevegelsen, vil også se på innredning og bildende kunst i forsamlingshusene. Ett prosjekt skal ta for seg konversjoner til katolisismen blant intellektuelle, akademikere og kunstnere i dagens Norge, og hvilken betydning det estetiske kan tenkes å ha i den sammenheng.

Alle disse prosjektene handler om estetisering innenfra, altså estetisering som springer ut fra et religiøst miljø eller et religiøst engasjement. Så har vi noen prosjekter der vi er interessert i estetisering av religion (eller mer omfattende: konstruksjon av religion) med et mer allmennkulturelt utgangspunkt, uten nødvendigvis et personlig eller miljømessig religiøst engasjement. Vi skal gjennomføre et prosjekt om konstruksjonen av religion på en samtidsorientert museumsutstilling, og et om hvordan regionale og lokale religiøse tradisjoner tegnes opp – om de overhodet tas med – når en by driver med omdømmebygging som et ledd i stedsutvikling og næringsutvikling. Kanskje også deler av prosjektet om kirkebruk i lokalsamfunn vil falle i kategorien estetisering ”utenfra”. Eksterne leietakere tar mer og mer i bruk kirkebygningene til allmenne konserter uten nødvendigvis noen eksplisitt kristen profil. Det samme gjelder prosjekter om hvordan religion kommer til uttrykk i nyere norsk litteratur, selv om forfatternes personlige ståsted i forhold til religion sikkert kan variere her.

Skillet mellom disse ”innenfra-“ og ”utenfra-“perspektivene er trolig i ferd med å bli mindre skarpt. Estetisering kan innebære at det narrative, det multimediale, det emosjonelle, det sanselige og det estetiske er i ferd med å vinne terreng fra mer dogmatiske, kognitive, verbalspråklige dimensjoner i religionen når den uttrykkes innenfra, blant de troende. Estetisering ”utenfra“ kan på sin side innebære at religionen konstrueres levende, fortellende, dramatiserende – mer enn reduksjonistisk og rasjonalistisk, for eksempel psykologiserende. Hvis begge tendensene gjør seg gjeldende samtidig, vil bildene av religion innenfra og utenfra konvergere.

Estetiske religionsdimensjoner i forhold til andre religionsdimensjoner

Den dominerende protestantiske tradisjon i Norge og de andre nordiske land har til tider hatt en asketisk og tilbakeholdende innstilling til estetisk utfoldelse. Ofte har kombinasjonen av sosial og teologisk skepsis til det prangende og til *conspicuous consumption* resultert i meget nøkterne estetiske uttrykk. Derfor vil neppe en utvikling i retning av mer estetiserende religiøs praksis skje friksjonsfritt. Følgelig er det interessant å studere hvordan estetiserende fortolkninger av religion og estetiserende religiøs praksis brytes mot og må forhandles om i møtet med andre hensyn og kriterier, særlig av etisk og teologisk, men også av praktisk og funksjonell art.

Dette kan dels utforskes gjennom å se på eksplisitte debatter og uttalte spenninger. Et eksempel kan være diskusjoner om kirkearkitektur, der estetiske tradisjoner har vært satt opp mot funksjonalitet. Etter kirkebranner er det flere eksempler på at folk flest i lokalsamfunnet vil bygge opp kirken slik den var og der den var, mens den aktive menighetskjernen vil bygge en arbeidskirke i mer folkerike strøk (Aagedal 2004). Videre kan vi tenke på de mange klassiske debattene i mange kristne miljøer om hva som sørmer seg av musikk, bilder, applaus og så videre i kirker og bedehus. En hedersmann i norsk etnologisk forskning, professor Andreas Ropeid, fortalte meg for mange år siden at han hadde opptegnelser om hvilke år forskjellige instrumenter (fele, trekkspill, gitar, el-gitar, slagverk) ble akseptert i de mange bedehusene i de sørvestnorske kyststrøkene i Ryfylke.

Så her er det et rikt materiale av eksplisitte meningsbrytninger å ta av. Men minst like interessant er de mer umerkelige endringene og vekselvirkningene som kan oppstå når formene endrer seg. Noe enkelt skille mellom form og innhold er umulig å operere med, selv om endringsagenter i religiøst konservative miljøer alltid har argumentert med at de bare endrer formen eller skallet, innholdet eller kjernen er den samme. Det er klart at endringer i form også medfører endring i innhold. Vi kan spørre: hvilke aspekter ved de ulike trostradisjoner endres over tid gjennom en økt vektlegging på det ekspressive, det estetiske, det narrative, det sanselige, de mangetydige symboler? Hvilke deler av den religiøse arv blir liggende ubrukt når nye religiøse uttrykk utvikles og vektlegges? Når vi får en slik vektlegging av det estetiske, vil det kunne skje en depresisering av det læremessige innhold. Konkrete eksempler på slike depresiseringer kan vi finne i Anne Løvlunds og min studie *Julekonserter* (2008). Mange av de nyere julesangene er mangetydige. Noen av dem har kristne referanser, særlig når en kommer litt ut i versene, men

felles for mange er at store deler av dem også kan tolkes ganske allment, som lengsler etter fred og lys. Dessuten konstaterer vi at mange av de gamle klas- siske julesalmene får en innpakning som mildner de noen ganger temmelig dystre skildringene av jordelivet. Selv denne verdens tåredal (i Brorsons "Her kommer dine arme små) blir rørende og nesten koselig i når den presenteres i en ramme av stearinlys, ørevennlig musikk og velkledde artister som småprater hyggelig mellom sangene. I høyden høres tekstene som noe som stemmer til mild og generell ettertanke.

Ut fra dette blir en interessant delproblemstilling hva slags operativ teologi som utvikles av de religiøse uttrykkene vi utforsker. Det er interessant blant annet fordi en slik bruksteologi utviklet på steder vi vanligvis ikke tenker på som teologiske verksteder, har vel så stor utbredelse som den offisielle kirkelige eller akademiske teologi. Det er flere som hører Carola, Hanne Krogh og Sissel Kyrkjebø før jul enn det er som leser Per Lønning eller Ole Christian Kvarme.

Estetisering av religion

– samfunnsmessig bakgrunn og samfunnsmessige følger

Arbeidshypotesene om en forskyvning fra det kognitive til det ekspressive, og også om friere handlingsrom i religiøse miljøer for estetiske uttrykk, er generelle, og må nyanseres og modifiseres i møtet med empirisk materiale. Vekkelseshistorikere vil kunne påpeke at det emosjonelle slett ikke var fraværende for hundre år siden i bedehus og frikirker. Men appellene til følelsene gikk da ofte sammen med sterke normer om dogmatikk. Det var religiøst regulerte følelser som var idealet, ikke den frie subjektive opplevelse. I dag er trolig også handlingsrommet for det ekspressive, det mangetydige og det symbolske større i det organiserte religiøse felt enn før. Kirkene går "fra lærer-prekener til lysglober", for å bruke en formulering fra Harald Olsen. Såkalte lysglober, der man kan tenne et lys i kirken, har på svært kort tid kommet inn i mange norske kirker. Olsens studier (2005, 2008) rapporterer gjennom spørreundersøkelser en klar tendens til økning av interesse for å trekke inn kunst og kultur i arbeidet i Den norske kirke. Og vi har mange andre eksempler fra "Gud på Sørlandet"-prosjektet på økt interesse for kultur, opplevelser og følelser i religiøse miljøer, delvis på bekostning av fokus på rett lære.

Dette gjelder også nasjonalt. En fersk spørreundersøkelse om lokale kulturbrygg viser at kirkebygningene ligger nær toppen når det gjelder bruk til kulturarrangementer, og faktisk ligger kirkene på topp når det gjelder økning i slik bruk (Aagedal m.fl. 2009: 228).

Sekularisering, økt autoritetsskepsis og kulturell og livssynsmessig pluralisering er trolig noe av den samfunnsmessige bakgrunnen for den økte vekt på estetiserende praksis. Sammenhengene mellom livssynsmangfold og estetisering går langs flere veier. Når flere alternative livstolkninger bæres opp av sympatiske mennesker relativt nær en selv, blir det vanskelig å opprettholde en karikert forestilling av “de andre”. I et liberalt samfunn som Norge er det sterke normer om respekt og toleranse på det religiøse område. Religion som framstår som autoritær har lav status i den offentlige diskurs. Dermed oppstår et sosialt og ideologisk press i retning av å finne mindre provoserende og mer inkluderende uttrykk for religion. På det verbale område oppfattes engasjerende narrativer som man kan undre seg over som mer *comme il faut* enn proposisjoner man avkrevet tro på. Og ikke minst oppfattes ikke-verbale semiotiske ressurser som dramatiseringer, musikk, bilder og mange andre som enklere å forholde seg til i en pluralistisk virkelighet enn verbale, kognitive påstander. Estetisering innebærer en bredere bruk av mangetydige symboler, og dermed en depresisering av kognitivt påstandsinnhold. Depresisering kan være en måte å håndtere mangfold på. Vi kan samles fra forskjellige kulturelle bakgrunner og ta med oss vår kulturelle bagasje i et fellesskap rundt mangetydige, inkluderende symboler.

En annen sammenheng mellom livssynsmangfold og estetisering kan ligge i konkurransestrategiene som oppstår, og som kan bestå i at de religiøse tilbydere ”skjerper seg” og utvikler tilbud som forventes å ha appell til publikum. Dermed oppleves det som viktig å ta i bruk nye uttrykksformer. Og for å hevde seg i konkurransen vil man unngå å støte fra seg noen og virke attraktive for flest mulig. Men slike tanker om at konkurranse og mangfold skaper avslepne kanter og mer åpne symboler må i forskningen brynes mot andre faglige forestillinger. Noen religionssosiologer holder snarere på at de religiøse miljøene som vokser, gjør det fordi de utvikler et distinkt sær preg, og at det som skal passe for alle, etter hvert ikke engasjerer noen (se bl.a. Inannaccone 1994). En del av de hypotesene jeg har presentert om sammenhenger mellom livssynspluralisering, liberalisering og estetisering vil sikkert bli nyansert og kanskje svekket. Men slike overordnede arbeidshypoteser kan bidra til at forskningen ikke faller fra hverandre i isolerte småprosjekter, men relaterer seg til hverandre.

Slike hypoteser må altså likevel kritiseres og kontekstualiseres. Dette at estetisering går sammen med avdogmatisering og etisk liberalisering av religionen, er trolig mest relevant i områder der pietismen har hatt et hegemoni i det organiserte kristenliv. Estetisering av religion i andre typer regioner og for eksempel litterære framstillinger av religion kan tenkes å ha et mer

“liberalt” utgangspunkt, men de vil også uten tvil ha sine mer eller mindre skjulte verdsettinger av dogmatisk og etisk art. Her bør en unngå å havne i lettvinde konklusjoner basert på fordommer om ulike religiøse miljøer. Ikke bare estetisk utfoldelse, liberalitet og toleranse, men også etisk alvor og om-sorg for tradisjoner har krav på å bli utforsket med den samme kombinasjon av kritisk distanse og forståelse. Vi religionssosiologer bør ikke stelle oss slik at vi framstår som en slags ukritisk heiagjeng for all slags liberalisering.

Nok et moment: Det er en utbredt yrkesskade blant religionssosiologer å lete etter forklaringer på religiøs endring for nærsynt innenfor religionen selv, og se på de *religiøse* endringene som noe spesielt. Et bredere perspektiv kan være at det finner sted en estetisering innenfor flere sosiale felt. Det snakkes ofte om en *visual turn* i vår tid, ofte knyttet sammen med en medialisering av virkelighetsforståelsen generelt, med økt vekt på det dramaturgiske og spektakulære. Hvis dette er en generell tendens, er det ingen grunn til å tro at religionen skulle være skjermet fra den. På samme måte er det ikke underlig om generell økende materiell velstand og økt utdanningsnivå fører til kulturelle endringer også i religiøse miljøer.

Hva så med samfunnsmessige konsekvenser av religionens estetisering? Jeg har sympati for en hovedhypotese om at en mer erfaringsorientert og mindre dogmatisk orientert religion kan lette religiøs dialog og fredelig sam-eksistens i et samfunn med livssynsmangfold. Men i diskusjon med religions-sosiologen Grace Davie er jeg blitt mer oppmerksom på en annen mulig konsekvens. Hvis en synkende dogmatisk interesse fører til at kunnskapen om religion, både om egen og ikke minst “de andres” religion forvitrer, er farene større for at folk slutter seg til forestillinger om religiøse minoriteter og fremmede religioner som de henter fra medier og populistiske bevegelser, og som er polariserte og stereotype.

Religiøs og estetiserende praksis – ulike uttrykk i ulike miljøer

De religiøse uttrykkene og følsomheten for slike uttrykk vil være sosialt differensierte. Gutter og jenter uttrykker seg ulikt på kristne ungdomsleirer, det er forskjell på samlinger i evangeliesentra og i kirkeakademier. Klasse er et underutforsket tema i religionssosiologien. For så vidt har klasse vært i utkanten av sosiologien generelt i noen tiår, kanskje som en reaksjon på dominansen til en ganske bastant marxistisk klasseanalyse i mye sosiologi på 1970-tallet. Klasse er imidlertid tilbake som en interessant analytisk kategori i generell sosiologi. Det er på tide at det også skjer i studier av religion. Men her er

mange sosiologer lite bevisst på denne dimensjonen, dels kanskje ut fra en skepsis til reduksjonisme som kan ha med eget religiøst engasjement å gjøre, dels også fordi mange nordiske religionssosiologer og for den saks skyld teologer forholder seg til trossamfunn som er relativt homogene klassemessig, med en dominans av middelklassen, ofte knyttet til velferdsyrkene i offentlig sektor. Da kan man bli nærsynt. Dermed sier jeg også at frikirkene er et for lite studert tema i nordisk religionssosiologi. De er ikke minst viktige å utforske dersom man vil utforske klassemessige variasjoner i kulturell profil i det religiøse landskap.

Klasse er så mangt i sosiologien. Jeg tror en Bourdieu-inspirert klasseforståelse, som skiller analytisk mellom økonomisk og kulturell klasse, vil passe bedre i studier av religiøst liv enn en gammelmarxistisk kategorisering. Men vi må tilpasse Bourdieus analyse av distinksjoner og smak (Bourdieu 1995) til en norsk virkelighet med en egalitær ideologi og en middelklasse med en bred smaksorientering, som er et dominerende innslag i mange norske kristne miljøer.

I vår tid er det også selvsagt at vi i studier av religion må studere samspillet mellom klasse, kjønn og etnisitet. Den sosiale kontekst kommer altså inn som en virksom kraft både når det gjelder endringer over tid i religiøst engasjement og forståelse av religion, og når det gjelder variasjoner i samtidens religionsuttrykk. Her får vi prøve oss fram mellom en total sosial reduksjonisme og på den annen side en naiv forestilling om det estetiske autonomi. Her er det forskjeller både mellom og innen disipliner, og her er mitt siste poeng: Faglig bredde kan gi opphav til mange spennende møter. Vi samfunnsforskere har et dårlig utviklet språk for kvaliteter og særpreg i estetiske ytringer, og mange humanister har fremdeles et fattig språk for å trekke linjer mellom samfunnsliv og kulturuttrykk. Prosjekter om den estetiske dimensjonen i det religiøse liv egner seg godt som møtested for samfunnsvitere og humanister. Det sier jeg som samfunnsviter ansatt ved et humanistisk fakultet.

Litteratur

- Bourdieu, Pierre 1995, *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax.
- Henriksen, Jan-Olav og Pål Repstad 2005. *Tro i sør*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hodne, Hans 2005. "...og lærer dem å holde alt jeg har befalt dere." Endringer i barneoppdragelse blant sørlandskristne. I Pål Repstad og Jan-Olav Henriksen (red.): *Mykere kristendom? Sørlandsreligion i endring*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 135-150.

- Iannaccone, Laurence 1994. Why strict churches are strong. *American Journal of Sociology* (99)5, s. 1180-1211.
- Løvland, Anne og Pål Repstad 2008. *Julekonserter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Løvland, Anne, Pål Repstad og Elise Seip Tønnessen 2008. *Gud på Sørlandet*. Kristiansand: Portal forlag.
- Olsen, Harald 2005. Fra lærepreken til lysglobe. Ny spiritualitet i statskirkeelige menigheter på Sørlandet. I Pål Repstad og Jan-Olav Henriksen (red.): *Mykere kristendom? Sørlandsreligion i endring*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 121-134.
- Olsen, Harald 2008. Mot stillheten og skjønnheten. I Anne Løvland, Pål Repstad og Elise Seip Tønnessen 2008. *Gud på Sørlandet*. Kristiansand: Portal forlag, s. 48-51.
- Repstad, Pål og Jan-Olav Henriksen (red.): *Mykere kristendom? Sørlandsreligion i endring*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Aagedal, Olaf 2004. Når kyrkja brenn. I Ole Gunnar Winsnes (red.): *Tallenes tale* 2003. KIFO-rapport nr 27. Trondheim: Tapir Akademisk, s. 141-162.
- Aagedal, Olaf m.fl. 2009. *Lokalt kulturliv i endring*. Bergen: Norsk kulturråd/Fagbokforlaget.

Bernt Hagtvet

“Ett menneskes sak er vår alles sak”.

**Bjørnstjerne Bjørnson, de intellektuelle og
justismordet på armékaptein Alfred Dreyfus
(1894-1906)**

Sitatet ovenfor er fra “Tigeren”, Georges Clemenceau, og oppsummerer noe av stemningen blant de som støttet en gjenopptakelse av saken mot Dreyfus. Få rettsdramaer har ført til en slik massiv mobilisering av hysteri og hat som nettopp prosessen mot den jødiske armékapteinen Alfred Dreyfus (1859-1935). Prosessen pågikk i ulike faser fra 1894 til 1906. Da ble Dreyfus gjeninnsatt i den franske armé og dekorert med æreslegionen. Forut for denne restaurasjon hadde kapteinen sittet i år på Djæveløya utenfor Fransk Guiana, og hans sak hadde brakt den franske republikk til kanten av stupet. Hvorfor?

I

Det er sagt at Dreyfus-saken – “L’Affaire” i datidens språkbruk – var som et røntgenbilde av det franske samfunn med alle dets indre lesjoner og bruddflater – republikanisme vs. katolisisme, sosialisme vs. nasjonalisme og konservatisme, kosmopolitanisme vs. etnosentrisme, menneskerettigheter vs. xenofobi. I 1898 sendte dikteren Emile Zola ut sin bannbulle, “J’accuse”, til støtte for den forræderidømt jødiske artillerioffiser Alfred Dreyfus. Da forvandlet hele saken seg i fransk offentlighet – og europeisk historie. Det som tegnet til å være en ordinær spionasjesak, ble forvandlet fra å være et simpelt rettsovergrep for å skjule et spionasjekomplott til å bli en av århundrets fremste politiske skandalsaker. Dreyfus-saken innvarslet det 20. århundre. Hannah Arendt mente den var en “generalprøve” for det kommende århundrets ideologiske vanvidd. Den brakte Frankrike på randen av borgerkrig og ble et uhyggelig forvarsel om hva det kommende århundre skulle bringe av rasehat og politisk besettelse.

Nå mer enn 100 år etter Zolas anklageskrift er de konkrete anklager som sendte den uskyldige Alfred Dreyfus til hans 52 måneder lange tvangsarbeid

på Djaveløya, for lengst glemt. Men sakens prinsipielle spørsmål har ikke mistet sin aktualitet. For bak anklager og motanklager sto det om to motstridende rettsopfatninger og to statsbegrep – og innsatsen var et individ skjebne.

På den ene siden sto dreyfusardene, anført av to senere statsministre, Georges Clemenceau og Léon Blum. De mente at intet, selv ikke hensynet til statens sikkerhet eller prestisjen til en tung samfunnsinstitusjon, i dette tilfellet den franske arme, kunne sette et individ rettssikkerhet til side. De sto på et prinsipielt menneskerettighetsstandpunkt og sa, slik Clemenceau formulerete det: “Ett menneskes sak er vår alles sak”. Ble de forfalskede rettsdokumentene opprettholdt som grunnlag for en domfellelse av Dreyfus – dokumenter som attpå til var holdt hemmelig under rettssaken – ja, da ville det sette hele Den tredje franske republikks politiske fundament i fare. Da ville de krefter som helst så en tilbakevenden til *l'ancien régime*, det før-revolusjonære, det katolske, anti-republikanske, monarkistiske, ja bent ut reaksjonære Frankrike, vinne. Med andre ord, for dreyfusardene gjaldt kampen selve det politiske fundament for republikken.

Mot dreyfusardene sto anti-dreyfusardene, de som kjempet som ville løver mot en gjenopptakelse av saken etter at livstidsdommen mot Dreyfus var falt høsten 1894. De var villig til å ofre et menneskes rettigheter, ja i virkeligheten hans liv, for ingen ville i lengden overleve på Djaveløya, for å beskytte nasjonens ære og hærrens slagkraft. De beskyldte dreyfusardene for å være fedrelandsløse og rasjonalistiske, individualistiske og pseudo-vitenskapelige og uten følelse for tradisjon og ære, ja, potensielle landsforrædere.

II

Konflikten ble gjort enda mer uhåndterlig av den stemning av revansisme og nasjonal angst som rådde i Frankrike etter nederlaget mot prøysserne i 1870/71. I tillegg viste det seg tidlig at anti-semittismen skulle bli en kraftfull faktor. Frankrikes understrøm av anti-semittisme brøt seg fram under saken i skikkelse av redaktør Eduard Drumont og hans avis “Le Libre Parole”, samtidens Der Stürmer. Drumont hamret nettopp på dette temaet: jødene som ikke-franske potensielle landsforrædere og økonomiske bakmenn. Som en av Drumonts allierte, nasjonalisten Maurice Barrès, sa det: “At Dreyfus er skyldig, er noe jeg slutter av hans rase”.

I det øyeblikk Dreyfus var dømt, sluttet hæren opp omkring dommen i en ubrytelig korpsånd, enda det tidlig ble klart at det følgeskriv med tilbud om spionasje som kom til den tyske ambassaden i september 1894 – og som den franske kontraspionasjen plukket opp fra den tyske militærattachéens

søppelkasse – ikke var skrevet av Dreyfus. Det var forfattet av en annen av Tysklands agenter i Frankrike på den tiden, major F. Walsin Esterhazy. Han blir sakens onde ånd sammen med en generalstab som gjorde alt den kunne for å kaste skylden på Dreyfus, hvis eneste brøde var at han var født jødisk.

Selve saken er komplisert. Alfred Dreyfus ble arrestert 15. september 1894. Etter en summarisk rettsak ble han av en militærdomstol dømt til livstidsstraff på Djæveløya og offentlig degradert under hatefulle anti-semitiske tilrop i forgården utenfor École Militaire den 5. januar 1895. Med alle appeller og rettsbehandlinger varte den fra 1894 til Dreyfus endelig ble frikjent i 1906. Fra tidligste stund fikk den, midt i hovedpersonens tragedie, et lett absurd preg av såpeopera og komplott. Portrettgalleriet er som tatt ut av Balzacs galleri av romanskikkelsjer. Her er flust med amorøse forbindelser, endeløse forfalskninger, brev som plukkes opp av søppelkasser – flere ganger endog. Og klassearrogante generaler som sto ufravikelig på synspunktet at ingen hadde rett til å svekke hæren, skyldig eller ikke. Her var også korrupte politikere og sensasjonssøkende journalister som så opplag i hver vendig saken tok. (Zola kalte disse løssalgsavisenes hyener “åndslivets horer” for deres tendens til å se sensasjon i hver detalj og for deres tendens til å opptre som leiesvenner for hver side.) Ikke desto mindre må det ikke glemmes at uten avisene ville saken blitt dysset ned – og glemt.

Og ikke minst: her var en republikkens president, en hyppig gjest på Paris’ bordeller, og krigsminister Auguste Mereier, hvis oppfatning av saken best sammenfattes i sitatet “Av en jøde med tysk navn kan man vente alt”.

Hovedpersonen selv, Alfred Dreyfus, så tidlig at han ikke kunne bære sin egen saks idékraft videre. Han ble av mange betraktet som en blek og visjonsløs mann, ikke så lite av en småborger. Bjørnson delte ikke denne oppfatningen, men skrev snarere om hans “sjelsstorhet” under press. Dreyfus fikk sin helse ødelagt av forfølgelsene, men meldte seg til tjeneste for fedrelandet i 1914 og levde et stille liv til sin død i 1935. I 1908 oppsøkte Alfred Dreyfus og hans kone personlig Bjørnson for å takke for hans hjelp for å få reist saken på nytt.

III

Dreyfus-prosessen fikk massekarakter og ble ikke minst ført i gatene gjennom boulevardavisenes kampanjer, for og imot. Dreyfus-saken er den første store politiske sak som også ble utkjempet om den offentlige opinion på en ny offentlighetsarena: løssalgspressens. Saken introduserte også en ny kategori politiske aktører, de intellektuelle som så seg selv som en selvbevisst gruppe

mennesker som i kraft av utdanning og uavhengighet oppfattet sin særegne rolle å stå vakt om universelle rettighetsprinsipper mot all hensiktmessighetsmoral. Dreyfus-saken introduserer de store offentlige underskrifts- og støttekampanjer i kampen om opinionen. Det er her Bjørnson kommer inn med sitt engasjement. Han brukte avisene virtuost.

Zolas åpne brev, rettet til republikkens president Felix Faure, prydet hele forsiden i Georges Clemenceaus organ “L’Aurore” 13. januar 1898. Det ble tidenes mediabegivenhet og endret hele saken. Nå sto Frankrikes omdømme på spill. Landet ble splittet i to, med en bitterhet og en trosvissitet som skulle bli et forvarsel om det kommende århundres totaliserende politiske ideologier. Zola ble dømt etter presseloven og gikk en tid i eksil i England for å la gemyttene roe seg ned.

Og fra Roma tordnet Bjørnson i det ene åpne brevet etter det andre mot den franske “moralpest” og den franske hærns “kasteaand”. Bjørnson mente at saken var blitt en så stor belastning for det mellomfolkelige samvirke at Frankrike midt i sin “nationalforfængelighed” burde bli gjenstand for et “avspærringssystem”, som mot all annen “farsot”. (Her var en annen av hans samtidige, Gunnar Heiberg, som befant seg i Paris midt under saken, uenig. Som han skrev i et av sine Pariserbrev: “Verden bruger Dreyfusaffæren som en glemsebalsam. Nationerne væver af den uretfærdige krigsretsdom en kaabe, for at ingen skal se deres egne bylder og saar.”)

For datidens aktører ble det tidlig klart at striden ikke dreide seg om en persons skyld eller ikke. Personen Dreyfus ble malt sønder og sammen mellom møllesteinene, i dagens språkbruk nærmest et vikarierende motiv for tunge politiske interesser. Med Dreyfus-saken ble jødehatet et potent politisk brygg som kunne forene borgerskapets og den katolske kirkens bigotteri, arbeiderklassens anti-kapitalisme og de autoritære “integrale” nasjonalistenes agitasjon. Hovedaktør blir den revansjehungrike franske hær med dens æreskodeks og sosialt isolerte offiserstand. Det er denne konflikten mellom statsmoral og menneskerettigheter som gir Dreyfus-sakens dens særlige intensitet – og aktualitet den dag i dag. Flere har ment å se likheter mellom f.eks. Rushdie-saken og *l'affaire*. Rushdie-saken dreier seg riktignok om internasjonal terorisme og involverer en stats suverenitet på en mer direkte måte enn Dreyfus-saken, men også den hadde internasjonale ringvirkninger, hva Bjørnson var en av de første til å påpeke.

Anti-dreyfusardene i Tyskland – blant dem Wilhelm Liebknecht – mente f.eks. at man ikke fra tysk side burde legge seg opp i saken, enda om man var overbevist om at Dreyfus var uskyldig, for det kunne puste liv i den franske revansjismen.

IV

Dreyfus-saken ga støtet til den første proto-fascistiske bevegelse i Europa, *Action Française*. Aksjonen ble dannet sommeren 1898. Dens leder, Charles Maurras, satte Dreyfus-sakens kjerne på spissen gjennom sitt begrep "det reelle landet". Dette tradisjonens, monarkistiske, katolske og autoritære Frankrike med klare islett av anti-semittisme, sto mot Voltaires, opplysningsens og det republikanske Frankrike, "det legale landet", med dets sekularisme, representative demokrati og menneskerettighetsideologi.

Med avvisningen av Den tredje republikks republikanske statsform fulgte også en rekke andre avvisninger: av industrialisme, industri-proletariatet, sosialismen, den offentlige opinions forrang framfor etablerte hierarkier. I *Action Française* gjenfinnes de fleste av den senere europeiske fascismens og nazismens tema, innbefattet antisemittismen, men med unntak av massemobiliseringen. *Action Française* var i første rekke en i ordets opprinnelige betydning reaksjonær bevegelse, ingen verdsliggjørende revolusjonær og utadrettet aggressiv impuls som nasjonal sosialismen og fascismen.

Det går en linje fra den anti-dreyfusardiste opposisjon til det franske kolaborasjonsregimet i Vichy under den 2. verdenskrig. Da Charles Maurras som gammel mann fikk sin dom etter krigen, skrek han ut: "Dette er Dreyfus' revansje!"

(Også marskalk Philippe Pétain, Vichy-regimets leder, skal ha mumlet da han mottok sin dødsdom, som for øvrig senere ble omgjort av de Gaulle: "Det er Dreyfus som er den skyldige".)

V

"J'accuse" reiste en internasjonal opinionsvekkelse. Fra Roma skrev Bjørnstjerne Bjørnson et åpent brev til støtte for Zola. Alt den 21. januar sto hans åpne takkebrev til Zola på trykk i Verdens Gang, etter å ha blitt trykt i Frankfurter Zeitung like før.

Stilen var anledningen verdig: "Høistærede Mester, som jeg misunder Dem! Hvor gjerne vilde jeg have været i Deres Sted. Hvor gjerne vilde jeg have kunnet yde Fædrelandet og Menneskeheden en Tjeneste saa stor, som den De nu yder begge!"

Hos Bjørnson slår også den dr. stockmanske aristokratiske politikkoppfatning gjennom. "De står alene mot Millioner. Finnes det noget mer edelt Skuespild?"

Bjørnson spilte en ikke uviktig rolle i opinionsdannelsen for Dreyfus i Norden og i Tyskland. Han overhørte en replikk om at den tyske kansler

Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingfürst i et selskap hadde sagt at Dreyfus ikke var tyskernes mann. Det fikk Bjørnstjerne Bjørnson i et åpent brev til å utfordre ham til nettopp å si det for å skape klarhet i saken. Det førte til et offisielt dementi: Kansleren sverget han aldri hadde nevnt dette overhodet.

Bjørnson ble i det hele tatt lyttet til. Selv tyske presseorganer som var ue-
nig i Bjørnsons syn på Dreyfus' uskyld, trykte hans innlegg fordi han var en
europeisk intellektuell og en offentlig person av europeisk format, som det
fulgte prestisje med å trykke.

Dikterens eget prinsipielle syn var glassklart: “At Ondt skal være Godt, og
Vold skal være Ret, naar Statsdannelsen kræver det, det er Fienden”.

August Strindberg befant seg i Paris da “J'accuse” satte sinnene i kok. Da
han så et støtteskriv til Zola fra sine forfatterkolleger i Stockholm, klisteret
han brevet inn i sin dagbok og skrev “forferdelig” (“ryssligt”) i margen. Våren
1898 var Strindberg overbevist om Dreyfus' skyld. I et brev til en venn skriver
Strindberg: “Här i Paris ljungar hatet i luften så att man blir sjuk ...”.

Men som anti-dreyfusard sto han ensom i nordisk opinion. Støttebrevet
for Zola, som ble offentliggjort i en rekke svenske aviser den 13. mars 1898,
var underskrevet bl.a. av arbeiderlederen Hjalmar Branting, maleren Carl
Larsson, Gustaf af Geijerstam og den senere statsminister Karl Staaf.

Bjørnson hadde både et prinsipielt juridisk argument for Dreyfus' uskyld
og en mer psykologisk begrunnelse. Men først angrep han aktoratets bruk av
kapteinens bosted, Alsace. Det ble hevdet at Dreyfus med letthet fikk adgang
til hjemstedet, som etter den fransk-tyske krig var blitt tysk. Hadde Dreyfus
vært spion, er det sannsynlig at han kunne ha ordnet seg slik adgang. Men
Bjørnson viste at Dreyfus ytterst sjeldent hadde besøkt Alsace, ja, at han to
ganger var blitt nektet adgang til området. Den tyske regjering meddelte at
Dreyfus ikke er spion. Anklageskriftets forutsetning er grunnfalsk, mente han.

Dessuten: hvilken interesse skulle Dreyfus, en jøde, ha til å spionere? Det
ville kaste ham helt ut av hans vei, skriver dikteren. Dreyfus valgte å bli offiser,
enda mer fordelaktige livsveier sto åpne for ham. (Dreyfus' far var blitt formu-
ende etter hardt arbeid som fabrikant i Alsace.) Som jøde visste han at han
var ekstra utsatt. En ung ærgjerrig jøde, som i kappløpet med andre har flere
hindre å overvinne enn kameratene, og strengere behov for å samle seg, ville
uvilkårlig føle minst fristelse til “noget så fremmed og vanvittig”.

VI

Det viktigste juridiske argumentet Bjørnson anfører, har vi alt berørt: De-
ler av anklageskriftet mot Dreyfus ble holdt hemmelig. Av rene prinsipielle

prosessuelle grunner må han derfor frikjennes. Det er skjedd et rettssovergrep alt i det formelle. Han mener også at skriftekspertene som mente at følgeskrivet til den tyske ambassaden var forfattet av Dreyfus, hadde oversett en rekke viktige detaljer, og går inn på en detaljert analyse av Dreyfus' håndskrift målt opp mot det som skulle vise seg å være Esterhazys skrift.

Viktigst for ham er likevel de "sjælelige" grunner for Dreyfus' uskyld. Han viser stor "sjelsstorhet" under degraderingsseremonien i januar 1895, mener Bjørnson. En skyldig ville brutt sammen. I stedet oppfører Dreyfus seg verdig under tilropene og spyttklysene og gjentar og gjentar: "Jeg er uskyldig! Jeg er uskyldig! Leve Frankrike!".

"En mand, som har stået for den prøve, han er så sterk i sin uskyld, at han kommer på side med de store martyrer". Bjørnson symboliserer en egen rolle: dikteren som samfunnsmenneske og som makkritisk intellektuell. Urettferdighet gjorde ham innsatslysten – det ser vi fra en rekke andre direkte aksjoner han gikk inn i på vegne av dem han mener er vilkårlig straffet, og som lider – alt fra fyrstikkarbeidersker til den undertrykte slovakiske minoritet i dobbeltmonarkiet Østerrike-Ungarn.

I et åpent brev til Alfred Dreyfus den 23. september 1899 utvikler Bjørnson synet på Dreyfus' lidelser som et offer som tross alt kan føre til noe godt: "Deres Smerte har forvandlet sig til en velgjerning for Menneskeheden. Efter denne Dag vil det blive vanskeligere at gøre Uret, selv mod en Jøde. Efter denne Dag vil flere modige Mænd og Kvinder end før melde Sig til Værgemaal..."

Og denne smule fremgang, skriver Bjørnson, er et æresminne over Dreyfus, gjort mulig av hans lidelse og standhaftighet.

I 1908 kom som sagt Dreyfus og hans kone til Roma for personlig å takke Bjørnson for at han gjorde så mye for å få reist saken på ny.

I dag, bare få dager før 100-årsdagen for hans død i Paris, er ikke Bjørnsons innsats på vegne av denne uskyldig forfulgte franskmannen noe dårlig minne å ta med seg. Bjørnstjerne Bjørnson står her sammen med Henrik Wergeland og Fridtjof Nansen, og jeg vil føye til: den store fredsforkjemperen Christian Lange, i en viktig norsk tradisjon av humanitet over landegrensene som det er grunn til å føle seg forpliktet av, midt i våre privilegier.

SOMMERMØTE

9. september 2010 – Gimle Gård

Førsteamanuensis Frida Forsgren

Caesars død på Gimle Gård

Professor John Ole Askedal

Nicolai Henrich Jæger (1780–1846)

Byfogd i Arendal, leksikografisk pioneer og naturhistorisk entusiast

(I serien Agderforskere før UiA)

Professor Reinhard Siegmund-Schultze

Johannes Lohne (1908–1993), den store glemte
og politisk omstridte vitenskapshistorikeren fra Agder

Frida Forsgren

Caesars død på Gimle Gård

Caesars død (ill. på s. 249) i malerisalen på Gimle Gård er malt av den tyske kunstneren David von Berrin/Berlin ca. 1800, og er et slående eksempel på europeisk nyklassisisme:¹ Epoken fra midten av 1700-tallet til ca. 1800 da kunstnere, musikere, forfattere og arkitekter hentet sin hovedinspirasjon i klassisk gresk og romersk kultur. Selv kalte de stilens sin for ”den sanne stil”, og de ønsket å føre kunsten tilbake til et rent, sant og opprinnelig uttrykk etter den overdådige, bombastiske barokken, og den dekorative, erotiske og sotladne rokokkostilen på begynnelsen av 1700-tallet. Ny-klassistene mente at den klassiske verdenen representerer ur-verdier og ur-former som det nye rasjonelle, opplyste samfunnet skulle tuftes på. Typiske kjennetegn for perioden er valget av kunstgenren historiemaleriet, det klare, lineære formspråket, samt karakterenes dramatiske, episke følelser og gester. Ofte er det store temaer som død, savn, heltemot og død som behandles poetisk og malerisk. Og ofte ser vi en kultisk dyrking av berømte menn, både levende og døde.²

Maleriet på Gimle viser nettopp en berømt historisk mann, scenen da den romerske hærføreren Caesar bæres bort fra senatet, død, etter å ha blitt drept i en sammensvergelse av flere av sine venner. Flere samtidige kunstnere viser selve drapshandlingen (Vincenzo Camuccini), men von Berrin konentrerer seg om Caesars døde kropp etter mordet. Kroppen ligger drapert på en båre øverst til høyre i bildet omringet av et sterkt følelsesladdt opptog. Bak Caesar ser vi hærførerens hjelm, skjold og spolier fra hans mange suksessrike hærtog. Scenen finner sted på en romersk plass omringet av klassiske bygninger og i *colli romani* i bakgrunnen, og de to romerske inskripsjonene S.P.Q.R og EX CONSTANTIA SUA ROMANA LIBERTAS på arkitekturen gir scenen historisk autentisitet. Byen Roma var kunstnernes hovedkilde til

- 1 David von Berrin, *Cæsars lik bæres bort fra senatet*, olje på lerret, 146 x 112 cm. Det finnes ikke opplysninger om kunstneren som heter enten von Berrlin eller von Berlin.
- 2 Se for eksempel Hugh Honour, *Neo-classicism. Style and Civilisation*, Penguin, Harmondsworth, 1991.

kunnskap om antikken, og så å si alle kunstnere av et visst kaliber studerte her, spesielt antikken og høyrenessansen. De romerske byene Herculaneum og Pompeii ble gjenoppdaget og utgravd i 1738 og 1748, og førte også til en fornyet interesse for antikkens arkitektur og maleri. Monumentene kunne nå studeres *in situ*, og gi sanne vitnesbyrd om det som var. En annen viktig kilde til kunnskap om antikken var den tyske arkeologen og kunsthistorikeren Johann Joachim Winckelmanns publikasjoner om gresk, hellenistisk og romersk kunst.

Døden var et kjært motiv for flere av de nyklassisistiske malerne og forfatterne, tenk på Clarissa Harlowe (Samuel Richardson), Julie (Rousseau) eller Werther i litteraturen, og de mange versjonene av Sokrates, Hectors, Virginias, Septimus Severus, Marats og *Caesars død* i kunsten — døden er dramatisk og sublim og gav kunstnerne anledning til å male allmenngyldige følelser alle kunne identifisere seg med. I David von Berlins versjon ser vi hvordan Caesars kropp er hvit og opphøyd, nesten som en marmorstatue — samtidige øyenvitnebeskrivelser forteller hvordan Caesar ble drept med voldsom kraft i sammensvergelsen mot ham og at kroppen var dekket med over 20 knivstikk, von Berlins døde Caesar derimot har kun et lite dekorativt knivriss på venstre del av magen. Han er hvit, statuesk og ærverdig, og står i stor kontrast til de fargeresterke draperiene på menneskene rundt ham. Han er foreviggjort som helt og hærfører, og følelser som fortvilelse, sorg og desperasjon er tematisert i menneskene rundt ham. Uniformene, gestene, arkitekturen, inskripsjonene, er gode eksempler på ny-klassismens realistiske virkemidler for å gi scenen troverdighet og historisk sannhet.

Ny-klassismen er en lineær og geometrisk, snarere enn malerisk og poetisk stil, vi ser ofte at de konsentrerer seg om klare fargeflater, klare fargeoverganger, geometrisk tyngde og volum, snarere enn maleriske effekter som skyggelegging, forkortning og illusjonisme. De tok sterkt avstand fra det de så på som rokokkostilens staffasje og overflodighet, og forankret sine motiver i enkle former og rene komposisjoner. *Caesars Død* har en klar geometrisk komposisjon, en Andreaskorsform, der hovedaksen løper fra øvre høyre billedkant mot nedre venstre kant, og vi ser hvordan kunstneren dramatisk lyssetter Caesar, mens bakgrunnen er mørk. Denne dramatiske chiaro/scuro effekten ser vi ofte i ny-klassistiske komposisjoner, som Davids *Marats Død* eller *Horatienes Ed*, viktige hendelser lyssettes og settes i kontrast mot en mørk bakgrunn.

Historiemaleriet er selve hovedgenren til ny-klassistene som vi ser i Von Berrins maleri: Her kunne de velge episke, verdiladede scener fra den klassiske antikken, for å speile fortid og nåtid. Dette bestemte klassiske maleriet

er også et solid valg for en samler av Bernt Holms kaliber, med sin anknytning til det antikke Roma og hærføreren Caesar, til heroisk død og store følelser, hadde det en sentral plass i Holms rikholdige samling på Gimle Gård.³

3 For de av dere som vil se mer nyklassisme på Agder: I Wenneslandsamlingen på Universitetet i Agder har vi en av de store nyklassistiske engelske kunstnerne John Flaxman representert med et av hans kjente etsninger av en historisk scene: *Deliver the Captive*, 1831.

John Ole Askedal

Nicolai Henrich Jæger (1780–1846)

Byfogd i Arendal, leksikografisk pioner
og naturhistorisk entusiast*

Liv og levnet

Nicolai Henrich Jæger¹ var en allsidig begavet norsk jurist og filolog av dansk herkomst.² Han ble født den 28. januar 1780 på Sjælland, i Ude Sundby³ ved Roskildefjorden, i nåværende Frederikssund kommune, Frederiksborg

* Jeg vil først takke professor emeritus Kåre Langvik-Johannessen, som for mange år siden vakte min interesse for Nicolai Henrich Jægers virke i forbindelse med vårt felles arbeide med *Internationales Germanistenlexikon 1800–1950*. Min søster Marion Askedal Bergan, Oppegård, Karin Kärrman og Øyvind Rosenvinge, Arendal, og Arild Stubhaug, Hyggen i Telemark, takker jeg for viktige videreførende henvisninger. En spesiell takk skylder jeg Nils Voje Johansen, Oslo, og pensjonert skipskaptein og dispasjør Hans Fredrik Ugland, Arendal. Førstnevnte var så vennlig å stille til min disposisjon sitt manuskript “Arendal, Hansteen og det nye universitetet – litt om Arendals rette lengde- og breddegrad”, som inneholder mange nye opplysninger og har vært til særdeles stor nytte. Med Hans Fredrik Ugland hadde jeg tre lange og meget inspirerende samtaler om hans tippoldefar Nicolai Henrich og familien Jæger i Arendal og Norge. Disse samtalene gav meg innsyn i familietradisjoner og gjenstander som i særlig grad har bidratt til å kaste lys over Nicolai Henrich Jægers og Jæger-familiens liv.

1 Ifølge kirkeboken for Ude Sundby 1703–1807 fikk vår Jæger navnet Jens Nicolaj Henrich ved hjemmedåp den 3.4.1780 (Jensen Knudby 1997). Fornavnet Jens ser han ikke ut til å ha brukt. I de øvrige kilder brukes ikke skrivemåten Nicolaj, men Nicolai. Henrich finnes også skrevet Heinrich (i Wikipedia-oversikten over politimestre i Arendal) og Henrik (hos Falk-Jensen og Hjorth-Nielsen 1955, s. 328; Fosli 1994).

2 Kilder til historien om Jæger-brødrene og deres etterkommere i Norge er: Jensen Knudby 1997; O. Jæger 1917, s. 60–66; Foss 1998; Arendal 200, s. 700, 734; Butter 1983a; Fosli 1994, s. 138–144; Molden 1996; Carstens 2002; Langvik-Johannessen 2002, 2003; Jensen 2002.

3 Også skrevet Udesundby, Uddesundby; fra 1867 kalt Oppe Sundby.

*Portrett av Nicolai Henrich Jæger, malt av Johan Jørgen Broch.
(Kilde: Aust-Agder kulturhistoriske senter, Arendal.)*

amt⁴, og døde i Arendal den 13. juli 1846. Hans far var tollkontrolløren Jørgen Jæger (1730–1793), som i 1763 etablerte seg som mølleieier gjennom sitt ekteskap med møllerkenen Johanne Marie Riis Møller (1740–1781) (O. Jæger 1917, s. 60). Johanne Marie fødte sin mann Jørgen ti barn; i henhold til kirkeboken for Ude Sundby overlevde tre (eller to) døtre og de to brødrene Adam Gottlob Ferdinand (1778–1837) og Nicolai Henrich barneårene.⁵ Johanne Marie døde året etter at Nicolai Henrich var født.

Etter farens død i 1793 emigrerte de da foreldrelose brødrene, først Adam (1778–1837) allerede i farens dødsår, og året etter Nicolai Henrich, til Norge (ibid., s. 60, 62), hvor den internasjonale sjøfartsbyen Arendal ble deres nye hjemsted. Her ble de, i pakt med tidens forståelse av familieforpliktelser, tatt hånd om av byfogd og kanselliråd Niels Berg, en “presteson fra Hvaler” som var født i Danmark (*Arendal 200*, s. 229), og som hadde slektskapsbånd til Jæger-familien. De to brødrene var for unge til å overta ansvaret for farens mølle, som ble solgt.⁶ Inntektene av möllesalget kan både ha bidratt til å sikre fremtiden til søstrene som ble igjen i Danmark, hvor de etter all sannsynlighet ble tatt hånd om av familie, og til å gi de to brødrene et økonomisk fundament for deres nye liv i Norge. Det er likeledes sannsynlig at Nicolai Henrich oppholdt seg hos dansk familie i tiden mellom broren Adams og hans egen avreise til Arendal; det er videre mulig at familieforbindelser kan ha spilt en rolle i sammenheng med hans juridiske eksamen i København i 1803. Jægers senere reiser til København for å møte sin svoger, som var embedsmann i Dansk Vestindien (Schwach 2008, s. 323, 458), kan nok tas som et indisum på at både Jæger- og Berg-familien hadde vedvarende familieforbindelser til København.⁷

4 Fra 2007 er området en del av Region Hovedstaden.

5 Ifølge Jensen Knudbys opplysninger gjenfinnes en av disse døtrene ikke i folketellingen fra 1787.

6 Jeg takker Hans Fredrik Ugland for disse opplysningene.

7 Det kan ikke utelukkes at det består en forbindelse mellom familien Jæger i Arendal og den norske familien Luth-Jæger, som også er av dansk opphav (se O. Jæger 1917, s. 3, 67–77). Sistnevnte families “adoptivstamfar” var Ephraim Jæger, som besøkte Norge første gang i 1761, og som fra 1765 av i tur og orden var prest forskjellige steder i det sørlige Norge, nemlig i Valle, Vestre Moland, Bygland og Sogndal i Dalene, hvor han døde i 1799 (ibid., s. 67 f.). Navnet Luth stammer fra Ephraim Jægers forgjenger i Moland; Ephraim Jæger giftet seg med Luths enke og overtok to av hennes barn som sine egne mot at disse skulle bære hans navn (i tillegg til Luth). Begge Jæger-familiene hadde tilknytning til det dansk-norske tollvesen. Jæger-brødrenes far hadde som nevnt vært tollkontrollør. I kirkeboken omtales for øvrig en av Nico-

Ellers er lite kjent om Jæger-brødrenes ungdomsår i Norge. Ifølge folketellingen i 1801 bodde Nicolai Henrich hos byfogd Berg (som var involvert i folketellingen i Arendal; *Arendal 200*, s. 282), mens Adam på det tidspunkt var bosatt hos tollskriveren i Kristiansand. Sitt voksenliv tilbrakte Adam i Arendal, hvor hans karrierevei gikk fra kontorbetjent og fullmektig til autorisasjon som megler i 1811, og så til dispasjør fra 1814 (*ibid.*, s. 60). I 1818 ble han valgt som stortingsmann fra Arendal, og i 1821 og 1824 var han suppléant (loc. cit.; Foss 1998, s. 310).

Hvor og hvordan Nicolai Henrich tilegnet seg de omfattende språk- og realfaglige kunnskaper som hans senere publiserte verker tilkjennegir, fremgår dessverre ikke eksplisitt av mine kilder. Ifølge O. Jæger (1917, s. 62) la Nicolai Henrich “sig efter sprog og lovkyndighed”, og Schwach (2008, s. 322) og Langvik-Johannessen (2002, s. 175) legger vekt på hans selvstudier. Spørsmålet er imidlertid hva som eventuelt gikk forut for selvstudiene, og om selvstudiene kan forklare alle sider ved kunnskapstilegnelsen. Det er neppe tenkelig at den 14 år gamle sonen til en dansk tollkontrollør og mølleie ikke hadde mottatt en form for undervisning i hjemlandet. Ifølge et notat utarbeidet av byfogd og kanselliråd Niels Berg i 1802 om hva slags “lære- og oppdragelsesanalter” som fantes i Arendal, hadde byen fra tidlig 1700-tall av både en “fattigskole” og en “betalingskole” (“borgerskole”) med forskjellig sosial rekruttering (Halvorsen 2007, s. 127 f.; dessuten Schwach 2008, s. 314, 502 n. 96). I sistnevnte – “borgerskolen” – ble det den siste tiden før århundreskriftet også undervist i engelsk, tysk og fransk. Om denne skolen var aktuell for, eller ble besøkt av, Nicolai Henrich, som ved ankomsten til Arendal var 14 år gammel, må henstå som uvisst, men borgerskolens fagtilbud synes i sine hovedtrekk å samsvare med den kunnskapsprofil Jægers senere verker tilkjennegir, og det viser at det i Arendal fantes relevant faglig kompetanse.⁸ Generelt kan vi trygt gå ut fra at det i den internasjonalt orienterte handels- og sjøfartsbyen Arendal var et visst antall personer som var skikket til å undervise i moderne fremmedspråk, og ganske mange som behersket og kunne videreføre midle matematikk i et

lai Henrichs faddere som “kontrollør Boye” – sannsynligvis også han en tollkontrollør. Nils Winther Luth-Jæger, denne familiens “første norske stamfar”, f. 1772, ble i 1822 overtollbetjent i Mandal (*ibid.*, s. 69 f.). Muligens kan man bak dette formode et dansk embedsfamilienettverk Jæger og Berg som ikke var fremmed for å søke til Norge.

⁸ Planene for en borgerlig realskole i Arendal ble godkjent i 1805, men undervisningen kom først i gang i 1807 (dvs. fire år etter at Jæger hadde avgjort sin juridiske eksamen i København), se *Arendal byleksikon*, s. 277, hvor man også finner opplysninger om skolens forskjellige navn gjennom tidene. Jf. også Schwach 2008, s. 502 n. 96.

omfang som var nødvendig for å utøve internasjonal handelsvirksomhet, og ikke minst for å forestå navigasjon av byens store handelsflåte. Dessuten stod huslærertradisjonen sterkt i datidens bemidlede hjem. Jæger-brødrene kan derfor ha ervervet sine kunnskaper i byfogdens hus, fra byfogden selv og/eller fra huslærere, supplert med sterkt motiverte selvstudier.

I januar 1803 avla i hvert fall Nicolai Henrich “juridisk Examen for Ustuderende”, dvs. studenter uten eksamen fra latinskole, – en juridisk eksamen på morsmålet⁹ – ved Københavns Universitet og ble derved “Examinatus juris”¹⁰. Man kan merke seg at når Jæger i sin naturhistoriske avhandling fra 1825 henviser til navn fra antikken, dreier det seg stort sett om almenvitenskapen som ikke krever lesning av originale verker på gresk og latin, mens hans lesning på de moderne fremmedspråk tysk, fransk og engelsk er omfattende. Dette tyder på at han ikke var skolert i klassiske språk.

Etter sin danske juridiske eksamen fikk Jæger ansettelse ved Arendal byfogdembede som byfogd og kanselliråd Niels Bergs (1744–1818) – sin vordende svigerfars – fullmektig (Foss 1998, s. 223). Napoleonskrigene innebar sikkert nok av utfordringer også for en lokal byfogdfullmektig i Arendal. I 1808 var Jæger involvert i bruduljene som oppstod etter at Arendals første kannisjalupp hadde fått det kongelige navn *Prinds Christian til Slesvig Holstein* i strid med gjeldende navneforordning. Da orlogsflagget midlertidig måtte strykes, skjedde det ifølge Jæger “under meget misfornøyelses ytring” (sitert etter Uldal 2011, s. 19). Sommeren 1813 spilte fullmektig Jæger en beroligende rolle under kornopptøyene i Arendal (Arendal 200, s. 387).

I en alder av tredve år giftet Jæger seg den 22. desember 1810 med den åtte år yngre Elisabeth Marie Berg (7.3.1788–17.3.1857), datter av Jægers overordnede byfogden og Dorothea Elisabeth, f. Withe Femmer (1755–1797).¹¹

- 9 Den regulære juridiske kandidateksamen, som for eksempel Conrad Nicolai Schwach avla i Christiania i 1817, forutsatte i stor grad latin (jf. Schwach 2008, s. 216–220). En “juridisk Embedsexamen i Modersmaalet” fantes også ved det nye norske universitet i Christiania, jf. ibid., s. 491 n. 11.2.
- 10 Dette uttrykket brukes i et (anonymt og udatert) maskinskrevet biografisk notat på baksiden av det portrettmaleri av Nicolai Henrich Jæger, utført av C[.] P[.] Lehmann (av Schwach 2008, s. 316, omtalt som “en omreisende Portraitmaler Lehman”), som henger i 3. etasje i Arendal Bymuseum (gjengitt på forsiden av Butter 1983a og i Arendal 200, s. 461).
- 11 Sandberg 1983 gjengir også portretter av Jæger og hans hustru Elisabeth Marie malt av krigskommisær Johan Jørgen Broch; disse er dessuten gjengitt i Foss 1998, s. 223 og hos Foslie 1994, s. 139. (Se dessuten Schwach 2008, s. 404, om Brochs portretter av ham selv og hans hustru.)

Nicolai Henrichs svigermor tilhørte en aristokratisk, velstående Arendalsfamilie (Foss 1998, s. 217); i likhet med Nicolai Henrichs egen mor døde også hun i forholdsvis ung alder. Inn i ekteskapet med Nicolai Henrich brakte Elisabeth Marie med seg en formue av en viss størrelse og gården Storeng på Tromøya (loc. cit.). Etter først å ha vært konstituert i embedet (ibid., s. 40), etterfulgte Jæger i 1816 svigerfaren som byfogd og politimester “samt ene Magistrat” (Schwach 2008, s. 322) i Arendal. Dette embedet innehadde han i hele tredve år frem til sin død i 1846. På Arendal politistasjons hjemmeside inntar Jæger plassen som kammerets første politimester.

Parallellene mellom Jægers og svigerfaren Niels Bergs livsløp er påfallende. Begge var født i Danmark og slo seg ned i Norge (Foss 1998, s. 220). Begge ble den sittende byfogds fullmektig, som Berg sikkert (ibid., s. 216) og Jæger formodentlig var i slekt med, begge giftet seg med seg med hans datter, hvorved de ervervet gård og grunn og formue, og begge overtok i tur og orden svigerfarens byfogdembede – både Berg og Jæger var “glidd ind i embedet ved succession og egteskap” (Arendal 200, s. 230, om Berg).¹² Om begge må vi kunne si, slik Foss (1998, s. 216) sier om Berg, at “[h]an var en sjeldent begavet og kundskabsrig Mand”.

Et innsyn i Nicolai Henrich Jægers liv og virke i Arendal får vi gjennom juristen og dikteren Conrad Nicolai Schwachs (1793–1860) erindringer fra hans tid i byen, hvor han levde og virket i årene 1821–1830 (Schwach 2008).¹³ Schwach og Jæger hadde noe mer enn et av fornavnene til felles (Butter 1983a, s. 3): Begge var jurister, og begge hadde en lyrisk åre og omfattende språkkunnskaper. Schwach var dog en mer etablert dikter med et større, nasjonalt bredere nedslagsfelt enn Jæger.¹⁴ Schwach følte likevel at Jægers posisjon i noen grad begrenset hans egne muligheter, og hans omtale av Jæger må nok av den grunn tas med visse forbehold. Generelt anerkjenner Schwach Jæger som “en Mand af godt Hoved”, som “havde ved Selvstudium erhvervet sig adskillige, især lingvistiske Kundskaber; [...] Derhos var han en Mand af ret god Smag og skrev ved Leiligheder ganske gode Vers” (ibid., s. 322). Schwachs noe forbeholdne uttrykksmåte formår ikke

12 Mye tyder på at byfogdstillingen i Arendal “gikk i arv” (Hans Fredrik Ugland ifølge Skolmen 2011, s. 107). Det synet bekreftes til fulle av Foss 1998, s. 265–268, 316; Arendal 200, s. 228–230. – I pakt med familietradisjonene var Jægers yngste sønn Hans Henrik etter sin fars død konstituert byfogd i Arendal et par år før han slo inn på en juridisk karriere på det nasjonale plan (O. Jæger 1917, s. 64).

13 Om Schwachs arendalske periode jf. også Stubhaug 2002; 2004.

14 Jf. f.eks. omtalen i *Norges litteratur* 3, s. 92 f., 318.

å skjule bredden i Jægers evner, kunnskaper og intellektuelle horisont.¹⁵

Schwach tydeliggjør at Jæger var en altruistisk person som hadde omtanke for medmennesker og – i eklatant motsetning til den nærmest kronisk økonomisk betregnte Schwach selv (jf. ibid., s. 107 et passim) – dessuten var i besittelse av økonomisk ordenssans: “[...] da han [Jæger] med sin Kone havde erhvervet sig nogen Formue, udlagde han Skatterne for dem, der vare in mora med deres Betaling, og havde aldrig nogen Restance i sine Regnskaber til Staatscassen” (ibid., s. 107, 323 f.). Til Selskabet for Norges Vels innsamling til det nye norske universitetet bidrog den daværende byfogdfullmektig Jæger med 50 riksdaler (Johansen 2011).

Jægers familieliv og livsførsel er gjenstand for noen ganske sardoniske bemerkninger fra Schwachs side. Til tross for betydelige inntekter og den formue som ekteskapet hadde tilført ham, førte Jæger ifølge Schwach “et tarvelig, temmelig indgetogent¹⁶ Liv, [...] fordi hans Kone var et sygeligt og noget bizart Fruentimmer” (Schwach 2008, s. 324).¹⁷ Av dette kan man ikke trekke den slutning at Jægers ekteskap var ulykkelig. Da Nicolai Henrich etter alt å dømme ble et medlem av byfogd Bergs husholdning, var Elisabeth Marie ca. 6 år gammel; de to vokste praktisk talt opp sammen. Til deres femogtyvende bryllupsdag den 22. desember 1835 forærete Elisabeth Marie sin mann et fornemt gullur som var fremstilt i København av firmaet Jc. Larpent & L. Jørgensen. Dette lot hun ledsage av følgende, med minuskuløs håndskrift utførte (sirkelformede) brev, nedfelt i oppbevaringseskens bunn:

Elskede.

Lyt til Uhret. Det er Sindbillede paa mit Hjertes Tanker for Dig. Lad det være som Tidens ustandselige Löb, og stedse sige til Dig: Du maae ile med at naae

15 Schwachs erindringsmanuskript forble uttrykt i nærmere 150 år, og var sannsynligvis ikke beregnet på offentliggjørelse; den måten Schwach uteleverer seg selv og et betydelig antall levende og døde personer i samtiden på, er ganske skånselsløs. Jæger er en av dem som kommer forholdsvis godt ut av Schwachs omtale.

16 ’stille, tilbaketrukket’, jf. tysk *eingezogen*.

17 Bakgrunnen for Schwachs negative karakteristikk av fru Jæger er etter alt å dømme hennes dype religiøsitet, som den siden studietiden i København til en uforblommet og tidvis ekstrem hedonisme henfalne prestesønn Schwach med sin dertil “tidlig vakte Tendents til Heterodoxie” (Schwach 2008, s. 61; jf. også s. 80, 151, 495 n. 24) kan ha funnet anstrengende. Bl.a. foretrakken hun i sitt eget fornavn den bibelske navneformen Maria fremfor sitt tysk-danske døpenavn Marie (jf. Butter 1983a, s. 6 f.) – således i sin bekjentgjørelse av ektemannens bortgang i *Den vestlandske Tidende* (15.7.1846).

Maalet, det höjeste det eneste! og tillige venligst minde Dig om Din Elisabeth.
den 22. December 1835.

Denne lille kjærlighetserklæringen viser at det neppe var noen ekteskapelig grunn til at Jæger ikke skulle være “en Ven av selskabelig Glæde”, slik Schwach beretter at han vitterlig var (loc. cit.). Jæger deltok aktivt i de velsituerte arendaliters blomstrende sosiale liv. Hans bevarte leilighetsdiktning er mangesidig, og han var åpenbart vel ansett i rollen som en lokal poet for større og mindre anledninger med et offentlig preg eller offisiøst anstrøk.¹⁸ Han var medlem av direksjonen (styret) for Arendals Dramatiske Selskab (Foss 1998, s. 84; Butter 1983a, s. 13 f.) og selv en ivrig amatørskuespiller. Bl.a. innehadde han en av hovedrollene i oppførelsen av Søetofts tragedie *Christian den Fjerdes Dom* i 1823 (Schwach 2008, s. 413 f.; Stubhaug 2002, s. 203 f.).

Som byfogd og politimester var Jæger en betydningsfull lokal embedsmann. De juridiske kvalifikasjoner han brakte med seg, var sannsynligvis i utgangspunktet hverken altfor omfattende eller dyptgående. Det er likevel ingen tvil om at han tok sine juridiske oppgaver alvorlig (Butter 1983a, s. 9). Den bedre skolerte Schwach er imidlertid ikke imponert:¹⁹

Som Jurist var han noget nær uvidende; og jeg havde den Tilfredsstillelse, at naar han i Domme forkastede min Paastand, blev de næsten bestandig af Overdomstolen underkjendte og min Paastand befulgt. Som Politiemester var han et reent Nul, og et uslere Politievæsen end Arendals paa den Tiid lader sig neppe tænke. Da jeg omrent et Aars Tid medens han med familie gjorde en Reise til Kjøbenhavn for der at møde sin Svoger, der var Byfoged paa St. Croix, var constitueret Byfoged og Politiemester, paadrog jeg mig flere Menneskers Uvillie, fordi jeg ikke vilde lukke Øinene for de mange Uordener, som han taalte. (Schwach 2008, s. 323)

Schwachs negative vurdering har muligens sammenheng med at Schwach, som var en språkmektig oversetter med en mindre ryddig privatøkonomi,²⁰

- 18 Det er dog mulig at Jæger også var i stand til å operere som versemaker på et mer folkelig-humoristisk plan, se Schwach 2008, s. 505 n. 112.
- 19 Målestokken for denne vurderingen av Jæger som jurist er utvilsomt Schwachs juridiske selvbiilde: “Som Sagfører i Arendal var jeg anseet som en mer end almindelig flink Jurist, og jeg fortjente denne Anseelse, da jeg med meget Flid behandlede de mig anbetroede sager, [...]” (Schwach 2008, s. 392). Om Schwachs juridiske studier og eksamener, se ibid., s. 177–179, 215–220, 226, 363 f.
- 20 I Trondhjem ble Schwach i 1835 beskikket til tolk og translatør i svensk, fransk, engelsk, italiensk, tysk og nederlandsk, og han lærte seg også spansk (Schwach

følte seg snytt for inntektsgivende tolke- og oversetteroppgaver som den likeledes språkmektige Jæger hadde en rent intellektuell glede av å ta seg av selv:

Da jeg havde bestemt mig til at indsætte mig i Arendal, søgte og erholdt jeg Bevilling som Translateur og Tolk. Jeg forudsatte, at der i en Bye, der havde saamegen Handel med Udlandet og saa ofte udenlandske Havarister, ofte vilde være Anledning til Brug af og Fortjeneste for en Translateur og Tolk. Men min Forudsætning slog Feil. Byfoged Jæger var, som før bemærket, en god Lingvist, og var netop forfængelig af denne sin Sprogkundsskab; og af Forfængelighed, ingenlunde for at tjene Penge dermed, end mindre for at berøve mig en Indtægt, som han kunde have skaffet mig, hjalp han sig uden Tolk og uden Translateur; og hele min Fortjeneste som saadan var i alle mine arendalske Aar, naar jeg undtager hva jeg af Kallevig fik ikke som Translateur men som Consulent og Sagfører for den Parrowske Sag, neppe stort Mere end de ti Speciedaler som Bevillingen kostede. (ibid., s. 362 f.)

Til gjengjeld nøt Schwach godt av Jægers altruisme når det i pekuniær henseende var behov for det: "I Omgang var Jæger behagelig og en godmodig, høist tjenstvillig Mand, der ofte hjalp meg i Pengeforlegenheder" (ibid., s. 324). Schwachs faglige overlegenhetsfølelse ser ikke ut til å ha vært til hinder for et godt samarbeide mellom ham og Jæger på det juridiske område, som for eksempel i en overformynderisak hvor de to opererte sammen som "dømmende Commissairer" (ibid., s. 326). Dessuten vikarierte Schwach for Jæger som byfogd ved tre anledninger: først et helt år mens Jæger med familie var i København for å besøke sin svoger, så i tre måneder under et tilsvarende familiebesøk i København i 1829, og sist noen uker i 1830 mens Jæger var alvorlig syk (ibid., s. 323, 458, 470).

Jægers dikteriske begavelse kom til utfoldelse i leilighetsdiktning (Butter 1983a, s. 16–18; Arendal 200, s. 734). Hans første kjente dikt er en *Jule-Cantate*, oppført i København i 1802, vel i forbindelse med hans kortvarige jusstudier der. Til universitetsfeiringen i Arendal i 1811 skrev Jæger både en Cantate og en sang (Johansen 2011). Da Schwach i 1822 ble opptatt i den eksklusive herrekubb av fremmedspråkdyrkende arendalitter, ble han hilst velkommen på en "engelsk Aften" med en engelsk sang forfattet av nettopp

2008, s. 508, n. 128). Han hadde fra skole- og studietiden utmerkede latin- og dertil greskkunnskaper (ibid., s. 75 f., 122–125, 216, 513 n. 165), og hadde vært innom hebraisk (ibid., s. 80). Se ibid., s. 522 f., for en oversikt over Schwachs publiserte oversettelser; dessuten Norges litteratur 3, s. 92.

Jæger. Den ble avsунget på patriotisk vis til melodien “For Norge, kjempers fødeland” (“For Norway, Heros’ [sic] native land’) og lyder slik (Schwach 2008, s. 394; s. 511, n. 143; Butter 1983a, s. 17, 28):

Go if you will, the world but round
 More joyful, more united
 No Company there will be found
 Than ours! – To night delighted
 We – dear for our fraternity —
 A new Companion pleasant see,
 A bumper fill, for heartily we
 Will wish him always happy –. (Schwach 2008, s. 511 n. 143)

Til den særdeles omfattende selskapelighet i anledning av Schwachs avskjed med den arendalske sosietet forfattet Jæger to dikt som ble fremført under festlighetene, og dessuten en prolog som ble ettersendt til Trondhjem (Schwach 2008, s. 477 f.; s. 514 f. n. 174; Butter 1983a, s. 17).

For ettertiden fremstår Jæger som en hederlig ordensmann som innla seg betydelige fortjenester både i og utenfor sin embedsgjerning. Ifølge minneordene gjengitt i *Arendal 200* (s. 460) hadde han “ved sin retskafne Vandel og sit ædle Sindelag tilvundet sig almindelig Agtelse blandt sine Medborgere” (*Den vestlandske Tidende*, 14.7.1846).²¹ Kombinasjonen av de omfattende embedsplikter som Jæger fremhever i forordene til sine bokutgivelser, og de brede almenkulturelle og vitenskapelige interesser som nedfelte seg i hans faglige forfattervirksomhet, gav ham neppe tid til å konkurrere med “partyløven” (Molden 2009, s. 46) Schwach i uavbrutt festmenneskeberedskap.

21 Jf. også *ibid.*, s. 734; Butter 1983a, s. 7 f. Dette positive bildet kan synes å forstyrres noe av en angivelig “nerveslitende konflikt” mellom den “milde [overlærer] cand. theol. [Otto Vincent] Lange” og “byfogd Jæger, som i skolekommisjonen gikk imot flere av Langes forsøk på å høyne [borger]skolens status. Byfogd Jæger var ingen lett motstander å ha” (Johnsen 2006, s. 74). Schwach, som flere ganger omtaler Lange i sine erindringer fra Arendal, nevner imidlertid ingen slik konflikt. Jægers opptreden i den arendalske sparebanksak og under maskeballturbulensen i 1837 viser dog en mann som med fasthet evner å stå på sitt (*Arendal 200*, s. 426 f.). (Om Langes betydningsfulle virke som stortingsmann og statsråd, se hans biografi i *Arendal 200*, s. 702–704, og Foss 1998, s. 310 f. Han nådde dog ikke å bli cand.theol; se Schwach 2008, s. 90, 399.)

Filologiske sysler og leksikografisk nybrottsarbeid

Jægers ry som språkmann var fortjent. Han behersket tysk, engelsk, fransk og nederlandsk og var medlem av en eksklusiv arendalsk herrekubb hvor de tre førstnevnte fremmedspråkene ble dyrket. Han etterlot seg manuskriptet til en oversettelse av første bok Goethes *Werther* fra tysk (1809). I 1814 publiserte han en dansk-norsk oversettelse av Charlotte Wardles episke dikt *Norway: A Poem* under tittelen *Norge: En poetisk Efterligning* (mer om denne senere), som utkom i en tospråklig utgave med London og Christiania som utgivelsessteder.

Jægers mest bemerkelsesverdige filologiske bragder er knyttet til nederlandsk. Det hadde klare praktiske grunner. Arendal var en viktig sjøfartsby med sterke handelsforbindelser til Holland og Amsterdam.²² Norske forretningsfolk, særlig innenfor trelastnæringen, førte forretningskorrespondanse på nederlandsk, og kilder til kunnskap om nederlandsk språk fylte dermed et praktisk behov. I 1826 utgav Jæger sin nederlandsk–dansk-norske ordbok *Hollandsk Lexikon for Norske og Danske*, også med nederlandsk tittel *Woordenboek der Nederduitsche en Deensche of Noorweegsche Talen*. Den tilsvarende dansk-norsk–nederlandsk delen forelå i 1831.²³ Første del av ordboken fikk en fin mottagelse i *Morgenbladet* (24.3.1829): “Dette Lexicon hører unægtelig iblandt vor Literaturs vigtigste Frembringelser, og er paa Forfatterens Forlag udgivet med topographisk Zierlighed, ligesom det nok ogsaa er det første egentlige Lexicon, der er udgivet og trykt i Norge.” Det erkjennes og anerkjennes at Jæger er en leksikografisk pioner.

Både i det store ordboksverket og innføringsboken i nederlandsk tok Jæger utgangspunkt i samtidens standardverker i nederlandsk språk, nemlig *Woordenboek voor de Nederduitsche Spelling* (2. opplag 1817) av Matthijs Siegenbeek (1774–1854),²⁴ og sannsynligvis også *Nederduitsch taalkundig Woordenboek* (1799–1811) av Petrus Weiland (1754–1842) (jf. “Forerindringen” i Jæger 1826, s. IX f.). Den første av disse ordbøkene er en rettskrivningsordbok med ca. 8500 ord, den andre en større ordbok med så mye som ca. 60 000 ord (jf.

22 Om den tidligste hollenderhandel på Arendal jf. Foss 1998, s. 14 f.; dessuten Dannevig 1983, s. 5 f., 19. Om forbindelsene mellom Agder og Nederland se Fløystad 2007, s. 63–69 (om utvandring til Holland), s. 129, 135–137 (om trelasthandelen); dessuten Olsen 2000.

23 Om de forlagsmessige og økonomiske omstendigheter rundt disse utgivelsene se Butter 1983a, s. 21–23.

24 Første utgave av denne historisk retningsgivende rettskrivningsordboken ble utgitt i 1804. Matthijs Siegenbeek var den første professor i nederlandsk ved Universitetet i Leiden. Jf. generelt Noordegraaf 2000.

Butter 1983b, s. 26 f.). Jæger besatt altså den språkvitenskapelige sakkunnskap som trengtes for å løse oppgavene på en tidsmessig måte. Med sin to binds ordbok ble Jæger Norges første fremmedspråksleksikograf overhodet (*ibid.*, s. 3; Butter 1983a, s. 21). Jæger tilkommer den fortjeneste å ha gjort “Norge til en pioner på nederlandistikkens område utenfor Nederlandenes grenser” (Kåre Langvik-Johannessen, www.sln.no).

Grunnlaget for den dansk-norske rettskrivningen i begge bind av ordboksverket er Molbechs danske håndordbok fra 1813 (Butter 1983b, s. 25 f., 27–29). Jæger avviker dog fra Molbech med henblikk på diftongskriving. Jæger skjelner mellom “tvelyd” (nederlandsk “tweeklank”), som er diftonger i vanlig forstand, og “diftonger” (nederlandsk “tweeklinker”, en nå foreldet betegnelse), som for ham er en kombinasjon av to separat uttalte vokalsegmenter (Jæger 1835, s. 2 f., note; se også Jæger 1831, s. VIII–X). Sekvensene *ej*, *øj*, som alltid har vært vanlig diftongskrivemåte i dansk, er det likeledes for Jæger, men han kaller dem “tvelyder”; *ei*, *øi*, som Molbech ville ha, er for Jæger naturlige skrivemåter for sekvenser av vokalsegmenter, som han altså – noe forvirrende – i strid med vanlig moderne terminologi velger å kalte “diftonger”. (Jf. Butter 1983b, s. 22 f., 28 f.)

Molbechs håndordbok er grunnleggende for ordforrådet i verkets annen del. I forordet til dette bindet hevder Jæger til og med at Molbech er fulgt så nøyne at den som besitter hans bok, ikke trenger Molbechs håndordbok (Jæger 1831, s. X). Det stemmer ikke helt; mens Molbech har ca. 45 000 ord, har Jæger ca. 30 000, og Jæger har en del ord som ikke finnes hos Molbech, men som må stamme fra andre kilder (Butter 1983b, s. 26).

Ordboksartiklene er som regel enkle og kortfattede, men oversiktlige. Jæger bruker ikke “nisje”-system (Bergenholtz et al. 1997, s. 188–190), men lar hvert oppslagsord stå for seg i gjennomgående alfabetisk orden. Jf. følgende representative eksempler (her og i det følgende: I = Jæger 1826; II = Jæger 1831):

- I. *Krijgen*, *v. a. faae, bekomme, modtage*.
Verkrijgen, *v. a. erholde, bekomme; heraf verkrijger, m., verkrijging, f.*
- II. *Faae*, *v. a. krijgen, verkrijgen*.
- I. *Vangen*, *v. a. fange, tage til Fange*.
II. *Fange*, *v. a. vangen, gevangen nemen; verschalken; grijpen*.
- I. *Gevangene*, *m. pl. en, Fange, Arrestant, c. [sic]*
II. *Fange*, *m. pl. r, gevangene, m.*
- I. *Gevangenschap*, *f. u. pl. Fangenskab, n.*
II. *Fangenskab*, *n. a. pl. gevangenschap, f.*

- I. Gevankelijk, *adv. fængsligen.*
- II. *Fangelig, fængslig, adj. gevankelijk.*

- I. Hard, *adj. & adv. haard, haardt, barsk.*
- II. *Haard, adj. hard, zwaar, sterk.*

Det gis ikke brukseksempler, og “Ordsprog og Talemaader, der forstaaes lige efter Ordene” (Jæger 1831, s. XIII), anføres ikke. Opplysninger om bøyning gis ikke ved verb, men ved substantiver angis om substantivet forkommer i flertall, og hva flertallsendelsen er. Kjønn angis både ved nederlandske og dansk-norske substantiver med grunnlag i pronominal henvisning. Det innebærer at man i dansk-norsk ved siden av de tre tradisjonelle genera maskulinum, femininum og nøytrum, som det henvises til med hhv. *han*, *hun* eller *det*, får et fjerde “genus commune” (angitt ved “c.”) for ord som det henvises til med *den*. Rett skrift og kursiv brukes språkspesifikt på samme måte i begge ordboksverkets deler: Nederlandske ord er satt medrett skrift, dansk-norske ord i kursiv; dessuten står grammatisk informasjon i kursiv.

I sin rettskrivningsfilosofi tar Jæger hensyn til uttalen hos de skolerte lag av befolkningen, etymologi og avledningsforhold, og vellyd:

Man maa i Bogstaveringen rette sig saavel efter den mest dannede Udtale, som Ordets egentlige Lyd. [...]

Udtalen er dog imidlertid selv hos den dannede Deel af en Nation, ingenlunde uden Fejl, og man maa derfor nøje give Agt på Ordenes Etymologie og Aflædning, saa at man ikke taber de Stammeordene tilhørende Bogstaver. [...]

Men Brugen, eller den Maade, paa hvilken de mest anseede Skribenter og Forfattere ligesom ere blevne enige om, at stave visse Ord, imod Etymologien, og som derved har vundet Hævd, gaaer det dog ikke an at forkaste [...]

Men Velklangen kræver ogsaa sin Ret, og vil stundum have et Bogstav borttaget eller tilføjet. [...]

Dog maa man ikke blindthen adlyde Velklangens Bud, eller give samme en større Udstrækning, end Sprogets Regelmæssighed kan tillade. (Jæger 1835, §§55–59, s. 21 f.)

Generelt avviker Jæger hverken i praksis eller tankegang fra samtidens – eller for så vidt moderne europeisk standardspråklig – vektlegging av en korrekt, forbindtlig og forbilledlig skriftspråksnorm med nær tilknytning til en tilsvarende pleiet standarduttale; nederlandske dialekter nevnes som en brysom kilde til uenhetlighet i eldre nederlandsk skriftspråk, dvs. før Siegenbeek (Jæger 1826, s. VII–IX; jf. Butter 1983b, s. 20, 23). I likhet med Ivar Aasen mente Jæger at skriftspråket skulle være enhetlig (jf. Askedal 2002, s. 81–87).

Første del av ordboksverket kalte Jæger *Hollandsk – Norsk eller Dansk*. Det er neppe tvil om at han oppfattet dansk-norsk skriftspråk som ett språk, og at dette i hovedsak er dansk (Butter 1983b, s. 17 f.). Siden boken skulle brukes både i Norge og Danmark, måtte den imidlertid også inkludere særnorske ord, men man kan merke seg at disse generelt ikke markeres som særnorske (ibid., s. 18 f.). Jæger har av praktiske grunner en romslig oppfatning av det danske fellesspråk som inkluderte det en god del personer i samtiden – både i Danmark og Norge – oppfattet som norske “provinsialismere” og ønsket å utelukke fra korrekt skriftspråk.²⁵

Særpreget norske, med norsk diphong, er ordformene *braute*, *Hauge*, *Laug*, *taus*, *Toug* for henholdsvis *prale*, *Have*, *Lav*, *tavs*, *Tov* (Butter 1983b, s. 28). Jæger anfører også norske ordformer som var kjent i dansk, som *lej*, *Sej*. Ord som var felles for, men fonetisk ulike i norsk og dansk får generelt dansk form, som *Graasten*. Av og til fører han opp norsk form, men henviser til den danske som hovedoppslagsord, som ved *svart* / *sort* og *Berg* / *Bjerg*. Han bruker ustømt konsonant i særnorske ord som *Jøkel*; ellers går det på dansk, som i *Ager*. Det var sikkert ganske naturlig for en danskfødt person bosatt på den norske “bløde kyststribe”.

De norske grammatiske særegenheter som finnes hos Jæger, er forholdsvis fåtallige (Butter 1983, s. 30–32) og ikke spesielt bemerkelsesverdige. Fra orddannelsen kan man nevne noen avledninger på *-ing* – et suffiks som er generelt mindre brukt i dansk – som ikke finnes hos Molbech, som *Knæling*, *Skurring*, *Spiring*, *Pønsning* (Butter 1983b, s. 32).

Det er velkjent at norsk og dansk har en del “falske venner”, altså ord med samme eller tilsvarende form, men forskjellig betydning i de to språk. Slike ord er adjektivene *rar*, *snild*, substantivene *Griin*, *Bord*, *Orm*, *Kork*, *Flom*, *Krak* og verbene *slænge*, *blive*, *flekke*, *bomme*. Jæger angir delvis både norsk særbetydning og dansk-norsk fellesbetydning, og delvis bare norsk betydning (jf. ibid., s. 33).

I tillegg kommer “norskhetene” (jf. ibid., s. 34–40), altså særnorske ord som ikke finnes eller er foreldet i dansk. Ifølge Simon Butter finnes det ca. 150 slike ord i Jægers ordboksverk. Det dreier seg om betegnelser for norske naturforhold, hjemlige dyr og planter, ord relatert til folkelige aktiviteter (arbeid etc.), mange ord fra dagligheten og noen ord som ikke betegner typisk norske forhold. Norskhetene av disse kategorier finnes hyppigst som selvstendige opplagsord i

25 Det er således nærliggende å se Jæger som en klar representant for “fellesspråkstanden”; jf. Hyvik 2009, s. 74, 81–83, 150–154, 156–159, 164 f., 182, 253; om Aalls språksyn, slik det ble fremlagt på universitetsfesten i Arendal i 1811, se også Collett 2010, s. 71 f.

verkets annen del (II), men noen finnes også som ordforklaring i første del (I). De aller fleste av disse norskhetene finnes hos Molbech, men følgende ord eller ordbetydninger har Jæger funnet frem til uavhengig av Molbech:²⁶

- (a) Norske naturforhold etc.: Ener (II); Erle (I, II); Flom (II); Hakkespæt (II), Spette, Hakkespette (I); Klæg (II); Multebær, Multer (II); Røsekat (II); Vaand 'markmus' (II).
- (b) Folkelige aktiviteter: Bile (II); Døl (I, II); Jorddrot (II); Oxepes (I, II); Slire (II); Slægge (II); Stabbe (II); Udrædsel (II) 'pålegg, påbud'.
- (c) Norsk dagligtale: blive 'omkomme' (II); bomme (II); Endskab (II); flekke (I); Griin (II); Hundsvot (I, II); indfuul (II); Kork 'propp' (I, II); Krak (II); Kum (I, II); Lag (II), Vennelag (II); Lue (II); Rye (II); Skrot (II); snild (II); Spejs 'ildsted' (II).
- (d) Annet: Foodmatte (II); Fødselsdag (II); Jakke (II); Katterad (skjellsord) (I, II); Korke (verb) (II); Korketrækker (I, II); Korsar (II); Næpestampe (II); Sandeltræe (II), Sandel (I, II); slubbert (II); trolde (II).

Noe over hundre av Jægers ca. 150 norskhetter finnes også i de tidligere norske ordsamlingene til Pontoppidan (1749) og Wilse (1780).²⁷ Det er derfor sannsynlig at Molbech eller Jæger har dem derfra.

Generelt bærer Jægers behandling av norskhetter i begge ordboksverkets bind preg av bruksverdi, ikke av deres status i en dansk, sjællandsbasert norms korrekthetskrav: "Især når en tar de språkhistoriske forhold i betraktnsing, har det lykkes Jæger mer enn ventelig var å innfri de forventninger som ligger i ordbokens tittel: *Lexicon for Norske og Danske*" (Butter 1983b, s. 42).

Jæger betrakter nemlig det i Norge brukte skriftspråk som et produkt av felles dansk og norsk innsats, men han er seg bevisst at Norges nye politiske situasjon også vil kunne få språklige konsekvenser (*ibid.*, s. 20 f.).²⁸ Sitt

26 Om Molbechs forhold til dialektord, deriblant også norske, se Hyvik 2009, s. 77 f.

27 Om Pontoppidan og Wilse se f.eks. Hyvik 2009, s. 127–131.

28 Det er en viss likhet mellom Jægers synspunkter og Jacob Aalls fellesspråklig baserte oppnorskningslinje, slik den bl.a. kom klart til uttrykk i dennes tale ved universitetsfesten i Arendal i 1811 (Hyvik 2009, s. 159–161, se også s. 202; Johansen 2011). Jæger må ha vært fortrolig med Aalls synspunkter – han var i høy grad tilstede ved festen, som han bidro til med en *Cantate* og en sang. – Jacob Aall hadde omfattende og sterke forbindelser til Arendal. Aall var som Jæger medlem av Arendals Dramatiske Selskab, opprettet i 1796 (*Arendal byleksikon*, s. 26; se også Foss 1998, s. 81–88; *Arendal 200*, s. 386), og Schwach hadde nære vennskapelige og profesjonelle relasjoner til Aall og hans familie, jf. Molden 2009, hhv. s. 47 og 46; Schwach

pragmatiske syn på dette fremlegger han i “Forerindringen” til den nederlandsk–dansk–norske ordboken – vel hans eneste kjente antydning til et bidrag til samtidens norske språkdebatt:

[...] fordi jeg derved sattes istand til, at være til Gavn ikke alene for mine Medborgere, men – hva der for mig, som fød Dansk, altid maatte være saare behageligt – ogsaa for det Danske Folk, hvis Sprog indtil denne Tid er eens med vores; og det maa gjensidigen erkjendes, at Norske og Danske lige meget skyldes dets Forædling og Uddannelse i den Grad, at det ikke lætteligen viger noget Andet i Rangen; thi hvad Fuldkommenheder, et eller andet af de andre levende Sprog, frem for dette end maatte have, synes de fuldeligen at opvejes ved Fortrin, som dette igjen ejer frem for hine; men Tiden er der nu, udi hvilken Danmarks og Norges Sprogs höjere Fremskridt ikke længer, saa aldeles som hidtil, ville blive fælleds. Maatte dog Bestræbelserne for det Norske Sprogs fremtidige videre Fuldkommengjörelse stedse udströmmme af rene Kilder! jeg mener, ligefrem sagt, ikke af Lyst til at Omskabe det til et Nyt eller Eget, der da længe vilde forblive i sin Barndom. (Jæger 1826, s. XII f.; jf. Butter 1983b, s. 21)

Nasjonal originalitet for originalitetens egen skyld er altså ikke Jægers anliggende – han tenker funksjonelt.

I 1831 ble Jæger innvalgt som medlem av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondhjem. Schwach oppgir å være initiativtager til innvalget: “Da jeg var kommen hid [til Trondhjem, hvor Schwach var blitt utnevnt til dommer, og hvor hans erindringer fra tiden i Arendal ble nedskrevet i 1848], bevirkede jeg ham optagen til Medlem af det norske Videnskabsselskab. Dette glædede ham meget” (Schwach 2008, s. 323).²⁹ Grunnlaget for innvalget må være ordbokens første bind, siden Jæger i annet bind profilerer seg som medlem av Videnskabsselskabet både på tittelsiden og som undertegner av forordet.

I 1835 kunne Jæger så utgi en lære- og lesebok i nederlandsk, *Hollandsk Grammatik eller Vejledning til med Lethed at lære sig selv det Hollandske Sprog*, med en *Hollandsk Læsebog* i samme bind. Utgangspunktet var i dette tilfellet Pieter Weilands epokegjørende nederlandske grammatikk, *Nederduitsche Spraakkunst, ten dienste der scholen* (1805), men Jæger har “maattet forøge” denne “med Adskilligt, der i en Grammatik for Indfødte mindre behøves, og derfor ikke findes hos Weiland, [...]” (Jæger 1835, s. III), bl.a. et avsnitt om

2008, s. 357–362, 462, 479, 508 n. 127.

29 Om Schwachs virke i Trondheim, særlig hans virke som medlem av og sekretær for Videnskabsselskabet, se f. eks. Stubhaug 2010, s. 103 f., 120 f.

interpunksjon. Fremstillingen bærer preg av kontrastiv-grammatisk bevissthet, og på en rekke punkter innebærer Jægers bearbeidende oversettelse forbedringer i forhold til Weiland. Jæger viser seg dessuten fortrolig med nederlandske grammatikk litteratur som ikke nevnes hos Weiland (Butter 1983a, s. 23 f.). Leseboken har et utpreget praktisk preg og inneholder avsnitt om stil og representative eksempler på privat- og forretningsbrev og forretningstekster av forskjellig art.³⁰

Grammatikken og leseboken var konsipert som selvstendige deler av et samlet fire binds verk om nederlandske, hvor ordboksverket skulle utgjøre de to første bindene. Meningen var opprinnelig at grammatikken og leseboken skulle utgis samtidig med ordboksverkets annen del (Jæger 1826, s. X f.).

Jægers verker om nederlandske finner nåde for Schwachs øyne (selv om man i ettertidens perspektiv vel kan synes at han uttrykker seg unødvendig nøktern): “[...] hans [Jægers] hollandske Ordbog og Grammatik ere ikke uden Værd” (Schwach 2008, s. 322). Schwach angir å ha medvirket til ordboken:

Derimod [i motsetning til de mislykkede forsøkene på å få Jæger fra hans naturvitenskapelige teorier, se nedenfor] var jeg ham til væsentlig Nutte ved Udarbeidelsen af hans Lexikon. Af dette Værk, som han med stor Udholdenhed og meget Pengeopoffrelse paa eget Forlag lod trykke, læste jeg anden og tredie Correctur, og derunder lykkedes det mig stundom, tildeels efter svære Debatter, at faae ham til at rette væsentlige Feil. (ibid., s. 323)

Jæger fremhever i “Forerindringen” til ordboksverkets første del på sin side at han selv har brukt mye tid på å lese nøyaktig korrektur og nevner i den sammenheng andre arendalitter – “Hr. Abildgaard og Lærere ved Arendals Middelskole” (Jæger 1826, s. XI–XII) – hvis hjelp han har nytt godt av – dog ikke Schwach (jf. Butter 1983b, s. 24 f.).

Alle Jægers trykte skrifter er satt med den i nordeuropeisk sammenheng mer moderne antikvaskriften, ikke med fraktur (“gotisk skrift”), som f.eks. fremdeles Ivar Aasen holdt fast ved som mer folkelig (Askedal 2002, s. 99).

Et naturvitenskapelig forsøk

Jægers vitenskapelige interesser og ambisjoner begrenset seg ikke til filologien. I 1825 lot han trykke en avhandling om et naturvitenskapelig emne, *Opdagelse af vor Jordklodes tredie Bevægelse om Magnetpolerne i Syd og Nord, og*

30 Den opprinnelige plan om en litterær krestomati måtte oppgis.

disses hidtil forborgne Hemmeligheder, med deraffølgende høyst vigtige Resultater i Naturens og Videnskabernes Rige (jf. Butter 1983a, s. 24–27). Jægers interesse for jordmagnetisme kan ses i lys av datidens generelle naturfilosofiske og naturvitenskapelige “gentleman”-interesse, som i Norge bl.a. var representert av Bernt Anker og Wedel-Jarlsberg (Grønningsæter 2001, s. 34) og dessuten – kanskje særlig viktig i vår sammenheng – eieren av Nes jernverk, Jacob Aall. I begynnelsen av 1800-tallet hørte dessuten geomagnetiske studier “til de mest fascinerende og spennende emner innenfor astronomien” og fikk “nærmet karakter av å være et motefag” (ibid., hhv. s. 65 og s. 4). I Norge måtte temaet jordmagnetisme fremstå som et særlig interessant, siden det var forskningsfeltet til Christopher Hansteen, datidens fremste norske vitenskapsmann, som nøt internasjonal berømmelse (se f.eks. ibid., s. 51–65; Svare 1986, s. 37–39; Johansen 2011).

Avhandlingen er på hele 168 sider og bærer bud om Jægers vidtrekkende lesning og kunnskaper på mange områder. Ut fra de henvisninger som gis, kan en lang rekke naturforskere, matematikere, filosofer, historikere og oppdagelsesreisende identifiseres, og anonyme verker navngis. For å antyde tids-spennet i den kulturelle og vitenskapshistoriske dannelseskanon de samlet utgjør, anføres de her i kronologisk rekkefølge:

Fra jødedommen, antikken og middelalderen: Jeremias bok (Det gamle testamente, 7.–6. årh. f.Kr.), Pythagoras (580–496 f.Kr.), Herodot (ca. 484–425 f.Kr.), Socrates (ca. 470–399 f.Kr.), Platon (ca. 427–ca. 347 f.Kr.), Aristoteles (384–322 f.Kr.), Pytheas (ca. 325 f.Kr.), Aristarchos fra Samos (ca. 320–250 f. Kr.), Archimedes (ca. 285–212 f.Kr.), *Jesus Siraks bok* (Det gamle testamentes apokryfe skrifter, 2. årh. f.Kr.), Ovid (43 f.Kr.–ca. 18 e.Kr.); *Egil Skallagrímssons saga, Eyrbyggja saga, Landnáma saga* (ca. 1200–ca. 1350).

Fra den nyere tid: Nicolaus Copernicus (1473–1543), *Ferdinando Magellan* (1480–1521), *Sir Francis Drake* (1540–1596), *Sir Thomas Cavendish* (1560–1592), *Tycho Brahe* (1546–1601), *John Davis* (1550?–1605), *Willem Cornelisz Schouten* (c. 1567–1625), *Johann Kepler* (1571–1630), *Jens Munk* (1579–1628), *Philipp Clüver* (Cluverius) (1580–1622), *Jacob le Maire* (1585–1616), *Giovanni Battista Riccioli* (1598–1671), *Henry Bond* (c. 1600–1678; observasjon i 1657), *Johannes Hevelius* (1611–1687), *Giovanni Domenico Cassini* (1625–1712), *Jean Richer* (1630–1696), *Thormod Torfæus* (1636–1719), *Isaac Newton* (1643–1727), *Edmund Halley* (1656–1742), *Aaron Hill* (1685–1750; *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire*), *Der historische Kern, oder sogenannte kurtze Chronica* (Hamburg 1690), *William Mountaine* (ca. 1700–1779), *James Dodson* (ca. 1705–1757), *Leonhard Euler* (1707–1783; 172.

og 174. brev), Brookes, Richard (1721–1763; *The General Gazetteer; or, A Compendious Geographical Dictionary*³¹), Jean Chappe d'Hauteroche (1722–1769; *Relation de son voyage en Sibérie*), David Cranz (1723–1777; *Historie von Grönland*), Christian Gottlieb Kratzenstein (1723–1795; “Afhandling om Jordens Temperatur og dennes Forandring”), Johann Christoph Gatterer (1727–1799; *Ideal einer Weltstatistik*), James Cook (1728–1779), Oliver Goldsmith (1730–1774; *History of the Earth and animated Nature*), William Wales (?1734–1798), Ludwig Albrecht Gebhardi (1735–1802; *Kongeriget Norges Historie*), Thomas Bugge (1740–1815), Thomas Hutchins (?1742–1790), Samuel Hearne, Johann Jakob Vollmer (1744–1795; *Kants physische Geographie*), (1745–1792), Johann Gottlieb Schummel (1748–1813; *Weltstatistik*), Richard Pickersgill (1749–1779), Poul de Løvenørn (1751–1826), Niels (Nicolai) Treschow (1751–1833; *Elementer til Historiens Philosophie*), Ernst Florens Friedrich Chladni (1756–1827; “Den sandsynlige Forklaringsmaade af det forhen varmere Climat i Egne, der nu er koldere, og af Vandets oftere forandrede Höjde over Jordoverfladen”), Magnús Stephensen (1762–1833; *Island i det attende Aarhundrede*), Jens Esmark (1763–1839; “Bidrag til vor Jordklodes Historie”), Georges Léopold Chrétien Frédéric Dagobert, Baron de Cuvier (1769–1832; se Nöggerath), Alexander von Humboldt (1769–1859), Wilhelm August Eberhard Lampadius (1772–1842; *Systematischer Grundriß der Atmosphärologie*), Henrik Steffens (1773–1845; *Geognostisch-geologische Aufsätze, als Vorbereitung zu einer inneren Naturgeschichte der Erde*), Christopher Hansteen (1784–1873; *Untersuchungen über den Magnetismus der Erde, Magnetischer Atlas*, “Magnetiske Intensitets-lagttigelser”, “Hældings-kart over Polaregnene i Nordamerica”), Johann Jacob Nöggerath (1788–1877; *Cuvier's Ansichten von der Urwelt, mit Anmerkungen begleitet*), Edward Sabine (1788–1883), William Edward Parry (1790–1855; Alexander Fisher, *A Journal of the Voyage of Discovery, to the arctic Regions, in His Majesty's Ships Hecla & Griper, in the Years 1819 & 1820*; W. E. Parry, *Journal of a second Voyage for the Discovery, of a North-West Passage from the Atlantic to the Pacific, performed in the Years 1821 – 22 – 23, in His Majesty's Ships Fury and Hecla*); H. A. Kofod (Nyere historie, 1812 etc.), Svend Brun Juul (*Naturhistorisk, oeconomisk og technologisk Handels- og Varelexikon, indeholdende en Beskrivelse over alle raae og forædlede Naturprodukter, Fabrikater og Manufakter, forsaavidt de ere Gjenstand for Handelen*, I–III, 1807³²).

31 Om Norge har dette standardverk følgende å si: “It is a cold, barren country, and the ground covered with snow for nine moths of the yaer [sic]” (sitert etter Jæger 1825, s. 115).

32 Om denne jf. også Schwach 2008, s. 321.

Med det forbehold at Jæger ikke nødvendigvis må ha lest alt dette i original, er det ingen tvil om at oversikten ovenfor vitner om fortrolighet med en vidtfavende kunnskapsmengde, og evne til i denne å søke og på en dristig måte å anvende informasjoner for egne, selvstendige argumentasjonsformål. Jæger må selv ha hatt, eller i hvert fall ha hatt tilgang til, et omfattende og ikke så lite representativt bibliotek.³³ Han er også fortrolig med relevant tidsskriftlitteratur og henviser til Hansteens *Magazin for Naturvidenskaberne* (til sammen seks hefter fra årg. 1823 og 1824, bl.a. med Hansteens “Magnetiske Intensitets-lagttagelser”),³⁴ *Nye Samling af det Kgl. Danske Videnskabers Selskabs Skrifter* (4 hefter), og dessuten *Sommers Taschenbuch zur Verbreitung geographischer Kenntnisse* (årg. 1823), *Det Scandinavianiske Literatur-Selskabs Skrifter* (årg. 1808, spesielt “Abrahamsens Afhandling om Lyd ved Nordlys”) og *Archiv for nye og mærkværdige Rejsebeskrivelser* (årg. 1802).

Jæger kombinerer sin belesthet med en fantasibegavet vilje til aktivt å søke – og med profetisk klarsyn å skue – helt store naturhistoriske sammenhenger. Han mener å kunne forutse sivilisasjonstruende naturkatastrofer og gir i avhandlingen “Forerindring” uttrykk for at han anser det som “en hellig og ufravigelig Pligt” (s. V) å publisere sine resultater. Dette forordet begynner slik:

Det var naturlig, at jeg, ved at gjøre den vigtige Opdagelse, som jeg her offentlig meddeler, maatte af det første Indtryk finde mig overvældet af de heftigste Følelser, ved en uimodstaaelig Magt, tvungen til ufortøvet at meddele samme. (*ibid.*, s. III)

Her reflekteres nok, i en global kontekst, elementer av den altruisme som Jæger la for dagen i lokale sammenhenger i Arendal. Omgangsvennen Schwach omtaler dog Jægers naturvitenskapelige forsøk med kritisk distanse:

33 Johansen 2011 antyder at Jæger kan ha fått tilgang til en del av denne litteraturen gjennom det Arendals Læseselskab, opprettet i 1799 (*Arendal byleksikon*, s. 26) eller kanskje også Jacob Aalls “udsøgt[e] Bibliothek paa mange tusinde Bind, der aarlig forøgedes med det mærkligste af hvad der i Europa udkom” (Schwach 2008, s. 358). Om Aalls naturvitenskapelige interesser se særlig Berg 2010. – I forbindelse med samtidens jordmagnetismeforskning kan man hos Jæger 1825 muligens savne henvisninger til følgende navn, omtalt hos Grønningsæter 2001 innenfor den her relevante tidsramme: Jean Charles de Borda (1733–1799), Hans Christian Ørsted (1777–1851), Dominique François Arago (1786–1853), Heinrich Christian Schumacher (1780–1850); dessuten Charles-Augustin de Coulomb (1736–1806). Men bredden i Jægers lesning er likevel imponerende.

34 Johansen 2011 gjør oppmerksom på at Jæger ikke figurerer i dette tidsskrifts abonnementfortegnelse for 1825, men at man der finner Arendals Læseselskab.

[...] engang havde det faldt ham ind at beskjæftige sig med kosmiske Betragtninger over Polarisens foranderlige Tilstand. Han arbeidede længe i stor Hemmelighed paa dette Arbeide. Endelig troede han at have udfundet, at en tredie Bevægelse af Jorden var Aarsag deri; han troede som Følge af sine Theorier, at den nordlige Deel af Norge om ikke meget lang Tid vilde blive ubeboelig; og han vilde, som han selv udtrykte sig, stille sig som en Frelser mellem Fædrelandet og den voxende Polariis ved itide at varsle om Faren. Han reiste til Christianssand og lod i største Hemmelighed trykke sit Skrift. Først da betroede han sig til mig, som imidlertid var kommen i et venligt Forhold til ham. Jeg søgte forgjæves at overbevise ham om at hans Theorie var ravgal. Han troede at have fundet en Naturhemmelighed, og sendte sin Bog til Videnskabsselskaber og Lærde i og udenfor Landet. Men han fik enten intet Svar eller saadanne, som dels paa en skaansom, dels – som fra Professor Hansteen – paa en spydig og raillerende Maade forkastede hans Arbeide. Dette krænkede ham dybt, men betog ham neppe hans egen gode Mening om Skriftet, som dog aldrig kom i Boghandelen, ja ikke engang mig vilde han give et Exemplar deraf, da jeg ikke kunde bifalde hans Theorie. (Schwach 2008, s. 323)

Jægers naturhistoriske hovedanliggende er “Jordens Bevægelse om Magnetpolerne” (Jæger 1825, s. 168) og “[d]e store og mærkelige Omvexlinger, som finde Sted, saavel i Climater, som i Havets Stigen og Tilbagegang, formedelst Magnet- og Rotationspolernes forandrede Standpunkt” (ibid., s. 147; jf. også s. 145). Hans retningsgivende hypotese er at det består en årsakssammenheng mellom forskyvningen av magnetpolene, forskyvning av jordens vannmasser og klimaforandringer (ibid., s. 118–121), og den settes i sammenheng med fire rotasjonssykler som jorden er involvert i:

1. [Jordens] daglige Omrullen om Rotationsaxelen, forenet med Bevægelsen tillige om Æqvators Poler, hvorunder begge Rotationspolerne, staaende i et bestemt Punkt af Polarcirkelen som deres Omlöbsbane, dagligen bevæge sig om Æqvators Poler i en Cirkel, hvis Radius er $23\frac{1}{2}^{\circ}$. (ibid., s. 162)
2. Den magnetiske eller omrent 568aarige Cyclus, hvori Rotations- eller Magnetpolerne ved, i Polarcirklerne, at omvandre Æqvators Poler, ligeledes beskrive en Cirkelbane, hvis Radius er $23\frac{1}{2}^{\circ}$, og hvorunder Climatet *a* flytter sig og efterhaanden bytter Plads med *b* i samme Parallelkreds, [...] Magnetnaalen er Timeviseren i dette mærkværdige Døgn. (ibid., s. 163)
3. Den aarlige Bevægelse, hvorved Kloden, uden synderlig at forandre Æqvators Axels Retning, føres [...] i en Cirkelbane omkring Solen, saaledes at denne beskriver en Linie, der, betegnet paa Jorden, krydser dens Æqvator i to diametralsk hinanden modsatte Punkter, under en Vinkel af $23\frac{1}{2}^{\circ}$, [...] (ibid., s. 164)

4. Det astronomiske, store Aar (*Annus magnus*) der indbefatter henved 46 magnetiske Cybler, eller 25920 Aar, i hvilket Äqvators Axels Endepunkter beskrive, om 25920 Aar, om Ecliptikens eller Himmelkuglens Poler, en Cirkelbane, hvis Radius ligeledes er $23\frac{1}{2}^{\circ}$, hvorunder [...] Horizontallinen paa Jorden, efterhaanden som Äqvators Axel sænker sin Nordpol, forandres intil en Vinkel af 47° . (ibid., s. 165 f.)

Dette er ifølge Jæger den astronomiske ramme både for en forståelse av naturkatastrofer i fortiden og for forutsigelse av lignende katastrofer i fremtiden.

Jæger mener at magnetpolenes vandring en rekke ganger i forhistorisk tid har bevirket oversvømmelse av siviliserte egne og hele sivilisasjoners undergang (ibid., s. 122–127). I denne sammenheng viser han til at man i Alpene har funnet “Lag af Söedyr og Muslingskaller til en Höjde af 6 til 10 Tusinde Fod ovenfor Havets nuhavende Niveau”, og likeledes “Væxter, som alene höre hjemme i de tropiske Zoner, [...]” (ibid., s. 108). Det ser han som “Beviis for at Havet engang havde en saa meget höjere Overflade” (loc. cit.). Forestillingen om tektoniske plateforskyvninger inngikk naturlig nok ikke i Jægers naturhistoriske forestillingsverden (og Darwin var på dette tidspunkt i tenårene). Til støtte for sitt synspunkt henviser Jæger til profeten Jeremias i Det gamle testamente: “Havet er gaaet op over Babel; den er skjult med mangfoldige Bölger deraf” (Jerem. 51,42; sitert etter Jæger 1825, s. 125).

Et grunnleggende trekk i Jægers naturfilosofi er formulert slik:

[...] vor Jordklode maae indeholde de samme Deeles ubeskaaret, som da den udgik fra Skaberens Haand, kun at disse Deeles Blanding og Forbindelse med hinanden er forandret og ideligen underkastet Forandring og Omvexling, dog uden at mindste Solgrand eller Vanddraabe er gaaet forloren; [...]” (ibid., s. 118)

Også for dette finner Jæger gammeltestamentlig bekrefstelse, dog ikke i et kanonisk, men i det apokryfe skrift Jesus Sirach (Sirak): “Alle de Ting som ere af Jord, vende om til Jord igjen, og hva der er af Vand, vender tilbage til Havet” (Sirach 40,13; sitert etter Jæger 1925, s. 119). I religiøs henseende står Jæger åpenbart på den offisielle kristne ortodoksis grunn; han forfekter dog, som de to siste sitatene viser, en ortodoksi med et uttalt kybernetisk aspekt.

Også deler av de nordiske lands kjente historie setter Jæger i sammenheng med klimaendringer som skyldes magnetpolens vandringer. At koloniseringen av Island fra Norge skyldtes Harald Hårfagres maktambisjoner og hårdhendte rikssamlingspolitikk, betrakter Jæger som en politisk myte som stammer fra Torfæus (ibid., s. 157 f.). Den primære grunn til koloniseringen av Island, og litt senere av sydspissen av Grønland og “de østlige Kyster af America eller

Labrador”, ser han i at magnetpolens forskyvning på denne tid gav disse nordatlantiske områdene et mildere klima enn den skandinaviske halvøy (ibid., s. 151 f., 158). I det hele tatt har magnetpolens forskyvning flere ganger “herjet” de nordiske land, sist gang i det 13. og 14. århundre (ibid., s. 153). Neste fase var en ny meteorologisk og kulturell oppblomstring i Norden i det 15. århundre, etter at magnetpolen hadde vandret videre til Sibir. Resultatet av den var at “Europas Yppighed og den sydlige Blödagtighed strömmede efterhaanden til Norden; hvor man nu kun talede om det frygtelige kolde Siberien; [...]” (ibid., s. 154). Dette har igjen konsekvenser for hvor og når Nordvestpassasjen vil være åpen (ibid., s. 155 f.). Jæger synes å anta at den på hans tid faktisk allerede var åpen, i hvert fall til visse tider av året (ibid., s. 154 f.).

Siden de tilgrunnliggende naturfenomener er sykliske, blir også de derav følgende naturkatastrofer det, og menneskeheden ser derfor en usikker fremtid i møte:

[...] den Naturkyndige kan forudsee, at de nuværende Sletter, Dale og lystelige Höje, vil om nogle Tusinde Aar være forsvundne og skjulte af Havet, og de store Strækninger, der nu ligge saa höjt over Havets Overflade, at de danne Bjergkjæder og Alper bedækkede med evig Sne, vil forvandle sig til lystelige Höje, Sletter og frugtbare Landstrækninger, liggende ved Havets Bredder.³⁵ (ibid., s. 128)

Det er slike visjoner som får Jæger til å føle det tunge moralske ansvar som Schwach beskriver, og som motiverer hans sterke “Önske, saa hastig muligt at give nærværende Skrift i Trykken, [...]” (ibid., s. 147).

Jæger ser i gamle myter paralleller til sin naturhistoriske fortids- og fremtidsforståelse. Han nevner de romerske sibyllinske mysterier og dernest – og mer utførlig – Ragnarok-beskrivelsen i Voluspå.³⁶ Den omtales slik:

35 Dette er en annerledes perspektivert parafrase av følgende sitat fra Kratzensteins ”Afhandling om Jordens Temperatur og dennes Forvandling”: “[...] den Naturkyndige kan forudsee, at de nuværende lystelige Höje vil om nogle Tusinde Aar forvandles til Alper, skjulte med en evig Sne, og de nuværende Dale til til höje skovbegroede Bjerger; og at Oceanet da efterhaanden ikkun vil indtage den 3die eller 4de Deel af Jordens Overflade” (Jæger 1825, s. 118). Etter Jægers syn er dette dog en ”eensidig Betragtning, hvorunder der ikke er skjelnet mellem Phænomenernes forskjellige Aarsager” (loc. cit.).

36 Sammenhengen mellom Voluspå og de sibyllinske orakler (jf. *Antikklesikon*, s. 232 f.) har vært et tema i studiet av norrøn mytologi; jf. den norske biskopen og kirkehistorikeren Anton Christian Bangs avhandling om de to verker fra 1879, som avføgte en del diskusjon.

[...] thi der er megen Sandsynlighed for, at Rotationspolens Fremrykken og den Ødelæggelse, som den medbringer, skildres i Fenrisulven, som har slidt sig løs og følges af den store Drage, der forgifter Luften og Vandene; ligesom det Strøg af Atmosphæren, hvorunder Jorden hærjes af Solheden og som de gamle antog for et Belte rundt Jorden, efter al Sandsynlighed er skildret i den giftige Midgardsorm, og at *Edda* paa denne Maade, mythisk fremstiller begge disse Ødeleggelsler, som skulle komme. (*ibid.*, s. 166 f.)

Av avhandlingens “Forerindring” fremgår det at Jæger først har latt trykke et manuskript som ble sendt til professor Christopher Hansteen, som åpenbart hadde mange og kritiske bemerkninger.³⁷ Deretter har Jæger latt utgivelsen bero noen tid, som han skriver,

[...] blot for efterhaanden at blive mere fortrolig med Ideen, at jeg med kold Rolighed kunne fremstille den, og saaledes baade gjøre mig mere forstaaelig, og tillige bedre vogte mig for de overilede Domme og Meninger, som ere de sædvanlige Fölger af det förste Indtryk, uden den længere Tids rolige Overvejelse og kolde Eftertanke. (Jæger 1825, s. V)

Deretter har Jæger så sendt avhandlingen ut i verden. I Aust-Agder-Arkivet er det oppbevart et uinnbundet hefte med gjenparter av de likelydende trykte følgebrev som Jæger sendte til mottagerne av avhandlingen. Gjenpartene er, som avhandlingen, avfattet på dansk. Dateringen – den 26. oktober 1825 – og angivelsen av mottagerne er utført med sirlig håndskrift. De elleve tilskrevne institusjoner og personer er, i denne rekkefølge:

Det kongl. Norske Vidensk. Selskab, Trondhjem; Videnskabernes Academie i Stockholm; Udgiverne af Magazin for Naturvidensk. i Chrания; Det kongl. Danske Vidensk. Selskab i Kiöbenhavn; Udgiverne af Tidsskrift for Naturvidensk. i Kiöbenhavn; the Royal Society, London; l'Academie Francoise à Paris; de Maatschappij van Wetenschapen en Kunsten te Leyden; Det Kong. Videnskabernes Academie, Berlin; Det kejserlige Videnskabernes Academie, St Petersborg; Professor Henrik Steffens, Breslau.

Man kan undres noe over Jægers forventning om at en danskspråklig avhandling med danskpråklig følgebrev skulle vekke oppsikt utenfor Norden.

³⁷ Christopher Hansteens *Untersuchungen über den Magnetismus der Erde og Magnetischer Atlas gehörig zum Magnetismus der Erde* (1819) er sitert en rekke steder i avhandlingen (s. 76–79, 85 f., 89 f., 107, 146).

Kanskje har han sett for seg som en mulig formidler den internasjonalt kjente Henrich Steffens – “Norges bortblæste Laurbærblad” (jf. Lorenz og Skarstad 1995) –, som er den eneste personlige, og dertil samtidig norsk-danske og utenlandske adressaten blant mottagerne nevnt ovenfor?³⁸ Dessuten hadde Jacob Aall sendt et eksemplar av Jægers bok til sin ungdomsvenn teologiprofessor Peter Erasmus Müller i København (Johansen 2011).³⁹ Mottagelsen der var etter alt å dømme ikke gunstig, og det var heller ikke omtalen i Hansteens *Magazin for Naturvidenskaberne* (1825) (ibid.). Negativ var også, som vi har sett, Schwach, som riktignok ikke var blitt innrømmet anledning til å lese verket, men som visste hva det dreide seg om.⁴⁰ På det lokale plan berømmet seilmaker og “Stadshauptmand” Ole Henrik Foss⁴¹ avhandlingen i et vennskapelig, humoristisk sympatiserende rimbrev, datert den 30.6.1828, til lærer og kjøpmann Ole Houen (gjengitt hos Johansen 2011); men lokalhistorikeren Frithjof Foss (1998, s. 223, n. 18) omtaler den, vel i tråd med den almene oppfatning, som “besynderlig”.

Det er faktisk mulig at Jægers interesse for jordmagnetisme er influert av et personlig møte med Christopher Hansteen i Arendal. Hansteen foretok i 1819, etter publiseringen av sine *Untersuchungen über den Magnetismus der Erde*, en vitenskapelig reise til London og Paris (utførlig beskrevet av Johansen 2011, som det her generelt henvises til). Hjem fra London reiste han med briggen *Pelicanen* av Arendal. Etter ankomsten til Arendal oppholdt han seg noen dager hos skipper Lassen i Kolbjørnsvik, hvor han foretok både astronomiske og jordmagnetiske målinger. Det er mer enn sannsynlig at han under

38 I Jægers avhandling opptrer Henrich Steffens’ *Geognostisch-geologische Aufsätze* (Steffens 1810) som referanse.

39 Om Aalls forhold til Müller se også Masdalén 2010, s. 37.

40 Schwach visste ikke bare hva Jægers avhandling handlet om; han visste også hva jordmagnetisme var for noe. Som student i Christiania var han en av flere som hadde fått Hansteen til å holde forelesninger om temaet, som han selv “med levende Interesse bivaanede” (Schwach 2008, s. 180). Ved en anledning hadde han også vært med på å forstyrre Hansteens nattero mens han var “yderst nervesvækket af Overanstrængelse ved hans Studier over Jordmagnetismen” (ibid., s. 276). I København hadde Schwach hatt Thomas Bugge, datidens ledende danske astronom, bestyrer av observatoriet i Københavns Rundetårn og en av Jægers kilder, som foreleser i astronomi, og i fysikk H. C. Ørsted (ibid., s. 148 f.), som Jæger ikke henviser til. Schwach må antas å ha hatt gode forutsetninger for å være en informert samtalepartner for Jæger, men slik ble det åpenbart ikke.

41 Om denne vel ansette håndverker og kulturpersonlighet, også omtalt som “borgerkaptein”, se Schwach 2008, s. 356 f., 414; Foss 1998, s. 11, 301 et passim.

oppholdet her kom i kontakt med byfogd Jæger, "mannen som hadde skrevet sangene under universitetsfesten" (ibid.) til ære for det universitet hvor Hansteen var en av de første som ble ansatt. Om Jæger allerede på dette tids-punkt interesserte seg for jordmagnetisme, eller om denne interessen ble vakt av eller under Hansteens opphold i Arendal, er ikke godt å vite. Men i 1823 sendte i hvert fall Jæger et brev til Det kongelige admiralitet i London "hvor han hevdet å ha løst problemet med å finne lengdegraden til sjøs ved hjelp av magnetiske målinger" (ibid.) – dog uten å røpe hva hans teori gikk ut på. Det altruisten Jæger ønsket seg fra det engelske admiralitet, var "en forsikring om at hans arbeide skulle komme hele menneskeheten til gode og ikke forsvinne som en militærhemmelighet forbeholdt den britiske marine" (ibid.).

Jægers naturhistoriske avhandling var ingen vitenskapelig suksess, og det ble, så vidt vites, med dette ene fremstøt inn i naturvitenskapen fra Jægers side. Avhandlingen er likevel et slående vidnesbyrd både om Jægers vidtfavnende kunnskaper og om hvor informert og inspirert det intellektuelle liv kunne være i en internasjonalt orientert norsk provinsby ved 1800-tallets begynnelse.

Nordmannen Jæger

Jæger kom til Norge som borger av en dansk-norsk fellesstat og måtte i 1814, som alle danskfødte bosatt i Norge, velge nasjonalitet. I likhet med flertallet av dem vendte han ikke tilbake til Danmark, men valgte å bli i Norge og Arendal. Det er liten tvil om Jægers ektefølte tilhørighet til sitt valgte hjemland (jf. Butter 1983a, s. 8 f.).

Det var Jæger som forfattet kantaten til universitetsfeiringen i Arendal den 11. desember 1811 (jf. Collett 2010, s. 69–72). Diktet er breddfullt av den monarkistiske venerasjonspanegyrikkene veldet forlangte (ibid., s. 70), men innledes i en høystemt norsk-patriotisk tone:

Gamle Norge kjerlig sammenkalder
Sine Børn ved Moderbryst,
Mild er Taaren, som paa Kinden falder
Trøstfuld, blid er hendes Røst :
Elskde Sønner! ikke meer I vandre
Tungt til Viisdoms Tempel bort fra mig,
Vi skal ikke skildes fra hverandre,
Her skal Templet reise sig!
[...]

Jægers gjendiktning av Charlotte Wardles engelske dikt (jf. Butter 1983a, s. 27) er et utvetydig vidnesbyrd om hans norsk-patriotiske ståsted. Som eksempel på denne gjendiktingens stil og innhold anføres her dens seks første og fem siste linjer (Wardle 1814, hhv. s. 11 og 29):

Fra Nordens golde Klipper stiger frem
 Dets Genius, Islænken bryder; han
 Et herlig Syn udspreder fra sit Hjem –
 Et Nordlys: Frihed i det elskte Land!⁴²
 Held, brave Normand! Sön af Frihed, Held!
 O! at din ædle Sag maa lykkes, vel;
 [...] (s. 11)

“[...]
 har Norge Frihed, har dets Sønner Held! –
 Da skal Atlantisk Bølgegang med Lyst,
 Paa begge Sider, Friheds stolte Kyst
 Ombruse – rullende fra Labrador
 Til Friheds Klippekyst i Nor!” (s. 29)

Her er det – avslutningsvis – “Norges gamle Skytsaand” som taler.

Gjendikningen er tilegnet Christian Frederik, dansk prins, i 1813 norsk stattholder og, i løpet av noen avgjørende måneder i 1814, norsk konge før personalunionen med Sverige ble fullbyrdet med svensk militærmakt. Tilegnelsen lyder slik, i henholdsvis engelsk original og dansk-norsk oversettelse:⁴³

To the / Prince of Denmark / This Poem / is / respectfully inscribed / by / the Author.

42 Bakerst i boken står følgende “Anmærkning” til oversettelsen av de fire første linjene: “I Forfatterens Manuscript læses de fire første Linier af dette Digt saaledes:

Fra Nors de golde Klipper stiger frem
 Dets Genius, Islænken bryder han!
 Et herlig Phänomen vidt spræder fra sit Hjem,
 et nordlig Lys af Frihed i sit Land!

Forfatteren skylder at erkjende : at Forandringen er skeet ved fremmed Omhue.”

43 Forsiden prydes av et sitat – på engelsk og dansk-norsk – fra Shakespeares *Hamlet*, 1. akt, 2. scene, hvor det er tale om “For bearers of this greeting to old Norway” – “At bringe gamle Norrig denne hilsen”.

Norges / ophöiede, ædle og elskede / Fyrste / Deres Majestæt / Kong Christian Frederik, / tilegnes / denne Efterligning / allerunderdanigst / af / Forfatteren.

I løpet av tiden mellom Charlotte Wardles original og Jægers gjendiktning var Christian Frederik blitt valgt til norsk konge; den “brave Prinds” kan nå passende omtales som “Norges Stolthed” og “Dit Norges stolte Pryd” (Wardle 1814, s. 19). Sørlandet hadde Christian Frederik besøkt i august 1813, da han dro til Kristiansand via Drammen, Holmestrand, Tønsberg, Larvik og Stavern, Brevik, Kragerø, Risør og Arendal (Langslet 1998, s. 86 f.). Det er svært sannsynlig at byfogdfullmekting Jæger i hvert fall har sett ham ved denne anledning.

Til sammenligning omtales Karl XII som “Sverrigs Vildmand” (Wardle 1814, s. 25). Mer positiv – og mer interessant – er omtalen av Karl Johan Bernadotte. Hans navn nevnes ikke direkte, men han kan identifiseres gjennom den omtale som blir ham til del. Jf. følgende, hvor det “du” som tiltales i sitatets siste linje, er den “brave Normand”, “Sön af Frihed”:⁴⁴

Vil Ruslands Helt, som rev Despoten af
 Sin Throne – Frankrig etter Frihed gav –
 Drog frem af Nord en djærv og hærdet Hær,
 Dog slynged’ Oljegrenen om sit Sværd –
 Gav Lande Frihed og til Rygtets Dom
 Sin Daad – og Keisernavn med Heltens bytted’ om! –
 Vil sætte sig mod dig? [...] (1814, s. 13)

Den samme tilsynelatende beundring for Karl Johan kommer mange år senere til uttrykk i Jægers “Sang til Kongens Fødselsdag, den 26de Januar 1833”, hvis siste linje lyder: “Leve vor elskede Landsfader, Kong Carl Johan!” Den gjentas i 1939. Til feiringen av “de forenede Rigers festdag” og “Hans Majestæts Fødselsdag” i Arendal den 27. januar skriver Jæger nok en sang, og byfogd Jæger var en av de tre fremstående borgere representantskapet valgte “[t]il at komplimentere Kongen i Kristiania” (Arendal 200, s. 435).

I Jægers tilfelle lot – oppriktig eller blott retorisk – Karl Johan-venerasjon seg utmerket godt forene med norsk 17. mai-patriotisme. Som byfogd i Arendal motstod Jæger i 1826 en anmodning fra amtmann Schouboe, på det tidspunkt forholdsvis nyslått svensk Nordstjerne-ridder, om å forhindre 17.

44 Man kan dog mistenke at det her – og senere – er dansk enevoldsretorikk som har overlevd inn i nye politiske omgivelser, og der kanskje står som et uttrykk for politisk nødvendighet eller kanskje til og med noe av den samme politiske opportunitisme som Schwach 2008, s. 448, åpent innrømmer.

mai-feiring i Arendal fordi den tidligere revolusjonsgeneralen Karl Johan Bernadotte formentlig mislikte den slags (Schwach 2008, s. 428 f.). Men Jæger tok ingen notis av henvendelsen, og feiringen forløp som året før uten problemer.⁴⁵

Nicolai Henrich Jæger og hans Elisabeth Marie fikk til sammen syv barn, hvorav tre sønner overlevde til voksen alder (O. Jæger 1917, s. 62). Den arendalske Jæger-familie fostret en rekke personligheter med en umiskjennelig og sterk legning for ukonvensjonell og kritisk tankevirksomhet (Fosli 1994, s. 138–144; Molden 1966). Molden (*ibid.*, s. 49) bemerker “at et sterkt *uttrykksbehov* ser ut til å ha vært et konstant trekk ved Jæger-familien, også hos de som stort sett holdt seg innenfor de aksepterte rammene” (Moldens utheving). Jægers mest kjente etterkommere i direkte linje er de to sønnesønnene og brødrene forfatteren, bohemen og anarkisten Hans Henrik Jæger (1854–1910) og sosialøkonomen, politikeren og spiritisten Oskar Gustav Jæger (1863–1933). Deres far var Nicolai Henrich Jægers eldste sønn Nicolai Henrik (O. Jæger 1917, s. 63; hhv. Jensen 2002 og Carstens 2002).

Litteratur

Antikkleksikon (Thorleif Dahls Kulturbibliotek). Ny revidert utgave. [3. utg.] Red. Jon W. Iddeng og Camilla C. Wenn. Oslo: Aschehoug i samarbeid med Fondet for Thorleif Dahls Kulturbibliotek og Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur, 2011.

Arendal 200 = Arendal fra fortid til nutid. Utgit ved byens 200-aars jubileum som kjøbstad 7. mai 1923. [Red. Fredrik Scheel.] Kristiania: Gyldendalske bokhandel, 1923; her Roar Tank, “Arendal under enevældet 1660–1814”, s. 155–396; Hans Schrøder, “Tidsrommet 1837–1970, Bykrønik”, s. 423–554; Axel Smith, “Av en eldre Arendalsmands erindringer fra de siste 50 aar (1870–1920)”, s. 555–654; Einar Klem, “Arendals bys stortingsmænd, ordførere og magistrater”, s. 693–738; Einar Jensen, “Embedsmandslister”, s. 739–744.

Arendal byleksikon. 1998. Red. Johan Chr. Brorson Frøstrup og Johan Chr. Frøstrup jr. Arendal: Friluftsforlaget.

45 Også det påfølgende år fant det sted 17. mai-feiring i Arendal. Men i 1828 ble, tross stor og utalt lokal motvillighet, feiringen innstilt i henhold til Carl Johans “fameuse Manifest” (Schwach 2008, s. 329) om saken, som stortinget sluttet seg til (*ibid.*, s. 446–448). – For øvrig førte tildeling av en svensk orden i datidens norske øyne ikke uten videre til økt respekt for mottakeren; jf. Schwachs nokså nedlatende omtale av “de flere svenske Ordner, som dengang i Masser kastedes ud, [...]” (Schwach 2008, s. 253). Den samme Schouboe ble for øvrig av Jæger hedret med en “Sang til Hr. Statssecretair de Schouboe ved et festligt Afskeds Selskab, i Arendal, den 6te mai 1837”.

- Askedal, John Ole. 2002. "Normproblemet hos Ivar Aasen". I: *Ivar Aasen – vandreren og veiviseren*. Red. John Ole Askedal og Ann-Berit Aarnes Breder. Oslo: Emilia forlag, 79–106.
- Bang, Anton Christian. 1879. *Völuspaa og de Sibyllinske Orakler* (Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger 1879, 9). Christiania: i Commission hos Jac. Dybwad.
- Berg, Øivind. 2010. "Jacob Aalls naturvitenskapelige studier i København 1796–1797 med sideblikk på studiereisen i Tyskland 1797–1799". I: *I Jacob Aalls fotspor i København og omegn. Den danske forbindelsen. Seminar i København og Gentofte (Schæffergården) 19.–22. mars 2010* (Jacob Aall-prosjektet. Skrift nr. 3). Tvedstrand: Nes Jernverksmuseum, s. 25–36.
- Bergenholtz, Henning, Ilse Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jón Hilmar Jónsson og Bo Svensén. 1997. *Nordisk leksikografisk ordbok* (Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi, 4). Oslo: Universitetsforlaget.
- Butter, Simon. 1983a. *Nicolai Henrich Jæger. [E]n kort biografi. [E]n bibliografi med kommentar*. Amsterdam; bibliografin med kommentar, s. 15–32, er inndelt i avdelingene "A. Filologiske verker", "B. Populærvitenskapelige verker", "C. Literære verker" og "D. Sekundær litteratur"; med 39 siders (upaginert) kopivedlegg med nummerering som henviser til verknummereringen i bibliografin og kopier av leilighetsdikt, inklusive dem det siteres fra her; også gjengivelse av det Jæger-portrett som nå henger i Arendal Bymuseum, se n. 10.
- Butter, Simon. 1983b. *Det særnorske i Nicolai Henrich Jægers Hollandsk Lexicon for Norske og Danske*. Amsterdam. (Kandidaatscriptie Noorse taal- en letterkunde.)
- Carstens, Svein. 2002. "Jæger, Oskar Gustav, [...]" I: *Norsk Biografisk Leksikon*, bd. 5: Ihlen-Larsson. Red. Jon Gunnar Arntzen et al. Oslo: Kunnskapsforlaget, s. 175–176.
- Collett, John Peter. 2010. "Jacob Aall, Fædrelandske Ideer og arbeidet for et norsk universitet". I: *Jacob All, 1814 og alt det andre ... Artikler fra "oppstartseminaret"*. Nes verk, 6.–7. oktober 2009. (Jacob Aall-prosjektet. Skrift nr. 2). Tvedstrand: Nes Jernverksmuseum, s. 59–74.
- Dannevig, Birger. 1973. *Arendal gjennom skiftende tider. 1528 • 1723 • 1973*. Arendal: Arendal kommune.
- Falk-Jensen, A. og H. Hjorth-Nielsen. 1955: *Candidati examinati juris 1736–1936. Candidati politices 1852–1936. Candidati actuarii 1922–1936*. II: Gaarmann-Køster. København: G. E. C. Gad.
- Fløystad, Ingeborg. 2007. *Agders historie. Bønder, byvekst og borgarar* (Agders historie, bd. 3). Bergen: Agder Historielag.
- Fosli, Halvor. 1994. *Kristianiabohemen. Byen, miljøet, menneskene*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Foss, Frithjof. 1998. *Arendals Byes Historie*. [2. utgave.] Arendal: Arendal Historielag.
- Grønningsæter, Tore. 2001. *Christopher Hansteen og framveksten av norsk astronomi i begynnelsen av det 19. århundre* (Hoveddøppgaveserie, 1/2001). Oslo: Forum for universitetshistorie, Universitetet i Oslo.

- Halvorsen, Peter Arnt. 2007. "Skolehistorie i Arendal". I: *Arendal Historielag. Sånn var det. Årbok nr. 13*. Arendal: Arendal Historielag, s. 125–139.
- Hansteen, Christopher. 1819a. *Untersuchungen über den Magnetismus der Erde*, T. 1: *Die mechanischen Erscheinungen des Magneten*. Übersetzt von P. Treschow Hansen. Christiania.
- Hansteen, Christopher. 1819b. *Magnetischer Atlas gehörig zum Magnetismus der Erde*. Christiania.
- Hyvik, Jens Johan. 2009. *Språk og nasjon 1739–1861* (Norsk målreising, 1). Oslo: Det Norske Samlaget.
- Jensen, Lill-Ann. 2002. "Jæger, Hans Henrik, [...]" I: *Norsk Biografisk Leksikon*, bd. 5: *Ihlen–Larsson*. Red. Jon Gunnar Arntzen et al. Oslo: Kunnskapsforlaget, s. 173–174.
- Johansen, Nils Voje. Ms. 2011. "Arendal, Hansteen og det nye universitetet – litt om Arendals rette lengde- og breddegrad". (Versjon av 26.5.2011; for publisering i: *Arendal Historielag. Sånn var det. Årbok*; her sitert som: Johansen 2011.)
- Johnsen, Egil Børre. 2006. *Unorsk og norsk. Knud Knudsen. En beretning om bokmålets far*. Tvedstrand: Bokbyen forlag.
- Jæger, Nicolai Henrich, ovs. 1814. (Se: Wardle, Charlotte. 1814.)
- Jæger, Nicolai Henrich. 1825. *Opdagelse af vor Jordklodes tredie Bevægelse om Magnetpolerne i Syd og Nord, og disses hidtil forborgne Hemmeligheder, med deraf følgende højst vigtige Resultater i Naturens og Videnskabernes Rige. En populair Afhandling*. Christiansand: Trykt hos O. P. Moe, af S. A. Steen.
- Jæger, Nicolai Henrich. 1826. *Hollandsk Lexicon for Norske og Danske, hvori Professor Matthijs Siegenbeek's Nye Retskrivnings-Ordbog er lagt til Grund. Förste Deel. Hollandsk – Norsk eller Dansk*. Christiania: det Wulfsbergske Bogtrykkerie, af R. Hviid. / *Woordenboek der Nederduitsche en Deensche of Noorweegsche Talen, waarin het Woordenboek voor de Nederduitsche Spelling van den Hoogleeraar Matthijs Siegenbeek ter Grondslage gelegd is. Eerste Deel. Nederduitsch – Noorweegsch of Deensch*. Christiania: In de Wulfsbergsche Boekdrukkerij, bij R. Hviid.
- Jæger, Nicolai Henrich. 1831. *Hollandsk Lexicon for Norske og Danske, hvori Professor Matthijs Siegenbeek's Nye Retskrivnings-Ordbog er lagt til Grund. Anden Deel. Norsk eller Dansk – Hollandsk*. Christiania: det Wulfsbergske Bogtrykkerie, af R. Hviid. / *Woordenboek der Nederduitsche en Deensche of Noorweegsche Talen, waarin het Woordenboek voor de Nederduitsche Spelling van den Hoogleeraar Matthijs Siegenbeek ter Grondslage gelegd is. Tweede Deel. Noorweegsch of Deensch – Nederduitsch*. Christiania: In de Wulfsbergsche Boekdrukkerij, bij R. Hviid.
- Jæger, Nicolai Henrich. 1835. *Hollandsk Grammatik eller Vejledning til med Lethed, at lære sig selv det Hollandske Sprog, efter P. Weilands Nederduitsche Spraakkunst, med nødvendige Forøgelser og Hollandsk Læsebog*. Arendal: N. C. Halds Bogtrykkerie, ved L. A. Krohn.
- Jæger, Olaf. 1917. *Stamtavle over familierne Jæger i Norge*. Trykt som familiemanuskript. Bergen: Bernh. Wærøs boktrykkeri. (Sitert som: O. Jæger 1917.)

- Langslet, Lars Roar. 1998. *Christian Frederik: Konge av Norge (1814), konge av Danmark (1839–48)*. Oslo: Cappelen.
- Langvik-Johannessen, Kåre. 2002. “Jæger, (Jens) Nikolai Henrich, [...].” I: *Norsk Biografisk Leksikon*, bd. 5: *Ihlen-Larsson*. Red. Jon Gunnar Arntzen et al. Oslo: Kunnskapsforlaget, s. 175.
- Langvik-Johannessen, Kåre. 2003. “Jæger, (Jens) Nikolai Henrich”. I: *Internationales Germanistenlexikon 1800–1950*, bd. 2. Red. Christoph König. Bearb. av Birgit Wägenbaur sammen med Andrea Frindt, Hanne Knickmann, Volker Michel, Angela Rheinthal og Karla Rommel. Berlin/New York: Walter de Gruyter, s. 832.
- Lorenz, Otto og Torleiv Skarstad, red. 1995. *Henrik Steffens (1773–1845). Kulturformidler Norge – Danmark – Tyskland. Interkulturell kommunikasjon og tverrfaglig dialog*. [Stavanger]: Høgskolen i Stavanger.
- Masdalen, Kjell-Olav. 2010. “Jacob Aall og sagaene. Sagaoversettelsen, et ledd i et folkeopplysnings- og gjenreisningsprogram”. I: *Jacob Aall, 1814 og alt det andre ... Artikler fra ”oppstartseminaret”*. Nes verk, 6.–7. oktober 2009. (Jacob Aall-prosjektet. Skrift nr. 2). Tvedstrand: Nes Jernverksmuseum, s. 35–42.
- Molbech, Christian. 1813. *Dansk Haand-Ordbog til Retskrivnings og Sprogrigtigheds Fremme med Grundtræk af den danske Retskrivningsslære*. København: F. Brummer.
- Molden, Gunnar. 1996. “Den bortkomne fostersønnen”. I: *Arendal Historielag. Sånn var det. Årbok nr. 2*. Arendal: Arendal Historielag, s. 47–65.
- Molden, Gunnar. 2009. “... der sidder en liden Mand ... – Jacob Aall som velgjører og arendalsvenn”. I: *Arendal Historielag. Sånn var det. Årbok nr. 15*. Arendal: Arendal Historielag, s. 45–53.
- Noordegraaf, Jan. 2000. “Normative studies in the Low Countries”. Kap. 120 i *History of the Language Sciences: An International Handbook of the Evolution of the Study of Language from the Beginnings to the Present* (Handbooks of Linguistics and Communication Science, 18.1). Red. Sylvain Auroux et al. Berlin/New York: Walter de Gruyter, s. 893–900.
- Norges litteratur 3* = Paasche, Fredrik. 1959. *Norges litteratur fra 1814 til 1850-årene* (Norsk litteraturhistorie, 3.). Ny utgave ved Paulus Svendsen. Oslo: Aschehoug.
- Olsen, Jorunn. 2000. “Nordmenn i hollandsk tjeneste 1600–1800”. I: *Aust-Agder-Arv 2000. Årbok for Aust-Agder-Museet og Aust-Agder-Arkivet*. [Red. Anne Tone Aanby og Kjell-Olav Masdalen.] Arendal, s. 12–26.
- Pontoppidan, Erik. 1749. *Glossarium Norvagicum eller Forsøg paa en Samling saadan rare norske Ord, som gemeenlig ikke forstaaes af danske Folk tilligemed en Fortegnelse paa Norske Mænds og Qvinders Navne, det fælles Sprog til Oplysning og Forbedring*. Bergen: Christoph Kothert.
- Sandberg, Bjørn. 1983. “Conrad Nicolay Schwach – et portrett fra hans Arendalstid”. I: *Aust-Agder-Arv. Årbok for Aust-Agder-Museet og Aust-Agder-Arkivet 1981–1982*. Arendal, s. 78–82.
- Schwach, Conrad Nicolai. 2008 [1992]. *Erindringer af mit Liv indtil Ankomsten til*

- Throndhjem nedskrevne i Aaret 1848 [1790–1830].* [2. utg.] Red. Arild Stubhaug og Kamilla Aslaksen. [Oslo:] KA Forlag.
- Siegenbeek, Matthijs. 1817. *Woordenboek voor de Nederduitsche spelling.* 2de dr. s'Gravenhage: Allart.
- Skolmen, Roar. 2011. “’Vi var ikke helter.’ Arendalsgutt på skauen i Oslo”. I: *Arendal Historielag. Sånn var det.* Årbok nr. 16. Arendal: Arendal Historielag, s. 101–129.
- Steffens, Henrich. 1810. *Geognostisch-geologische Aufsätze als Vorbereitung zu einer innern Naturgeschichte der Erde.* Hamburg: Hoffmann.
- Stubhaug, Arild. 2002. *Helt skal jeg ikke dø. Conrad Nicolai Schwach, hans liv og erindringer.* Oslo: Aschehoug.
- Stubhaug, Arild. 2004. “Schwach og Arendal”. I: *Arendal Historielag. Sånn var det.* Årbok nr. 10. Arendal: Arendal Historielag, s. 58–67.
- Stubhaug, Arild. 2010. *Den lange linjen. Historien om Videnskabsselskabet i Trondheim.* Trondheim: Tapir.
- Svare, Ivar. 1986. “Christopher Hansteen. Biografi på Høytidsdagen 26. februar 1985”. I: *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Forhandlinger 1985.* Red. Olaf I. Rønning. Trondheim: Tapir, s. 37–41.
- Uldal, Olav. 2011. “Navnevalg til besvær – eller historien om kanonchaluppen Prinds Christian til Slesvig Holstein”. I: *Arendal Historielag. Sånn var det.* Årbok nr. 16. Arendal: Arendal Historielag, s. 13–21.
- Wardle, Charlotte. 1814. *Norway: A Poem.* London: Printed for J. Ridgway, 170, Piccadilly, opposite Bond-Street. / *Norge: En poetisk Efterligning af det engelske, ved N. H. Jæger.* Christiania: Trykt paa Forfatterens Forlag hos N. J. Berg.
- Weiland, Petrus. 1799–1811. *Nederduitsch taalkundig Woordenboek,* bd. 1–11. Amsterdam: Allart.
- Wilse, Jacob Nicolai. 1919 [1780]. *Norsk Ordbog, eller Samling af Norske Ord i sær de som bruges i Egnen af Spydeberg og viidere paa den Østre-Kant af Norge, med Forerindring om Mund-Arten, samt Tillæg af nogle Egnens Ordsprog og Egen-Navne som Bilage K til Spydebergs Beskrivelse og ellers at faae for sig selv.* Red. Sigurd Kolsrud. Kristiania: Den 17de Mai's Prenteverk.

Arkivmateriale etc.⁴⁶

- Aust-Agder Arkivet, Arendal: Personalia, A, nr. 254: til sammen 4 mapper for navnene Jæger, Nicolai Henrich Jens (2 mapper) og Jæger, Nicolai Henrik (2 mapper).
- Jensen Knudby, Arne. 1997. Brev til prof. Kåre Langvik-Johannessen av 18.12.1997; rapport om resultater av undersøkelser i kirkebøker for Frederiksværk og Ude Sundby, folketellinger for København og Ude Sundby og navneregistre for Københavns Universitet.

46 Henvisninger til annet relevant arkivmateriale finnes i bibliografien til Johansen 2011.

Internettsider (et utvalg)

- http://no.wikipedia.org/wiki/Arendal_politistasjon <Arendal politistasjon; lesedato 12.07.2010>
- http://www.snl.no/.nbl_biografi/Nicolai_Henrich_Jæger/utdypning <Nicolai Henrich Jæger- utdypning (NBL-artikkel), forfatter: Kåre Langvik-Johannesen; lesedato 15.07.2010>
- http://no.wikipedia.org/wiki/Conrad_Nicolai_Schwach <Conrad Nicolai Schwach; lesedato 15.07.2010>
- http://books.google.com/books?id=zc6BnY4UQmIC&pg=PA323&lpg=PA323&dq=Charlotte+Wardle,+Norway+a+poem&source=bl&ots=kEgVTpK6QN&sig=hpCv1jRZzHMRfatzXSY0Am0eUeM&hl=en&ei=925FTIyxGWJOOawobEE&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CBUQ6AEwAA#v=onepage&q=Charlotte%20Wardle%2C%20Norway%20a%20poem&f=false <Charlotte Wardle; The Cambridge Bibliography of English Literature; lesedato 20.07.2010>
- http://no.wikipedia.org/wiki/Matthijs_Siegenbeek <Matthijs Siegenbeek; lesedato 20.07.2010>
- <http://dare.ubvu.vu.nl/handle/1871/12711> <abstract til dissertasjon om Pieter Weiland, 1985; lesedato 21.07.2010>
- http://www.snl.no/.nbl_biografi/Erik_Pontoppidan/utdypning_-_2 <Erik Pontoppidan utdypning - 2 (NBL-artikkel); lesedato 24.8.2010>
- <http://www.aasentunet.no/default.asp?menu=1137> <Anton Christian Bang; lesedato 4.9.2010>
- <http://www.germanicmythology.com/scholarship/1880.html> <Viktor Rydberg, Voluspå og de sibyllinske orakler; lesedato 7.9.2010>
- <http://digitalarkivet.no/cgiwin/WebCens.exe?slag=visbase&sidenr=14&filnamn=f1801&gardpostnr=31561&personpostnr=460558&merk=460558#ovre<Folketellingen 1801; lesedato 2.5.2011>>
- http://www.sln.no/.nbl_biografi/Oskar_Jæger/utdypning <Oskar Jæger _ utdypning (NBL-artikkel); lesedato 4.5.2011>
- http://da.wikipedia.org/wiki/Frederiksborg_Amt <Frederiksborg Amt, Danmark, lesedato 4.5.2011>
- <http://www.dknvs.no/publikasjoner/matrikkel/> <Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, matrikkel; lesedato 6.5.2011>
- <http://www.rundetaarn.dk/dansk/frames.htm> <Rundetårn, København; lesedato 5.6.2011>
- <http://vorarlberg.naturfreunde.at/Berichte/detail/25882/> <Geburt und Leben der Alpen; lesedato 10.6.2011>

Reinhard Siegmund-Schultze

Johannes Lohne (1908–1993)

Den store glemte og politisk omstridte vitenskapshistorikeren fra Agder

Forbemerkning og takk

Før jeg kom til Norge i 2000, snakket jeg med den tyske matematikkhistorikeren Christoph Scriba i Hamburg. Han kjente Johannes Lohne fra de årlige internasjonale matematikkhistoriske konferansene i Oberwolfach (Schwarzwald). Lohne og Scriba hadde faglige fellesinteresser. Scriba studerte den engelske 1600-tallsmatematikeren John Wallis, som tidsmessig og vitenskapelig står mellom Harriot og Newton. Wallis hadde overdrevet Harriots matematiske betydning, antakelig i den hensikt å marginalisere Descartes, som Wallis som god engelsmann mislikte. Men selv om Harriots eneste vitenskapelige publikasjon, den postume “Ars analytica” (1631), ikke kan innfri de forventninger som Wallis vekket, var det likevel mer å hente hos ham enn hva som står i denne boken. Dette var det både Lohne og Scriba ante. Lohne undersøkte Harriots etterlatte manuskripter i London og Scriba hjalp Lohne med tysken i forbindelse med publikasjonene. Scriba, som rundt 2000 var i ferd med å publisere et leksikon om matematikkhistorieskrivning (Dauben/Scriba 2002), fant det påfallende at han ikke kunne finne noen nekrolog eller biografiske informasjoner om Lohne etter hans død i 1993. Siden Lohne var internasjonalt anerkjent for sine studier av Harriot og Newton – han er det hittil eneste norske ordentlige medlem i Académie Internationale d’histoire des sciences (Paris) – lurte Scriba på om ikke-vitenskapelige grunner kunne forklare denne mangelen på biografisk informasjon. Han formodet at Lohnes tyskvennlige holdning under okkupasjonstiden hadde bidratt til dette, og kanskje også til det faktum at Lohne forble som gymnaslærer i Flekkefjord (Vest-Agder) og aldri fikk doktorgrad i historie eller i et naturvitenskapelig fag. Scriba visste at jeg dro til Kristiansand, som ikke ligger langt unna Flekkefjord. For min del ble jeg umiddelbart interessert i Lohne, og kanskje enda mer i hans politiske holdninger enn i hans vitenskapelige meritter. Før jeg kom hit hadde jeg arbeidet mye med nazitiden i Tyskland

og dens virkning på vitenskapens utvikling, særlig matematikkens. Som tysker følte jeg instinktivt et ansvar for en nordmann som, slik det så ut, hadde havnet i politiske vanskeligheter på grunn av tysk okkupasjon og dermed hadde fått sin karriere ødelagt.

Selv om jeg umiddelbart etter ankomst i Kristiansand fikk en del tilleggsinformasjon fra Otto Bekken og Leiv Storesletten, bl.a. at Lohne hadde vært frontkjemper på tysk side, greide ikke jeg å finne noen dokumentasjon for dette. Kontaktene til den videregående skolen i Flekkefjord, hvor Lohne hadde undervist fra 1950 til på 1970-tallet, gav nesten ingen resultater. Det var vanlig å finne gamle kollegaer som ville huske ham, og dette faktum var en første antydning om at han var ganske isolert som menneske selv om han var gift

og hadde en datter. Rektoren på skolen i Flekkefjord fortalte meg så seint som i 2009 at Lohnes bror hadde vært enda mer involvert enn Lohne selv i kollaborasjon med tyskerne. Det viste seg senere å være feil – selv om det ga meg et viktig vink ...

Gjennombruddet kom da jeg traff Bernt Øksendal, den prominente matematikeren ved Universitetet i Oslo, som også er medlem av vårt Akademi. Det var i mai 2009 på banketten på Akershus slott, i forbindelse med at Abelprisen ble delt ut. Det viste seg at Øksendal var Lohnes elev i Flekkefjord på 1960-tallet og hadde holdt kontakt med ham inntil Lohne døde i 1993. I tillegg hadde Øksendal arvet noen dokumenter etter Lohne som viste seg å være veldig interessante. Han formidlet kontakt med Lohnes niese Arnhild Blychert i Stavanger som stilte flere dokumenter til min rådighet. Ikke minst var det Johnny Haugen fra Kristiansand, nå Evje, med sin omfattende kunnskap om okkupasjonsperioden som ga meg flere informasjoner om Lohne, delvis gjennom Terje Nomeland og gjennom Knut J. Lohne (Nodeland), Lohnes nevø. Jeg vil dessuten gjerne framheve hjelpen jeg har fått fra flere andre venner og kolleger som Per Christian Hemmer (Trondheim), Rolf Nossum (Kristiansand), Steinar Thorvaldsen (Tromsø), og Johan Aarli (Bergen).

Johannes Lohne, da han var omrent 80 år gammel. Fra Lohnes etterlatte papirer ved Bernt Øksendal (Oslo).

1. Noen ‘autoritetsbevis’ for Lohnes betydning som vitenskapshistoriker

Før vi går i biografiske detaljer og siden vi har lite plass å presentere hans forskning gir vi noen ‘autoritetsbevis’ for Lohnes betydning som vitenskapshistoriker, ikke bare i Harriot-forskningen:

Den ledende spesialisten på Newtons matematikk, Derek T. Whiteside, skriver 1970 i en (forsinket) anmeldelse av Lohnes artikkel (1960) om forholdet mellom Newton og forløperen Robert Hooke:

“On Newton’s initially somewhat crude notions on the path of free fall under terrestrial gravity the author gives a lengthy critique which cuts sharply through a century of muddled thought on the topic by Newton historians.”

Den Amerikanske Harriot-biografen John W. Shirley skriver i 1983:

“Johannes A. Lohne, who has studied Harriot’s optical papers more than any other and has attempted to duplicate many of his experiments.”

Vår tids ledende autoritet på Harriots matematikk, Jackie Stedall i Oxford, skriver i 2000:

“In recent years, by far the best and most sustained research on Harriot’s science and mathematics was done by Johannes Lohne,”

2. Noen biografiske detaljer (oversikt)

Johannes Lohne ble født i Flekkefjord 21. januar 1908. Hans foreldre var bokkermesteren Johan Johannessen Lohne (f. 1849) og Anna, f. Søyland (f. 1868). Han hadde en yngre bror Andreas (1909-1981) som vi kommer tilbake til. Lohne var elev ved Stavanger offentlige høyere skole hvor han tok artium på latinlinjen i 1926. Samme år dro Lohne til Oslo hvor han tok tilleggsprøven til artium på reallinjen i 1927 og studerte fysikk og matematikk på universitetet inntil 1932, da han fikk embeteksamen som lærer med karakter 1,65. Den omfattet en hovedoppgave om et optisk tema. Etter å ha arbeidet noen år som vikar i Mandal og på en privatskole i Flekkefjord, ble Lohne 1936 adjunkt på den kommunale høgskolen i Odda. Fra 1942 til 1944 var Lohne frontkjemper i Den norske legion og ble dømt til 7 år tvangsarbeid for det i 1945. Han sonet tre og et halvt år, for det meste på leiren

Skulestadmoen ved Voss i Hordaland. Etter benåding og løslatelse i desember 1948 var Lohne i 1949 og sannsynligvis en del av 1950 lærer ved den private ”Sørlandets gymnas og realskole” i Kvinesdal ved Flekkefjord. Lohnes jobb i Kvinesdal viser vanskelighetene som politisk belastede vanligvis opplevde de første årene etter krigen. Nevrologen Johan Aarli fra Bergen, medlem av vårt Akademi, skrev til meg 10.9.10, basert på opplysninger fra sin svigerinne:

”I 1946 startet en ung teolog ved navn Edvin Flikeid en privat realskole og gymnas i Kvinesdal, og kalte det ‘Sørlandets gymnas og realskole’. ... Lektor-lønnen var meget lav – skolen hadde jo ikke offentlig tilskudd ...

Hvorledes fikk Flikeid lærere? Inntil 1950 eller 1951 måtte man for å få stilling i norsk skole, ha attest for ‘god nasjonal holdning’ under krigen. Det var en del norske akademikere som hadde vært lektorer under krigen og noen av dem hadde vært medlemmer av Nasjonal Samling. De kunne ikke få stilling i [den offentlige] skolen.

Lohne hadde vært frontkjemper [og dette] ... var neppe forenlig med ‘god nasjonal holdning’, og da var det ikke mange muligheter for en matematikklærer. Men Kvinesdal var bare 3 mil fra Flekkefjord. ...

Min kones søster, Signe Gullestad, tok artium på reallinjen i 1951, og hadde Lohne som matematikklærer (ettermiddagskurset) og husker han som en meget dyktig og inspirerende lærer.”

Men kortvarigheten av Lohnes innsats i Kvinesdal viser også at resosialiseringen skjedde ganske raskt, særlig da det fantes behov for dyktige gymnaslærere som Lohne.

Fra 1950 til på 1970-tallet jobbet Lohne først som vikar, senere som lektor ved gymnaset i Flekkefjord. Allerede i juli 1952 hadde Lohne fått en ofisiell ”bestalling” av kongen for en jobb som lektor i nærheten av Trondheim. Lohne hadde råd til å takke nei og fikk etter hvert varig stilling i Flekkefjord.

3. Lohnes forsinkede karriere som vitenskapshistoriker etter 1953 og hans ”oppdagelse av Harriot” i Oslo i 1958

I det populærvitenskapelige norske tidsskriftet ”Naturen” finner vi i 1963 Lohnes artikkel ”Drømmen om månen: Newtons eple.” Forfatteren gir følgende informasjoner om seg selv i slutten av dette bindet:

”Er nå lektor i Den høgre skolen. Har dessuten drevet kildestudier over fysikkens historie ved British Museum og i Cambridge. Mine interesser har gjennom

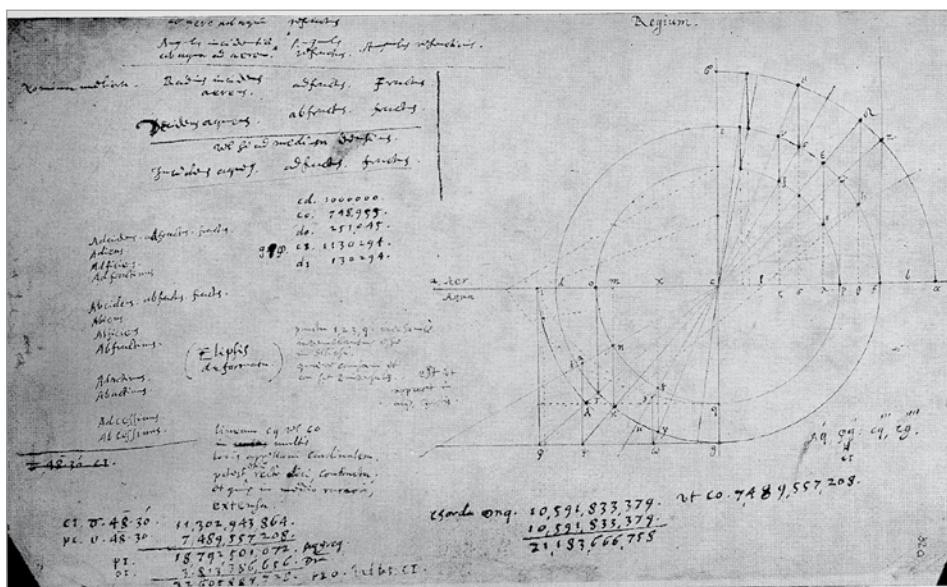
årene gjennomløpet følgende stadier: historie, språk, realfag, detektivromaner, og i det siste tiår har jeg forent disse interesser i studiet av realvitenskapenes historie, hvor det som regel viser seg, likesom i detektivromanene, at alt forholder seg annerledes enn godtfolk tror." (Naturen 87 (1963), s.192).

Dette er vår beste dokumentasjon for når Lohne egentlig begynte å bli interessert i vitenskapshistorie, nemlig rundt 1953, dvs. omtrent da han begynte som lektor i Flekkefjord og da han allerede var 45 år gammel. Det var nettopp Newton og hans strid med Robert Hooke, og den sistes betydning for Newtons planetteori, Lohne var opptatt av. Lohnes lærdom fra detektivromaner, "at alt forholder seg annerledes enn godtfolk tror", var antakelig å holde et kritisk blikk på vitenskapshistoriens store helter, som Newton. Lohne skrev et manuskript "Hooke versus Newton" (Lohne 1960), som over 10 år senere ble lovprist av Whiteside som vi hørte før. Lohne ville se nøye på Newtons manuskripter i Cambridge og skrev i november 1957 søknad om reisemidler til 'Norges almenvitenskapelige forskningsråd.' Søknaden ble innvilget etter at Edgar B. Schieldrop, den kjente fysikeren fra Universitetet i Oslo, hadde støttet den i april 1958.

Nå skjedde noe som skulle forandre hele Lohnes framtidige forskning: Han forberedte seg på å undersøke Newtons optiske manuskripter i Cambridge og dro blant annet til Oslo for å lese optikkens historiske standardverk. Dette var F. Risners samlede utgave (Basel 1572) av de optiske manuskriptene til araberen Alhazen (10./11. århundre) og til polsk-tyskeren Vitelo (13. århundre). Et eksemplar av Risners verk hadde kommet til Christiania i 1811 som en gave fra den danske kongen til det nye universitetet. Lohne fant flere feil i Vitelos lysbrytingstabeller (som V. hadde 'stjålet' fra Ptolemaios), og gjorde en overraskende oppdagelse som han beskriver i sin første, allerede engelskspråklige publikasjon i 1959:

"Men det fantes mer pålitelige observasjoner i Vitelos optikk likevel. Men bare i et eksemplar, nemlig dette i Oslos universitetsbibliotek. På den nest siste siden fant jeg en hel tabell med lysbrytningsverdier, skrevet med tinte. Observasjonene var datert Syon, 1597/1598. Men hvem hadde gjort disse observasjonene? På side 453 fant jeg initialene T.H. i margen. Da husket jeg at Kepler rundt 1606 hadde korrespondanse med engelsmannen Thomas Harriot i Syon ved London, landstedet til patronen Earl of Northumberland." (Lohne 1959, s. 114, oversettelse fra engelsk)

Da måtte boken i Oslo være Harriots eget eksemplar, og Harriot måtte ha veldig nøyaktige lysbrytningsverdier allerede før 1600. Spørsmålet for

"Regium" i Harriots papirer. Fra Lohnes publikasjon "Zur Geschichte des Brechungsgesetzes"; Sudhoffs Archiv 47 (1963), no. 2, 152–172.

Lohne var: kjente Harriot også lysbrytningsloven (!), som historikere vanligvis tilskriver Snellius og Descartes, som i hvert fall kjente loven på 1620- og 1630-tallet?

Lohne fant ut at det eksisterte omfangsrike manuskripter av Harriot, hovedsakelig i British Museum. Så endret han reiseplanen til England, som nå omfattet ikke bare Newtons manuskripter i Cambridge men også Harriots manuskripter i London.

Hva han fant var: først utrolig mange ark med bare tall som gjengte observasjoner av lysbrytning for forskjellige medier. Men det fantes også et ark som Harriot overskrev med "Regium" (kongens vei), og som antakelig tjente til å systematisere observasjonene og anvende dem til å kunne forutsi resultater.

På dette arket fantes det to koncentriske sirkler (dvs. med samme sentrum) som viste den geometriske avhengigheten mellom vinklene α og β til hhv. innfalls- og utgangsstrålene ved lysbrytningen. Den kjente "sinusloven" om lysbrytning sier at lysbrytnings-indeksen er konstant og bare avhengig av mediets for varierende vinkler α hhv β , i dette tilfelle (luft til vann) omrent 1,3

$$\text{dvs. } \frac{\sin \alpha}{\sin \beta} = \text{konst.}$$

Det fantes ikke noen “sinusfunksjon” i Harriots manuskripter, men denne funksjonen er som kjent definert på sirkelen, og de to konsentriske sirkler uttrykte derfor akkurat den samme loven.

Noen bemerkninger om Thomas Harriot (1561-1621): han var utrolig bredt orientert med sine kunnskaper i fysikk, geografi, matematikk, jobbet både eksperimentelt og matematisk. Han var protegé først og fremst av Walter Raleigh, dernest av Henry Percy, den niende Earl of Northumberland. Han ble sponset av begge to og var derfor ikke nødt til å publisere vitenskapelig. Derfor finnes ikke en eneste vitenskapelig publikasjon fra Harriots penn i hans levetid. Han publiserte kun en beskrivning om sin reise til Virginia (1585) etter Raleighs fullmakt. Den postume “Ars analyticum” (1631) ble nevnt ovenfor.

Lohnes søknader til Forskningsrådet ble etter dette stort sett innvilget og han dro hver sommer til England, ikke minst pga støtte fra fysikeren Harald Wergeland i Trondheim og andre. Det følgende er fra Wergelands betenkning fra 1960:

“En særlig glede er det å se at en av den höiere skoles lærere står frem og med så stort hell dokumenterer sig som aktiv forsker i videnskapshistorien. Men det er ikke lykketreff alene som leder til slike funn som dem Lektor Lohne har gjort, først ved Universitetsbiblioteket i Oslo og senere i London. Det er tydeligvis den slags ‘hell’ som av og til lønner dem der forstår å söke med alle sine resurser.

Jeg vil så sterkt som det er mig mulig anbefale Lektor Lohnes ansökningar om stipendium eller stilling. Han representerer et fag som vi i höieste grad har nytte av å fremme her i landet.”

I løpet av sin vitenskapelige karriere publiserte Lohne 37 artikler,¹ mange i anerkjente engelsk- og tyskspråklige vitenskapshistoriske tidsskrifter som *Centaurus* (København) eller *Archive for History of Exact Sciences*. I det sistnevnte publiserte Lohne 1979 “Essays on Thomas Harriot” (Lohne 1979), der han på over 100 sider presenterte mye av materialet i Harriots etterlatte papirer, som siden har blitt bearbeidet av historikere som Jacqueline Stedall (Oxford) og Matthias Schemmel (Berlin).

Men tross gode språkkunnskaper i engelsk og tysk rakk Lohne aldri å skrive noen bok om Thomas Harriot. Om forfatteren til en god Harriotbiografi i 1983, amerikaneren John Shirley, skrev Lohne i en anmeldelse (av en tidligere publikasjon) fra 1975 med en god del selvtillit:

1 En fullstendige liste har jeg publisert i en biografisk artikkel om Lohne i Siegmund-Schultze (2010).

“The author is an authority on the period but is less well-informed on the science of Harriot himself.”

Noen av Lohnes resultater om Harriot, Newton og Kepler er publisert i artikler på norsk som neppe ble lest av ledende vitenskapshistorikere. Det gjelder særlig Lohnes oppdagelse av at Harriot var den første som, i juli 1609, tegnet et detaljert kart av månen, basert på teleskopobservasjoner. Lohnes ovennevnte publikasjon i “Naturen” fra 1963 var ukjent for “Daily Mirror”, da denne avisens i februar 1966 hevdet at Harriots månekart hadde blitt funnet av en russisk astronomihistoriker.

Den engelske matematikkhistorikeren Cecily Tanner var en av de få som hadde fått med seg Lohnes oppdagelse, da hun kommenterte publikasjonen i “Daily Mirror” med følgende ord:

“In publishing this map, Dr Strout had been anticipated by J. Lohne in a paper with the title *Drømmen om manen* [sic!], of which, being in Norwegian and in an obscure periodical, he was naturally quite unaware.” (Tanner 1967, s. 291)

Vi ser at det fantes grunner til at læreren i den norske provins forbile relativt ukjent internasjonalt, tross sine fortjenstfulle arbeider om Newton og Harriot, Kepler m.fl.. Men hva med den politiske dimensjonen, hadde den også innflytelse på Lohnes rykte, nasjonalt eller internasjonalt?

4. “Alt forholder seg annerledes enn godtfolk tror”: Lohnes fortid og hans forhold til generelt aksepterte politiske og vitenskapelige meninger

Vi kommer nå tilbake til vårt utgangsspørsmål om det finnes noen sammenheng mellom Lohnes politiske handlinger under tysk okkupasjon og hans vitenskapshistoriske arbeid og ettermåle.

Jeg mener faktisk at en slik sammenheng finnes, men kanskje i en litt uventet retning. Det var jo i utgangspunktet litt overraskende at en lærer fra den norske provinsen uten doktorgrad kritiserte vitenskapelige giganter som Newton og i stedet framhevet forholdsvis ukjente vitenskapsmenn som Harriot. Dette “Alt forholder seg annerledes enn godtfolk tror”, som Lohne angivelig lærte av detektivromaner, kan i Lohnes personlig livssituasjon også ha betydd ensomhet og selvstendighet i hans dømmekraft.

La oss se litt på de få personlige brev som dokumenterer grunnene for Lohnes innsats i “Den norske legion” under okkupasjonstiden.

Som sagt var Lohne lærer i Odda på 1930tallet og nokså isolert der fra omverden. Etter Tyskland hadde invadert Norge 9. april 1940 fortsatte han med undervising inntil mars 1942, da bombeangrep på Odda og politiske konflikter førte til at skolen ble stengt i flere uker. Det var antakelig på dette tidspunkt Lohne, som var uten beskjeftegelse, følte at noe måtte gjøres og meldte seg inn i Den norske legion. Han fikk militær utdanning i Tyskland og ble sendt til Latvia hvorfra han skrev til broren Andreas 13. november 1942:

“Tyskerne: Jeg har i mange år vært sympatisk innstilt overfor tyskerne, fordi det er et höytstående kulturfolk som har lidt meget og fått uverdig behandling i mange år etter 1918. Og jeg så med beundring på det hitlerske Tyskland og gjenreisningen, slik at andre nasjoner ikke lenger torde spytte på dem.

Politisk sett er jeg ingen tilhenger av nazisme eller nasjonal samling med ensretting og innskrenking av individuell frihet. Men ettersom jeg med stor sannsynlighet antar at det framtidige Europa enten må komme under russisk herredömme eller tysk, er jeg dog ikke i tvil om at et tysk førerskap på det europeisk kontinent er å foretrekke.”²

Broren Andreas, som den gangen allerede var motstandsmann mot tyskerne,³ noe Johannes Lohne sikkert ikke visste om, svarte 6. desember 1942:

“Kjære Johannes!

Mange takk for brevet, som jeg fikk i dag. Det var interessant å høre litt om din innstilling. Jeg kan så godt forstå din synsmåte, men bare framtida vil vise om du har rett. I alle fall er du nok i en hard skole nå, og det skal bli interessant å møte deg igjen og høre om dine opplevelser. Du må forstå at jeg langt fra hører til dem som fordømmer en mann som tar konsekvensene av sine meninger, selv om de ikke er mine egne.

Beste hilsener Andreas.”⁴

For moren ble Johannes Lohne “en gåte”, særlig fordi han var den siste som var egnet som soldat, etter hennes mening.

2 Vennlig informasjon fra Knut J. Lohne.

3 Johnny Haugen skriver en artikkel om motstandsmannen Andreas (som skiftet navn til Lone antakelig tidlig på 1940-tallet), som forøvrig er ganske ukjent i dag, kanskje fordi han var like beskjeden som broren Johannes. Det var den feilinformasjonen jeg nevnte ovenfor som stimulerte min interesse for Lohnes bror og ga meg innsikt i at Lohne og Lone var brødre.

4 Vennlig informasjon fra Bernt Øksendal.

Eksemplet til Lohne-brødrene viser at politiske konflikter under den tyske okkupasjonstiden ofte gikk rett gjennom familiene. Til forklaring må en kanskje tilføye at følelsen av at ”noe måtte skje” kunne føre til forskjellige handlinger, avhengig av konkrete personlige opplevelser, politiske posisjoner, religiøsitet, frykt for russerne osv. Tysklands angrep på Sovjet i juni 1941 bidro til at de politiske forholdene ble litt klarere og at noen nordmenn, som Johannes Lohne, et klart mindretall, enklere enn før kunne forene antikommunisme og kollaborasjon med tyskerne.

Lohne kjempet i to år på frontene i Kroatia og Ukraina, ble såret og demobilisert i slutten av 1944, hvor på han vendte tilbake til sin stilling som lærer i Odda. I mai 1945 ble han arrestert og stilt for retten. Rettsoppgjøret viste at Lohnes som intellektuell og litt eldre frontkjemper (sammenlignet med gjennomsnittet) ble strengere behandlet enn andre. Det kan ikke utelukkes at en følelse av å ikke bli forstått av sine samtidige har bidratt til hans kritiske syn på vitenskapshistorisk forskning. Han skrev også kritiske innlegg i norske tidsskrifter om skolepolitikken og nye læreplaner, som ofte gikk for langt for hans konservative syn.

Det skal ikke hevdes at han alltid hadde rett i sine konservative posisjoner, som antakelig var delvis motivert av religiøse holdninger. Tvert om finnes det grunn til å anta at Lohne var ganske ukritisk i forhold til sin egen fortid og at han uten grunn følte seg urettferdig forfulgt. Litt sjokkerende er følgende erindringer som Lohnes engelske kollega og fellesforsker om Harriot, Jon V. Pepper, skrev til meg i januar 2011:

“I only learned about Lohne’s wartime from Whiteside – I had invited Lohne over to Greenwich (where I then was) from Cambridge. He didn’t turn up! A week or two later I collected him from London Bridge Station, & we drove out to Greenwich. On the Lower Road/Jamaica Road (then a docks area) he commented on the (then) fairly new buildings everywhere. I said these replaced the wartime bomb damage, which has been extensive. He replied “Lon-don vos not bom-bed in ze vor.” (London was not bombed in the war), which rather amazed me, & I mentioned that later to Whiteside, who told me about his (Lohne’s) war time, something that was (then) new to me. I gather he was in an engineering unit of the Waffen-SS – & also that he was probably lucky to survive in postwar Norway. Perhaps that was why he was in Flekkefjord.”

Dette viser en viss verdensfjernhet for Lohnes del, og i Peppers tilfelle førte det til tilbakeholdenhet i deres personlige forhold. Men mange engelskmenn, som Whiteside og Pepper, var tydeligvis såpass imponert over Lohnes vitenskapelige resultater at de automatisk antok at hans ”uakademiske” stilling

som lærer måtte være en følge av krigen. Så fantes det villighet blant kollegene til å hjelpe ham (med språk osv.), og dette gjelder særlig tyske kolleger som J.E.Hofmann og Scriba, som i tillegg kanskje hadde en viss skyldfølelse overfor Lohne, dette “offeret for norsk-tysk kollaborasjon.”

5. Konklusjoner

Vi stilte spørsmålet om Lohnes vitenskapelige ettermåle kanskje er svekket av hans samarbeid med tyske okkupanter under verdenskrigen.

Gitt at påvirkningen av Lohnes politiske fortid på forholdet til utenlandske kolleger i det minste var tvetydig og ikke bare negativ for ham, at norske myndigheter og vitenskapsmenn som Norges forskningsråd og H. Wergeland støttet ham tidlig og systematisk i hans forskning, at Lohnes selvoppfatning som isolert og uforstått menneske muligens skjerpet hans kritiske historiske syn, anser vi denne utgangshypotesen som motbevist.

Likevel gir Lohnes liv oss muligheter å forstå det kompliserte samspillet mellom politiske og vitenskapelige overbevisninger og handlinger bedre, særlig når det gjelder politiske ekstremesituasjoner som krig og okkupasjon.

Uansett gjenstår det fortsatt mye arbeid for å gjøre Lohnes vitenskapshistoriske resultater om Harriot, Newton, Kepler m.fl. bedre kjent i Norge og i utlandet.

Litteratur

- Dauben, J. W. and Ch. J. Scriba (eds. 2002): *Writing the History of Mathematics: Its Historical Development*; Basel: Birkhäuser.
- Lohne, J. (1959): Thomas Harriot (1560-1621): The Tycho Brahe of Optics. Preliminary Notice; *Centaurus* 6, 113-121.
- Lohne, J. (1960): Hooke versus Newton: An Analysis of the Documents in the Case on [sic] Free Fall and Planetary Motion; *Centaurus* 7, no.1, 6-52.
- Lohne, J. (1979): Essays on Thomas Harriot: I. Billiard Balls and Laws of Collision, II. Ballistic Parabolas, III. A Survey of Harriot's Scientific Writings; *Archive for History of Exact Sciences* 20, 189-312.
- Siegmund-Schultze, R. (2010). Johannes Lohne (1908–1993) revisited: documents for his life and work, half a century after his pioneering research on Harriot and Newton; *Archives Internationales d'histoire des sciences* 60 (2010), no. 165, 569–596.
- Tanner, C.H. (1967): Thomas Harriot as Mathematician: A Legacy of Hearsay; *Physis* 9, 235-247, 257-292.

ÅRSMØTE OG ÅRSFEST

29. oktober 2010 – Klubben selskapslokaler

Referat fra årsmøtet 29.10.10

Arild Stubhaug

Den lange linja – Det Kongelige Norske
Videnskabers Selskab 250 år, 1760-2010
(Årsmøteforedrag som markering av jubileet
til landets eldste vitenskapsakademi)

Jerzy Fedorowski

Takketale på vegne av de nye medlemmene

Utdeling av priser for 2010

Professor Gunhild Hagestad

Remarks upon receiving the Research Prize, 2010

Professor, preses Steinar Supphellen

Hilsen fra Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab

Referat fra årsmøtet 29.10.10 i Agder Vitenskapsakademi

Årsmøtet ble holdt i Rødsalen i Klubben Selskapslokaler, Vestre Strandgate 8, Kristiansand, fredag 29. oktober 2010 fra kl 17, med årsfest etterpå i festivitetslokalene samme sted til kl. 24. Ellen Breen spilte til inngang.

Preses, professor Ernst Håkon Jahr, ønsket velkommen og ledet årsmøtet.

Sak 1: Innkalling, dagsorden, referat

Innkalling med forslag til dagsorden ble lagt fram for godkjenning. Innkalling ble sendt ut mer enn 3 uker før møtet, med invitasjon til årsfest, og ble fulgt opp med dagsorden utdelt i møtet. Sekretæren refererte medlemsmøtet 9.9.10, akademiets sommermøte.

Vedtak: Innkalling, dagsorden og referat godkjennes.

Sak 2: Preses ønsker nye medlemmer velkommen

10 nye medlemmer ble ønsket velkommen, og preses overrakte medlemsdiplomene til de av disse som var til stede. De øvrige vil motta sine, enten direkte eller per post, evt ved en særskilt markering ved senere besøk. Av de nye medlemmene er 7 fra Agder, 1 fra Norge ellers, og 2 utenlandske. Samlet medlemstall i akademiet per 29.10.10 er dermed 214.

Nye medlemmer:

Bentein Baardson, Martin Engebretsen, Jerzy Fedorowski, Johannes Schrøder Havstad, Audun Holme, Inger Johanne Håland Knutson, Steen Koekebakker, Erling Møldrup, Olav Kristian Nygaard, Bernt Krohn Solvang.

Professor Jerzy Fedorowski takket på vegne av de nye medlemmene.

Sak 3: Årsmelding for 2009

Styrets årsmelding, behandlet av styret i møte 23.4.10, var lagt ut til møtet, og ble presentert av sekretæren.

Vedtak: Årsmeldingen godkjennes som akademiets årsmelding.

Sak 4: Rapport fra Poznań Chapter

Professor Jacek Fisiak rapporterte. Preses takket.

Sak 5: Regnskap for 2009

Regnskap, behandlet av styret i møte 22.4.10, og revidert 30.6.10, var lagt ut til møtet og ble presentert av sekretæren.

Vedtak: Regnskapet godkjennes. Styret meddeles ansvarsfrihet.

Sak 6: Endringer i Akademiets statutter

Medlemmene hadde mottatt styrets forslag til endringer i akademiets statutter som vedlegg til e-post innen fastsatt frist, en måned før årsmøtet.

Vedtak: Statuttendringene vedtas.

Sak 7: Akademiets årbok for 2009

Thor Einar Hanisch (red.) la fram årboka, som for 2009 er på 218 sider, og i likhet med de 7 tidligere, gitt ut på Høyskoleforlaget. Årboka vil bli distribuert til akademiets medlemmer.

Sak 8: Valg

Professor Jose J. Gonzalez la fram valgkomiteens innstilling, som var enstemmig, og valg på styre, akademisekretær og revisor skjedde i samsvar med denne.

Styre, valgkomité, akademisekretær og revisor var alle på valg, styret med vararepresentanter for 2 år, valgkomiteen for 3 år, akademisekretær og revisor for ett år. Tore Austad, Svein Gunnar Gundersen og Olav Skjevesland ønsket ikke gjenvalg etter 8 år i styret og ble erstattet av Per Kjetil Farstad, Marit Aamodt Nielsen og Ove Aanensen. Vararepresentanter, som ikke lenger er personlige, ble, i rekkefølge, Gunvor Lande, Rolf Tomas Nossum, Barbro Grevholm og May-Brith Ohman Nielsen. Christian Fredrik Lindboe og Morten Tveitereid ønsket ikke gjenvalg.

Årsmøtet gjenvalgte professor Ernst Håkon Jahr som preses og Leiv Stosresletten som styremedlem, Thor Einar Hanisch som akademisekretær og Torkel Hurvenes som revisor. Årsmøtet gjenvalgte også valgkomiteen, som stilte seg til disposisjon for 3 nye år.

Årsmøteforedrag

Årsmøteforedraget markerte jubileet til landets eldste vitenskapsakademi og ble holdt av akademimedlemmet, forfatter og statsstipendiat Arild Stubhaug. Det hadde tittelen *Den lange linja: Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab 250 år, 1760-2010.*

Årsfesten

Etter årsmøtet var det årsfest for 60 medlemmer og gjester fra inn- og utland i Klubbens store sal. Det kunstneriske innslaget var ved akademiets nye medlem, docent og gitarist Erling Møldrup fra Musikkonservatoriet i Århus.

Prisene som Agder Vitenskapsakademi administrerer og deler ut på vegne av Sørlandets Kompetansefond, ble delt ut for 7. gang, og begivenheten ble markert av preses under årsfesten. Akademiets styre har oppnevnt en sakkyndig komité for hver av de to priser, og preses siterte fra komiteenes innstillinger under tildelingen.

Prisvinnere ble:

- Professor Gunhild Hagestad, UiA, Sørlandets kompetansefonds forskningspris.
- Professor Steen Koekebakker, UiA, Sørlandets kompetansefonds populærvitenskapelige pris.

Gunhild Hagestad takket, Koekebakker var i utlandet. Hans diplombilde ble overrakt senere.

Preses, professor Steinar Supphellen hilste fra Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Festen ble avsluttet med *Gaudeamus Igitur*. Deretter ble det servert kaffe i de tilstøtende rom.

Agder Vitenskapsakademi

19.1. 2011

Thor Einar Hanisch (ref.)

Arild Stubhaug

Den lange linja – Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab 250 år, 1760–2010

Årsmøteforedrag

Boka eg har skrive om Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab har titelen *Den lange linjen*. Men linja det er snakk om, er på ingen måte rett, den buktar og krokar seg og er i periodar nesten usynleg. Ei formulert målsetting for Selskabet har i 250 år vore å fremme vitskapen og spreie kunnskap til beste for nolevande og komande generasjonar. Men gjennom tidene har midla til å verkeleggjere denne målsettinga, vore ulike. Og oppfatninga og forståinga av kva vitskap er eller burde vere, har sjølv sagt også mildt sagt variert.

For å fortelje denne 250 år lange historia relativt kortfatta, har eg fokusert på leiarane som gjennom åra med ulikt engasjement har gripe inn og dirigert kurser. Avgjerande makt og innverknad låg lenge hos leiaren for Selskabet. Det var *han* som i første rekke sette sitt preg på verksemda. Slik var det langt på veg i 200 år. Då var leiarane som ”småkongar” å rekne, og det dei gjorde, eller ikkje gjorde var avgjerande. Først dei siste 50 åra er makt og innflytelse delegert til fleire individ og grupperingar. I dag kan ein vel seie at leiar-eigenskapar meir ligg i ein varhet overfor politisk konsensus og i evna til å skape allmenn forståing og sympati, at slike eigenskapar er nødvendig for å utløyse pengestøtte, som igjen er eit vilkår for å bli synleg og sikre kontinuerleg drift. Det vil seie at linja held fram.

Det var tre lærde menn som i 1760 møttest i Trondheim og grunnla Selskabet.

Den første var biskop, den andre var katedralskulerektor, og den tredje ein frittståande historikar. Det var Johan Ernst Gunnerus, Gerhard Schøning og Peter Frederik Suhm. Av desse var det Gunnerus som i størst grad skulle prege Selskabet. Men den som kjente byen og området best, var rektor Schøning. Han var fødd i Lofoten og hadde vore elev ved Trondheim Katedralskule før han kom til universitetet i København, og blei del av eit forskarmiljø

som etablerte historie som eit vitskapeleg studium. Berre 29 år gammal kom han tilbake til Trondheim som rektor. Utnemninga vekte sterke reaksjonar, og fleire av dei eldre lærarane slutta i protest. Samtidig med Schøning kom Suhm til Trondheim. Han var fødd i København av adeleg slekt. Han studerte juss og fekk tittel og stilling som gav han innpass til hoffet. Men unge Suhm ville ikkje følgje den opplagte karrierevegen, han var mest opptatt av historie og skjønnlitteratur og målet hans var, slik han sjølv uttrykte det: "Studeringer, landlige Fornøielser og Frihed". Økonomisk fridom til å leve eit slikt liv meinte han å oppnå gjennom eit rikt giftarmål. Og til Trondheim kom Suhm 23 år gammal for å fri til den 19 år gamle Karen Angell, som ikkje berre var einearving etter far sin, ein velståande kjøpmann i byen, men også etter alt å dømme ville arve sin styrrike ugifte onkel, Thomas Angell. Berre ei veke etter at Suhm var komen til Trondheim, var han forlova med Karen, og knapt eit år seinare stod bryllaupet.

Schøning og Suhm skreiv historiske verk saman, og dei møttest til samtalar og studiar regelmessig kvar veke i sju år før Gunnerus, 40 år gammal, som ny utnemnd biskop kom til Trondheim. Gunnerus var fødd i Christiania. Faren som var lege, døydde mens sonen enno var elev ved katedralskulen. Her imponerte unge Gunnerus med rask læring og store kunnskapar, og han utmerkte seg også som student i København. Han fekk stipend, studerte filosofi og teologi ved universiteta i Halle og Jena hos nokre av tidas mest berømte forelesarar: Christian Wolff og Joachim Darjes. Gunnerus tok magistergrad og underviste sjølv ved universitetet i Jena mens han skreiv omfangsrike verk med rettsfilosofisk og religionsfilosofisk innhald. På grunn av sitt ry blei han kalla til eit ekstraordinært professorat i København, og førelesingane hans blei så populære at det vekte kollegial misunning. Han heldt fram sitt lærde teologiske forfattarskap, og det kom difor svært overraskande på alle då Gunnerus i 1758, etter berre fire år ved universitetet, blei sett til å styre bispedømmet som strekte seg frå Dovre og Romsdal i sør til Russland i nord.

Det første Gunnerus gjorde som biskop var å sende ut eit hyrdebrev, 40 sider, til alle prestane i bispedømmet med råd om nyttig teologisk og historisk lesing.

Han ville at prestane skulle vere aktive lærde og utvikle sine vitskapelege interesser. Dette var nødvendig for å kunne å formidle kunnskap til allmuen og gi kyrkjelyden den oppmuntring og lerdom dei trøng – og nødvendig for å kunne gi Nasjonen den utviklinga og det løftet som var nødvendig for å kome opp på et europeisk nivå. I dette arbeidet meinte Gunnerus det var viktig å stifta eit selskap der talar og artiklar med vitskapeleg innhald kunne publiseraast. Målet var å framstille vitskapen på ein måte som ikkje oversteig

“fornuftige Ustuderedes Horizont”. Kva vitskap det dreia seg om, blei etter kvart tydelegare.

Gunnerus, Schøning og Suhm var inspirert av tidas idear og ideal i den forstand at dei støtta den såkalla opplysningstidas krav om å la erfaring og fornuft rettleie tenking og aktivitet. Selskabet i Trondheim er eit ektefødt barn av denne breie kulturelle, politiske og intellektuelle prosessen som blir kalla opplysningstida, og som i meir enn hundre år prega Europa. Ny innsikt og sanning basert på tidas naturvitenskap utfordra gamle, hevdvunne theologiske dogme. Dei eksakte vitskapane basert på empirisk naturkunnskap – ofte kalla “dei nye vitskapane” – blei framheva på bekostning av metafysiske disputtar og religiøse kranglar. Det låg også ein økonomisk motivasjon i dette å kartlegge naturens ressursar, sjå kva som fanst i naturen og kva det kunne brukast til.

Korleis alt dette nye blei vurdert og sagt å ha ideologiske og theologiske konsekvensar, varierte frå land til land. Opplysningstida, som kanskje like godt kunne karakteriserast som ei samanhengande reform-tid, gav seg difor ulike utslag avhengig av landas indre forhold. Interessant er det at den nordiske varianten av opplysningstida inneheld lite og ingenting av dei antigeistlege haldningane og den latente ateismen som prega perioden i fleire andre land. Og særleg er dette tilfelle i Norge der frontfiguren for opplysningstida var ein biskop. For Gunnerus og hans linje handla det også om å finne – og sjå – Gud i naturen.

Dei tre i Trondheim ville bruke lærdommen sin til å forske og formidle. Og å organisere slik verksemd og sosiale aktivitetar i foreiningar, klubbar, losjar, selskap og såkalla “lærde selskap” låg også i tida. Sverige fekk sitt vitskaps-selskap i 1739 i Stockholm, i København blei eit liknande selskap stifta tre år seinare, altså berre omlag 20 år før Trondheim. Men i våre naboland hadde vitskapsmenn då i over 250 år samla seg rundt sine universitet – i Uppsala og København – og gjennom universitetet fremma forsking og vitskapeleg aktivitet. I Trondheim blei Selskabet stifta over 50 år før vi fekk eit universitet på norsk jord, og langt frå maktas sentrum og dei mange kanalane for uformell politisk påverknad.

Trondheim var rett nok eit religiøst og militært sentrum i det Nordenfjeldske, og med sin katedralskule var det eit sentrum for lærdom og kunnskapsformidling. I 1760 var det ein by med vel 7000 innbyggjarar. Fleire store kjøpmannsfirma dreiv utstrakt eksorthandel, og dette kommersielle nettverket, som omfatta Nordsjø-området og landa lenger sør, skapte intellektuelle kontaktar. Eit synleg resultat var fleire større boksamlingar i byen, og personar med interesser for vitskapeleg aktivitet. Det må likevel seiast å vere eit stort lykketreff at Norges første vitskaps-selskap blei stifta her.

Endå større forundring enn at Gunnerus så uventa blei utnemnd til

biskop, har det i ettertid vekt at Gunnerus så raskt etter han kom til Trondheim blei ein føregangsmann innan dei “nye vitskapane”, at han i realiteten på kort tid blei landets fremste naturforskar, særleg innan botanikk og zoologi.

På sine mange visitasreiser nordover langs kysten i eigen båt med råsegler og kahytt, tok Gunnerus inn på dei ulike prestegardane. Biskopens obligatoriske møte med den lokale kyrkjelyden og kontroll av kunnskapsnivået og den morske situasjonen var raskt unnagjort. Viktigare enn protokollane med lister over nyfødde og døde, var dei materielle objekta presten kunne legge fram som døme på det lokale dyre- og planteliv. Og Gunnerus noterte seg geologiske, historiske og folkelige særtrekk og førestillingar.

Biskopens iver og entusiasme smitta. I tillegg til det han sjølv samla, fekk han frå heile stiftet tilsendt blomar og frø, døde fuglar og fiskar, mineral og arkeologiske gjenstandar, sametrommer, gamle sverd, ilanddrivne kokosnøtter... frå Grønland kom ein kajakk. Men ikkje alle prestane forstod heilt kva biskopen var ute etter, og sende tønner av smør, molter og røykt laks til bispegarden. Det var også prestar som syntest det blei ei vel stor belasting å halde kost og losji for biskopens store følgje, ofte 10-15 personar, i dagevis.

I arbeidet med å registrere og kartlegge knytte Gunnerus til seg fleire unge teologiske kandidatar, såkalla amanuensar, som var med på visitasreisene, nedteikna dei ulike funna og hjelpte til med samlingane, som blei grunnlag for vidare studiar, og etter kvart grunnlaget for eit museum.

Allereie året etter Selskabet blei stifta kom første bind av *Skrifter*, som “Frugt af vort Selskabs Arbeide”, som Gunnerus formulerte det, og det meste er skrive av Gunnerus, Schøning og Suhm. Emna strekk seg frå artiklar ‘om sjelens udødelighet’, om uår, kornmagasin og tidas syn på vitskapane, til detaljerte skildringar med plansjar og teikningar av havhesten og lom-fuglar. Og alt er, for også å kunne nå “den ustuderte”, skrive på dansk, ikkje latin som var det tradisjonelle lærdomsspråket. For å nå lengre ut blei bindet, 300 sider, omsett til tysk. Andre bind av *Skrifter* kom to år seinare, og nye samlingar to og tre år deretter igjen. Alle desse fire første binda blei også utgitt på tysk, og Selskabet fekk europeisk ry.

Gunnerus korrespondanse omfattar meir enn 1000 brev, og mellom brevskrivarene er det mange utanlandske forskrarar, som då også blei medlemmer av Selskabet. Den mest kjente av desse er Carl von Linné, som var eit forbilde for Gunnerus. Linné på si side kalla ei planteslekt, *Gunnera*, etter Gunnerus, og var full av beundring for biskopens arbeid. Linné skrev etter å ha fått det andre bindet av *Skrifter*: “Hvad De selv har skrevet, får mine tennar til å løpe i vann; Deres verker er så vakre, så fullendte og elegante at jeg knapt noen sinne har lest noe med større glede; for De fremstiller naturgjenstandene så anskuelig

at jeg synes å se dem selv med egne øyne og føle dem med hendene.” Ja, Gunnerus var med Linnés ord “en komet” som med nytt lys bestrålte og opplyste “Nordens mørke lande” (her sitert etter Leiv Amundsen si omsetting frå latin av Linnés brev, 1976).

Selskabet i Trondheim stod i utgangspunktet ope for alle som kunne gi prøver på “sin gode Indsigt” innanfor den “fornuftige Ustuderedes Horizont”.

Men diskusjonen om det skulle vere eit Selskab for berre aktive lærde eller om mesenar og rike støttespelarar også kunne veljast inn, var eit tilbakevendande tema. Det blei også fremma forslag om kvinnelege medlemmer, men ikkje ein gong Trondheims eiga fru Schöller som bygde Stiftsgården og i 1769 gav 300 riksdalar til Selskabet, blei funnen verdig til å bli vurdert. I 1775 hadde Selskabet 200 medlemmer. Men då var også den første lysande etableringsfasen over.

Det som hadde skjedd var:

Schøning og Suhm hadde forlate Trondheim i 1765. Schøning for å tiltre eit ærefullt professorat i historie ved akademiet i Sorø og la gjennom sitt fattarskap grunnen for seinare norsk historieskriving. Suhm returnerte til København med fru Karen og hennar arv, og blei ein av Danmarks fremste historikarar, sentral i reformmiljøet og ein stødig støttespelar for norske interesser.

Gunnerus dreiv vidare som før. Dei botaniske studiane resulterte i *Flora Norvegica*, landets aller første flora (publisert i to delar, 1766 og 1776), der 1128 arter blir angitt med latinske og lokale norske namn, og samiske når han kjenner desse; og i Selskabets *Skrifter* publiserte han i alt 38 artiklar om fuglar og fiskar og litt teologi inn i mellom. Mellom anna blei ei brugde utførleg dissekert og skildra, og med eit tillegg der Gunnerus argumenterte for at det nok var ei brugde som slukte den bibelske Jonas, og etter tre dagar spydde han opp på land igjen.

Gunnerus synest tidlig å ha sett på Selskabet som ei førebuing til den institusjonen fedrelandet mangla aller mest, nemleg eit universitet. Då det frå sentralt politisk hald blei reist krav om ei omorganisering av Københavns universitet, som mange meinte var stivna i pietistiske former, med altfor lite rom for naturvitenskap – då blei Gunnerus bedt om å vere med på å utarbeide forslag til endringar. Gunnerus reiste til København og la i desember 1771 fram planar om ei reorganisering av universitetet i København, og leverte samtidig ein detaljert plan om korleis eit universitet i Norge kunne etablerast. Han påviste at det fanst mange nok studentar til at dette var forsvarleg, i alle fall dersom universitetet blei plassert i Kristiansand, slik at det også blei eit tilbod for studentar frå Jylland. Eit viktig punkt i Gunnerus sin plan var også at Selskabet skulle flyttast dit universitetet blei lokalisert. Men så skjedde det dramatiske

at mannen som var drivkrafta bak reformarbeidet, kongens livlege Struensee, fall i unåde og blei dømt til døden og halshogd i januar 1772. Alle planar om reformer blei lagt til side. Gunnerus vende skuffa tilbake til Trondheim og arbeidde aldri meir med samme kraft og entusiasme som tidligare. Og året etter, hausten 1773, døydde han på ei visitasreise til Kristiansund.

Gunnerus si reise til København skulle likevel få stor betydning for Selskabet. Arveprins Frederik hadde sagt ja til å vere Selskabets "høye beskytter", og gav frå no av 300 riksdaler i årlig støtte. Desse pengane skulle først og fremst bli brukt som pris-belønningar til oppmuntring for driftige bønder og til fremme for norske "Nærings Veje". Og i dei neste 50-60 åra blei prisutdelingane ein dominerande del av verksemda i Selskabet. (Til København hadde Gunnerus med seg den unge Johan Nordahl Brun, som fekk sitt diktariske gjennombrot med skodespelet *Zarine* medan han saman med Gunnerus var i København. Og Norske Selskab blei stifta i kjølvatnet av Nordahl Brun sin suksess.)

Etter Gunnerus død fungerte Selskabet langt på veg som eit landbruks-selskap. "Videnskabelighed" var erstatta med det som gjekk under namnet "Vindskibelighed", dvs. praktisk dyktighet, flid, arbeidsiver. Frå heile landet strøymde det inn rapportar om verdige priskandidatar som hadde utmerka seg ved dyrking av utmark, rydding av stein, oppsett av gjerder og fjøs, utrydding av rovdyr – og det kom stoffprøver fra veversker og prøver på heimedyrka tobakk. Ein fast post på Selskabets møter var "Premie Uddeling for Fliid og Vindskibelighed", og desse premieutdelingar utgjorde ein stor del av lokalstoffet i byens avis, Adresseavisen (grunnlagt i 1767).

Heilt fram til 1820 blei Selskabet leia av teologar. I tur og orden blei leiarvervet overtatt av stiftsprost Ole Irgens, stiftsprost Christian Frederik Hagerup, biskop Johan Christian Schønheyder og biskop Peter Olivarius Bugge. Fram til 1815 blei denne leiaren formelt kalla visepreses, fordi preses-tittelen då var reservert ein kongeleg.

Kongens fødselsdag var Selskabets høgtidsdag, og då blei det halde talar der kunnskap blei prisa, gjerne med ei påminning om kor viktig biblioteket var. Biblioteket hadde elles sin begynnelse i dei første statuttane som påla kvart medlem å gi ei bokgåve eller betale 10 riksdaler. Dei fleste valde å donere bøker. Og i 1780 mottok biblioteket Schønings store boksamling på 12 000 bind.

Stiftsprost Hagerup heldt ein viktig tale då kronprins Frederik sommaren 1788 gjesta Trondheim. I høgstemte og innrengande ordelag som gav gjenlyd i heile fedrelandet, la Hagerup fram ønsket om eit universitet i Norge, og han

meinte dette kunne reisast med frivillige gåver fra “Norges Fædre, som oppfostre deres Sønner til Kundskab”. Talen blei trykt og kommentert i tidsskriftet *Minerva* i København, og etter Gunnerus sitt forslag i 1771, representerte Hagerups tale den neste framstøyten i arbeidet for eit universitet på norsk jord. Men i den vidare kampen for eit norsk universitet, deltok ikkje Selskabet. Den kampen blei ført andre stader, særleg i Christiania-området, og det svekka Selskabets posisjon. Også når argumenta for eit universitet gjekk ut på at det måtte skje ved ei samlokalisering med landets vitskapsselskap, var Selskabet taust. Den labre aktiviteten i Trondheim blei brukt som argument for samlokalisering, og ingen nemnde i denne samanhengen Trondheim som ein aktuell universitetsby.

Ei årsak til dette vil eg meie å finne i Selskabets leiarar. Biskop Schønheyder var fødd i København og hadde vore prest for den sinnsforvirra Christian VII og prost i Sjælland stift før han blei biskop i Trondheim. Han var ein lerd teolog med sterke pedagogiske interesser. Mens kampen for eit norsk universitet var på sitt mest intense, reiste Schønheyder i København for å søke støtte til etablering av eit seminar som skulle utdanne lærarar til faste skular, som han ville erstatte omgangsskulane med. Schønheyder ville gjere Selskabet til eit folkeopplysande akademi, og arrangerte “ukentlige Akademier” med foredrag opne for alle. Det var så vidt Gunnerus gamle tanke om å nå “de ustudeerde”, men denne Akademi-iveren tok bort tanken om eit norsk universitet.

Situasjonen då biskop Bugge i 1804 overtok leiarvervet, var ein fortsett nedgang i Selskabets vitskapelege aktivitetar, samtidig som Selskabet var blitt økonomisk langt rikare. Dette skuldast først og fremst ein stor slått donasjon frå eit medlem som hadde vore med sidan starten, landmålar i Akershus stift, Christopher Hammer. I tillegg til store samlingar bøker og manuskript, planatar og måleinstrument ga han 20 000 riksdaalar til Selskabet.

Dei ustabile politiske forholda, og den vanskelege kontakten med Danmark som prega begynnelsen av 1800-talet, førte til et uttalt krav om større sjølvstyre her til lands. Mellom dei nye institusjonane som då blei etablert, var Selskabet for Norges Vel, som raskt blei ein viktig institusjon med lokale avdelingar i alle større byar og bygder, og ein konkurrent til Selskabets aktivitet som “landhusholdningsselskap”. I kampen om eit norsk universitet, som blei krona med hell i 1811, var også Selskabet for Norges Vel ein avgjerande pådrivar.

Frå biblioteket til Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab (DKNVS) kunne bøker, kart og modellar av jordbruksreiskapar lånaast av einkvar “ærleg mann” i byen, eller som det stod i statuttane, av alle “vederhæftige Mænd”. Dette blei slått fast i statuttane frå 1805. Seks år seinare blei dette endra til

“vederhæftige Folk i Trondhjem og dens nærmeste Omegn”. Dermed var biblioteket, som no inneheldt over 20 000 bind og var det største i landet, formelt opna også for kvinner.

Biskop Bugge (fødd i Holt, oppvaksen på Lista) hadde nær kontakt med Selskabets kongelige beskyttar kronprins Kristian Frederik, som i 1813 kom til Norge som statthaldar. I 1814 var Bugge prinsens venn og rådgivar på Eidsvoll, utan at nokon heilt visste kva han gjorde, og han stod på den ultrapatriotiske sida på Stortinget året etter. Men Selskabet som institusjon, hadde på ingen måte deltatt i dei politiske hendingane, og tilpassa seg difor også den nye situasjonen utan problem. Karl Johan gjekk inn i rolla som kongeleg beskyttar, han kalla seg Selskabets protektor, og gav årleg 100 speciedalar frå eigen kasse. Stortinget løvvde 528 speciedalar per år til Selskabet. Preses Bugge fekk raskt eit realistisk syn på den uunngåelege unionen med Sverige, og omtalte Karl Johan nærmast som ein nasjonal redningsmann. Denne vinglinga vekte sterkt kritikk på ein måte som gjorde at Bugge trekte seg heilt ut av Selskabet i 1820.

Christopher Hammers store donasjon hadde lagt grunnen for ny aktivitet. Men strenge donasjonsvilkår gjorde det lenge vanskeleg å bruke pengane. Med pant i fast eide dom var Selskabet begynt å låne ut delar av kapitalen til 4% rente. For fleire handelshus i byen blei Selskabet den viktigaste kreditteinstitusjonen i dei økonomiske nedgangstidene som følgde etter napoleonskrigane. Selskabet hadde årlige renteinntekter på 3-400 speciedalar, noko som var tre gonger meir enn den første sparebanken i Trondheim (grunnlagt i 1823).

I norsk samanheng var Selskabet ein rik organisasjon og interessant for personar med vitskapelege ambisjonar og behov for økonomisk støtte. Selskabet samarbeidde også med dei vitskapelege kreftene i Christiania, og mange av dei nye professorane ved universitetet blei medlemmer. Men krav om å samle all vitskapeleg aktivitet i landets hovudstad dukka stadig opp i sentrale krinsar, og med sterke argument. Universitetet i Christiania kunne sårt trenge midlar til forsking, på mange område var universitetet enno ikkje stort anna enn ei utviding av den høgare skulen. I diskusjonane om samlokalisering av Selskabet og universitetet, landets to vitskapelege institusjonar, var det Selskabets nye preses, Christian Krohg, som balanserte synspunkta. Utan Krohg ville truleg DKNVS i 1820-åra blitt flytta til hovudstaden.

Juristen, statsråden og stortingsmannen Christian Krohg var mannen som blei symbol for landets demokratiske opposisjon, og den første av den nye nasjonen Norges menn som blei heidra med eit monument: Krohg-støtta, avduka

i Christiania 17. mai 1833 med Henrik Wergeland som talar. I 1820-åra var Krohg preses i Selskabet samstundes som han var Trondheim by sin representant på Stortinget. Krogh var bindeledd mellom miljøa i hovudstaden og Trondheim. Han visste at Selskabet best beviste at det var liv laga gjennom vitskapeleg produksjon og publikasjon, og han ivra for å trekke landets fremste vitskapsmenn inn i eit samarbeid med Selskabet. Det resulterte mellom anna i at *Skrifter* i 1827 presenterte ei avhandling av Niels Henrik Abel, den nye nasjonens første vitskaplege stjerne, som då også blei valt inn i Selskabet. Krohgs store offentlege oppgåve i desse åra var elles å leie arbeidet med ei ny lovboek for kriminal- og sivilretten. Men han sleit med å få arbeidet frå seg, og då regjeringa bestemte seg for å la ein annan overta arbeidet, tok Krohg sitt eige liv.

Men Krohgs linje om å knytte til seg landets leiande vitskapsmenn og å støtte vitskapeleg arbeid kvar enn det føregjekk i landet, fekk brei tilslutning i Selskabet.

Og frå 1830, og dei neste tiåra, fungerte Selskabet nærmast som eit nasjonalt forskingsråd. Særleg omfattande blei dette då ein leiar-troika overtok i Selskabet mot slutten av 1830-åra. Dei tre var rektor Fredrik Moltke Bugge (som preses, han var son til biskop Bugge), dommar og forfattar Conrad Nicolai Schwach (som sekretær) og sogneprest Fredrik Storm (som visepreses). Mellom det som no blei sett i gang og støtta var:

Arbeidet med å samle Norges gamle lover og mellomalderdokument, eit prosjekt som involverte landets leiande historikarar, som alle var knytt til universitetet. Finansieringa blei raskt overtatt av storting og regjering og det fekk karakter av nasjonsbygging. Og desse samlingane, *Diplomatarium Norvegicum*, er framleis sjølve flaggskipet blant norske kjeldeutgåver. Men det var altså Selskabet som tok initiativet i 1830-åra.

Det same kan seiast om støtta til Michael Sars. Han var prest i Bergens stift då Selskabet begynte å støtte forskinga hans. Stortinget følgde opp. Sars fekk støtte til studiereiser i Europa, han blei professor i Christiania og ein av verdas leiande havforskjarar.

Geologen Baltazar Mathias Keilhau fekk støtte til tre-bindsverket *Gaea Norvegica*, og til vidare geologiske reiser og studiar.

Botanikaren Nicolay Lund fekk stipend til botanisering i det nordlege Norge.

Botanikkprofessor Matthias N. Blytt blei støtta i arbeidet med ein ny norsk flora, eit arbeid som blei fullført av sonen, botanikaren Axel Blytt i 1870-åra.

P.A. Munch fekk stipend til å arbeide med verk sitt, *Det Norske Folks Historie*, og for å omsette den gammelnorske *Orkneyinga saga*.

Fleire tidsskrift, som kom ut i Christiania, fekk avgjerande støtte.

Frå 1841 til 1850 fekk Ivar Aasen årleg støtte til sine reiser rundt om i norske bygder for å studerte dialektane, og til arbeidet med ein grammatikk og ei ordbok. Dette var Selskabets kanskje største triumf som vitskapleg støttespelar.

Den dynamiske leiar-troikaen syntest pengepremiar og medaljar til folks ulike forsøk på “Vindskibelighed”, var ein lite verdig aktivitet for eit vitskapsselskap. Og dei fekk etter kvart heilt avslutta denne verksemda. I staden prøvde dei å vende interessa mot teoretiske prisoppgåver. Å gi teoretiske oppgåver, og gi medaljar for dei beste svara, låg i mandatet heilt frå 1770-åra, men hadde fått liten og ingen respons. No blei det med hell i fleire år gitt slike oppgåver og arrangert såkalla essaykonkurransar. Den oppgåva som vekte størst oppsikt, også internasjonalt, blei annonsert i 1839: “Kan Menneskets Frihed udledes af dets Selvbevidsthed?” Vinnaren var filosofen Arthur Schopenhauer. Svaret hans var eit rungande “nei”, men han fekk Selskabets store gullmedalje, og vann med det sin første store anerkjening.

Rektor Bugge var ein toppfigur i norsk skule- og kulturliv. Han hadde på offentleg oppdrag studert skulesystemet i Tyskland og Frankrike med sikte på ei reorganisering av det norske. I dette arbeidet, og i den hardnakka kampen om skulereformer og danning som no utspenn seg overalt i det norske samfunnet, blei Bugge leiar for den krinsen som blei kalla nyhumanister, som forsvarte den klassiske kulturen med latin og gresk som fremste undervisningsfag. Mot disse stod dei såkalla realistane, som meinte moderne språk og naturfag burde få ein større plass. Realistane hadde førarar som Anton Martin Schweigaard og Fredrik Stang og krinsen rundt det såkalla intelligenspartiet, og dei hadde sin maktbase både på universitetet og på stortinget. I kulturlivet blei diktarane Henrik Wergeland og Johan Sebastian Welhaven representantar for kvar si side i denne striden som jo fekk patriotiske overtonar og i lang tid prega offentleg debatt.

F.M. Bugge var Wergelands venn, det same var Schwach, som i 1820-åra blei halden for ein av nasjonens fremste diktalar, men feia av banen av den nye tids krav om autonomi og originalitet i litteraturen. Bugge og Schwach hadde fått Wergeland innvalt som medlem i Selskabet og gitt ham pengestøtte. Welhaven på si side hadde i *Norges Dæmring* (1834) karakterisert Selskabet i Trondheim som “den gamle Koe, der endnu ei har malket”. Ein karakteristikk som nok kunne ramme verksemda etter Gunnerus, men som no i 1830-åra blei oppfatta som blodig urettferdig.

Dei ulike synspunkta og haldningane førte til ei kløft mellom Selskabet i Trondheim og dei leiande intellektuelle-politiske krinsane i Christiania. Eit humanistisk dannings-ideal blei sett opp mot ein moderniseringsideologi

realisert gjennom politikken til ein aktiv stat. Ved alle viktige “slag” om norsk skule og undervisning dei neste ti-åra var det realistane som sigra.

Med kort mellomrom forsvann både Bugge og Schwach frå Selskabet og Trondheim. Bugge nedbroten av helseproblem og dårlig omtale, trekte seg som preses i 1850. Han sa samtidig opp medlemsskapet i Selskabet, og reiste til Bergen. Berre eit år seinare gjekk han bort.

Noko organisert støtte til litteratur og forsking var det ikkje snakk om etter 1850. Rett nok fekk Peder Chr. Asbjørnsen i 1854 stipend til arbeidet med å samle norske eventyr, og i 1860-åra mottok både Bjørnstjerne Bjørnson, A.O. Vinje og Henrik Ibsen reisestipend, det gjorde også historikaren Ludvig Daae og språkforskaren Sophus Bugge. Men det blei no sett spørsmålsteikn ved denne stipendutdelinga og Selskabets rolle som “forskningsråd”. Det fanst ikkje ekspertise i Trondheim til å vurdere dei vitskapelege prosjekta som det blei søkt støtte til, blei det sagt. Og skulle verksemda basere seg på faglege vurderingar frå professorane i hovudstaden, ja så kunne universitetet like godt overta pliktene også.

Meir og meir blei hovudfokus retta mot samlingane, og eit meir lokalprega Selskab. Denne tendensen blei forsterka ved at det i 1857 blei stifta eit eige lærde selskap i hovudstaden, Videnskabs-Selskabet i Christiania (i dag Det Norske Videnskaps-Akademi). Sjølv om mange dei første tiåra var medlemmer i begge selskapa, skulle selskapet i Christiania, nært knytt til universitetet, tydelegare komme til å spegle nasjonens vitskapelege liv og bli eit selskap for “dei lærde”.

Etter mønster av Bergen Museum (stifta i 1830) blei ønsket om eit museum for Trøndelag og Nord-Norge formulert. I Trondheim eksisterte det allereie verdifulle samlingar, museumstanken hadde røter i Gunnerus tid. Sidan århundreskiftet (1800) hadde samlingane vore omfatta med ei viss interesse og vedlikehald i varierande grad, mindre stipend var blitt gitt til innsamling av nytt materiale, men det hadde vore tilfeldig organisert. Samlingane var i dårlig stand, men blei no rusta opp. Auka aktivitet kravde større plass. Katedralskulen der Selskabets bibliotek og alle samlingar sidan 1787 var oppbevarte, kunne ikkje lenger romme Selskabets samlingar, og eit nytt bygg blei i 1866 reist på Kalvskinnet, ikkje langt unna.

Men først etter ein lang og opprivande strid kunne fleirtalet i Selskabet einast om vegen vidare. Med nye statuttar, vedtatt i 1874, var kursen lagt: Museumstanken var definitivt slått gjennom. Frå no av var Selskabet eit museum for det nordenfjeldske Norge med hovudfokus på arkeologi, historie og naturhistorie.

Denne utviklinga var i stor grad driven av to unge energiske menn, zoologen Vilhelm Storm (son av Selskabets tidlegare visepreses) og arkeologen Karl Rygh (bror til den meir kjende Olaf Rygh). Bak deira visjonar og arbeid låg vitskapelege ideal i pakt med tida, ei tid då den empirisk baserte vitskapen for alvor slo gjennom. Darwin sine tankar blei diskutert overalt. Evolusjonstankengangen prega også åndslivet. Og grunnlaget for det heile var den empirisk baserte vitskapen, og den hadde behov for samlingar (i praksis museum) der studieobjekta fanst og kunne studerast. Vitskapelege disiplinar blei avhengige av at slike samlingar blei haldne ved like og vidareutvikla. Dette var tida då store og svært elegante museumsbygg såg dagens lys i ei rekke byar (London, Amsterdam, Wien, Stockholm m.fl.). Her til lands blei det forutan Trondheim, Bergen og Christiania etablert museum i Tromsø (1872) og Stavanger (1877).

Å ha eit museum var teikn på høg kultur og eit uttrykk for vilje til å fremme denne til beste for alle. Blandinga av vitskap og museum appellerte til ein ny kulturell elite. Å gå i museet var tidas store media-oppleveling, og folk strøymde til utstillingane. Denne populariteten gjorde at dei arkeologiske og naturhistoriske samlingane i Trondheim voks. Berre tolv år etter at det første bygget på Kalvskinnet stod ferdig, var et nytt bygg med to store utstillingshallar kome på plass, det meste betalt med pengar løyvd av Stortinget og Throndhjems Sparebank.

Eit moderne museum var langt på veg det same som ein forskingsstasjon.

Vitskapeleg aktivitet var blitt meir profesjonalisert. Det vitskapelege idealet var spesialisten, den fokuserte forskaren som ønska å yte noko innan eit smalt felt.

Ved museet i Trondheim arbeidde det forutan Storm og Rygh, etter kvart fleire forskrarar som var verdsleiane innan sine fagfelt. Det var algespesialten Mikael Foslie, mosespesialisten Ingebrig Hagen, og forskingsmiljøet blei også styrkt ved at *Trondhjems Biologiske Stasjon* blei oppretta i 1900, med fis-keribiolog og zoolog Ole Nordgård i spissen.

I og med statuttendringane frå 1874 var ikkje personlige vitskapelege kvalifikasjoner lenger noko vilkår for medlemskap. Forslag til nye medlemmer blei fremma på generalforsamlinga, og simpelt fleirtal sikra innval. Men medlemsavgifta var høg, noko som gjorde at rekrutteringa kom frå den øvre middelklassen og overklassen.

Denne konsentrasjonen om museumsdrifta toppa seg med statuttendringar i 1903. Då blei det slått fast at Selskabet først og fremst var et museum. Dette ble tydeliggjort ved å tilføye "Trondhjems Museum" i parentes bak navnet, altså heitte det no Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab (Trondhjems Museum). Alle som betalte årsavgift var medlemmer. Selskabet var

blitt eit vitskapelig museum med museumsvenner, forskingsaktiviteten var meir å likne med et institutt enn eit vitskapeleg selskap.

Dette skapte steile konfliktar då Norges tekniske høgskule (NTH) blei etablert i 1910, og eit nytt vitskapeleg miljø kom til byen. Talet på professorar steig raskt frå rundt ti til det dobbelte, og behovet for ein samlingsstad for faglege foredrag og diskusjonar blei raskt formulert. Dei to som sterkest målbar tanke om et slikt forum, var den erfarte geologiprofessoren Johan Herman Lie Vogt og den unge fysikkprofessoren Sem Sæland. Dei uttrykte forståing for at Selskabet hadde konsentrert seg om arkeologi og naturhistorie og realisert dette gjennom eit museum. Men ei ny tid var kommet til byen. Selskapet burde sette seg høgare mål i tråd med sine stolte tradisjonar, heitte det. Med tre vesentlege endringar burde Selskabet førast tilbake til sitt opphav, dvs. regelmessige og faglege møte burde haldast, medlemmene burde veljast ut frå vitskapelege kvalifikasjonar, og det burde berre vere eit visst antall medlemmer.

Etter ei rekke forslag og generalforsamlingar vann desse synspunktet etter kvart fram. Viktig i desse tilnærmingane var det også at Kyrkjedepartementet no utnemnde to medlemmer til Selskabets styre, men arbeidet blei forseinka ved at Sæland reiste frå Trondheim for å bli professor, og seinare rektor, ved Universitetet i Oslo. I Trondheim kom også nye aktørar med i diskusjonane ved opprettinga av Noregs lærarhøgskule i 1922.

Diskusjonen og striden enda med at Selskapet blei delt i to uavhengige avdelingar. Selskabet fortsette nærmast som ein twillinginstitusjon, med kvart sitt styre. Det skjedde i 1926. Den eine avdelinga fekk biblioteket, museet og dei renommerte forskingsavdelingane på Kalvskinnet, og disponerte over alle fond, legat og eigedommar. Verksemda her heldt stort sett fram som før, museet fokuserte på den regionale arkeologi og historie og blei verande ein kjær institusjon for byens innbyggjarar. Namnet på denne avdelinga blei: Det kongelige Norske Videnskabers Selskab. Museet.

Den andre avdelinga blei organisert som eit moderne vitskapeleg selskap med medlemmer valt inn på grunnlag av vitskapelege kvalifikasjonar. Denne avdelinga fekk det opphavelige namnet Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Dei første medlemmene blei utpeika av åtte personar som allereie var medlemmer i vitskapsselskapet i Kristiania og som budde i Trondheimsregionen. Maksimalt skulle det vere 55 medlemmer fordelt i ein humanistisk og ein naturvitskapeleg klasse. Det skulle vere eit selskap av likeverdige, og difor skulle ingen titlar brukast, berre "Herr" og "Fru". No begynte nemlig også kvinner å bli valt inn, sjølv om det berre var eit par dei neste 20 åra.

Det nye Selskabet stod ved oppstarten utan midlar, utan budsjett. Det einaste som det fekk med seg frå det gamle Selskabet var namnet, retten til

å bruke Selskabets gamle brev- og dokumentsegl, og retten til å føre publikasjonsserien *Skrifter* vidare.

Første preses i det nye Selskabet var medisinaren Halvdan Bryn. Han var fra Trondheim og hadde heilt sidan før århundreskiftet deltatt så vel i Selskabets aktivitetar som i byens sosiale og kulturelle liv, og han skulle ivareta det no meir eksklusive Selskabets kontakt med resten av byens kulturliv og framfor alt med Museet.

Det var Selskabets sekretær, frå no av kalla generalsekretær, Sigval Schmidt-Nielsen, som blei primus motor i oppbygginga av det nye Selskabet. Schmidt-Nielsen var også oppvachsen i Trondheim og etter doktorgrad i Basel og lærargjerning i Stockholm kom han til NTH som professor i organisk kjemi. Schmidt-Nielsen fekk raskt samla inn midlar frå medlemmene, noko som resulterte i Medlemmenes Fond, og han fekk ut pengar frå det statlege Pengelotteriet. Det blei oppretta ein ny medlemskategori, såkalla donerande medlemmer, og løpet av få år hadde Selskabet seks slike medlemmer, som gav ganske store pengesummar. Viktigast var kontakten med kvalfangarindustrien og Sandefjord-reiaren og donatoren Lars Christensen.

Generalsekretær Schmidt-Nielsen var også krumtappen i arbeidet med å finne Selskabets nye rolle, som resulterte i vanar og feiringar som enno eksisterer. Gunnerus fødselsdag blei (og er) utgangspunkt for Selskabets høgtidsdag, og ein Gunnerusmedalje blei (og er) Selskabets høgste vitskapelege utmerking. På den årlege høgtidsdagen blei (og blir) ein av Selskabets avdøde medlemmer heidra med ein biografi og ein minnemedalje i sølv. Midlane til dette medaljefondet kom frå starten av frå Lars Christensen, som i tillegg til utstrakt kvalfangst også finansierte forskingsekspedisjonar og som kalla ein nyoppdaga havbanke i Bouvetsektoren for Gunnerusbanken.

Ingen i Selskabet blei lønna. Det meste av inntektene gjekk til publikasjonane. Det var *Skrifter* med faglige avhandlingar, og i tillegg starta Schmidt-Nielsen ein ny skriftserie, *Forhandlinger*, som var mindre formell og inneholdt artiklar, referat frå talar og møte. Omlag ¾ av driftsbudsjettet blei brukt på desse to publikasjonane. På Selskabets møteagenda stod elles faste punkt som presentasjon av vitskapelige arbeid, diskusjon og vurdering av avhandlingane som skulle trykkast i *Skrifter*. Vanlegvis var det seks-sju slike møte per år, som regel felles for dei to klassane, og desse blei så etterfølgt av separate møte med interne saker, som oftast var nominasjon av nye medlemmer.

Under krigen (1940-45) fekk Selskabet lov til å fortsette som ei lukka forsamling. Publikasjonane heldt fram til papirmangelen gjorde seg gjeldande, og mangel på brensel til oppvarming reduserte møteverksemda.

Dei endringane som krigen medførte i synet på vitskap, og måten vitskapeleg forsking blei organisert på, fekk store konsekvensar. I krigsåra hadde vitskapeleg og teknologisk forsking og utvikling gått frå triumf til triumf og medverka til den endelege sigeren. Atombomba var det fremste eksempelet. Regjeringane i vestlege land ønska meir forsking, men også betre kontroll på denne, og prioriterte forskingsområde som stimulerte til vekst og utvikling i den nasjonale økonomien og i det nasjonale forsvarer. Eit resultat her til lands var etablering av forskingsråd med statlege midlar. Men dette underminerte funksjonen til dei tradisjonelle vitskapsakademia og selskapa. Slik var det alle stader. Eit vitskapsselskap var basert på at det var dei utvalde, ein elite, som kunne bestemme over avgrensa ressursar, og som på ein objektiv måte kunne uttale seg om kva som var god forsking og fortente støtte. Her var det kvaliteten på forskinga, ikkje forskingsområdet, som skulle stå i høgsetet. I statleg omdømme stod derimot ei teknisk-industriell, nytteorientert forsking utan tvil høgast. Eit tilleggsmoment for Selskabet i Trondheim var at krigen for alvor hadde ført NTH til fronten for nasjonal kunnskapspolitikk, og fleire av professorane blant Selskabets medlemmer blei rekruttert til utval og styreverv i dei ulike forskingsråda og institutta.

Ved statuttendringar i Selskabet (i 1950) blei talet på medlemmer (under 70 år) fordobra, frå 55 til 110 fordelt på dei to klassane. Men det var framleis for få plassar i forhold til forskingsmiljøet i Trondheim. Forsøk på ei vidare utviding med ein eigen teknisk klasse stranda, med den følgje at Norges Tekniske Vitenskapsakademi blei oppretta i 1955.

Då Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i 1960 skulle markere at det var 200 år sidan stiftinga, gjekk dei to tvillinginstitusjonane, Selskabet og Museet, saman om ei storstilt feiring. Men først etter harde interne diskusjonar der Museet fekk gjennomslag for at Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab bestod av to likeverdige institusjonar og at begge hadde lik rett til institusjonens stolte historie, tradisjon og namn.

Under sjølve jubileumsfeiringa med kongen til stades blei det lagt krans på Gunnerus si grav, og i dei mange festtalane blei innsatsen til Gunnerus løfta fram, og alt som sidan hadde skjedd i Selskabet nærmast skildra som ei organisk utvikling. Det neste steget i utviklinga var realiseringa av eit universitet i Trondheim. Planar låg alt på bordet. Lengst gjekk Museets preses Reidar Brekke då han framheva Museet som eit "forskningsinstitutt" med fast tilsette vitskapsmenn, som no skulle bli del av det nye universitetet, slik det hadde skjedd med Bergen Museum nokre år tidlegare. I dette låg kimen til nye motsetningar mellom dei to tvillinginstitusjonane.

Då Stortinget våren 1968 vedtok å bygge eit universitet i Trondheim,

som ledd i ein større reformprosess innan det norske undervisningssystemet (samtidig blei det som kjent vedtatt å etablere eit universitet også i Tromsø) blei organiseringa av dette ein lang og vanskeleg prosess. Mens Museet frå første stund blei ein del av det nye universitetet, gjekk dei to høgskulane i byen imot integrering, og Selskabet tok nødig stilling.

Som ein del av universitetet fortsette Museet også å vere ein del av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Det varte fram til april 1984. Då blei Museet med alle sine avdelingar – det vil seie biblioteket, samlingane og bygningane – overlevert til den norske stat. Dermed var sambandet mellom Museet og Selskabet endelig brote. Men at denne overføringa til staten blei gjort av Museet, rett nok på juridisk korrekt måte, men utan å ta tvillinginstusjonen Selskabet med på råd, skapte misstemning og eit vanskeleg samarbeidsklima.

Og for å komplisere dette bildet endå meir: Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab bestod etter overleveringa av Museet til staten, framleis av to uavhengige institusjonar. Det fanst nemlig ein del fond og legat som juridisk ikkje kunne overførast til staten, i alt 34 med ein kapital på nærmare tre millionar 1984-kroner. Denne kapitalen blei no forvalta av ein Museumsstiftelse, frå 1990 berre kalla Stiftelsen. Og denne makta å føre Gunnerus-arven vidare ved å sette i gang fleire store vitskapelege prosjekt, og ved å arrangere forskingsseminar.

Dei to institusjonane som no eksisterte, hadde begge som formål å støtte og fremme vitskapeleg verksemd og kunnskap. Dei blei einige om å dele kontorlokal og visse administrative utgifter, og det var samarbeid i einskilde saker og om høgtidsdagen, der det no i tillegg til Gunnerusmedaljen blei gitt priser til yngre forskrarar. Men noko vidare form for samordning av dei to institusjonane kom ikkje i stand, og for utanforståande fortona det heile seg nokså uforståeleg.

Men begge institusjonane styrka stillingane sine dei neste åra. Stiftelsen hadde funne ein identitet som forskingsstiftelse, og Selskabet gjennomførte ein reformprosess som resulterte i ei langt meir aktiv rolle i den vitskapelige og allmenne offentligheten. Selskabet begynte å arrangere opne møte om aktuelle saker, også programmet for høgtidsdagen blei endra (i 1986) ved at foredraget, den såkalla Gunnerusforelesningen, blei lagt til dagen før høgtidsmøtet og var open for publikum. Grethe Authén Blom, den første kvinnelege preses, var ein pådrivar i denne endrings- og opningsprosessen. Reviderte statutar (i 1989) gjenspegla eit Selskab meir retta mot å spreie vitskapleg kunnskap til eit allment publikum.

I 1996 blei endeleg dei to høgskulane i Trondheim lagt ned som eigne institusjonar, og namnet på universitetet blei endra frå Universitetet i Trondheim til Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU). I den omfattande reorganiseringa som følgde i fakultets- og instituttstrukturen, oppstod også ønske om at Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab skulle framstå som ein meir samla og einskapleg institusjon.

Det første store fellesprosjektet mellom Selskabet og Stiftelsen var deltakinga i 1000-årsjubileet for Trondheim by i 1997. Gunnerus gamle formulering om å vende seg til “de fornuftige Ustuderede” blei utgangspunkt for ei ny populærvitenskapelig kunnskapsformidling. Selskabets økonomi blei styrka ved at ordninga med såkalla donerande medlem var blitt erstatta med “assosiert medlem”, og det blei opna for institusjonar også kunne bli assosierte medlemmer. Eit slikt medlem blei Fokus Bank, som i fleire år blei hovudsponsor for Selskapet.

Men Selskabet var, trass alle opne møte og foredrag, ein uavhengig og eksklusiv vitenskapelig medlemsinstitusjon. Stiftelsen på si side var underlagt det offentlige lovverket, noko som mellom anna gav juridiske føringar for samansettinga av styret. Nye statuttar i 2002 representerte eit stort steg mot eit forpliktande samarbeid mellom dei to institusjonane. Dei to einingane blei framleis ståande, men med nye, meir like namn, nemleg: Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Akademi og Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Stiftelse. I kortform Akademiet og Stiftelsen. Og slik er det i dag, nye medlemmer blir medlem i Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Akademi. Det gamle namnet Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab (DKNVS) blir berre brukt når Akademiet og Stiftelsen opptrer saman. Eit felles styre med *ein* preses har frå no av råderett over alle fondsmidlane, som dei to institusjonane tidligare hadde kvar for seg. Dei to publikasjonane *Skrifter* og *Forhandlinger* er framleis årvisse utgjevingar. Det vil seie, *Forhandlinger* er omdøypt til *Årbok*. Og *Skrifter* kan faktisk rekne seg som ein av verdas eldste løpende vitenskapelige publikasjonar. For 250 år sidan låg utfordringane i å gå ut og oppdage verda og kartlegge naturens ressursar. I dag handlar det meir om å bevare verda og ta vare på naturens mangfold.

Men trass sin ærverdige alder har Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab korkje eit eige hus eller eit større lokale. Medlemsmøta blir som sidan 1787, haldne i Katedralskulens festsal. Ved overføringa til staten i 1984 blei det berre inngått avtale om å disponere kontorlokale og eit mindre møterom i Museets bygningsmasse. I jubileumsåret 2010 er medlemstalet i Akademiet, når alle over 70 år blir rekna med, vel 600.

Jerzy Fedorowski

Takketale på vegne av de nye medlemmene

Mr. President, Ladies and Gentlemen,

I feel doubly honoured today. First by being elected to the Academy and secondly by being invited by the President, professor Ernst Håkon Jahr, to deliver an address to an audience as outstanding as this. Let me begin with the expression of my sincere thanks to all colleagues who initiated and conducted the election. My special thanks are extended to all distinguished Academy voting members who decided to accept us into their group. I am sure all the new Academy members will join me in expressing those thanks.

Let me now say a few words about the role of exchanging ideas, international co-operation in the sciences and the humanities, and the integrating role of Academies. The topic is enormous. Fortunately for the audience, the time scheduled for this address is too short to go as far back as Plato's Academy or examples in past ages of international co-operation in learning, teaching and research.

Membership of an Academy of Sciences and/or Arts and Letters is always a great honour. However, being a member of a body such as this one allows reflections wider than the personal honour or distinction itself. People of my age and citizenship spent major parts of their lives behind the "iron curtain". That expression, fortunately almost forgotten today, was not merely semantic – it almost literally signified two different worlds. Co-operation with our Western colleagues in the sciences and humanities provided at that time the widest bridge over the iron curtain. That bridge, supported by various Western institutions, was the only way for many of us to look behind the curtain. Our travels abroad, and our attendance at scientific meetings, were supported by the receiving Western institutions. We were invited to participate in research conducted by our Western colleagues at their institutions' expense. For many scientists of my generation, that was the only way to observe the free world with their own eyes and to discover the difference between that world and official communist propaganda. We then were able to transfer our knowledge to the people around us, instilling in them a way of thinking which

differed from the propaganda. That aspect of scientific co-operation is seldom pointed out, although its role for the freedom movements in Poland cannot be overstated. Thus, people of my age will always remember with the sincere thanks the help we received at that time.

The recent political situation in several Central European countries has changed considerably. Europe has once again become our common home. However, that return to normal life does not reduce the role of scientific co-operation and the institutions which allow such a co-operation to occur. All of us are acquainted with stereotypes of people from other countries. Most of those stereotypes appear false, but they cannot be corrected without personal experience and broad discussion. Also, there are many ideas to exchange and many problems to solve jointly. We do that over the course of our co-operation with colleagues from various countries. However, Academies which offer membership to foreigners play an especially important role in that process. The Agder Academy has gone even farther than other Academies by opening a separate Chapter in Poland. International integration cannot be expressed better and co-operation cannot be closer than that. Thus, let me conclude this address by repeating my thanks for being elected to this Academy.

Utdeling av priser for 2010

Preses leste et sammendrag av juryenes innstillinger:

Sørlandets kompetansefonds forskningspris:

Professor Gunhild Hagestad, Universitetet i Agder, innstilles av juryen til Sørlandets kompetansefonds forskningspris for 2010. Juryen anser professor Hagestad som en kandidat i verdensklasse, og tildeling av prisen til henne har full tilslutning i juryen.

Professor Hagestad har publisert nærmere 100 vitenskapelige artikler, bøker og bokkapitler. Hun har særlig forsket om betydningen for familiestruktur og livsløp av et samfunn med økende andel eldre. Videre har hun forsket om generasjoner, samt sosialpolitiske implikasjoner av bestemte demografiske og kulturelle endringer.

Gunhild Hagestad er opptatt av roller og relasjoner, innenfor og på tvers av generasjoner, også i et tre-generasjonsperspektiv. De siste åra har hun blant annet vært leder av et forskningsprosjekt om ”Besteforeldre og barns oppvekstvilkår”, og har deltatt i NorLAG, som er en studie av livsløp, aldring og generasjoner. Dette er Norges første landsomfattende aldringsstudie av større format, der en undersøker de sentrale overganger i andre halvdel av livet.

Sørlandets kompetansefonds populærvitenskapelige pris:

Professor Steen Koekebakker, Universitetet i Agder, innstilles til Sørlandets kompetansefonds populærvitenskapelige pris for 2010.

Etter juryens vurdering er Steen Koekebakker en kandidat som klart oppfyller kriteriet i retningslinjene for prisen. Han har formidlet innsikt basert på solid faglig kompetanse på en slik måte at den har blitt direkte anvendbar for sentrale aktører i finansfeltet. Han har foretatt faglige analyser og vurderinger av et produkt som er for komplisert for de fleste å gi en samlet vurdering av. Professor Koelebakkers bidrag handler om å bruke kompetanse til å involvere seg mer direkte i aktuelle samfunnsprosesser og påvirke sentrale samfunnsaktører, i dette tilfellet innenfor finansfeltet.

Gunhild O. Hagestad

Remarks upon receiving the Research Prize, 2010

I am honoured, very proud and very happy to receive this prize.

The occasion also provides an opportunity to share some thoughts, issues and questions that have shaped my work. I am a sociologist, educated in Norway and the US. Usually, I say that my research has two central themes: *life course* and *generations*. These themes allow me to ponder some analytical issues that have occupied and inspired me ever since I started my studies at the University of Oslo in the early 1960s, seeking a better understanding of social change. Specifically, I have been curious about

- *dimensions of time* and their interrelationship and
- *the issue of levels*, from individual, to group, to whole societies on a macro-level.

When I chose philosophy of science as a supporting field for my doctoral studies at the University of Minnesota, I had new opportunities to discuss both sets of issues, and prepared to pursue them in my work as a social scientist.

For several decades, I have thought and written about how biographical time – i.e. age – is related to family time – the rhythms of family life and generational turnover. I also ask how both, in turn, are shaped by historical time and societal change. Thus, I will always insist that the word *generation* must be used with caution, because it can refer to stage of life, location in vertical kin networks, such as grandchildren, parents and grandparents – or to our location in historical time. Our life paths are not only shaped by our family context, but also carry the footprints of history. Indeed, an Arab proverb states that “a man resembles his time more than his father”. For decades, I have been pondering what I call “the Arab proverb question”: to what extent and in what domains are our lives shaped by our families and close networks, and to what degree are we products of our location in history? We belong to historical generations – what we sociologists often call *cohorts*. Sometimes, boundaries between them are very clear; at other times, they are gradual and fuzzy. In some instances, we are aware of our cohort; at other times, we may

be part of a clear generational grouping without knowing it. We become more highly aware of such anchoring when historical events or changes are so dramatic that they create *watersheds*. In such cases, people who are fairly similar in chronological age, and may be siblings in a given family, have very different life patterns and outlooks. Recently, we have observed a watershed: what is often referred to as *the digital divide*. Most of us are aware of our location with regard to this divide, which is linked to whole new ways of communicating and new profiles of time use. Recent patterns brought about by new technology also illustrate how social change and historical events are mediated through the family. Some children face new disadvantages if they live in families that cannot afford to acquire and use new technology. On the other hand, in many families, we observe how young members, such as grandchildren, help older members to learn to communicate in new ways. I often smile when I think of my interview with an eleven-year-old boy from Froland. When I asked him if he had taught his grandmother anything, he quickly answered: "Oh, yes! I have tried to teach her how to use SMS". Then he paused and added pensively: "but I must tell you, it has been hard". I believe many mature adults who try to keep up with rapid technological and cultural change will agree with a statement made by the famous anthropologist Margaret Mead: "In societies characterised by rapid change, the old become *immigrants in time*". She went on to argue that in such settings, the young must teach the old and serve as interpreters. The family level serves as a lens. It can diffuse and soften the impact of social change, or it can intensify it. In a society characterised by increasing age segregation, which is often associated with ageism, the family realm often serves as a highly significant agora – a unique meeting place for people from different age groups and cohorts. Again, I would like to quote a child: "that's not an old lady – that's my grandmother!"

I have had the privilege of working with various branches of the United Nations in exploring the consequences of population ageing for families and individuals. Through discussions and writing, I have become convinced that we must not only focus on the *challenges* presented by longer lives and reduced fertility, but also embrace the opportunities offered by the new demographic realities. Never before have so many young children had four healthy, engaged grandparents; never before have more young adults had at least one living grandparent. We need to appreciate and make good use of the resources our older population represents, with a readiness to recognise the historical landscapes that shaped their life paths.

I learned a great deal from Gudny, a neighbour who lived to be almost a hundred. She was what I have called a "surprised survivor". Her entire youth

was spent in a tuberculosis sanatorium, and she did not think she would have an adult life at all. On what Winnie the Pooh would have called “a blustery day” in March, I drove Gudny through sleet and wind into town to buy groceries. On our way, we passed a man with a backpack. My neighbour looked at him and said, “there he is! Ninety-two years old. He walks into town, buys food, and then walks all the way home again. Have you ever seen anything that stupid?” When I asked what was so stupid about it, the response came quickly and forcefully: “I just cannot understand why he doesn’t get himself a bicycle!”

I hope my short glimpses from four decades of work have shown that I am indeed very privileged. Through my job, I can reflect on my own life, changing times, and the complexities of social ties. Insights often come from observing and talking with lively, insightful children, and expressive, articulate old persons. My blessings are many, and today I have one more to count!

Steinar Supphellen

Hilsen fra Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab

Preses! Gode festlyd!

Takk for invitasjonen til å delta her i kveld i festleg lag og flotte omgjevnader. Her er det kjekt å vera. Særleg fint er det at kvelden i så høg grad er vigg til ei markering av utviklinga av akademitanken. Her møtest medlemmer og vener av Agder Vitenskapsakademi med gjester frå akademi både i inn- og utland, og ei særleg ære og glede er det at fokus blir retta mot jubileet til det akademiet eg har gleda av å representera, Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondheim, landets første og eldste.

Gjennom heile året 2010 har vi på ulik måte feira våre 250 år. Vi har gledd oss over og late oss inspirere av vår historie. Vi trur at dei to historieverka vi har gjeve ut, eit på engelsk og eit på norsk – det som forfattaren Arild Stubhaug har fortalt oss ein del om i kveld – dei bøkene vil mange finna svært interessante. Vi vonar og trur at dei vil bli lesne. Det er både kunnskap og inspirasjon i vår lange og nasjonalt viktige historie.

Samstundes har vi vore opptekne av at vårt akademi, og andre slike akademi, verkeleg har ei spanande og utfordrande framtid i teneste for vitskapen og i fremjing av den kvalitetssikra kunnskapen vårt samfunn er så avhengig av.

Her er mange utfordringar og ei viktig rolle å spela.

Dei ytre kåra har gjennomgått mange endringar gjennom åra, og det konkrete arbeidet har teke svært ulike former og hatt varierande delmål. Eit av dei høge mål for grunnleggjarane av DKNVS var at Noreg måtte få eit universitet – Selskabet skulle vera ein basis og ein forløpar for universitetet. Det tok si tid før universitetet kom, men til neste år skal Universitetet i Oslo ha stor feiring – det fyller 200 år. Det gler vi oss over, og det tek vi jamvel litt ære for.

Mellom universiteta og akademia må det elles vera kontakt og samarbeid. Vi treng å leggja vekt på dette, for vi treng kvarandre og utfyller kvarandre. Vi er svært klar over dette, eg er ikke sikker på at universiteta er like klar over det, difor er det nyttig å minna både dei og oss sjølv om dette. Sjølv sagt sit

universiteta i dag med heilt andre ressursar til forsking enn det akademia gjer, og det er fint. DKNVS ønskjer seg ikkje utan vidare tilbake til dei tider midt på 1800-talet då vi var i posisjon til å vera eit slags norsk forskingsråd. Men vi synest det er svært godt for utviklinga av vitskapen i vårt land at vi disponerer ein del forskingsmidlar som vi kan setja inn på viktige problem som fell utanfor hovudtrendane, utanfor dei store prosjekta som midlane gjerne blir samla om, utanfor det som kan reknast som direkte matnyttig. Grunnforsking blir lett tapande – det er ein farleg tendens.

Og akademiet kan handla smidig og raskt, vi kan ta initiativ og inspirera til å vera litt annleis. Ofte kan relativt små midlar gjera stor effekt. Eg kan ikkje sjå det annleis enn at dei frie akademia har ein viktig funksjon både i samtid og framtid når det gjeld å initiera, inspirera og gjera norsk forsking rikare og betre.

Akademia burde også kunna vera meir frie for ein del av dei konfliktar og stridar, dei vikarierande agendaer og politiske feidar som vi kjenner frå både universitet og andre samanhengar. Akademia har meir eintydig vitskapens fremme i fokus. Dette burde gje oss ein fordel. Samlande har vi verkeleg ei viktig rolle å spela.

Det betyr ikkje at vi skal vera sjølv gode og hovmodige, men vi skal ha høge ideal. Som andre akademiske institusjonar viser nok også akademia døme på indre stridar, det finn vi også i historia til DKNVS. Arbeidet for vitskapen har ikkje alltid vore like usjølvisk og energisk. Vårt store segl viser rettnok ei bikube med flittige bier omkring. *Sic nos, non vobis* står det der – dvs vi arbeider flittig som bier, men ikkje for oss sjølve, blir det proklamert. Det har vore eit ideal, og gode ideal treng vi. Det er saman med og i respekt for andre vi skaper framgang.

I dette Bjørnson-året kunne vi kanskje minnast at denne mannen, som sjølv tok så stor plass, og som fekk omfattande støtte frå DKNVS, også kunne vera raus overfor fagfeller. Då Henrik Ibsen i 1865 søkte støtte frå DKNVS, gav Bjørnson ei sterkt og interessant tilråding, ved å skriva at diktinga til Henrik Ibsen var

“mer end min beslægtet med Videnskaben i strengere Forstand, han har en stærkere Evne til abstrakt Tænkning”.

Tenk det sa den store Bjørnson om “konkurrenten” Ibsen. Å tala raust om sine fagfeller, det er ein idrett som stadig har stort utviklingspotensiale i den akademiske verda både i universitet og akademi. Kanskje skulle vi delta i Bjørnson-året ved å prøva å likna han på dette punktet.

Å tala positivt om Agder Vitskapsakademi fell ikkje på nokon måte vanskeleg. Mellom DKNVS og akademiet i Agder har det heile tida vore nære band, noko vi har sett stor pris på. Vi har hatt seminar saman og det har vore gjensidige besøk. Vi er glade for dei medlemmer vi har herifrå, og vi registrerer med glede det arbeidet akademiet utfører.

Vi vonar at den nære kontakten vil halda fram, og det gjev sjølve festen i kveld dei beste indikasjonar på. Takk for at eg fekk vera med! Lykke til i arbeidet vidare! La oss skåla for våre frie akademi!

AKADEMIETS NOBELMØTE

*1. desember 2010 – Byhallen, Kristiansand
i samarbeid med Kristiansand filosofikafé*

Førsteamanuensis Dag Olav Andersen
Nobelprisen i kjemi 2010

Professor Hans Herlof Grelland
Nobelprisen i fysikk 2010

Professor Mohammad Azam Mansoor
Nobelprisen i fysiologi eller medisin 2010

Førsteamanuensis Eli-Marie Danbolt Drange
Nobelprisen i litteratur 2010

Førsteamanuensis Olav Arild Abrahamsen
Nobels fredspris for 2010

Førsteamanuensis Kristin Dale
Nobels minnepris i økonomi 2010

Professor Marit Aamodt Nielsen
Holbergs internasjonale minnepris 2010

Professor Leiv Storesletten
Abelprisen 2010

Dag Olav Andersen

Nobelprisen i kjemi 2010

Richard F. Heck, Ei-ichi Negishi og Akira Suzuki

Prisvinnere

“for palladiumkatalyserte krysskoblinger i organisk syntese”

Richard F. Heck, amerikansk statsborger. Født 1931 (79 år) i Springfield, MA, USA. PhD. 1954 ved University of California Los Angeles (UCLA), CA, USA. Willis F. Harrington Professor Emeritus ved University of Delaware, Newark, DE, USA.

Ei-ichi Negishi, japansk statsborger. Født 1935 (75 år) i Changchun, Kina. Ph.D. 1963 ved University of Pennsylvania, Philadelphia, PA, USA. Herbert C. Brown Distinguished Professor of Chemistry ved Purdue University, West Lafayette, IN, USA.

Akira Suzuki, japansk statsborger. Født 1930 (80 år) i Mukawa, Japan. Ph.D. 1959, Distinguished Professor Emeritus ved Hokkaido University, Sapporo, Japan.

De tre forskerne fikk Nobelprisen i kjemi for sine metoder til å binde sammen karbonatomer som utgangspunkt for å lage kompliserte organiske molekyler. I Heck-reaksjonen, Negishi-reaksjonen og Suzuki-reaksjonen bidrar metallt palladium til at karbonatomer kommer så tett sammen at det dannes bindinger mellom disse. Definerte karbonbaserte molekyler kan på denne måten produseres i laboratoriet.

Svampdyrene *Discodermia dissoluta* som lever på relativt dypt vann i det Karibiske hav, har den egenskapen at de for ikke å bli beitet på, produserer stoff som er giftig for potensielle predatører (beitedyr). Forsøk i prøverør i laboratoriet viste at giften som dyret produserer, hemmer veksten av kreftceller på samme måte som Taxol, ett av verdens mest anvendte kreftlegemidler. Problemets er imidlertid at mengden som et dyr produserer, er svært lite sett

i forhold til behovet i forbindelse med forsøk. Løsningen var å lage stoffet i laboratoriet ved hjelp av metoden til Negishi. Forskere har i ettertid optimalisert metoden og produsert nok stoff til klinisk utprøving på kreftsyke pasienter. Framtiden vil vise om discodermolide blir en viktig cellegift i behandling av kreft.

Dette er ett eksempel blant mange på at kjemikere blir inspirert av stoffer fra naturen. Felles for alle molekyler i levende organismer er at de består av et mer eller mindre komplisert skelett av karbonatomer. Karbon-karbon bindinger er med andre ord utgangspunktet for livets kjemi og det er bakgrunnen for at dette fagområdet nå ble tildelt den 5. Nobelprisen. I 1912, 1950, 1979 og 2005 fikk franskmannen Grignard, tyskerne Diels og Alder, tyskeren Wittig samt franskmannen Chaurin og amerikanerne Grubb og Schrock Nobelprisen h.h.v. for Grignard-, Diels-Alder-, Wittig- og alkenmetatese-metoden. Ulempen med disse metodene er imidlertid dannelsen av biprodukter og dermed lite utbytte av ønsket stoff.

Historisk var det en tysk kjemikalieprodusent (Wacker Chemie AG) som med suksess begynte å bruke palladium som hjelpemiddel i produksjon av acetaldehyd, en viktig råvare for andre produkter. Heck som var tilknyttet et amerikansk kjemiforetak, fattet interesse for Wacker-metoden og bruk av palladium som katalysator. I 1968 publiserte han flere artikler om temaet. I 1972 var en utgave av Heck-reaksjonen i bruk. I 1977 og 1979 utviklet h.h.v. Negishi og Suzuki sine grunnleggende varianter. Disse 3 metodene benyttes i dag, mer eller mindre modifisert, i utvikling og produksjon av kompliserte organiske molekyler til bruk i alt fra legemidler til lyskilder (OLED: organic light emitting diodes) i supertynne bildeskjermer.

Litteratur

- Heck, R.F. (1968): Arylation, methylation and carboxyalkylation of olefins by group VIII metal derivatives. *J. Am. Chem. Soc.* 90: 5518-5526.
- Heck, R.F. and Nolley, J.P. (1972): Palladium-catalyzed vinylic hydrogen substitution reactions with aryl, benzyl, and styryl halides. *J. Org. Chem.* 37: 2320-2322.
- King, A.O., Okukado, N. and Negishi, E.I. (1977): Highly general stereo- regio-, and chemo-selectivesynthesis of terminal and internal conjugated enynes by the Pd-catalyzed reactions of alkynylzinc reagents with alkenyl halides. *J. Chem. Soc. Chem. Commun.* 19: 683-684.
- Miyaura, N. and Suzuki, A. (1979): Stereoselective synthesis of arylated (e)-alkenes by the reaction of alk-1-enylboranes with aryl halides in the presence of palladium catalyst. *J. Chem. Soc. Chem. Commun.* 19: 866-867.

- Miyaura, N., YaMada, K. and Suzuki, A. (1979): New stereospecific cross-coupling by the palladium-catalyzed reaction of 1-alkenylboranes with 1-alkenyl or 1-alkynyl halides. *Tetrahedron Letters* 20: 3437-3440.
- Negishi, E.-I., King, A.O and Okukado, N. (1977): Selective carbon-carbon bond formation via transition-metal catalysis. 3. highly selective synthesis of unsymmetrical biaryls and diarylmethanes by nickel-catalyzed or palladium-catalyzed reaction of aryl derivatives and benzylzinc derivatives with aryl halides. *J. Org. Chem.* 42: 1821-1823.

Hans Herlof Grelland

Nobelprisen i fysikk 2010

Andre Geim og Konstantin Novoselov

Manchester var stedet da atomkjernen ble oppdaget av Ernest Rutherford 1911 og der atomets struktur ble brakt på det rene. Og Manchester er stedet for eksperimentene som førte til nobelprisen 2010, 99 år senere.

Nobelprisen i fysikk 2010 gikk til Andre Geim og Konstantin Novoselov ved Universitetet i Manchester, for eksperimenter som ble publisert i 2004. De kunne for første gang frembringe et rent stykke krystall som bare er et atomlag tykt. Og stoffet er en variant av karbon (nærmere bestemt grafitt), kalt grafén. Metoden høres overraskende enkel ut, nemlig å legge Scotch gjennomsiktig tape over et stykke grafitt, og så trekke av et sjikt, som så blir plasert på overflaten av et annet stoff, i dette tilfellet silisium. Geim og Novoselov var så i stand til å utføre eksperimenter på slike enkeltsjikt og identifisere dem og gjøre målinger på dem. Egenskapene ved slike enkeltsjikt har vært studert teoretisk siden 1947, men nå, for første gang, kunne man gjøre målinger på et virkelige eksisterende og ikke bare et tenkt eksemplar.

Vi befinner oss her i to verdener samtidig: atomenes verden og de fysiske materialenes verden. Ethvert materiale består av atomer som ligger ordnet i et bestemt mønster (eventuelt ikke i et mønster, som i glass). Både typen atomer og mønsteret de er ordnet i er med på å gi materialet dets fysiske egenskaper, som hardhet, seighet, elektrisk ledningsevne, overflatekvalitet, og så videre.

Så langt er alt enkelt; slik en steinmur består av enkeltsteiner, en haug med løv av enkeltblader og tåke av vanndråper, slik består et materiale av atomer. Og slik murens styrke og kvalitet er avhengig av hvordan steinene er ordnet i mønster, slik spiller mønsteret av atomer en rolle for materialets egenskaper.

Men, og her kommer det inn som gjør atomene spesielt spennende: de er ufattelig små. Atomer har en størrelse på omtrent 0,000 000 1 mm og en vekt på 0,000 000 000 000 000 1 g. Vi kan skrive tallene ned, men vi kan selvsagt ikke forestille oss slike små dimensjoner. I begynnelsen av det tyvende århundret begynte fysikerne å forstå at atomene besto av deler, at disse delene beveget seg og at de ikke fulgte de kjente naturlovene som

Newton i sin tid formulerete. Midt i atomet ligger en atomkjerne som består av en klynge tett sammenbundne protoner og nøytroner. Atomkjernen tar liten plass, men nesten hele atomets vekt finner vi her. De lette elektronene svever rundt og gir atomet sitt volum. Atomenes verden er en helt særegen verden, der partikler som elektroner tilsvynelatende kan være flere steder på en gang, ha flere hastigheter på en gang og kommunisere uten at det skjer noe fysisk mellom dem. Og dette er ingen fantasi, man kan beskrive denne verdenen helt presist med matematikken som språk, beregne atomenes egenskaper og sammenlikne med målinger.

En av disse særegne egenskapene er atomenes stabilitet, en annen er at de binder seg til hverandre etter bestemte regler. Disse reglene for atomenes binding er det kjemiens oppgave å utforske, hvordan atomene binder seg sammen og dermed danner sammensatte stoffer. Det finnes litt over hundre forskjellige atomer, og hver type er karakterisert ved hvor mange elektroner atomet inneholder. Dette antallet er det samme som antall protoner i atomkjernen, som består av protoner og elektroner. I et atom kan vi dele elektronene i to grupper. Den ene gruppen omfatter gjerne de fleste elektronene i atomet, og er fast bundet til kjernen og har liten kontakt med omgivelsene. Men noen få ligger ytterst og skaper kontakt mellom atomet og andre atomer og sørger for bindingen mellom dem. Grafén består av karbonatomer. Disse har hvert seks elektroner. Dette er i kjemisk sammenheng et lett lite atom, og derfor er karbon også et lett materiale.

Bare to av de seks elektronene hører til gruppen som er fast bundet til kjernen. De andre fire bidrar til kjemisk binding. Disse fire kan organisere seg på to måter. På den ene måten stiller de seg opp som hjørnene i et tetraeder (samme form som en pakke sjokoladepudding eller en pakke fløte). Når de binder seg til andre karbonatomer på denne maten, danner de en form av karbon som vi kaller diamant. For diamant består nemlig av karbonatomer. Som vi vet er dette en hard og stabil forbindelse. Det er ikke denne formen for karbon vi er interessert i nå.

I den andre formen for binding, omgir karbonet seg med tre andre karbonatomer som ligger i et plan. I tillegg så binder det seg til ett atom over og ett atom under dette planet, men denne siste bindingen er ganske løs. Dette fører til en sjiktstruktur, der atomene i hvert sjikt ligger som hjørnene i sekkskantmønsteret i en bikube. Dette mønsteret kan vi se utenpå noen honningbokser. Denne formen for karbon kaller vi grafitt. Grafitt er materialet i "blyet" (som ikke er bly) i en blyant. Vi kan skrive med det, fordi sjiktene i grafitten kan gli over hverandre, og vi avsetter noen sjikt på papiret. Men ikke ett sjikt, for det ville være for tynt til å sees, men tusenvis av sjikt.

Likevel er det slik at det vi gjør når vi skriver med blyant, likner det årets nobelprisvinnere fikk nobelprisen for. Bare at de klarte å ta av ett enkelt sjikt av grafitten. Hvor tykt er et enkelt sjikt? Et atom tykt, og et karbonatom har en diameter på omtrent 0,000 000 077 mm. Et slike sjikt er som en todimensjonal verden, og fysikken i to dimensjoner er annerledes enn i de tre vi vanligvis lever i. Derfor blir et slike sjikt et særegent stoff som fortjener et eget navn.

Andre Geim ble født i Sotsji i Sovjetunionen med navnet Konstatin Alekseevich Geim i 1958. Begge foreldrene var tysk-russiske ingeniører. Hans bestemor var jødisk, og han forteller at han ble utsatt for antisemittisme i Russland. Han studerte ved Moskva institutt for fysikk og teknologi. Han forteller at studentene hadde enormt arbeidspress, så stort at det ikke var uvanlig at studenter brøt sammen og endte opp med alt fra schizofreni til depresjon eller selvmord. Han tok også doktorgraden i metallfysikk i Russland. Etter doktorgraden har han hatt forskningsopphold i Bath, Nottingham og København, vært professor i Nijmegen i Nederland, og til slutt altså, professor i Manchester.

Konstantin Novoselov ble født i Nizhny Tagil i Sovjetunionen 1974. Han er altså en svært ung nobelprisvinner. Han studerte samme sted som Geim og tok doktorgraden i Nijmegen under veiledning av Geim, og fulgte med Geim til Manchester.

Mohammad Azam Mansoor

Nobelprisen i fysiologi eller medisin 2010

Robert G. Edwards

Nobelprisen i fysiologi eller medisin i 2010 ble tildelt Robert G. Edwards. Han ble også tildelt Laskerprisen i 2001, en prestisjefyldt pris. Robert G. Edwards er født 27. september 1925, i Batley i Storbritannia. Da han ble tildelt Nobelprisen, arbeidet han ved Universitetet i Cambridge, Storbritannia. Den 85 år gamle forskeren er nå professor emeritus ved samme universitet. Nobelprisen ble tildelt ham for hans forskningsarbeid innen *in vitro fertilisation* (IVF) eller prøverørsmetoden, en metode som kan benyttes for å behandle ufruktbarhet. Begrepet, *in vitro fertilisation* betyr befrukting av et humant egg i en glasskål i et laboratorium (prøverørsbarn). I følge metoden har følgende trinn stor betydning for et godt resultat: i det første trinn, sammenmeltes et frisk egg med sædceller for å danne en zygote (befrukttet egg), i en glasskål (såkalt prøverør). For det andre, testes zygote i laboratorium om den har evne til å dele seg. Når et foster modnes i glasskålen, implanteres det i livmoren, der utvikles fosteret videre som en normal graviditet.

Et viktig trinn i IVF prosessen er å styre egglosningen hos en kvinne ved hjelp av hormoner. Hormonbehandling kan ha utfordringer hos noen kvinner. Mange ulike forskningsgrupper arbeider nå med å finne gode løsninger for å redusere bivirkninger av intensiv hormonbehandling hos pasienter. Prøverørsmetoden benyttes når andre kliniske metoder ikke fungerer optimalt.

For at metoden skal fungere for humant formål, har Edwards samarbeidet meget tett med legen Patrick Steptoe ved sykehuset i Oldham i Storbritannia. Forskningsamarbeidet mellom dem har resultert i et interessant samspill mellom biologi og medisin i nyere tid (Nature 7. Oktober 2010, Lancet 1978, Nobelprize.org).

Utfordringer for Nobelpris vinneren: Veien til Nobelprisen for Edwards har vært smal og vanskelig. Men han har holdt motet oppe. Medical Research Council i Storbritannia nektet å støtte hans forskningsarbeid, kirken hadde sterke innvendinger mot hans ideer, og kolleger ved Universitetet i Cambridge

ønsket ikke å ha kontakt med ham. De mente at professor Edwards lekte med starten på livet.

Etikk: Edwards har vært meget opptatt av etiske spørsmål som ble reist ved denne nye metoden. Han foreslo å oppnevne et utvalg som kunne håndtere etiske spørsmål relatert til IVF forskning.

Antall prøverørsbarn: På verdens basis er det ca. 10% par som er infertile. Infertile mennesker; kvinner som pga. gynekologiske utfordringer ikke kan få barn eller menn som har sædkvalitet som er varierende, kan få nytte av den metoden. I 1978 ble det første prøverørsbarnet, Louis Brown født i Storbritannia. Siden 1978 er ca 4 millioner barn i verden født vha. prøverørsmetoden. Det sies at meget få forskere har vært med på et lignende forskningsarbeid som har hatt så stor samfunnsmessig betydning i moderne tid.

Eli-Marie Danbolt Drange

Nobelprisen i litteratur 2010

Mario Vargas Llosa

Nobelprisen i litteratur for 2010 er tildelt den spansktalende forfatteren Mario Vargas Llosa. Jeg sier spansktalende, for da prisvinneren ble kjent, var det nettopp denne egenskapen som ble framhevet i spansktalende medier – og ikke hvilket land han ble født i.

Den spansktalende verden består som kjent av moderlandet Spania og en rekke tidligere kolonier i Latin-Amerika. I år feirer mange av de tidligere koloniene på andre siden av Atlanteren at det er 200 år siden de frigjorde seg fra kolonimakten Spania og ble selvstendige stater. Litteraturprisvinneren Vargas Llosa blir sett på som et symbol som samler de to verdenene igjen, for han ble født i den gamle kolonien Peru i 1936, men han har bodd i Spania i store deler av sitt voksne liv, og han har også både peruansk og spansk statsborgerskap. Han er derfor en forfatter som har en fot i hver verdensdel.

Nobelkomiteens begrunnelse for å gi Vargas Llosa litteraturprisen er: “*för hans kartläggning av maktens strukturer och knivskarpa bilder av individens motstånd, revolt och nederlag*”¹. Vargas Llosa er en veldig produktiv forfatter og skribent. Han har publisert uttallige bøker og essay, og han er en aktiv samfunnsdebattant, blant annet som fast skribent i den spanske storavisen *El País*. Som en rød tråd i alt han skriver, går hans kritikk av autoriteter og forsvar for friheten, slik nobelkomiteens begrunnelse også legger vekt på.

Hans første roman *La ciudad y los perros*, “Byen og hundene” på norsk, ble utgitt i 1963, og den ble også hans internasjonale gjennombrudd. Boka er en sterk skildring av det autoritære regimet på en militærskole, og siden han selv har gått på en slik skole, blir boka tolket delvis selvbiografisk. Samtidig kritiserer boka militærets posisjon i det peruanske samfunn, og den gjorde Vargas Llosa til en kontroversiell forfatter i hjemlandet allerede da.

Som latinamerikansk forfatter med internasjonalt gjennombrudd på 1960-tallet var Mario Vargas Llosa en del av den såkalte “latinamerikanske

1 http://www.svenskaakademien.se/web/Press_N10sv.aspx

boomen” i litteraturen sammen med blant andre den tidligere nobelprisvinneren i litteratur Gabriel García Márquez. García Márquez og andre forfattere fra denne tiden ble kjent for sin “magiske realisme” i litteraturen, for å skape en litteratur som legger vekt på det uforskbarlige eller magiske i den latinamerikanske kulturen. Vargas Llosas litteratur legger derimot mer vekt på det realistiske enn det magiske, og selv om han har eksperimentert mye i litteraturen sin, har han ikke brukt magisk realisme som virkemiddel. Som latinamerikansk forfatter var han altså en del av boomen, men han hadde sin egen litterære uttrykksmåte.

Vargas Llosa tar utgangspunkt i historiske hendelser i mye av sin litteratur, og fletter fiksjon og historie sammen. Gjennom hovedpersonene i bøkene, som veksler mellom å være virkelige personer og fiktive personer, formidler Vargas Llosa sin motstand mot autoriteter og autoritære regimer. Blant hans mest kjente bøker er: *Conversación en la catedral* (Samtale i katedralen) (1969), som er en kritikk av det peruanse samfunnet på 50-tallet under militærdiktaturet til Manuel Odría, *La guerra del fin del mundo* (Dommedagskrigen) (1981), som gjenforteller en historisk hendelse fra Brasil som endte med en blodig konfrontasjon mellom en fanatisk sekt og brasiliansk militære, og *La fiesta del chivo* (Bukkefesten) (2000), der han tar for seg drapet på den dominikanske diktatoren Trujillo. Denne boka blir av mange lesere regnet for å være en av hans beste.

Hans siste bok *El sueño del Celta* (Kelterens drøm) kom ut 3. november i år – altså etter kunngjøringen om nobelprisen – og den omhandler livet til iren Roger Casement, en av de første kritikerne av koloniernes redsler. Ifølge forlaget Alfaguara² rapporterte Casement fra Belgisk Kongo og Amazonas at det ikke var “de innfødte” som var de virkelige barbarene, men at det var europeerne i handelens, sivilisasjonens og kristendommens navn som utførte de mest barbariske handlingene.

I likhet med i hans debutbok, finnes selvbiografiske trekk i flere av romanene, som *La tía Julia y el escribidor* (Tante Julia og han som skriver), publisert i 1977, og som i en viss grad handler om han selv, siden han giftet seg med sin tante da han bare var 19 år gammel. Og i 1993 utga han sin selvbiografiske bok *El pez en el agua* (Fisken i vannet) der han forteller om barndommen sin samtidig som han skriver om valgkampen i Peru i 1990, der han deltok som presidentkandidat for det høyrep populistiske partiet FREDEMO. I valgkampen kom han videre til andre runde, der han tapte for Alberto Fujimori. Etter dette valgnederlaget valgte Vargas Llosa å flytte til Spania og legge

2 <http://www.alfaguara.com/es/libro/el-sueno-del-celta/>

vekk politikken. Men gjennom pennen er han fortsatt en aktiv forkjemper for liberale verdier.

Politisk har Vargas Llosa beveget seg fra ytterste venstre over til høyresiden og et mer liberalt politisk syn. På 1960-tallet var han en ivrig støttespiller av Fidel Castro og Cuba, men utover 1970-tallet tok han avstand fra dette regimet, da han mente at ytringsfriheten på Cuba ble mer og mer innskrenket. Hans bevegelse fra venstre mot høyre har også gjort ham til en kontroversiell person i Latin-Amerika, spesielt hos venstresiden. Selv hevder han, ifølge den spanske avisen *La Vanguardia*, at han er mot diktaturer og for frihet, som i seg selv ikke er svært kontroversielt.

Da Vargas Llosa mottok nyheten om at han hadde blitt tildelt nobelprisen i litteratur, var han i New York og foreleste på Princeton universitetet. Som en kommentar til tildelingen svarte han at ”denne tildelingen ikke bare er en anerkjennelse av meg selv som forfatter, men også en anerkjennelse av det spanske språket jeg skriver på og den latinamerikanske litteraturen som har fått sin plass i verdenslitteraturen” (min oversettelse).³

Det spanske språket er i sterkt vekst i verden, med nærmere 500 millioner talere – og et av språkene i verden med flest morsmålstalere. Videre er det det tredje største språket på Internett. Men spansk er ikke bare et viktig kommunikasjonsspråk i vår globaliserte verden, det er også et språk med en rik kulturarv. Når Vargas Llosa mottar nobelprisen i litteratur den 10. desember, er han den ellevte nobelprisvinneren i litteratur som skriver på spansk og den sjette latinamerikanske forfatteren som får prisen. Selv om mye av litteraturen blir oversatt til norsk, er det likevel ikke det samme som å lese litteraturen på originalspråket. Så å lære spansk er ikke bare nytlig på den spanske solkysten, det er også nytlig for å kunne lese noen av verdens beste forfattere på originalspråket.

Til tross for å være godt over pensjonsalder, fortsetter Vargas Llosa å skrive. I forordet til en nyutgivelse av sine første noveller ”Los jefes” – Sjefene – skriver han at allerede da han var ung og skrev sine første små noveller, var litteraturen det viktigste i livet for ham, selv om han på den tiden ikke drømte om å bli forfatter. Da han fikk vite at han hadde fått nobelprisen, sa han at han ikke har tenkt å slutte å skrive, fordi det er litteraturen som har gitt livet hans mening. Så lite tyder på at nobelprisen i litteratur blir et punktum for karrieren, men det er i hvert fall en fortjent anerkjennelse av et omfangsrikt forfatterskap.

3 <http://www.lavanguardia.es/cultura/20101007/54019487431/vargas-llosa-sobre-el-nobel-pense-que-era-un-a-broma.html>

Olav Arild Abrahamsen

Nobels fredspris for 2010

Liu Xiaobo

Folkerepublikken Kina kontrollerer hele Fastlands-Kina, det største landet i Øst-Asia. Innbyggertallet i Kina er 1,33 milliarder, noe som svarer til ca 20 % av verdens befolkning. Kina har verdens fjerde største økonomi og verdens raskest voksende økonomi med 9,5 % i året. Men bruk av sensur er utbredt, og kommunistpartiet undertrykker enhver organisasjon som ansees som en trussel mot maktmonopolet. Likevel har menneskerettighetssituasjonen vært i langsom bedring de siste 15-20 årene, vil mange mene, og mulighetene til politisk deltagelse har økt, til tross for tilbakeslag i Tibet og tilstramninger i forbindelse med OL i 2008. Samtidig er mange land blitt merkbart mer forsiktige i sin omtale av menneskerettighetsbrudd i Kina. I stedet for å provosere har Norge hatt en menneskerettsdialog med Kina. Og USA's utenriksminister Hillary Clinton sa sist vinter at spørsmålet om menneskerettigheter ikke måtte komme i veien for den økonomiske utviklingen. Under ligger frykten for represalier, men også tro på at stille diplomati fører fram selv om det går langsomt. Derfor må det sies å være noe oppsiktsvekkende når Den Norske Nobelkomiteen i år tirrer opp stormakten i øst og gir fredsprisen til Liu Xiaobo for hans "lange og ikke-voldelige kamp for sentrale menneskerettigheter i Kina". Liu sitter i en fengselscelle sammen med fem andre fanger i en liten by 500 km fra Beijing og soner en dom på 11 års fengsel for medvirkning til "undergraving av statsmakten".

Akademisk karriere

Liu Xiaobo ble født 28. desember 1955 i Changchun, en forblåst by i provinsen Jilin. Han vokste opp i en intellektuell familie. I 1968, under kulturrevolusjonen, ble Liu sendt sammen med faren ut på landsbygda i Indre Mongolia. De intellektuelle skulle "lære av bøndene", revolusjonær glød skulle tennes i en ny generasjon.

Etter endt skolegang jobbet Liu som bygningsarbeider før han i 1977 begynte å studere. Han tilhørte med andre ord generasjonen av studenter som strømmet i hoptall til universitetene midt på 1970-tallet etter de kaotiske og katastrofale årene med kulturrevolusjon. Han tok doktorgrad i litteraturvitenskap i 1988 ved det pedagogiske universitetet i Beijing, på engelsk kalt Beijing Normal University. Han fikk deretter en undervisningsstilling ved samme universitet.

Mao Zedongs død i 1976 åpnet for endring og modernisering av Kina. I Beijing satte studenter opp den såkalte demokrativeggen. Der kunne de fritt diskutere politikk, demokrati og ytringsfrihet. Men på 1980-tallet kom et nytt politisk klimaskifte. Åpent ordskifte om demokrati og menneskerettigheter ble ikke tolerert. Demokrativeggen ble revet, den politiske debatten så ut til å forstumme. Liu hadde så langt ikke vært synderlig aktiv i den politiske debatten, men nå ble han provosert over likegyldigheten blant medstudentene og anklaget dem for å knytte seg for tett opp til kommunistpartiet.

I akademiske kretser i hjemlandet ble Liu Xiaobo betraktet som en stigende stjerne som våget å utfordre den ortodokse elite innen sitt fagfelt. Folk flokket til forelesningene hans. I 1988 ble Liu invitert sammen med en gruppe kinesiske akademikere til Universitetet i Oslo. Han gjesteforeleste ved Østasiatisk Institutt et halvt år. Det var på denne tiden hans faglige og vitenskapelige forfatterskap for alvor dreiet i en politisk og systemkritisk retning.

Den himmelskefreds plass

Fra 15. april til 4. juni 1989 gjennomførte studenter og arbeidere omfattende demonstrasjoner på Den himmelskefreds plass i Beijing. Foranledningen var den populære, tidligere partisekretæren Hu Yaobangs død. Hu var kjent som en tilhenger av politiske reformer. I alt 200 000 studenter samlet seg på plassen for å legge ned kranser og markere sin sorg over Hus død.

Den 26. april endret demonstrasjonene karakter. Folkets Dagblad kritiserte de sorgende studentene for å ”konspirere til å destabilisere Kina”. I protest mot kritikken marsjerte en strøm av studenter fra flere universiteter til Den himmelskefreds plass. Regimet og den sittende partiledelsen ble utsatt for massiv kritikk. Demonstrantene annonserte kamp mot korruption og kamp for demokrati og andre politiske og sosiale rettigheter. Den politiske uroen spredte seg nå raskt til store byer og provinser over hele Kina.

De første sultestreikene tok til 13. mai. På det tidspunkt hadde mer enn én million mennesker samlet seg på Den himmelskefreds plass. Panikken

grep statsminister Li Peng, og 20. mai erklærte han unntakstilstand. En konsekvens var at 100 000 arbeidere sluttet seg til studentene.

Mikhail Gorbatsjov besøkte Beijing på samme tid. Dermed fikk studentene hele verdens mediakraft til sin rådighet.

Da protestene begynte, var Liu Xiaobo gjesteforeleser ved Columbia University i New York. Han avbrøt USA-oppholdet og dro så å si direkte til Den himmelskefreds plass og oppnådde raskt politisk berømmelse som en av fire innflytelsesrike intellektuelle som sluttet seg til de sultestreikende studentene. Det var da kinesiske myndigheter for alvor ble oppmerksom på ham.

Da sultestreiken startet og studentene utfordret regimet i ordelag som var uhørt i kinesisk tradisjon, ble veteranavdelinger fra hæren med stridsvogner og pansrete kjøretøyer satt inn. Liu Xiaobo ble tiltrodd oppdraget å lede forhandlingene med hæravdelingene for å sikre en fredelig evakuering av Den himmelskefreds plass. Han lyktes i det store og hele. Soldatene gikk med på å la studentene forlate plassen, og han klarte å overtale et betydelig antall studenter til å flykte. Mange reddet livet takket være Lius meglervirksomhet. Men natt til 4. juni rullet stridsvognene inn i sentrum. Det fløt lite blod på selve Den himmelskefreds plass, men de tilstøtende gatene ble rensket med stor brutalitet foran øynene på et globalt publikum av fjernsynsseere. Hundrevis, trolig tusenvis, ble drept.

En bølge med arrestasjoner fulgte i kjølvannet av demonstrasjonene. Utenlandske presse ble stengt ute fra landet, sensuren ble skjerpet. Liu Xiaobo ble arrestert og fengslet i 21 måneder for sin rolle under demonstrasjonene. Verden ble minnet om at Kina, liksom Stalin-tidens Sovjetunionen, hadde sitt eget system av straffe- og arbeidsleirer der kriminelle og politiske fanger ble behandlet som slaver.

Regimekritiker og aktivist

Liu Xiaobo ble løslatt tidlig i 1991, men med stempel som samfunnsfiende. Han ble fratatt stillingen sin ved universitetet. Han levde fra nå av under konstant overvåking, og han fikk ikke publisere sine skriftlige arbeider i kinesiske media. Likevel: det var nå livet som regimekritiker og samfunnsaktivist tok til for alvor. Hans viktigste kamparena ble internett. Han var blant annet en flittig bidragsyter til BBCs Chinese Website. De siste 20 årene har Liu publisert ikke mindre enn 784 artikler.

Han ble arrestert flere ganger for aktivitet i demokratibevegelsen. I 1995 ble han satt i husarrest for sin utrettelige kamp for oppreisning til ofrene for mas-

sakren 4. juni. Året etter ble han sendt til en arbeidsleir for tre års ”omskolering”.

I et intervju med Washington Post i 2002 ga Liu Xiaobo anerkjennelse til de store fremskritt som var gjort siden det økonomiske reformarbeidet begynte på slutten av 1970-tallet. Han sa også dette: ”You can say whatever you want in China today.” Men så la han til: ”As long as you do it alone.”

Charter 08

I desember 2008 forfattet Liu og andre regimekritikere et manifest for demokratisering i Kina som de kalte Charter 08. Det var inspirert av det tsjekkoslovakiske Charta 77 som hadde banet vei for Fløyelsrevolusjonen i Tsjekkoslovakia 1989. Det tjekkoslovakiske dokumentet var adressert til landets øverste myndigheter og uttalte tilfredshet med en ny lov som innlemmet menneskerettighetserklæringen fra 1968 og Helsinki-avtalen 1975 i grunnloven. Underskrivene, i alt 241 systemkritikere, ble likevel utsatt for brutale forfølgelser. Filosofen Jan Patočka døde etter langvarige politiforhør, Václav Havel ble fengslet.

Charter 08 ble undertegnet av 303 kinesiske intellektuelle, kunstnere, journalister og advokater. Siden har mer enn 10.000 kinesiske innvånere signert charteret online. Liu Xiaobo var medforfatter og hans rolle kan sammenliknes med Václav Havels i Tjekkoslovakia.

Charter 08 slår til lyd for politiske reformer, deriblant ny forfatning, et uavhengig rettssystem og ytringsfrihet. Manifestet utfordret den kinesiske regjeringen med tanke på å respektere og beskytte innbyggernes politiske rettigheter – en forpliktelse Beijing hadde satt inn i den kinesiske konstitusjonen ved å signere internasjonale konvensjoner om politiske og sosiale rettigheter. I charteret blir det også reist krav om at alle politiske fanger blir løslatt og at det opprettes en sannhets- og undersøkelseskommisjon. Den skal etterforske brudd på menneskerettighetene og legge forholdene til rette for en nasjonal forsoningsprosess i Kina.

Charter 08 ble offentliggjort 10. desember 2008, på 60-årsdagen for FNs verdenserklæring om menneskerettighetene. En natt og to dager før publiseringen ble Liu arrestert. Han ventet ett år på dommen, som ble overraskende streng. Den 25. desember 2009 ble Liu dømt til 11 års fengsel for medvirkning til ”undergravning av statsmakten”.

Liu Xiaobo er gift med kunstneren og fotografen Liu Xia, som han møtte i arbeidsleiren i 1996. I 2010 har hun fått møte ham én gang i måneden i fengselet, men etter at 2010-prisen ble kunngjort, ble hun satt i husarrest.

Bare én gang tidligere er fredsprisen blitt tildelt en person som sitter fengslet av egen regjering, Carl von Ossietzky i 1936, to ganger tidligere der som vi regner med Aung San Suu Kyi som satt i husarrest da hun ble tildelt prisen i 1991.

Fredspris eller menneskerettighetspris?

Fredrik S. Heffermehl – norsk jurist, forfatter og fredsaktivist som i 2008 kom med boken Nobels vilje – har uttalt at årets fredsprisutdeling egentlig er en ”menneskerettighetsprisutdeling” og dermed ikke i samsvar med Alfred Nobels ideer om aktivt fredsarbeid, formulert med ord som ”nationenes forbrødring”, ”reduksjon eller avskaffelse av stående hærer” og ”avholdelse av fredskongresser”.

Til det er å si at i dag vil de fleste, inklusive en rekke nobelkomiteer, benytte et mye bredere fredsbegrep for å vurdere de enkelte kandidater. Vi lever i en stadig mer globalisert verden der freden blir påvirket av mye mer enn bare militær makt. Dagens komité sier i sin begrunnelse for å gi prisen til Liu Xiaobo: ”Den Norske Nobelkomite har lenge ment at det er en nær sammenheng mellom menneskerettigheter og fred. Disse rettighetene er en forutsetning for den ”folkenes forbrødring” Alfred Nobel omtaler i sitt testamente.”

Den tyske sosialisten og pasifisten Carl von Ossietzky var den første fredsprisvinneren som ble belønnet for sin kamp for yttringsfrihet, rettsikkerhet og toleranse. Selv om tildelingen i 1936 ikke kunne redde Ossietzky fra nazistenes jerngrep, var den en modig markering rettet mot et diktatur. Det var imidlertid først i 1961 at Nobelkomiteen i utvetydige ordelag gikk inn for å styrke menneskerettighetene, og at den for alvor begynte å ta parti for opposisjonelle som benyttet seg av ikke-voldelige midler. Det året ble Albert Lutuli fredsprisvinner for å ha ledet kampen mot det rasistiske apartheidstyret i Sør-Afrika. Tre år senere ble baptistpresten Martin Luther King jr. hyllet for å ha aksjonert for borgerrettighetene til den svarte befolkningen i USA. Hovedmannen bak FNs menneskerettighetserklæring, franskmannen René Cassin, mottok Nobelkomiteens anerkjennelse ved erklæringens tyveårsjubileum i 1968, og i 1974 samlet den seg om iren Sean MacBride. Han hadde stått sentralt under utarbeidelsen av Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen og var en av stifterne av Amnesty International.

Menneskerettighetsprisene bidro i flere tilfelle til å øke det internasjonale presset mot autoritære regimer. Det sovjetdominerte kommuniststyret i Øst-Europa ble kraftig utfordret av fredsprisen til den frittalende russiske

atomfysikeren Andrej Sakharov i 1975. Det samme skjedde i 1983, da fagforeningslederen Lech Walesa ble rost av Nobelkomiteen for å ha samlet polske arbeidere til kamp for økonomiske og demokratiske reformer. Før dette hadde militærjuntaen som styrte Argentina i slutten av 1970-årene, møtt skarp kritikk for å ha tatt livet av over 20 000 opposisjonelle. Disse overgrepene ble fordømt da den kristne ikke-voldsforkjemperen Pérez Esquivel ble fredsprisvinner i 1980. Også lederen for Den nasjonale liga for demokrati i Burma, Aung San Suu Kyi, fikk hjelp av fredsprisen for 1991 i sin våpenløse kamp mot det brutale militærstyret i hjemlandet.

Kinas syn på fredsprisen 2010

Etter at Liu Xiaobo ble dømt til 11 års fengsel, fryktet kinesiske myndigheter at den norske Nobelkomiteen vurderte å gi ham fredsprisen. Derfor sendte de flere advarsler til Oslo om at et slikt valg ville skade forholdet mellom Kina og Norge. Reaksjonene uteble derfor ikke da Nobelkomiteen kunngjorde at Liu ble tildelt prisen. Fra kinesisk side blir det for det første hevdet at prisen er en politisk motivert innblanding i indre kinesiske anliggender. For det andre at Liu er en dømt kriminell og at pristildelerne dermed viser ringeakt for det kinesiske rettssystemet.

Nobelkomiteen berømmer Kina for at "hundrevis av millioner mennesker er blitt løftet ut av fattigdom" og at mulighetene til politisk deltagelse har økt. Men det har ikke vært nok til å blidgjøre Beijing-myndighetene. Gjennom trakassering av andre aktivister, siste avisinnlegg i hjemlige og vestlige medier og åpenlyse trusler mot andre lands diplomater har de gjort det klart at årets pris anses som en stor fornærmelser.

Å tape ansikt er svært ubehagelig i kinesisk kultur. Offentlig kritikk er nedverdigende og bør helst unngås. Kineserne misliker sterkt å bli kritisert og tatt i skole av utlendinger. Regjeringen er på vakt mot alle som forsøker å splitte landet og bryte kommunistpartiets maktmonopol. Derfor oppleves det som forulempende, pinlig og ekstremt provoserende når Nobelkomiteen, som kineserne oppfatter som talerør for norske politiske myndigheter, bidrar til å sveverte stormakten Kinas internasjonale omdømme.

Landet har lenge ønsket seg en nobelprisvinner. Derfor er det ekstra bitterr for regimet at Liu Xiaobo er den første fra Folkerepublikken Kina – den første fastlandskineser – som får en nobelpris. Dalai Lama fikk prisen i 1989, men han har status som flyktning. Forfatteren Gao Xingjian fikk litteraturprisen i 2000, men han har tatt fransk statsborgerskap. Flere kinesere har

mottatt prisen i fysikk, blant andre Daniel Tsui i 1998 og Charles Kao i 2009, men alle har vært borgere av andre stater.

Én bland mange

I kinesiske dissidentmiljøer har reaksjonene på fredspristildelingen variert, fra jubel til forargelse. Gledesytringer som har gått igjen er ”Dette er det viktigste som har skjedd demokratibevegelsen i Kina siden 1989” og Lius ord: ”Prisen tilhører oss alle.” Men Kinas dissidenter er ingen samstemt gruppe-ring. Liu Xiaobo er ikke noen ekstremist i sin samfunnskritikk, og han er heller ingen helgen. Han har nok av uvenner bland sine egne og er blitt kritisert av enkelte kinesiske eksilkritikere for å være for moderat til at han fortjener fredsprisen.

Her i vest har det vært uttrykt alminnelig tilfredshet med at Liu Xiaobo fikk prisen. Han har blitt nominert av mange – blant andre Václav Havel, Desmond Tutu og den amerikanske PEN-klubben. – En anerkjennende kom-mentar som har gått igjen er at det er en balansert og modig mann med moderate, politiske standpunkter som har blitt tildelt Nobels fredspris for 2010.

Nobelkomiteen sier: ”Gjennom den strenge straff han har fått, har Liu blitt det fremste symbol på denne brede kampen for menneskerettigheter i Kina.” I en kommentar skriver Human Rights Watch at Liu Xiaobo uten tvil er den mest profilerte systemkritiker som for tiden sitter i fengsel for sine overbevisningers skyld, men at han er én bland mange og at det er flere som er blitt utsatt for atskillig verre forfølgelse.

I forlengelsen av dette er det kommet innvendinger som sier at prisen neppe vil gjøre det lettere for Liu Xiaobo. De hevder at nobelkomiteen burde regne inn kostnadene ved tildeling til enkeltindivider i totalitære regimer. Altså: europeiske individualister burde skjonne at i et kollektivt innrettet, ettpartistyrt og folkerikt Kina, er individet svært sårbart. De sterke reaksjone-ne fra kinesiske myndigheter – represaliene mot Liu Xiaobo, Liu Xia og andre dissidenter – har fått flere til å spørre om pristildelingen gagner den saken prisvinneren kjemper for? For å fremme menneskerettigheter i Kina kunne kanskje Nobelkomiteen ha valgt kollektivt, sier noen, for eksempel Charter 08. Denne bevegelsen samler som nevnt systemkritikere med ulike yrker og miljø. Charter 08 kunne med fredsprisen fått definert Liu Xiaobo som en av mange.

Kristin Dale

Nobels minnepris i økonomi 2010

Peter A. Diamond, Dale T. Mortensen
og Christopher A. Pissarides

Tre økonomer delte økonomiprisen i 2010. De fikk Nobelprisen i økonomi for vitenskapelige arbeider med resultater om markeder med søkekostnader. Hvem er de?

Peter Diamond ble født i 1940 i USA. I 1960 tok han Bachelor i matematikk ved Yale University, og i 1963 avla han Ph.D. i økonomi ved Massachusetts Institute of Technology (MIT). Etter et kort engasjement ved UC Berkeley, var han tilbake ved MIT hvor han siden har vært professor i samfunnsøkonomi. Peter Diamond har skrevet viktige faglige bidrag til en rekke områder som kapitalakkumulasjon, kapitalmarkeder og risikodeling, optimal beskatning, offentlig gjeld, trygdesystemer og ikke minst, søker og matching i arbeidsmarkedet. Kortversjon av publikasjonslisten hans inneholder i alt 140 titler: bøker, kapitler og publiserte artikler. Peter Diamond er en svært allsidig og produktiv teoretiker, og er vidt sitert!

Dale Mortensen ble født i 1939 i USA. Han begynte økonomiutdannelsen på Willamette University og avla Ph.D. i samfunnsøkonomi ved Carnegie Mellon University. Fra 1965 har han virket ved Northwestern University. Dale Mortensens forskningsområder har vært arbeidsmarkedsøkonomi, makroøkonomi og økonomisk historie.

Christopher Pissarides ble født i en gresk familie på Kypros i 1948. Han tok økonomiutdannelse i England ved University of Essex og avla Ph.D. ved London School of Economics (LSE) i 1973. Etter et engasjement ved University of Southampton, har han virket ved LSE fra 1976. Christopher Pissarides forskningsområder er arbeidsmarkedsøkonomi og makroøkonomi.

Hva har de fått økonomiprisen for? Nobeldokumentet med faglig bakgrunn for tildelingen i 2010 refererer 97 relevante vitenskapelige arbeider, også mange av andre forfattere enn de tre nobelprisvinnerne. Økonomiprisen ble gitt for vitenskapelige arbeider om hvordan markeder med søkekostnader virker. Peter Diamond var først ute i 1971 med artikkelen "A Model of Price Adjustment" i *Journal of Economic Theory*. Hva menes med et marked med søkekostnader?

Et eksempel, som kan illustrere poenget med markeder med søkekostnader, er hybelmarkedet kontra torgsalg av jordbær. Ved torgsalg av jordbær tar kunden en kort runde og finner ut hvor mange som selger jordbær, og hvilken pris de forlanger. Torgsalg er et eksempel på et marked uten søkekostnader. Mange tenkte på hybelmarkedet på samme måte: fri etablering, mange utleiere og mange leietakere, dette måtte da fungere som et frikonkurransemarked? Det uventede resultatet ble kalt "Diamond-paradokset". Hybelmarkedet er et typisk marked med søkekostnader. Hver person trenger bare en hybel, og det tar tid å oppsøke de ulike hyblene på ulike adresser for å bli informert om hybelen – dette er søkekostnader. Vi kan tenke oss at en student setter en maksimalpris hun er villig til å betale for en hybel, hvis det ikke finnes andre bedre tilbud. Anta at studenten tror markedsleien er 3000 kroner, og kostnadene ved å søke etter den neste er 100 kroner. I så fall vil studenten slå til hvis utleier tilbyr hybelen for 3090 kroner, litt mindre enn summen av forventet markedsleie og søkekostnader. Men i så fall kan ikke markedsleien være 3000 kroner siden alle utleiere vil ønske å sette en litt høyere pris. Markedsleien på hybler viser seg å bli maksimalprisen som studenten er villig til å betale, dvs. den markedsleien som ville blitt satt av en monopoltilbyder (en utleier som hadde enerett på å leie ut alle hyblene). Enhver hybelutleier forlanger derfor monopolleien som gjør at han får leid ut hybelen til en student. "Diamond-paradokset" er at det blir monopolprisen og ikke frikonkurranseprisen som gjelder i markeder med søkekostnader. Dette resultatet stimulerte i sin tid til mye økonomisk forskning om markeder!

Arbeidsmarkedet er et marked hvor personer etterspør hver sin jobb, og hvor det tar tid å finne en jobb pga søkekostnader. Christopher Pissarides publiserte i 1985 et viktig arbeid i *American Economic Review*: "Short-Run Equilibrium Dynamics of Unemployment, Vacancies, and Real Wages" om at et arbeidsmarked samtidig har ledige jobber og arbeidsledige personer slik at det ikke klareres. Dale Mortensen og Christopher Pissarides publiserte sammen i 1994 i *Review of Economic Studies* artikkelen "Job Creation and Job Destruction in the Theory of Unemployment". Disse og flere forskningsbidrag var sentrale i det som nå kalles DMP modellen (Diamond-Mortensen-

Pissarides modellen) i arbeidsmarkedsøkonomi. Dette handler om bruk av teori om søker og matching (en person ansettes i en jobb).

Eksempler på resultater fra arbeidsmarkedsteorien er blant annet: Når en arbeidsledig øker jobbsøkeaktiviteten, øker sjansene for å få jobb – et intuitivt forstått resultat. Dette har også en positiv markedseffekt ved at det øker bedriftenes rekrutteringsmuligheter. I tillegg har det en negativ opphopningseffekt fordi det samtidig reduserer sjansen til å få jobb for andre arbeidsledige jobbsøkere. Denne negative opphopningseffekten er i seg selv et argument for at det bør finnes arbeidsledighetstrygd.

Blant eksemplene på resultater fra økonomisk politikk finnes noen velkjente om arbeidsledighetstrygd. For det første, jo høyere kompensasjonsgraden er i forhold til tidligere lønn, jo mindre aktivt søker arbeidsledige etter nye jobber. For det andre, jo kortere tid det er igjen av trygdeperioden, jo mer aktivt søker de arbeidsledige. Dette siste resultatet har vist seg å være gyldig i alle land, og det er isolert sett et argument for en kortere stønadspériode.

Når det finnes oppsigelsesvern som i Arbeidsmiljøloven, og dessuten regler om utbetaling av sluttvederlag til personer som blir oppsagt, reduseres antall oppsigelser fra bedriftenes side. Dette resultatet er både intuitivt forstått og tilsiktet fra lovgiver. Men i tillegg viser teorien at med regler om oppsigelsesvern og sluttvederlag, reduseres antall ansettelse – og dette er neppe intuitivt forstått, og trolig utilsiktet fra lovgivers side!

Et eksempel på forskningsbasert undervisning på UiA er at jeg underviser et Masterkurs (SE-502 Personnel Economics) som bl.a. presenterer modeller og resultat fra denne delen av arbeidsmarkedsøkonomien for viderekomne studenter.

Hvilke spørsmål er søker- og matching teorien relevant for? Åpenbart for arbeidsmarkedet og boligmarkedet (leie og eie). Den har dessuten vært brukt til å forklare konjunktursykler i makroøkonomi, problemer med ”manglende markeder”, finansmarkeder, og sist, men ikke minst, partnervalg i privatlivet!

Marit Aamodt Nielsen

Holbergs internasjonale minnepris 2010

Natalie Zemon Davis

Ludvig Holbergs Mindefond ble opprettet av Stortinget i 2003 med samme fondskapital, 200 millioner kroner, som Abelprisen. Holberg internasjonale minnepris er på 4,5 millioner. I tillegg blir det årlig delt ut en pris på 250 000 kroner til en ung, nordisk forsker innenfor de samme fagområdene. Holbergs internasjonale minnepris dekker et faglig spenn fra humaniora og samfunnsvitenskap til jus og teologi. Holbergprisen fyller således et tomrom, men representerer også noe av en utfordring på grunn av det store spekteret den skal dekke. For de fire fagfeltene er ikke umiddelbart sammenliknbare med hensyn til samfunnsmessig status og faglig gjennomslagskraft, og den sammensatte, internasjonale juryen har en stor oppgave. Men vi får tro at Holbergprisen kan bidra til å høyne disse mer fortolkende vitenskapenes status.

Av langt mindre økonomisk og internasjonal betydning, men svært viktig for å stimulere interessen for forskning hos ungdom i Norge, er Holbergprisen i skolen. I år kom en gruppe elever fra Vågsbygd videregående skole i Kristiansand på andre plass med prosjektet "En ny start i arbeidslivet". Det er som kjent ikke første gang elever fra videregående skoler på Agder har utmerket seg.

Årets prisvinner, Natalie Zemon Davis, svarer følgende på spørsmålet om humaniora og samfunnsvitenskapenes betydning i dag:

Jeg vil svare både for humaniora og samfunnsvitenskapene siden mitt eget felt, historie, faller inn under begge. Jeg tror de kan spille en sentral rolle i å definere de store utfordringene menneskeheten står overfor, gi oss måter å forstå og visualisere disse problemene på, samt foreslå handlingsmåter og institusjoner som kan hjelpe oss med å møte disse utfordringene. To utfordringer peker seg ut i vår globaliserte og krigsherjede tidlige 21. århundre. For det første å finne felles grunn og sosial fleksibilitet som tillater mennesker med ulike bakgrunner, skikker og trosforestillinger å leve sammen i fred, rettferdighet og gjensidig respekt. For det andre, finne måter å omfordele makt og ressurser, og utvikle livsmønstre slik at vi beskytter planeten vår og deler dens verdifulle frukter. For å bidra i

retning av en forståelse for disse utfordringene, må humaniora og samfunnsvitenskapene arbeide på tvers av disipliner og være åpen for endringsimpulser fra forskere fra hele kloden. Men la oss ikke glemme viktigheten av intellektuell og visuell begeistring. Humaniora og samfunnsvitenskapene kan øke vår forståelse og gi føde til vår sans for undring og fantasi. Dette er essensielt for den menneskelige tilværelse i de beste og dårligste tider.

Holbergprisen ble i år delt ut for sjunde gang og altså for annen gang til en kvinne. Da Julia Kristeva fikk prisen i 2005, vakte dette mye faglig og til dels usaklig debatt. Så var ikke tilfelle i år.

Historikeren Natalie Zemon Davis er professor i historie og i middelalderstudier ved Universitetet i Toronto. Hun er også professor emeritus i historie ved Princeton. Davis ble født i Detroit, Michigan, og er en godt voksen dame som har passert de 80. I 1950 tok hun mastergraden ved Radcliffe College, og ni år etter, i 1959, doktorgraden ved University of Michigan. Hun er medlem av flere akademier og har blitt tildelt mange æresdoktorater, blant annet fra Harvard, Cambridge, Oxford og Lyon. Davis har i sin karriere hatt opphold ved en rekke amerikanske universiteter. I 1987 var hun president i The American Historical Association, som den andre kvinnen i rekken til å fylle denne posisjonen.

Davis er det vi kan kalle sosial- og kulturhistoriker. Skulle en ikke-historiker driste seg til å karakterisere årets prisvinner ut fra det som er skrevet og sagt om henne, må det være med ord som idérik og utradisjonell, en forsker med stor spennvidde.

Et gjennomgående trekk ved Davis' metode er at hun gjerne tar utgangspunkt i et enkelttilfelle eller enkelt liv, eller en enkeltgruppe mennesker og deres skjebne og studerer dem. Hun løfter altså fram konkrete hendelser og "hverdagsmenneskenes" enkeltskjebner fra historien og viser hvordan de kan avspeile sider ved den historiske epoken de levde i.

Davis lar fortid og nåtid møtes i en dialog der fortiden så å si blir vakt til live. En term som brukes om hennes metode i forbindelse med prisutdelingen, er *desentrert historieskriving*. Andre kaller dette for *mikrohistorie*. Med andre ord er det ikke det som historiebøkene har fokusert på, det som gjerne blir oppfattet som det mest sentrale i begivenhetene, som utgjør Davis' forskningsobjekt.

I begrunnelsen fra Holbergprisens fagkomite sies det følgende om årets prisvinner:

Natalie Zemon Davis er en av dagens mest kreative historikere. Hun er en intel-

lektuell som ikke er bundet til noen spesiell skoleretning. Hennes forfatterskap er nyansert, komplekst og preget av grundig dokumentasjon. Hun viser hvordan enkelthendelser kan fortelles og analyseres slik at dypere historiske tendenser og underliggende tanke- og handlingsmønstre blir tydelige. Hennes arbeid framhever betydningen av kjønn, samtidig som hun understreker at forholdet mellom menn og kvinner alltid er innebygd i tidsspesifikke kulturelle diskurser og sosiale mønstre... Hennes kreative og uredde arbeid har inspirert mange yngre historikere og oppmuntrer dem til å følge sin egen nysgjerrighet.

Og slik karakteriserer hun selv sin faglige virksomhet i Holbergprisens intervjuet i forbindelse med intervjuet etter at hun fikk prisen:

Gjennom årene har mine historiske studier beveget seg fra tidligmoderne Frankrike og Vest Europa til Nord Afrika og Karibien, tematisk har det gått fra sosial og religiøs konflikt til gaveutveksling, historiefortelling og festivitas. Gjennomgående har jeg spesielt vært opptatt av de arbeidendes historie – håndverkere, bønder og nå sist slaver.

Av kommentatorene påpekes det spesielt hvordan Natalie Zimon Davis knytter det tidligmoderne Europa, ikke minst Frankrike, sammen med nyere områder i komparativ historie gjennom utforskning av det vi kan kalle kulturell, geografisk og religiøs utveksling, i betydningen sammespill og kontakt.

Davis disputerte som sagt i 1959, men den første publikasjonen som fikk bred anerkjennelse for å være banebrytende, var *Society and Culture in Early Modern France* (1975). I denne boka tematiserer Davis først og fremst endringsdynamikk og enkeltindividets handlingsevne.

Åtte år etter kom *The Return of Martin Guerre* (1983). Den er skrevet for et bredt publikum og viser hvordan en enkelthendelse i det tidlig-moderne Frankrike kan belyse overgripende mentaliteter og kulturelle kontekster. Jeg velger å dvele litt ved denne historien framfor å kommentere alt det Davis har skrevet, fordi boka er typisk for de eksempler Davis bruker for å illustrere historiske fenomener.

Martin Guerre, som virkelig har levd, var født som Martin Daguerre og levde i Frankrike på femtenhundretallet. Ca 14 år gammel giftet han seg med Bertrande de Rols, som kom fra en fin familie. Etter åtte år fikk paret en sønn. I 1548 forsvinner Martin plutselig etter at faren har anklaget ham for å ha stjålet såkorn. De strenge katolske reglene forbyr den unge kona hans å få skilsmisse.

Noen år etter, sommerstid 1556, dukker det opp en mann som utgir seg for å være Martin. Han er ikke ulik Martin og har en inngående kunnskap

om den forsvunne ektemannen. Kildene sier at selv om man nok tviler, overbeviser han både kona Bertrande, sine fire søstre og onkelen sin, om at han virkelig er Martin. Han bor sammen med Bertrande i tre år, får to døtre med henne og gjør krav på arven etter ”sin” far da han dør. Men en annen av Martins kjødelige onkler blir mistenksom. Mistanken om at han er en bedrager, vokser etter at en soldat på gjennomreise kan fortelle at han faktisk har truffet den virkelige Martin Guerre, som har mistet et bein i krigen.

Den nye Martin blir både anklaget for mordbrann og for å ha utgitt seg for å være Martin Guerre, men blir frikjent for denne anklagen i 1560. Men onkelen gir seg ikke og hevder at denne Martin egentlig er Arnault du Tilh, en mann med svært dårlig rykte, som opphavlig kom fra en naboby. Det blir ny rettssak. Bertrande har nå latt seg overtale til å vitne mot den nye Martin. Hun sier at hun først trodde at dette var den forsvunne ektemannen, men at hun etter hvert har skjønt at han var en bløffmaker. 150 vitner blir forhørt, noen taler til fordel for at dette er den rette Martin, blant annet hans fire søstre, noen mener å kjenne igjen Arnault du Tilh, men det ender med dødsdom for den nye Martin. Men Bertrande nekter likevel til slutt å forsverge at han ikke er Martin. Hun oppfører seg noe forvirrende.

Dommen blir umiddelbart appellert til parlamentet i Toulouse, og Bertrande og onkelen anklages for mened. Dommerne ser ut til å tro på den nye Martin. Men midt under rettsaken spaserer så den ekte Martin inn – ganske riktig med trebein. Til slutt er alle enige om at den sist ankomne er den rette Martin, og bedrageren dømmes til døden for ekteskapsbrudd og bedrageri. Han bekjenner at han har latt seg friste fordi folk stadig tok feil av ham og den egentlige Martin Guerre og at han hadde fått hjelp til å sette seg inn i detaljene i det tidligere livet til den første Martin Guerre. Onkelen og Bertrande slippes fri. Bedrageren blir hengt.

Denne bizarre historien, det den viser om dette kjærighetsforholdet og om rettssystemet og samfunnet for øvrig, har fascinert mange mennesker gjennom mer enn fire hundre år, fra de to samtidige beretningene om tildragelsen ble skrevet.

Davis framstiller det slik at Bertrande gikk med på bløffen fordi hun trengte en make og nok ble behandlet godt av Arnault. Historikeren Robert Finlay avviser riktig nok denne tolkningen. Han mener at Bertrande virkelig hadde latt seg lure, noe dommerne tydeligvis også trodde på, og at Davis har prøvd å tilpasse denne historien til et moderne kvinnesyn: den uavhengige kvinnens som kan ta egne valg. Han mener det ville være usannsynlig at Bertrande bevisst ville ta risken på å bli anklaget for mened. Davis gir sitt tilsvar i artikkel i 1988 uten at jeg vil gå nærmere inn på det her.

Uansett utfordrer denne historien forholdet mellom historisk sannhet og fiksjon, eller enklere sagt: mellom sannhet og det vi brutalt vil kalle løgn, i moderne forstand, og spørsmålet om ikke sannhetsbegrepet kan ha endret seg gjennom tidene. En nærliggende parallel i åndshistorien for øvrig er diskusjonen om ”historisk sannhet” i en sjanger vi kjenner fra vår egen historie, nemlig islendingesagaene. Sentralt i denne diskusjonen står den russiske filologen M. I. Steblin-Kamenskij, som skrev boka *Mir sagi* (1971). Boka kom ut som Orion-bok på norsk i 1975 med tittelen *Islendingesogene og vi*.

Den underlige historien om den ”tilbakevendte” ektemannen slutter ikke å engasjere. Den har funnet sine paralleller i andre historier og andre kriger. Bertrande og Martins historie fra virkeligheten har vært filmatisert to ganger, først i 1983, samme år som boka til Davis kom ut, med Gerard Depardieu i hovedrollen, og faktisk med Davis som historisk konsulent for filmen, og deretter ti år seinere i en hollywoodversjon, *Sommersby*, med handling lagt til den amerikanske borgerkrigen.

I 1996 ble historien satt opp som musikal i London. Fra 2010 har vi en tysk film, *Wiedersehen mit einem Fremden*, der handlingen er lagt til Schwarzwald etter 2. verdenskrig. De to siste versjonene forholder seg svært fritt til historiens virkelige slutt. Kort sagt, er dette en ”sann” historie som ikke slutter å fascinere og engasjere.

For hva er virkelig? Davis har selv nettopp vært svært opptatt av grensene mellom fiksjon og historisk sannhet i kildematerialet, og behandlet dette blant annet i boka *Fiction in the Archives: Pardon Tales and their Tellers in Sixteenth-Century France* (1987) som kom i 1987. Her undersøker hun rettsdokumenters fiktive karakter, inkludert vitnesbyrd i første person.

I *Women on the Margins: Three Seventeenth-Century Lives* (1995) og *Trickster Travels: A Sixteenth-Century Muslim between Worlds* (2006) utforsker Davis kulturell overføring og forflytning ved å fokusere på enkeltpersoner som hadde ulik religiøs tilknytning eller beveget seg mellom forskjellige samfunn. *Trickster Travels* er hennes bok om skikkelsen Hazzan-al Wassan, den myteomspunne oppdagelsesreisende Leo Africanus, som vi kjenner fra mange både skjønnlitterære og historiske framstillinger. Ikke minst er den kjent fra debutromanen til libaneseren Amin Maloof fra 1986, med tittelen *Leo afrikaneren* på norsk. Etter å ha blitt tatt til fange av kristne sjørøvere levde Leo Africanus en stund i Italia som omvendt kristen mens han skrev en fantastisk balansert bok om Afrika, arabisk kultur og islam. Denne boken og livet hans er flotte eksempler på kulturelle krysninger, sier Davis. I år blir også denne historien til en teaterforestilling.

For tiden arbeider Davis med slaveri i den tidligere nederlandske kolonien Surinam ved å se på generasjonsmøter og krysninger mellom slave og fri, svart og hvit, og mennesker med ulik religiøs tilknytning. Hun studerer utviklingen og skjebnen til medlemmene i to høyst ulike familier i dette samfunnet.

Davis sier om de skikkelsene hun har framstilt:

Jeg har prøvd å gjenskape deres stemmer og syn på verden: ikke bare se på dem som offer for undertrykkelse, men som handlende individer som finner måter å overleve på, som improviserer og som yter motstand. Jeg har prøvd å skrive en desentralisert historie, hvor det som skjer i en kvinnes verksted eller i hytten til en landsbybeboer eller ved en trykkeripresse er like viktig som beslutninger tatt ved kongens bord eller i samlinger ved teologiske fakultet. Jeg har prøvd å skrive en pluralistisk historie hvor fattige er tilstede sammen med rike, hvor jøder og muslimer er sammen med katolikker, protestanter og andre kristne. I særdeleshet har jeg prøvd å skrive håpets historie hvor fortidens variasjoner fascinerer oss og antyder muligheter for fremtiden på tross av tragedier og blodsutgyltelse.

Kilder

- Davis, Natalie Zemon . 1983: *The Return of Martin Guerre*. 162 s. Harvard University Press.
- Finlay, Robert. 1988: The Refashioning of Martin Guerre. *American Historical Review* 93: 553-571.
- Holbergprisens nettsider: www.holbergprisen.no

Leiv Storesletten

Abelprisen 2010

John Torrence Tate

Abelprisen vart i år delt ut for åttande gong. I løpet av desse åra har prisen rokke å bli den mest prestisjefylte utmerkinga innan matematikk. I retningslinene heiter det:

Prisen er en anerkjennelse av vitenskaplige bidrag som er av eksepsjonell dybde og betydning for matematiske fag. Slikt arbeid kan ha løst grunnleggende problemer, frembrakt innflytelsesrike nye teknikker, kommet med samlende prinsipper eller åpnet for viktige nye forskningsfelt. Det er et mål at prisene i årenes løp skal tildeles innen et vidt spekter av områder innen matematiske fag.

Hittil har ti personar fått denne høge utmerkinga, alle framragande matematikarar med internasjonalt ry. Dei er gigantar innan matematikken og har løyst djupe og fundamentale problem, utvikla nye teoriar og dels revolusjonert gamle klassiske felt. Prisvinnarane spenner over vide felt innan matematiske fag, sentrale område som geometri, talteori, algebra og gruppettoiri, matematiske analyse, differensiallikningar, numerisk analyse og sannsynsteori.

Årets prisvinnar er den berømte amerikanske matematikaren John Torrence Tate. Han får prisen, i følgje Abelkomitéen *“for sin store og varige innflytelse på tallteorien”*.

Talteori er eitt av dei eldste områda i matematikken med røter tilbake til oldtida. Teorien omfattar studiet av tal, eigenskapar og relasjonar mellom desse, frå naturlege tal til meir generelle strukturar. Feltet strekkjer seg frå studiet av primtal, som er intrikat og innfløkt nok, til måten vi lagrar, overfører og sikrar informasjon på moderne datamaskiner. Gjennom det siste hundreåret har talteorien vakse til å bli ei av dei mest raffinerte og høgst utvikla greinene av matematikken, i eit gjennomgripande samspel med andre sentrale område. John Tate er ein av hovudarkitektane bak denne utviklinga. Talteori er også eit felt der mange norske matematikarar har gjeve viktige bidrag. Den fremste av desse er Atle Selberg (1917-2007) som fekk Field medaljen i 1950

for det første elementære beviset for primtalssetninga. Vidare fekk han den gjeve Wolfprisen i 1986 og Abels Ærespris i 2002.

Talteori utmerkjer seg blant matematiske disiplinar ved at visse sentrale problem lét seg formulera på ein enkel måte, mens løysinga av problemet kan vera uhyre innfløkt, der ein må ty til avanserte og krevjande metodar. Eit eksempel er *Fermats siste sats*, formulert av Pierre de Fermat (1601-1665) på midten av 1600-talet. Formuleringa er så enkel at eit barn kan forstå problemet:

La x, y, z vera heile positive tal. Finn løysingar av likninga:

$$x^n + y^n = z^n, \text{ når } n \text{ er eit heilt tal større enn eller lik } 3.$$

For $n=2$ har problemet uendeleig mange løysingar, t.d. taltrippelet (3,4,5). *Fermats siste sats* seier at for $n \geq 3$, har problemet inga løysing. Fermat påsto at han hadde eit vakkert bevis, men det var ikkje plass i margen på manuskriptet til å skriva det ned. Ingen trur i dag at han verkeleg hadde eit slikt bevis, men truleg eit uhaldbart bevis, dvs. med logisk feilslutning. Problemet sto uløyst i heile 350 år. Mange store og ruvande matematikarar måtte gje opp. Først i 1994 lukkast det for den britisk-amerikanske matematikaren Andrew Wiles å gje eit logisk haldbart bevis. Omfattande matematisk teori måtte takast i bruk, teoriar som ikkje eksisterte på Fermats tid. Wiles arbeidde intenst med dette beviset i åtte år.

Så tilbake til årets prisvinnar: John Torrence Tate er fødd i 1925 i Minneapolis i Minnesota, USA. Han vart interessert i matematikk allereie i ung alder. Far hans var ein internasjonalt kjend fysikar og den unge John lét seg inspirera, spesielt av å løysa matematiske problem han fann i bøkene i fars bibliotek. Sjølv om hovudinteressa hans låg i matematikken, bestemte han seg for å studera fysikk. Han tok bachelorgraden ved Harvard-universitetet i 1946. John fortsette høgare studiar i fysikk ved Princeton-universitetet, men allereie etter eitt år forstod han at det var matematikken han likte best og der han hadde det store talentet. Han gjekk over til matematikkstudiet og tok doktorgraden (PhD) ved Princeton i 1950, 25 år gammal. Allereie 29 år gammal vart han professor ved det verdskjende Harvard-universitetet der han var forskar og førelesar i 36 år. I 1990 vart han professor ved Austin-universitetet i Texas, ei stilling han hadde til i 2009; han var då 84 år gammal.

John Tates vitskaplege arbeid strekkjer seg over ein periode på meir enn 60 år. Han har utvikla ei mengde sentrale matematiske idear, omgrep og konstruksjonar som har fått namn etter han; slik som Tate-modulen, Tates algoritme, Tate-motivet, Tate-kurva, Tate-syklusen, Hodge-Tate-dekomposisjonen, Tate-kohomologien, Serre-Tate-parameteren, Lubin-Tate-gruppa,

Tate-sporet, Tate-Shafaevich-gruppa, Néron-Tate-høgda, berre for å nemna nokre. Det er blitt sagt at skal ein måla den innverknad ein matematikar har hatt på faget ut frå talet på idear og omgrep som ber namnet hans, er Tate ein klar vinnar.

John Tate har motteke fleire prestisjetunge utmerkingar. Allereie i 1956 fekk han Cole-prisen frå American Mathematical Society for framifrå bidrag til talteorien. Då han fekk Leroy P. Steel-prisen for "Lifetime Achievement" i 1995, var reaksjonen hans: "Det å halda på med matematikk heile livet, er ei løn i seg sjølv, men det er hyggeleg når fagfeller anerkjenner det ein gjer". Da Tate fekk Wolf-prisen i 2002/2003, vart han heidra for "å ha skapt vesentlege omgrep i algebraisk talteori".

Dessverre er det ikkje mogeleg i eit kort innlegg å gå nærmare inn på innhaldet i Tates mange matematiske idear og teoriar. Ei djupare forståing og innsikt i slike teoriar vil krevja eit mangeårig studium.

Men la oss nemna at Abelprisvinnaren også besøkte Universitetet i Agder i samband med prisutdelinga. I denne samanhengen arrangerte Universitetet ein storstila matematikkens dag for 5. klasse elevar i Kristiansandsområdet og Gjerstad, Abels heimbygd. Matematikkmiljøet hadde utvikla ei rekke matematiske aktivitetar med konkret materiell, spel, leikar og andre utforskningsaktivitetar. Tilslutninga var overveldande; 1200 elevar deltok og arrangementet måtte avviklast over to dagar. Første dagen hadde Tate eit populært foredrag ved universitetet og den aldrande professoren deltok livleg i aktivitetane for skolelevane. Dagen vart avslutta med festmiddag på Myren gård.

La oss til så slutt konkludera med følgjande sterke ord frå Abelkomitéens grunngjeving:

"Mange av hovedretningene innen algebraisk tallteori og aritmetisk geometri eksisterer i dag bare takket være John Tates skarpsindige bidrag og lysende innsikt. John Tate har satt et sterkt og varig preg på moderne matematikk".

Kjelder

Abelprisens nettsider:

www.abelprisen.no/no/prisvinner/2010/

AKADEMIETS KAVLIMØTE

OG

LARS VEGARD MINNEFOREDRAG

20. november 2010 – Campus Grimstad

Førsteamanuensis Turid Knutsen
Kavliprisen i nanoteknologi 2010

Universitetslektor Morten Brekke
Kavliprisen i astrofysikk 2010

Kultursjef Johs G. Torstveit
Professor Lars Vegard
Forskaren, institusjonsbyggjaren,
organisasjonsmannen og rettleiaren

Turid Knutsen

Kavliprisen i nanoteknologi 2010

Nadrian C. Seeman og Donald M. Eigler

Hva er nanoteknologi? Det føles som et diffust begrep. Muligens er det diffust fordi resultater fra nanoteknologi benyttes på så mange ulike områder. Bruken av nanoteknologi spenner fra biomedisin til rakettvitenskap og datateknologi, fra ørsmå datakretser i en pc til solkrem og rynkefrie bukser.

Nanoteknologi er en svært ung vitenskap. Da jeg studerte kjemi ved Universitet i Oslo på 70-tallet, var nanoteknologi ikke et tema. Gjennombruddet, der nanoteknologi ble betraktet som en vitenskap og ikke en vill fantasi, skjedde ved utviklingen av det en kaller et *scanning tunneling mikroskop*. Mikroskopet gjør det mulig å tegne bilder av individuelle atomer basert på atometts evne til å gi fra seg eller ta imot elektroner fra en kjent, spiss tip og ble utviklet av Gerd Binning og Heinrich Rohrer i 1981 og som også resulterte i en Nobelpriis i kjemi.

Tar man 1 km og deler i tusen like store biter, vil man bli sittende igjen med 1 m. Tar man denne meteren og deler i nye tusen like store biter, sitter man igjen med 1 mm. Deler man videre 1mm i tusen like store biter, vil hver bit ha en utstrekning på 1 μm (mikrometer) og deles denne biten opp i nye tusen like store biter sitter man igjen med 1nm (nanometer). Radius på et gjennomsnittsatom er 0,5 nm og for å kunne manipulere atomer trengs en dyp forståelse av de kvante-kjemiske prinsippene som beskriver atomenes oppbygning.

Kavli prisen 2010 er tildelt to forskere som begge har utviklet enestående metoder til å kontrollere og manipulere enkeltatomer og molekyler på.

Det sies at det er ingen ulempe for en forsker å være leken og nysgjerrig. **Nadrian C. Seeman**, som har arbeidet ved New York University siden 1988, opplevd et vendepunkt en dag han satt på en pub og drakk et glass øl. Han betraktet et bilde av flygende fisker kreert av kunstneren M.C. Escher og funderte på hvordan han skulle greie å lage krystaller med en helt spesifikk struktur. Bildet er en illustrasjon av fantasifisker på rekke og rad med fire identiske

finner og dette gav han en mental overføring til strukturen til DNA molekylene med sine fire basepar; A, T, C og G. Denne sammenligningen inspirerte han til å søke en dypere forståelse av hvordan han kunne styre strukturene til syntetiske DNA kjeder. DNA er et langt, kjedeliknende molekyl der de genetiske kodene er "programmert" i form av den innbyrdes plasseringen av de ulike stoffgrupper. Stoffgruppene tiltrekker hverandre i ulik grad og rekkefølgen på plasseringen av gruppene muliggjør at to kjeder knytter seg sammen i de kjente doble heliksene.

Seeman har utviklet et sett "kjøreregler" slik at man kan designe DNA kjeder med ønsket innhold og selv kontrollere produksjonen av og dannelsen av molekyler med spesifikke former og strukturer. Ved hjelp av disse "kjørereglene" kan man nå lage DNA kjeder i den formen man selv ønsker; kuber, flater, smilefjes, rutenett eller stiger. Med utgangspunkt i disse produksjonsreglene har man utviklet DNA strukturer som kan bære med seg ulike medisiner "programmert" til å vandre til spesifikke steder i kroppen og avgj medisinene. Han har gjort det mulig med "masseproduksjon av ønskede strukturer" og har utviklet instrumenter i nanoskala som nå kan plassere molekyler med presisjon. Mange har sammenlignet dette arbeidet med utviklingen av roboter for masseproduksjon av biler. Seeman's arbeid med å automatisere produksjonen av ønskede strukturer på molekylært nivå har ført til utsagn som: nanoteknologi har funnet sin Henry Ford. Forskningsfeltet, strukturell DNA nanoteknologi, er nå hovedfokus for hundrevis av forskere på over 50 laboratorier verden over.

Donald M. Eigler, har arbeidet lenge ved IBM's forskningssenter i California. Eigler bygde selv et lavtemperatur, høyvacuum scanning tunneling mikroskop. Sent en september-dag 1989 utførte han et eksperiment som er blitt verdenskjent. I en studie av en plan Ni overflate der Xenonatomer lå strødd ut på overflaten, som fotballer på en frossen fotballbane, greide han å fange enkeltatomer med STMtipen og flytte dem til et ønsket sted for deretter å slippe dem igjen. På denne måten greide han å plassere 35 xenon atomer, en etter en, og tegne historiens minste IBM's logo. Hver bokstav var bare 5 nm lang. Det å ha kontroll over atomene på denne måten, har åpnet en helt ny verden. Eigler har vist at hvis han snur retningen på et enkelt molekyl vil det medføre en rekke endringer i nabomolekylene. Dette blir nå benyttet til å bygge logiske kretser, minichips, i nanometerskala som kan benyttes i datamaskiner og mobilere. Disse kretsene lages nå blant annet av karbonmonoksid molekyler. Den siste store utviklingen han har gjort er å lage et instrument som kan måle nøyaktig hvor mye energi som trengs for å snu et atoms magnetiske retning

og han har dermed utvidet vår kunnskap om de magnetiske egenskapene til atomene. Ved å bruke transistorer og datachip i nanoskala vil både hastighet og kraft i pc'er og mobiler kunne økes i enda større grad.

Scanning tunneling mikroskop ligger mitt hjerte nært. Allerede i år 2000, greide fagmiljøet på den gangen Høgskolen i Agder, å skaffe midler via Norges Forskningsråd, til å gå til innkjøp av et slikt mikroskop. Det er nå plassert på Fakultet for teknologi og realfag, Campus Grimstad og har vært bærebjelken for tre doktorgradsarbeid, blant annet min egen. Jeg benyttet STM'en til å måle ledningsevne til ulike legeringer på atomnivå. Stor var gleden da jeg en sen ettermiddag inne ved mikroskopet fikk fram bildet av karbonatomer som lå på rekke og rad. Mikroskopet blir nå benyttet til å undersøker de ulike overflaters evne til å gi fra seg eller ta opp elektroner på atomært nivå i et forsøk på å finne egnede katalysatorer for bruk i brenselceller og elektrolysører.

Morten Brekke

Kavliprisen i astrofysikk 2010

**Jerry Nelson, Raymond Wilson
og James Roger Proir Angel***

Kavliprisen i astrofysikk for 2010 gikk til Jerry Nelson, University of Santa Cruz og Lick Observatory, USA, Raymond Wilson, European Southern Observatory, Tyskland, og James Roger Prior Angel, Steward Observatory, University of Arizona, USA. De fikk prisen for sine bidrag til utvikling av store teleskoper, som allerede har resultert i betydelige vitenskapelige gjennombrudd. De tre har, hver for seg, bidratt med fundamental ny teknologi som har gjort det mulig å bygge og operere store optiske og infrarøde teleskoper. De utviklet alle sine teknologiske løsninger mot slutten av 1970-tallet og tidlig på 1980-tallet, og man kan i dag fullt ut bedømme deres revolusjonerende bidrag til utviklingen av dagens teleskoper¹.

Dr. Jerry Nelson

Dr. Raymond Wilson

Dr. James R P Angel

* Grunnlaget for denne artikkelen er det Prof. Em. Oddbjørn Engvold, Astrofysisk institutt ved Universitetet i Oslo, har utarbeidet for "Fra fysikkens verden".
1 Komiteens begrunnelse: <http://www.kavliprize.no/binfil/download.php?tid=45358>

Prisvinnerne

Jerry Nelson, amerikansk statsborger. Født i 1944. PhD i elementær partikkelfysikk 1972 ved Universitetet i California, Berkeley, USA. Professor ved University of California, Santa Cruz and Lick Observatory, USA.

Raymond Wilson, britisk statsborger. Født i 1928. Spesialiserte seg i optical engineering ved Imperial College i London, UK. Gikk av med pensjon som Senior Physicist i 1993 ved European Southern Observatory, Garching, Germany.

James Roger Prior Angel, amerikansk statsborger. Født i 1941. Dr.phil ved Oxford University, UK i 1967. Professor ved Astronomy and Optical Sciences at the University of Arizona, USA.

Teleskoper

Et teleskops yteevne med hensyn til følsomhet og oppløsning er gitt ved størrelsen på primærspeilet. Teleskopets maksimale vinkeloppløsning begrenses av primærspeilets diameter. Følsomheten øker med økende antall fotoner innenfor oppløste strukturer i avbildingen. Diffraksjonsgrensen angir den minste struktur som kan oppløses i et bildedannende optisk system med aperturdiameter D ved bølgelengden Θ . Denne minste vinkelutstrekningen (i radianer) er gitt ved $\Theta = 1,22/D$. Eksempelvis gir romteleskopet Hubble med 2,4 m apertur, en vinkeloppløsning på 0,05 buesekunder ved bølgelengder omkring 500 nm. Til sammenligning kan det menneskelige øye med 5 mm pupilldiameter en mørk natt og 2 mm på høylys dag, skjelne detaljer fra henholdsvis 0,3 til 1 bueminutt.

Diffraksjonsbegrenset oppløsning oppnås bare med perfekte optiske flater i det avbildende oppsettet. I moderne teleskoper sikres innbyrdes korrekt posisjon av bildedannende optiske komponenter, samt korrekt form på bildedannende speilflater, gjennom datastyrt aktiv montering, såkalt aktiv optikk. Optisk avbilding av astronomiske objekter med bakkebaserte teleskoper er for øvrig begrenset av atmosfæriske forstyrrelser. Bølgefronten fra en astronomisk lyskilde er plan før den møter jordatmosfæren som er termisk inhomogen på mange romlige skalaer. Det fører til at bølgefronten blir ujevn idet den når fram til et teleskop på bakken, og lyset fra en punktkilde på himmelen

Figur 1. Large Binocular Telescope (LBT). <http://lbtwww.arcetri.astro.it/>

samles dermed ikke i ett skarpt fokus i teleskopet. Av denne grunn plasseres astronomiske teleskoper i store høyder for å unngå mest mulig forstyrrende skylag i områder hvor atmosfæren er tørr og mest mulig termisk homogen. I tillegg anvendes adaptiv optikk som korrigerer for en betydelig del av resterende optiske forstyrrelser fra atmosfæren^{2,3}.

For å sikre den nødvendige stivhet og stabilitet i tidligere konvensjonelle teleskopkonstruksjoner med store speildiametre, ble primærspilene gradvis mer massive og tunge. Krav til håndterbare bære- og styrekonstruksjoner begrenset således den praktiske størrelsen på teleskopenes primærspel. Hale Telescope på Mount Palomar i California, med speildiameter 5 m og total vekt på 530 tonn som ble tatt i bruk i 1948, forble det største operative teleskopet inntil Nelsons, Wilsons og Angeles løsninger ble introdusert og tatt i bruk i 1990-årene.

Prisvinnernes bidrag

Roger Angel lyktes med å produsere lette spiegel med tilstrekkelig stivhet ved å avkjøle smeltet glass på en roterende bikakestruktur (honeycomb). Den

- 2 F. Roddier, ed.: *Adaptive Optics for Astronomy*. Cambridge University Press, (1999).
- 3 A. Tokovinin: *Adaptive optics tutorial at CTIO*, (2005). <http://www.ctio.noao.edu/~atokovin/tutorial/index.html>

videre slipning av speiloverflaten til korrekt form, ble utført med datastyrt poleringsverktøy som tilpasses ønsket form for ulike områder på speilflaten. Hullene på speilets bakside bidrar til en betydelig vektredusjon, og rotasjonshastigheten bestemmer den parabolske krumningen på den resulterende speilflaten. Metoden gjør det praktisk mulig å lage store speil med kort brennvidde som derved tillater mer kompakte og mindre massive teleskoper. Kompakte teleskopstrukturer får plass i mindre kupler som koster mindre.

Roger Angels teleskopløsning ble brukt i Large Binocular Telescope (LBT, Figur 1) som i 2005 ble tatt i bruk på Mount Graham International Observatory i Arizona. Teleskopet har to 8,4 m primærspel i en felles montering som fører til at speilenes ytterkanter i en retning svarer til en apertur med diameter 22,8 m. Når lyset fra de to primærspelene kombineres slik at de er i fase i fokus, fås økt detaljoppløsning i den ene retningen.

Raymond Wilson angrep problemet fra en annen vinkel ved å satse på ekstremt tynne, fleksible primærspel hvor den korrekten formen ble sikret ved bruk av aktiv optikk, hvilket han i stor grad selv ledet utviklingen av. Avvik fra speilflatens korrekten form som registreres ved optiske sensorer, blir korrigert av et større antall stempeler på baksiden med en nøyaktighet bedre enn en brøkdel av lysets bølgelengde. Speilmaterialet er såkalt Zerodur som har meget lav termisk utvidelseskoeffisient.

Wilsons konsept ble først utprøvd med European Southern Observatorys (ESO) 3,5 m New Technology Telescope (NTT, Figur 2), som i 1977 ble tatt i bruk på fjellplatået La Silla, 2400 moh, like sør for ørkenområdet Atacama i Chile⁴.

Den vellykkede bruk av tynne, lette speil med NTT dannet grunnlaget for ESOs neste store teleskopprosjekt, Very Large Telescope (VLT, Figur 3), som består av fire 8,2 m teleskoper for observasjoner i optiske, nære og midlere infrarøde spektralområder. De fire teleskopene kan brukes både sammen for observasjoner av samme objekt med flere forskjellige instrumenter, og hver for seg. ESOs VLT ble i 1998 tatt i bruk på Cerro Paranal, 2635 moh, i samme fjellområdet som NTT. Wilsons tynne primærspel og aktiv optikk, benyttes også i det japanske 8,3 m optiske infrarøde Subaru teleskopet på Manuna Kea, Hawaii, samt i de to Gemini 8,1 m teleskopene, hvorav det ene er plassert på Manuna Kea og det andre på Cerro Pachon i Chile.

4 A.O. Jaunsen: *European Southern Observatory (ESO)*.
<http://www.eso.org/public/norway/index.html>

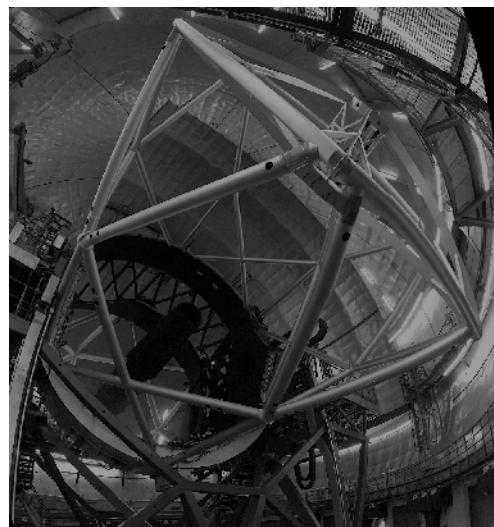
*Figur 2. New Technology
Telescope (NTT)*
<http://www.eso.org/public/>

Figur 3. Very Large Telescope (VLT)
<http://www.eso.org/public/>

Figur 4. Keck-teleskopene
<http://www.keckobservatory.org/>

Figur 5. GTC
<http://www.gtc.iac.es/en/>

Jerry Nelson gikk bort fra ideen om å bruke ett enkelt speil. Han satte i stedet store speil sammen av en rekke tynne, heksagonale (sekskantede) segmenter. Siden det store speilet har en asfærisk krumning, vil formen på hvert enkelt segment avhenge av dets plassering i den store speilflatene. Nelson forenklet slipingen av de innbyrdes forskjellige segmenter ved å ta i bruk såkalt "stress polishing". Segmentene utsettes da for et deformerende stress, deretter slipes og poleres de helt plane. Når stresset utløses inntar hvert segment den ønskede formen. Igjen sørger datastyrt aktiv montering for å holde segmentene i riktig posisjon slik at de til sammen utgjør en nærliggende perfekt optisk overflate.

Nelsons idé om segmenterte speil ble først tatt i bruk i de to kjente 10 m Keck-teleskopene (Figur 4). Disse står på toppen av Mauna Kea, Hawaii, 4200 moh, sammen med en rekke andre teleskopinstallasjoner. Gran Telescopio Canarias (GTC, Figur 5), med speildiameter 10,4 m, som nylig er tatt i bruk på Observatorio del Roque de los Muchachos (ORM), La Palma, Kanariøyene, baseres på et segmentert primærspeil.

Teleskoper under planlegging

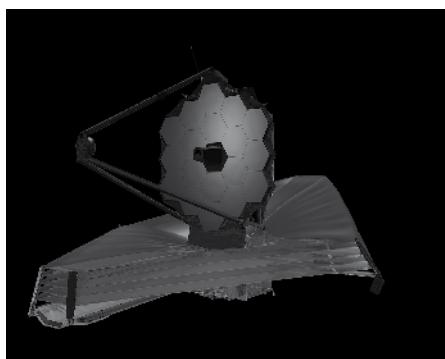
James Angels teleskopopløsning med bikakestruktur vil bli anvendt i Giant Magellan Telescope (GMT, Figur 6) som skal bestå av 7 primærspeil satt sammen slik at de vil gi en oppløsning som svarer til ett speil med diameter 24,5 m [7]. Ved bruk av adaptiv optikk for korrigering av atmosfæriske forstyrrelser forventes GMT å gi bilder med detaljer som er ned mot 1/10 av det Hubble Space Telescope gir i dag. GMT forventes å stå ferdig i 2018 på fjelltoppen Las Campanas i Chile, i en høyde på 2550 moh. Dette prosjektet er kostnadsbereget til omtrent 700 millioner dollar.

Jerry Nelsons segmenterte speilløsning vil bli benyttet for James Webb Space Telescope (JWST, Figur 7) med aperturdiameter 6,5 m, som blir neste generasjon romteleskop etter Hubble. JWST som forventes å bli brakt i bane utenfor jorda i 2015, optimaliseres for infrarøde observasjoner. Dette prosjektet er kostnadsbereget til omtrent 5 milliarder dollar.

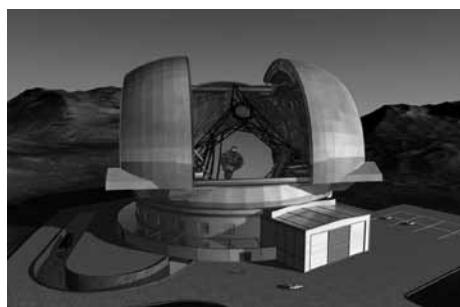
Samme segmenterte speilløsning skal også gjøre det mulig å bygge ESOs E-ELT (The European Extremely Large Telescope, Figur 8) som blir verdens største teleskop med speildiameter på utrolige 42 meter bestående av 984 segmenter. E-ELT skal stå ferdig i 2018 på Cerro Armazones, i en høyde på 3060 moh, i Chiles Atacamaørken. Teleskopets ytre beskyttende kuppel vil rase 100 m over bakken. Dette prosjektet er kostnadsbereget til omtrent 1,3 milliarder dollar.

Figur 6. Giant Magellan Telescope (GMT). <http://www.gmto.org/>

Figur 7. James Webb Space Telescope (JWST). <http://www.jwst.nasa.gov/>

Figur 8. The European Extremely Large Telescope (E-ELT). <http://www.eso.org/public/>

Siden de omtalte nye, store teleskopene uten unntak vil ta i bruk adaptiv optikk for korrekjon av atmosfærrens optiske forstyrrelser, vil deres følsomhet og bildeoppløsning overgå det som oppnås med teleskoper i rommet. Grensesprengende oppdagelser og ny innsikt innen naturvitenskap, er ofte en følge av banebrytende teknologiske fremskritt. De nye store teleskopene som allerede er tatt i bruk, har gitt oppsiktsvekkende resultater. Slik som påvisning av universets akselererende utvidelse, oppdagelse av massive sorte hull i sentrum av vår galakse og i andre galakser. Det er funnet stjernedannelse i lokale galakser. Vi vet mer om forholdene i protostellare skiver og vi har fått økt kunnskap om planeter i bane rundt andre stjerner^{5,6,7}. Bidragene fra Jerry Nelson, Raymond Wilson og Roger Angel til utviklingen av moderne, store teleskoper har allerede gitt resultater av fundamental betydning både i astronomien og på tilstøtende naturvitenskapelige områder. I fremtiden bør vi forvente en videre rivende utvikling i kunnskap om universet og naturvitenskap generelt, ettersom stadig større teleskoper blir operative og tilgjengelige.

5 Vitenskap med ESO-teleskopene:
<http://www.eso.org/public/norway/astronomy/science/>

6 W.M.Keck Observatory:
http://keckobservatory.org/about/welcome_to_keck_observatory

7 The Giant Magellan Telescope (GMT): <http://www.gmto.org/>

John G. Torstveit

Professor Lars Vegard

Forskaren, institusjonsbyggjaren, organisasjonsmannen og rettleiaren

Den 16. februar 1924 hadde Aftenposten eit oppslag om professor Lars Vegard og forskinga hans. Oppslaget bruker heile side 1 og 2 og det meste av side 3 på dette temaet. Det heiter innleiingsvis: "I denne tid da norsk polarforskning har sin trængselstid, hvor skuffelser stadig har fulgt skuffelser trods de ofre og mest heltemodige anstrengelser, fremstår en norsk videnskapsmand med lysende kraft."

Samanlikninga med polarheltane våre var reell i den forstand at bare dei fekk tilsvarende avisoppslag. Få, om noen norske vitskapsfolk fekk i mellomkrigstida slik publisitet om forskinga si som Lars Vegard. Han fekk eit namn her i Noreg. Men ikkje bare her. Aviser og tidsskrift verda over hadde artiklar om denne norske professoren og forskinga hans. Vi finn oppslag i avisar i Allahabad, Calcutta, Tokyo, Sidney, Cincinnati og mange andre stader. Han var verdskjend.

Men "den lysende kraft" slokna. I dag er det svært få som kjenner til professor Lars Vegard og livsverket hans.

Vi kan spørje: Kven var denne mannen? Kva var det for forsking som gjorde at namnet hans gjekk verda over? Kva fekk han elles gjort?

I denne artikkelen vil eg freiste å risse opp noen svar på desse spørsmåla.

Slektsbakgrunn

Lars Vegard blei fødd på garden Grasåsen i Vegårshei 3. februar 1880. Han var den yngste i ein søskenvolkk på sju. Fem av desse nådde vaksen alder. Faren, Nils, var bonde og tredje generasjon i slekta på Grasåsen. Anne, mora, var frå Espeland. Begge foreldra var i si tid sentrale personar i bygda. Nils var aktiv i politisk arbeid. Han hadde også, særleg dei siste leveåra, eit stort religiøst engasjement. Ein periode var Nils Grasåsen ordførar i bygda. Han var indre-

misjonsmann og var med i den flokken som seinare grunnla Guds Menighet på Vegårshei. Mora kom frå ei stor og velståande slekt i bygda.

Men alt i 1886 døydde Nils Grasåsen. Yngstesonen Lars, var bare seks år. Sjølv om eldstebroren var i ferd med å bli voksen, ville ein farlaus barneflokk i den tida ha reduserte sjansar til utdanning og sosialt avansement. Slik gjekk det ikkje med denne barneflokken. Alle dei fire yngste brørne flytta ut or bygda. Dei fekk seg utdanning, og kvar for seg gjorde dei karriere ein må undrast over. Den sosiale oppdrifta var sterk: Dei skulle bli til noe.

Barndom og tidleg ungdom

Lars var tidleg til å snakke. Alt i to-årsalderen snakka han godt. På den tida fekk familien ny tenestjente. Ho skulle stelle Lars. Før Helene første gong skulle i gong med stellet, spurde den vesle: "Kan du reive då?" Den gongen reiva dei småbarna.

Som eldre meinte Lars at han kunne hugse attende frå han var to år. Ein bror hans, Severin, døydde noe etter at Lars fylte to år. Lars kunne skildre i detalj frå gravferda til broren.

I fireårsalderen fekk Lars engelsksjuke. Det var ein heller vanleg sjukdom i innlandet den gongen. Skjelettet mjukna, og beina kunne ikkje halde han oppe lenger. Han kunne sitje, men dei måtte bere han frå den eine staden til den andre. På den tida hadde faren leigd inn to svenskar til å bryte opp eit jordstykke. Ein av desse heitte Abraham. Denne Abraham hadde ei eiga evne til å få barn i tale og få dei glade i seg. Det gildaste Lars visste, var å få vere nær Abraham. Sollsy lækjer for engelsksjuke. I alle fall: Smått som senn kom guten til krefter, og utsprang han rundt som andre barn. Men heile resten av livet var Lars glad i mosjon og friluftsliv.

Det er tidlegare nemnt at Lars miste faren som seksåring. Dei to føregåande åra hadde faren hatt svekka helse. Nils hadde difor hatt betre stunder til å ta seg av dei to yngste barna. Banda mellom faren og sónene var sterke. Tapet for dei to yngste blei difor ekstra stort når faren døydde. Mora freista så godt ho kunne å ta seg meir av dei to. Det var ikkje det same. Men banda til mora blei styrkt. Seinare kjende Lars seg ekstra knytt til mora.

Ser vi på Grasåsen i 1880-åra, finn vi at garden låg i det øvre sjiktet av mellomstore gardar i bygda. Garden fødde åtte kyr, noen ungdyr, ein flokk sau og hest. Skogen som høyrdet til garden, var på rundt 2000 da. Dei dyrka poteter, korn og grønsaker til forbruk på garden. Salsartiklane frå jordbrukskunsten var i første rekke kjøt og smør. Men mange skulle ha mat, 9-12 personar var

til bords dagleg, avhengig av årstida. Storparten av jordbruksproduksjonen gjekk difor med heime. Kontantane var det skogsdrifta som stod for.

Frå han var liten fekk Lars sin plass i drifta av garden. Han var med i slåtten. Dei hadde slått både på innmark og i utmarka. Han var med på lauving og i skurdonn. Gjerde i utmarka var den gongen ukjend. Krøtterflokkene måtte difor gjætast av hjuring sommarhalvåret. Lars var med som hjuring. Alle dyr som skulle slaktast, slakta dei heime på garden. Lars var med. Han fortel sjølv at han spesielt tykte griseslaktinga var spennande. Det var stor stas for han å vere med. Fall slaktedagen på ein skuledag, gjekk han ikkje på skulen den dagen. Men det han lika aller best var å fiske, anten det var med snøre, garn eller lystring. Som eldre var han glad i å fortelje fiskehistorier frå barndommen.

Som andre barn, skulle han ha skulegang. Men på den tida var kommunikasjonsforholda därlege i mange krinsar på Vegårshei. Skuletilbodet i krinsane var også i stor grad avhengig av økonomi og vilje til å satse på skule. Lars skulle gå i Nærstad krins. Der var reist fastskule i krinsen, men ein del av omgangsskuleordninga sto framleis ved lag. Elles budde Lars og mora ein vinter i hennar barndomsheim på Espeland. Mora hjelpte til etter svigerinna hennar døydde. Den vinteren følgde Lars omgangsskuleordninga i Espeland krins.

Parafinlampane var tekne i bruk på Vegårshei i hans barndom. Men folk tykte parafinen var dyr. Ein skulle difor helst unngå å bruke parafinlampa i det daglege. Lars har fortalt at han vinterstid las leksene i lysskin frå gruva, eller han tok ei tyrispik og sette i gruemuren og las i skinet frå tyrispika.

Det meste av undervisninga i skulen var retta mot kristendomsopplæring. Som eldre rosa Lars læraren sin. Han hadde lært Lars glede av tal og rekning. Sjølv ute i gjætslemarka tumla han med tal og rekning.

Hausten 1894 starta den ambulerande amtsskulen vinterkurs i Myra. Lars søkte og kom med enda han var i yngste laget. Men det var utenkeleg å bu i Grasåsen og gå på skule i Myra. Det var langt, og vegen var ikkje stort anna enn ein god rideveg. Mora fekk difor leigd eit rom med kost ikkje langt frå skulen.

Lars var mellom dei yngste i klassa. Dei fleste var i alderen 17-19 år. Lars hevda seg likevel godt i alle fag.

Tida på amtskulen overtydde Lars om at det var skulevegen han hadde lyst til å gå. Men korleis? Det skulle pengar til. Litt kunne han få av mora. Men ho var enkje og trong pengane sjølv. Kunne brørne hjelpe han? To brør i Risør var nyetablerte med både forretningar og familie. Det var ikkje å vente at dei hadde pengar å vere av med. Likevel, ei løysing kom der. Kolonialkjøpmannen Anders hadde behov for ein ærendsgut. Den jobben kunne Lars få. Etter

arbeidstid og søndagane kunne han lese middelskulepensum og gå opp til eksamen som privatist. Var det nødvendig, kunne han bruke av lønna si til noen timer privatundervisning. Det trøngst først og fremst i språk. Femtenåringen la all sin energi i dette. Han skulle ta middelskuleeksamen. Vanlegvis brukte elevane tre år på å lese til middelskuleeksamen. Men Lars ville bare bruke eitt år. Truleg kjende han kor lett hjernen hans absorberte lærestoffet. Det inspirerte. Trass lange og slitande arbeidsdagar der han hala rundt med varer, sprang med meldingar eller arbeidde i lageret, då våren kom, gjekk han opp til eksamen, og det i alle fag. 1 var beste karakter. Lars fekk 2 i "modersmalet" og i "skriving". Resten stod på 1-talet. 2)

Bare ein annan elev fekk betre hovudkarakter i Risør det året. Mest imponerande var karakterane i engelsk og tysk. Her hadde han hatt minimalt med undervisning. Som eldre mann fortalte Lars at middelskuleeksamen var den eksamen han var mest stolt av. Eksamensresultatet styrkte Lars i trua på at nå var han i rett låm. Korleis kunne han komme vidare? Fleire vegar kunne tenkast. Men til slutt fall valet hans på Ragna Nielsens skole i Kristiania. Dette var eit privat gymnas utan eksamensrett. Han sökte og kom inn. Hausten 1896 reiste han med dampbåt til Kristiania. Han hadde store voner. Men penge mangel hang heile tida som eit damoklesverd over han. Han fekk seg ein rimeleg hybel. Men han hadde ikkje alltid råd å fyre når det var kaldt. Noen gonger både svalt og fraus han, noe som var loddet til mang ein kunnskapssøkande landsungdom den gongen. Lars gav seg ikkje trass motgangen. Ein slektning hjelpte han over kneika. Eine fetteren hans, Peder Espeland, studerte medisin. Peder Espeland hadde økonomisk støtte heimanfrå. Peder skjøna kor därleg det stod til med Lars. Han føreslo at Lars kunne flytte inn på hans hybel. Lars tok mot tilboden. Nå slapp han fryse, han budde rimelegare og kunne bruke meir pengar til mat. Det var likevel ei mager tid. Seinare i livet ville Lars helst ikkje snakke om denne mørke tida, og alle problema han då hadde. Men han las flittig og konsentrert. I 1899 gjekk han opp til eksamen i alle fag og fekk ein glimrande artium. Vegen til universitetet låg nå open. Både interesser og artiumsresultata peika i retning av realfag.

1899-1918 studiar, forsking og karriere

På denne tida gjorde Lars noe som ikkje var uvanleg. Han skifta etternamn. Han tok Vegard som etternamn i staden for Grasåsen. Gardsnamn hadde ikkje god klang som etternamn i det borgarlege samfunnet den gongen. Sjølv Ibsen gjorde narr av bondenamn. Dei var "plebeierske", underklassenamn.

Som student interesserte Lars Vegard seg i første rekke for matematikk. Dette blei hovudfaget hans. I 1905 tok han matematisk-naturvitenskapleg lära-reksamen (cand.real.).

Studietida ved universitetet var mindre problematisk, økonomisk sett. Nå kunne han gi timar som privatlærar. Var det studentar eller gymnasiastar han ikkje kjende, tok han ei krone timen. For kjensfolk gjekk han ned til 75 øre timen. Han gjorde det bra som privatlærar. I 1900 skriv han til mora at han nå har fått råd til å få sydd seg både frakk og dress.

Lars Vegard var ingen einstøing som mura seg inne med fagbøker. I 1900 skriv han til mora at han har byrja på eit kurs på teikneskulen. I kurstida skulle han bruke to timar dagleg til denne undervisninga. I fysikk hadde han god bruk for å kunne teikne.

Lars Vegard var også aktivt med i studentlivet. I studentsamfunnet var han ein markert deltagar. Han var både kunnskapsrik og slagferdig. Då studentsamfunnet vedtok å la ein med matematisk-naturvitenskapleg bakgrunn komme inn i styret, var Lars Vegard kandidat. Han fekk dette tillitsvervet. Leiar av styret var ingen ringare enn Carl J. Hambro. I studentsamfunnet kom Lars Vegard til å knyte kontakt med kommande samfunnstoppar. Det skulle vise seg å vere eit verdfullt kontaktnett i framtida.

Han hadde sosial oppdrift. Der er mange døme på det. I brev til mora nemner han høgstatusfamiliar der han har vore til middag. I 1907 skriv han til mora at han hadde vore i selskap hos statsråd Edvard Hagerup Bull. Han blei omgangsvenn med dottera i huset. "Frk. Hagerup Bull havde med sig en kurv med frukt ret som det var", fortel han. Ein anar noe mellom linjene her. Men meir blei det ikkje.

Ein av dei han fleire gonger var til middag hos, var professor Kristian Birkeland. For ein som ville opp og fram i fagfeltet realfag, var det midt i blinken.

Etter hovudfageksamnen i 1905 fekk Lars Vegard forskingsstipend. I 1906 la han fram den første avhandlinga si. Avhandlinga var retta mot matematikk og matematiske problemstillingar. Det var ei avhandling som vekte merksamd. Stipendiaten tenkte å satse på matematikk. Men det gjekk annleis. Ein dag stod Kristian Birkeland i arbeidsrommet til Lars Vegard. Han hadde eit spørsmål å stille. Kristian Birkeland hadde vore i Troms og Finnmark vinteren 1902/03. Der hadde han gjort ei mengd nordlysobservasjonar. Ennå i 1906 var det meste av dette materialet korkje systematisert eller gjennomarbeidd. Birkeland hadde bruk for ein habil forskar til å gå gjennom dette materialet. Spørsmålet Birkeland stilte til Lars Vegard var, om han, Lars Vegard, var villig til å ta mot ei assistentstilling for å gå gjennom dette materialet. Lars Vegard tok med glede i mot, og det på flekken. Alt neste dag var han i gong. Han

arbeidde hardt og systematisk. Ut på nyåret 1907 skriv Lars Vegard til mora: "Det gaar som jeg troer meget godt med det arbeidet jeg gjør for ham. (Birkeland). Jeg lærer også meget da han overlater mig nesten det hele arbeidet." Lars Vegard lærte mye. Men han skjøna og at han korkje hadde kunnskap nok eller gode nok observasjonar til å komme vidare. Hausten 1907 søkte han om studiestipend til Cambridge. Han fekk stipendet, og straks før jul i 1907 reiste han til England.

På forskingslaboratoriet ved universitetet hadde han i 1907 blitt kjend med ein engelskmann, ein dr. Fox. Utpå hausten, skriv Lars Vegard til mora: "Han var, som du kan tenke dig godt inde i forholdene ved de engelske universiteter, noget jeg selvfølgelig dro mig til nytte." Lars Vegard var sosial og sorgde ofte for å dra nytte av dei sosiale relasjonane sine.

Studieopphalda Lars Vegard hadde i utlandet, er eit kapittel for seg. Val av studiestader var målretta. Han valde studiestader som låg i fremste front. Cambridge var difor ikkje tilfeldig valt i 1907. Året før hadde Joseph John Thomson (1856-40) fått nobelprisen i fysikk. Thomson fekk nobelprisen for teoretiske og eksperimentelle undersøkingar av elektrisk leiing i gassar. For ein som arbeidde med nordlysforsking, var dette til kjernen i nøtta.

Det er inga tvil om at samarbeidet med Birkeland og studieopphaldet i Cambridge fekk avgjerande innverknad på kva veg forskinga hans tok. Avhandlingane byrja å strøyme frå hendene hans. I 1908 kom der i alt fem avhandlingar om osmotisk trykk. I ei av desse løyste Lars Vegard teoretisk eit problem om tyngdekraftas innverknad på oppløysingar. Ein professor i fysikk ved Cambridge, Joseph Larmor, gav etterpå stor ros til denne avhandlinga. Larmor sa at han sjølv, forgjeves, hadde søkt å løyse det problemet som nå var løyst av Lars Vegard.

Etter avhandlingane om osmotisk trykk, følgde ei rekke avhandlingar om elektrisk leiing gjennom gassar. Ei av dei første hadde følgjande tittel: "On the electric Discarge through the Gases HCl, HBr and HJ." Denne avhandlinga er frå 1909.

Som sagt: Avhandlingane kom til å strøyme frå hendene hans. I dag veit vi at om lag 180 avhandlingar, større og mindre er knytte til Lars Vegard. Det er uråd i denne artikkelen å nemne meir enn eit fåtal av avhandlingane. Seinare i livet skulle Lars Vegard komme med denne devisa: "Den som leter, finner, og undertiden finner han ogsaa det han søker. Arbeide gir ideer, og ideer gir arbeide, la oss derfor arbeide." Han stod for desse orda.

Men Lars Vegard slo seg ikkje til ro i Cambridge. Han brukte og mest eit år ved universitetet i Leeds. I Leeds var han student under William Bragg (1862-1947). Nyvinninga til Bragg var analyse av krystallar og atomsaman-

setninga i krystallar ved hjelp av røntgenstråler. Saman med den 25 år gamle sonen fekk Bragg nobelprisen i 1915. Under og etter studieopphaldet skreiv Lars Vegard heile 14 avhandlingar om atomstrukturen i krystall bestemt ved hjelp av røntgenstråler.

Det var ein stipendiat tungt lasta med moderne atomteori som vende at-tende til Noreg i 1910. Straks etter fekk han stilling som amanuensis ved universitetet i Kristiania. Heile resten av arbeidslivet sitt hadde han tilsetting her.

Men Lars Vegard kunne ennå ikkje slå seg til ro. Han hadde bruk for meir kunnskap. Alt i 1911 søkte han stipend til Tyskland. Han fekk stipendet. Men kvifor Tyskland denne gongen? Jau, her fekk professor Wilhelm Wien ved universitetet i Würzburg nobelprisen i fysikk i 1911. Han fekk nobelprisen for banebrytande arbeid om kanalstrålar. Lars Vegard reiste til Würzburg. Her under leiing av professor Wien skreiv han ei stor avhandling. Denne av-handlinga forsvarte han i 1913 til den filosofiske doktorgraden. Avhandlinga var skriven på tysk. På norsk gav han avhandlinga denne tittelen: "Lys frem-bragt av elektriske stråler." Han nådde toppen i utdanningssystemet. Han var ein universitet ville honorere med stilling også. Universitetet søkte Stortin-get om pengar til eit dosentur for Lars Vegard. Pengane kom, og Lars Vegard fekk stilling som dosent i 1913.

Ein del av vinteren 1912/13 var Lars Vegard i Bossekop i Alta. Han ville gjere nøyare analyse av spekteret i nordlyset. Dette prosjektet slo nærast feil. Dei instrumenta som han hadde til rådvelde, var ikkje gode nok. Han fekk ikkje dei prova han ønskte. Men han var tent av nordlysflammen. Gjennom heile forskarkarrieren hans kom nordlysforskinga til å gå som ein raud tråd. Frå 1912 og fram til 1924 publiserte Lars Vegard ca. 20 større og mindre arbeid innan nordlysforsking. Det største arbeidet i perioden publiserte han saman med direktør O. Krogness. Krogness var ein kamerat frå studieåra. Ar-beidet kom i 1920 og hadde som tittel: "The Position in Space and the Aurora Polaris."

Likevel. Trass i iherdig arbeid og stor innsats, han var langt frå målet. Dei endelege prova på teoriane hans låg ennå langt framme i tid.

Som tidlegare nemnt: Lars Vegard hadde store kunnskapar innan nyaste atomteori etter englandsopphaldet. Han knytte desse kunnskapane til for-skinkinga si og teoriar han sette fram.

I 1911 sette han fram teori om at nordlyset skuldast positive atomparti-klar, "alfastrålar", frå sola.

Han heldt føredrag i Fysisk Selskap om teorien. Han fekk inn ein artikkel i det engelske tidsskriftet Nature om emnet, og han fekk førstesideoppslag i Morgenbladet om same temaet 9. august. Han hadde også ein kort artikkel i

tidsskriftet "Arena for Matematik og Naturvidenskap" om nordlys og alfast-råler. Den 26. januar 1913 fekk han stort oppslag på første side i Aftenposten. Tittelen var "Nordlyset og vi". Lars Vegard brann ikkje inne med teoriane sine eller forskinga si. Både innanfor universitetsmiljøet og i det opplyste publikum sitt omdøme stod han fram som ein "coming man", ein landet måtte ta vare på. Frå 1916 fungerte han i vikariatet etter Kristian Birkeland. Etter Birkeland døydde, stod professoratet ledig. Dette var eit personleg professorat, men universitetet fekk fullmakt til å vidareføre stillinga. Universitetet lyste professoratet ledig i 1917. Eit utval av kompetente fagfolk frå inn og utland fekk i oppgåve å vurdere søkerane. Kanskje den tyske professoren Max Planck hadde, etter samtidas vurdering, den største tynga. Men den danske professoren Niels Bohr vil truleg etter- tida sitje endå høgare. Utvalet let samrøystes tilrådinga si gå til Lars Vegard. Niels Bohr skriv i si tilråding : "Jeg synes Dr. Vegard i videnskabelig Henseende har fortrinlige Kvalifikasjoner til paa ud-mærket Maade at besidde det omhandlede Embede." I 1918 kom utnemninga av Lars Vegard til professor i fysikk. Denne stillinga hadde han til han i 1952 gjekk av med pensjon. Etter dåtidas karrieresystem var det utnemning av ein relativt ung mann til toppstilling som professor.

1918-30 Forskaren i Senit

I tilsettingstalen som professor, peika Lars Vegard på det behovet eit moderne samfunn har for fysikk-kunnskap, og det behovet universitetet skulle dekke. "Gjennom sitt studium av naturkræftene og materiens mekanisme, leverer fysikken grunnlaget for de øvrige naturvidenskaper –" hevda han. Fysikken var det sentrale faget innan naturvitenskapane. Han fekk gode oppslag i avisene om dette. 13. oktober 1918 fortel den nyutnemnde professoren at universitetet praktisk tala var utan fysisk institutt. Oppslaget gjekk over fire spalter i Norske Intelligenssedler. Bare tre dagar etter informerer han i den same avis om "De revolutionerende fremskridt i fysikken". I artiklane viser han til dei resultata J.J. Thomson, Rutherford, far og son Bragg og ikkje minst den store norske atomfysikaren, Niels Bohr, hadde oppnådd. Underforstått her var: Utan eit fysisk institutt i full stand, ville norsk fysikkarar vere hindra i å komme med i det store forskingsracet. Ved sida av å informere publikum hadde artiklane siktemål å gi argument for ei stor universitetsutbygging, og kva plass fysikken skulle ha der.

I november 1919 fekk Albert Einstein prova relativitetsteorien sin. Man-ge fysikkarar, helst av eldre årgang, var likevel skeptiske. Våren 1920 inviterte

to norsk studentar, Harald Schjelderup og Jonas Schanche Jonassen, Albert Einstein til å komme til Kristiania for å halde føredrag. Invitasjonen var på vegner av studentsamfunnet. Lars Vegard støtta invitasjonen. Denne invitasjonen var den første invitasjonen Albert Einstein tok i mot frå noen utanlandske institusjon. Det første føredraget skulle Einstein halde i Universitetets Aula, 15. juni. Lars Vegard fekk den ærerike oppgåva å introdusere Einstein. Han understreka i introduksjonen kor viktig det var å høre den verdskjende teorien av meisteren sjølv. "Det er symbolsk at det nettopp er ungdommen som har kalt den nye banebrytende lærde til Norge – de eldre har vanskelig ved aa forlate sin forestillingskrets." Det er rimeleg å tru at Lars Vegard var den personen Albert Einstein hadde mest kontakt med under noregsopphaldet, og dottera, Anne Lise Due, meiner å hugse at ein svartkledd mann alle hadde stor respekt for var heime hos familien til middag.

Lars Vegard kjende seg som ein av dei unge og forsvara relativitetsteorien. Under eit fysikarmøte i Uppsala sommaren 1922 retta den svenske fysikaren dr. Nordenson eit kvasst åatak på teorien til Einstein. Lars Vegard var på møtet og drog ut i felten til forsvar for Einstein. Vegard hevda med styrke at relativitetsteorien bare kunne avkrefast med undersøkingar, ikkje med a priori påstandar slik som Nordenson.

Sjølv gav Lars Vegard ut ei lita bok på 80 sider i 1922, "Stoffets opbygning og atomenes indre". Boka fekk god kritikk mellom anna av professor Carl Størmer og Bj. Bjerke. Boka var meint som ei populærframstilling. Universitetets jubileumsfond støtta utgjevinga.

I 1922 fekk Lars Vegard laga ein ny spektrograf for måling av spektrallinjene i nordlyset. Vinteren 1922/23 utførde han målingar i Tromsø. Men heller ikkje desse målingane gav svar på spørsmålet kva grunnstoff den grøne linja i nordlysspekteret skreiv seg frå.

Men han studerte ikkje bare nordlyset. Den 29.06.27 skulle det komme ei mest total solformørking over Sør-Noreg. Både avisar og fagmiljø var svært opptekne av denne hendinga. På førehand var Ringebu i Gudbrandsdalen peika ut som den staden ein truleg ville gjere best observasjonar. Lars Vegard drog til Ringebu med fleire spektrografar og hjelpesmenn. Han var ikkje den einaste forskaren som reiste til Ringebu for å sjå på solformørkinga. Minst ni andre professorar frå forskjellige land kom til denne bygda i same ørend. Den sjeldnaste gjesten var professor Saka frå universitetet i Allahabad i dåverande India. Elles var der professorar frå t.d. Sovjet og Italia.

Lars Vegard var mest oppteken av om solformørkinga kunne stadfeste teorien hans om nitrogenpartiklar, elektrisk lada nitrogenstov i det ytre rommet. Kunne solkoronaen vere skyer av denne typen stov? Aftenposten hadde

mest to fulle siders intervju med Lars Vegard to dagar før solformørkinga. Dagane som følgde, hadde avisa store oppslag om same emne. Lars Vegard var igjen dagens mann.

Veret 29.06.27 i Ringebu var godt og vel eigna til å gjere observasjonar. Lars Vegard fekk tatt alle dei observasjonane han hadde planlagt. Våren 1928 fekk han trykt ei større avhandling om dei funna han hadde gjort. Ut frå prøvene sine kunne han måle i alt 140 spektrallinjer. Av desse var 28 ikkje målt tidlegare. Fire koronalinjer kunne han ikkje identifisere. Elles meinte han at observasjonane hadde styrkt teorien hans om nitrogenpartiklar. Men materialet her var for lite til endeleg prov.

Nordlysforsking og forsking kring solformørkinga i 1927, var dei to områda der han på 1920-talet fekk mest publisitet som forskar. Men han hadde stadig nye avhandlingar og ny forsking på beddinga. Som døme her kan stå ein artikkel i Zeitschrift für Physik: "Struktur und Leuchtfähigkeit von festen Kohlenoxyd" (Struktur og lysstyrke frå fast koloksyd) frå 1930. Han var sterkt oppteken av eigenskapar hos lyset og utsending av lys frå fast stoff.

I 1930 kunne Lars Vegard notere at ikkje mindre enn ca 100 avhandlingar av han var komne ut på tysk, engelsk eller fransk. Han var mellom dei som talde.

Den 16. oktober 1939 var der sterkt nordlys over Oslo. Lars Vegard gjorde frå taket av fysikkbygget på Blindern spektralanalysar. Nå hadde han fått betre apparat enn noen gong tidlegare. Ved analyse av dei spektra som no kom fram, kunne han for første gong prove at raude hydrogenlinjer finst i nordlyset. Desse raude linjene kan bare forklarast ved at protonar frå sola kjem inn i atmosfæren med stor fart. Dette var ein teori Lars Vegard alt sette fram i 1911.

Institusjonsbyggjaren

Blindern

Lars Vegard brann for mangt anna enn nordlysforskinga si. Han var ingen einspora fagperson.

Alt i 1910 tok han til orde for at universitetet burde byggjast ut på eit avgrensa større område. Dei naturvitenskapelige fakulteta var hemma av for lite plass. Tøyenområdet var alt peika ut for Geologisk institutt. I 1914, året etter utnemninga til dosent, tok Lars Vegard initiativ til å få vald ein komite. Komiteen skulle utarbeide planar for eit nytt fysisk institutt. Komiteen kom til to alternativ, Tøyen eller Observatorietomta. Men Lars Vegard var ikkje nøgd med desse alternativa. Han ønskte at utbygginga skulle gjerast på ei langt

større tomt. Lars Vegard fortel sjølv: "På mine søndagsturer var jeg stadig på jakt etter passende arealer. En søndag spaserte jeg på de store ubygde arealene på Blindern, og jeg ble slått av hvor vidunderlige disse arealene ville være for en fremtidig universitetsutvidelse." Han hadde funne løysinga på utbyggingsproblema universitetet hadde.

Stortinget var interessert i å få utgreidd fleire alternativ. Stortinget oppnemnde ein komite. Der var Sam Eyde leiar og Lars Vegard medlem. Lars Vegard la fram ideen om utbygging på Blindern for Sam Eyde. Men Sam Eyde var ikkje utan vidare stemt for det alternativet. Lars Vegard fekk han likevel med på å la arkitekt Hoff utarbeide ein førebels plan for regulering og plassering av bygg. Arkitekt Hoff samarbeidde med Lars Vegard og la ei tid etter fram ei ferdig skisse for Sam Eyde. Sam Eyde tende på skissa. Han var ein resolutt mann. Det viste han også nå. Han rekvirerte straks drosje til Blindern. Der såg han og blei overtydd. Nå støtta han Blindern-alternativet heilhjarta. Men i prosessen møtte Lars Vegard stor og dels urettferdig kritikk frå andre universitetsfolk. Tonen kunne vere harsk, uforsonleg og nedlatande. Professor Wille skrev i 1916: "Jeg har nu havt en liden Avisfeide med Docent Vegard som i sin selvovervurdering mener, at han skal allerede nu lede Universitetets fremtidige utvikling. Der skal foreslaaes bygget et nyt fysisk institut og Bondesønnen Vegard finder at Tøien er et for simpelt sted.- Jeg har bekjæmpet dette Vanvid, men ved Universitetet har alltid de dumme forslag mest Udsigt til at faa Majoritet." Saman med professor Wille stod m.a. professorane W.C. Brøgger og Bjerknes.

Men Lars Vegard hadde gode kontaktar i det politiske miljøet. Det skulle hjelpe saka hans. C.J. Hambro, ven av Vegard frå studietida, var den fremste hjelpesmannen. I stortingsdebatten stod han fram som ein slugger. Han brukte ord og vendingar ein del av meddebattantane tok avstand frå. Hambro gjekk inn for Blindern av alle krefter.

Ein annan arbeidde for Blindern i kulissene. Grunde, bror til Lars Vegard, sat på tinget. Han var ein sterk medspelar og fekk lirka mange i rett posisjon. Den 20. februar 1920 kom den endelege voteringa. Blindern-alternativet si-gra med 73 mot 49 røyster.

Utbygginga kom ikkje straks. Mange praktiske tiltak måtte først på plass. Depresjon og pengemangel seinka utbyggingsprosessen. Først i 1930 kunne grunnsteinen til det første universitetsbygget på Blindern leggast ned. Det var ikkje meir enn rett og rimeleg at mannen bak ideen om utbygging her, fekk æra av å legge ned grunnsteinen. Han tok med glede i mot.

I 1935 stod ein stor, ny og praktisk bygning klar til å takast i bruk. Det var det nye fysisk-kjemisk instituttet. Her hadde Lars Vegard fått oppfylt

draumen sin om moderne laboratorium. Nå skulle den eksperimentelle fysikken få luft under vengene for alvor. Den eksperimentelle fysikken hadde sidan ungdommen vore hjartebarnet hans. Saman med professor Kristian Birkeland reknar ein i dag med Lars Vegard. Desse to meir enn noen andre var dei som innførte den eksperimentelle fysikken ved universitetet.

Nordlysobservatoriet

Det er tidlegare nemnt at Lars Vegard brukte ein del av vinteren 1912/13 til studiar av nordlys frå Haldde-observatoriet i Bossekop. Men Lars Vegard var korkje nøgd med plasseringa eller sjølve observatoriet. Han ønskete å få bygt eit moderne nordlysobservatorium. Men kvar skulle pengane komme frå? Kontakt med politikarvener gav lita von. Andre tiltak hadde alltid høgare prioritet.

Inger, kona til Lars Vegard, har fortalt: Ein mørk haustkveld hadde ekteparet lagt seg. Ho heldt på å sovne. Plutseleg reiser Lars Vegard seg i senga og ropar: "Jeg har det! Jeg søker Rockefeller Fundation!" Det er som ein høyrer ekoet av "eureka" i det fjerne. Men ideen var kommen. Kort tid etter tok Lars Vegard opp ideen med kollegaer. Dei støtta forslaget varmt. Den 24.02.25 hadde Lars Vegard i Paris samtale med representant frå Rockefeller-instituttet. Samtalen var lovnadsrik. Men dei formelle linjene måtte følgjast. Ein måtte vite kor ein sette foten. Neste steg Lars Vegard gjorde, var å legge tankane sine fram for Den Geofysiske Kommisjonen. Dette gjorde han 28.05.25. Kommisjonen valde på det møtet eit utval på fire. Desse fire skulle grunngi nærmare eit forslag til Rockefeller Education Broad. Lars Vegard var ein av dei fire. Utvalet formulerte ein nøyne gjennomtenkt søknad, og søknaden blei send i god tid før fristen. Ein av dei første dagane i juni 1926 fekk den Geofysiske kommisjonen melding om at søknaden var handsama. Kommisjonen hadde fått 75.000 dollar eller 350.000 kr etter dåtidas kurs. Men tildelinga var ikkje utan reservasjonar. Den viktigaste føresetnaden var at den tildelte summen skulle brukast til bygg og instrument. Drifta måtte andre instansar ta seg av.

Tiltaket var ei sterkt anerkjenning av norsk nordlysforsking. Ikkje minst galldt anerkjenninga Lars Vegard. Han var den fremste nordlysforskaren, og namnet hans hadde floge verda over bare eit par år tidlegare.

Men pengar til drift av eit nytt nordlysobservatorium var eit problem. Ved å legge ned observatoriet på Haldde, kunne ein komme langt på veg. Lars Vegard hadde møte med statsminister Mowinckel og kyrkjeminister Tveiten. Etter Mowinckel gjekk av, kom Lykke som statsminister. Lars Vegard hadde møte også med Lykke og kyrkjeminister W.C. Magelsen. Dei fleste var positive til planane, og Magelsen losa saka gjennom i Stortinget i juni 1926.

Mowinckel kom att som statsminister 15.02.28. Seinare kunne Lars Vegard ikkje kyticke nok av den velviljen Mowinckel hadde synt for saka. Endå ein gong skulle det vise seg særskilt nyttig å ha gode kontaktar i det politiske topssjiktet.

Den nye institusjonen skulle leggast til Tromsø. Institusjonen fekk stor gratis tomt på ei høgde utanfor bykjernen. Institusjonen fekk namnet "Det Norske Institutt for Kosmisk Fysikk". I tillegg til nordlysobservatoriet i Tromsø skulle det etablerast eit magnetisk byrå i Bergen. Noe mindre takk kunne ikkje Mowinckel få.

Initiativtakaren stod snart oppe i utbygginga med begge beina. Han fekk i oppgåve å vere leiar av byggekomiteen. Dessutan fekk han lagt på seg å vere leiar for institusjonsstyret. Sommaren 1927 kunne ein sette i gang byggeprosjektet. Der skulle reisast fleire bygg. Staten hadde då i tillegg til driftsutgiftene tatt på seg 1/3 av byggekostnadene. I 1928 tilsette ein styrar av observatoriet. Den 7. august 1930 kunne ein ha innviingsfest for det nye observatoriet. M.a. avisa Nordlys refererte frå opninga av observatoriet. Referatet hadde som undertittel: "Professor Vegard vekker på ny drømmen om universitet i Tromsø." Den første brikka i det som skulle bli "Universitetet i Tromsø" var lagd.

Meir enn noe var Nordlysobservatoriet hjartebarnet til Lars Vegard. Han var med i styret frå 1928 til 1955. Dei fleste av desse åra sat han som leiar av styret.

Leiaren, organisasjonsmannen og politikaren

Frå første dag som professor, la Lars Vegard stor vekt på å ha eit godt forhold til studentane. Mange tidlegare studentar har stadfesta det. Han lydde på studentane, gav dei råd og ville gjerne komme dei i møte. Ikkje alle ved institusjonen var like glade for den imøtekommande haldninga hans her.

I 1937 blei Lars Vegard vald til dekanus ved det Matematisk-naturvitenskapelige fakultet. Frå same tid var han medlem av Det Akademiske Kollegium. Men i 1941 avsette tyskarane kollegiet. Tida som dekan fekk difor ein trist slutt.

Organisasjonstanken stod sterkt hos Lars Vegard. Han såg nytteverdien av organisasjonar. Gjennom heile det vaksne livet var han med i eit konglomerat av organisasjonar. Det vil føre for langt å gå inn på alle desse engasjementa her.

Det er tidlegare fortalt at Lars Vegard som første realist kom med i styret av studentsamfunnet. Han var med i dette styret i tre semester. Kontaktar han fekk i den tida, kom til å bety mye for han seinare.

Alt i 1914 fekk Lars Vegard medlemskap i Det Norske Videnskaps-

Akademi. Her var han ein hyppig gjest. Han kom hit for sosialt samvere, for å høyre foredrag eller sjølv halde foredrag. Kong Haakon var interessert i vitenskap. Kongen kom til vitskapsakademiet, og ein og annan gong åt han og Lars Vegard middag i lag der. Kongen ville vite siste nytt om forskinga hans.

Lars Vegard engasjerte seg internasjonalt også. Han møtte gjerne på internasjonale konferansar. Her var han lett synleg både som føredragshaldar og debattant. Han kom med i styret til Den internasjonale fysiske unionen. I mange år var han visepresident i denne organisasjonen.

Som ikkje dette var nok. Han var også i mange år medlem i styret for "Deutshe physicalische Gesellschaft", Desse to organisasjonane samla i seg ein stor del av dåtidas fremste fysikarar. Den framskotne posisjonen Lars Vegard hadde i desse organisasjonane, er etter eit signal om kor høgt stjerna hans stod utanfor landegrensene.

Lars Vegard var med i Norsk geofysisk forening frå 1917. Her kom han opp gjennom åra til å vere ein av dei mest frekvente føredragshaldarane.

Frå 1942 var Lars Vegard med i styret for Christian Michelsens institutt i Bergen.

På trettitalet gjekk Lars Vegard aktivt ut som venstremann. Fleire gonger seier han at han gjer det for å vere med å demme opp mot diktaturalitetten. Han sluttar opp om Venstre, seier han, fordi partiet først og fremst vil ha rettferd mellom menneska. Dernest fordi partiet viser djup respekt for individet og for samfunnet vårt. Venstre heiser fana til folkestyret. Dei som støttar diktaturet, for dei står systemet over rettferda. Men, trøystar han, diktatura byrjar alt å bli slitne. Demokratiet vil få ny framgang når diktaturalitetten har fått rast ut. Desse siste poenga er frå ein politisk tale Lars Vegard heldt i 1937.

Ved valet i 1937 fekk Lars Vegard plass i Vestre Aker kommunestyre. Avisen slo det opp som ein sensasjon. Dei tala om Lars Vegard som "Venstres knapphullsblomst".

Lars Vegard gjorde ikkje skam på ombodet. Som alltid elles: Han hadde forslag om mangt og hadde råd når tekniske problem skulle løysast. Av dei sakene han tok opp, var vassforsyninga og samarbeid med Oslo kommune på dette feltet.

Vegleiaren

Lars Vegard la stor vekt på å ha eit godt forhold til studentar han føreleste for og rettleia. Han hadde kan hende i særleg grad eit vake auge til studentar

frå sine eigne heimtrakter. Under rettleiing av Lars Vegard grodde det opp ei rekke fagfolk og personlegdomar. Overraskande mange kom frå hans eige heimfylke (amt).

Historia til Olaf E. Frivold, f. 1885 i Flostad, er typisk. Lars Vegard fortel sjølv om Olaf E. Frivold: "I den tid han holdt på med hovedfaget, var jeg amanuensis i fysikk og blev straks opmerksom på at jeg stod overfor en ung mann med usedvanlig gode anlegg for eksperimentalphysikk, og særlig for arbeider som stilte store krav til omhyggelig planleggelse og stor målenøyaktighet. – Han hjalp meg som privatassistent med en del undersøkelser – på en utmerket måte med utførelsen av disse undersøkelser." Med god attest fra Lars Vegard studerte Olaf E. Frivold i utlandet og seinare ved NTH. Han kom attende til Universitetet i Oslo der han i 1938 fekk stilling som dosent i fysikk, eit dosentur oppretta for han. Lars Vegard var truleg hovudpersonen bak opprettinga av dosenturet. Olaf E. Frivold døydde alt i 1944.

Ein annan frå regionen som fekk stilling som assistent for Lars Vegard, var Harald Krabbe Schjelderup. Harald K. Schjelderup var fødd i Dypvåg i 1885. Etter realartium og eit forsøk som teologistudent, gjekk Schjelderup over til å studere fysikk. Kort tid etter fekk den lovnadsrike ungdommen stilling som assistent hos Lars Vegard, ei stilling han hadde i tre år. Saman publiserte dei to avhandlingar, Eit arbeid om alun fekk dei trykt i Annalen der Physik, eit velrenomert tysk tidsskrift.

Harald K. Schjelderup hadde mange interesser, og han gjekk over på andre studiar. Alt i 1922 fekk han professorat i filosofi. Men det var innan det nye faget psykologi han kom til å gjere den store arbeidsinnsatsen sin. Schjelderup fekk i 1928 det første norske professoratet i psykologi.

Ein tredje assistent som kom til å vinne seg eit stort namn, var Ole Colbjørnsen. Ole Colbjørnsen var fødd på Vegårshei i 1897 og sambygding av Lars Vegard. Far til Ole Colbjørnsen heitte Torjus Taxeraas og mora Marie Colbjørnsen. Ole Taxeraas tykte vel om farsnamnet sitt som Lars Vegard om sitt: Det høyrdest plebeiersk ut. Som vaksen gjekk han over til å bruke moras jentenamn. Familien til Ole Colbjørnsen flytta til Risør. Der tok han middelskuleeksamen. Etterpå reiste han til Kristiania der han las til artium ved Ragna Nielsens skole. Det var nett den same utdanningsvegen som Lars Vegard i si tid hadde tatt. Ole Colbjørnsen tok realartium med beste hovudkarakter. I 1915 byrja han å studere realfag ved universitetet. Det same som hende Harald K. Schjelderup, hende nå. Alt første studieåret fekk Ole Colbjørnsen stilling som assistent for Lars Vegard. I samarbeid med Lars Vegard fekk Ole Colbjørnsen godt innblikk i den nyaste forskinga innan atomfysikk.

Som Lars Vegard engasjerte Ole Colbjørnsen seg i studentsamfunnet.

Han kom med i styret som Lars Vegard, men han markerte seg der langt sterkeare en forgjengaren frå Vegårshøi noen gong gjorde.

På den tida var der strid i fysikarmiljøet: Var relativitetsteorien til Albert Einstein rett? I november 1919 kom det første og avgjerande provet.

Saman med Harald K. Schjelderup og Jonas Schanche Jonassen var Ole Colbjørnsen med på å introdusere relativitetsteorien for alvor i Noreg. Dei stod også bak invitasjonen Albert Einstein fekk til Kristiania første halvår av 1920.

Også Ole Colbjørnsen forlet fysikken. For Ole Colbjørnsen var det politikk og først og fremst økonomisk politikk som var interessant. I 1930-åra var Ole Colbjørnsen den fremste rådgjevaren til Arbeiderpartiet i økonomiske spørsmål. Partifellane høyrdde på han. Ole Colbjørnsen har slik fått eit stort namn i norsk historie.

Den fjerde og siste som skal nemnast, er Gotfred Kvifte. Han var fødd i Froland, men far hans var vegårsheiing. Etter realartium byrja Gotfred Kvifte på universitetet, på fysikk. Lars Vegard fekk også hanka Gotfred Kvifte inn som assistent, ei stilling han hadde i fleire år. Gotfred Kvifte fekk mange av dei same interessene som Lars Vegard hadde. Gotfred Kvifte skreiv ei rekke avhandlingar om spektroskopi, nordlys og geofysikk. Godtfred Kvifte tok doktorgrad i fysikk i 1953. Han fekk først stilling som dosent i fysikk ved Universitetet i Bergen. Deretter kom han til Noregs Landbrukskole som professor. I åra 1961-68 var Gotfred Kvifte rektor ved institusjonen. Han fekk gjennomført viktige reformer ved landbrukskolen. Elles er Gotfred Kvifte kjend for arbeidet han gjorde i ei lang rekke offentlege verv på feltet utdanning.

Motgang, sorti og æresprov

Om morgonen 9. april 1940 fall ei tysk bombe på Frøen, like ved heimen til Lars Vegard. Huset fekk ein del skader, men alle som var i huset, slapp uskadde frå hendinga. Bomba var eit sjokk. Men Lars Vegard meinte den bomba herda han mot krigshandlingar han opplevde seinare. Krigen var ei tung tid for han. Den 30. november 1943 var han midt oppe i krigsturbulensen. Den dagen samla og arresterte tyske styresmakter studentar og universitetstilsette. Lars Vegard blei arrestert og saman med kollegaer og studentar stua inn i Aulaen. Utpå kvelden gjekk tyskarane gjennom listene over dei arresterte. Til stor overraskning for han sjølv og andre: Han og noen få andre fekk sleppe fri. Seinare fekk han forklart at høg alder var årsaka. Men det er like truleg at

tyskarane vegra seg for å sette Lars Vegard i konsentrasjonsleir. Han hadde eit kjent namn som forskar, ikkje minst i Tyskland. Hadde han ikkje til og med vore styremedlem i Deutsche physicalische Gesellschaft? Å arrestere Lars Vegard kunne føre til uønskte reaksjonar.

Krigstida var tørketid i forskinga hans. Andre problemstillingar skygde truleg over forskingslysta.

I 1945 var Lars Vegard 65 år. Tanken på å trekkje seg attende var fjern. Han ville i alle fall stå ut tida til han var 70. Men han kom til å halde fram lengre. Først i mai 1952, 72 år gammal gjekk han av. Dei siste åra flaut han mye på rutinane. Førelesingane endra han lite frå år til år. Mange av dei yngre på instituttet hadde oppleving av at han hadde stivna i forelda løysingar på mange felt. Han hadde og mist den gamle evna til å få folk med. Men han var fysisk sterk og stod på til det siste.

Det offentlege markerte slutten på arbeidslivet hans på ein ærefull måte. Han blei utnemnd til kommandør av St. Olavs orden. Han kjende seg smigra og let seg fotografere med ordensbanda sine. Universitetet reserverte eit kontor til han. Kontoret brukte han flittig i mange år ennå. Han hadde ennå ikkje drege inn årane.

Men kan hende den største anerkjenninga han fekk på slutten av livet, var frå USA. I 1959 fekk han invitasjon frå USA. Han blei invitert til å vere æresgjest og presidere ved eit symposium om frie radikalar. Romforskinga i USA hadde skapt ny interesse for forskinga til Lars Vegard. I første rekke var ein interessert i forsøk han i 1920-åra gjorde då han analyserte spektra av frosne gassar. Den 79 år gamle Lars Vegard reiste og tok med glede mot heideren.

Det siste æresprovet kom frå NRK, som ville markere 80-årsdagen hans. Han fekk difor invitasjon til å få 5 minutt sendetid i "Ord for dagen". Lars Vegard tok mot denne invitasjonen og.

Det vesle innlegget han heldt, er det grunn til å ta med her. Det fortel mye om mannen, ein mann oppteken av framtida og menneskas kår på kloten vår.

"Vår jords fremtid"

Våre livsmuligheter er knyttet til jordkloden. Selv et romfly vil bare kunne bringe oss over til kloder med slettere livsbetingelser, og om vi kunne gå inn i stjerneverden, er det ytterst liten sannsynlighet for at vi kunne finne kloder med like gode livsbetingelser som vår. Romflygningen, som muligens kan skaffe oss opplysninger om rommets tilstand innen solsystemet, vil neppe bringe oss noe nevneverdig bidrag til vår levestandard. Og selv om der kunne skaffes visse interessante opplysninger om selve solsystemet, så vil en flygning for et slikt formål

i forhold til det som ofres, måtte ta seg ut som en barnelek i kosmisk størrelsesorden.

Det skulle derfor være langt mer fordelaktig å ofre en vesentlig del av romflygingens milliarder for nyttige formål for vår egen klode, til utdyping av vår erkjennelse ved hjelp av en grunnforskning som kan utføres med langt mindre omkostninger.

Jorden trenger dyrkning, men nu i atomfysikkens tidsalder trenges den i en særlig krevende form, og med et alvor der ikke kan stå tilbake for noe annet, hvis livet på jorden ikke skal gå til grunne.

Det er absolutt nødvendig at der blir utarbeidet og vedtatt en verdenslov som, uavhengig av andre hensyn, må gi nødvendige og ufravikelige regler for bevaring av vår klodes livsbetingelser. Anvendelsen av atomenergien i enhver form må komme inn under denne lov med de regler som gjelder den enkelte form for anvendelse.

Her må handles hurtig. Enhver utsettelse vil være skjebnesvanger.”

Det var ei helsing til etterslektia frå ein innsiktsfull og livsklok mann. Sommaren 1962 fekk Lars Vegard slag. Han kom aldri meir attende til eit normalt liv. 21. desember 1963 døydde han. Dødsfallet og gravferda fekk brei omtale i den tids media.

THE POZNAŃ CHAPTER

Jacek Fisiak

Poznań Chapter of Agder Academy of Sciences and Letters,
Report on activities in 2010

Poznań Chapter members

Professor Jacek Fisiak, OBE
President of the Poznań Chapter

Poznań Chapter of Agder Academy of Sciences and Letters

Report on activities in 2010

In 2010 the Chapter met twice:

1) 23rd February 2010

The meeting was devoted to the registration of the Poznań Chapter and was attended by lawyers who prepared the statutes and all the necessary documents required for registration by the local lawcourt. The documents and the statutes were discussed. Some changes proposed by members were incorporated in the statutes. Next the Board was elected: Professor Katarzyna Dziubalska-Kołaczyk, Professor Jacek Fisiak and Professor Wojciech Goliński. Professor Fisiak was elected president of the Chapter and Professor Goliński its secretary-treasurer. The meeting was attended by Professor Ernst Håkon Jahr, president of Agder Vitenskapsakademi. It was decided that the next meeting will be held on 19th October 2010.

2) 19th October 2010

The agenda of the meeting included the report from the Academy at Kristiansand by Professor Jahr, the admission of a new corresponding member of the Chapter (Professor Andrzej Kostrzewski), the introduction of the new full member of Agder Vitenskapsakademi (Professor Jerzy Fedorowski), discussion of plans for further activities. After the business part Professor Hanna Kocka-Krenz delivered a lecture “Poznań in the 10th century” followed by discussion. The text of the lecture will be published in the form of a brochure and will be sent to all members of the Academy. It was decided that the next (spring) meeting will be held on 16th March 2011.

Poznań Chapter Members

Professor Andrzej Dobek, professor of physics, Adam Mickiewicz University

Professor Katarzyna Dziubalska-Kołaczyk, professor of English, Adam Mickiewicz University

Professor Jerzy Fedorowski, professor of geology, Adam Mickiewicz University

Professor Jacek Fisiak, professor of English, Adam Mickiewicz University

Professor Wojciech Golusinski, professor of medicine, Poznań University of Medical Sciences

Professor Maria Agnieszka Kaczmarek, professor of anthropology, Adam Mickiewicz University

Professor Henryk Koroniak, professor of chemistry, Adam Mickiewicz University

Professor Hanna Kocka-Krenz, professor of archeology, Adam Mickiewicz University

Professor Andrzej Korzeniowski, professor of economics, Poznań University of Economics

Professor Andrzej Kostrzewski, professor of geography, Adam Mickiewicz University

Professor Julian Malicki, professor of biophysics, Poznań University of Medical Sciences

Professor Bronisław Marciniak, rector, professor of photochemistry, Adam Mickiewicz University

Professor Andrzej Marszałek, professor of medicine, Poznań University of Medical Sciences

Professor Zbyszko Melosik, professor of education, Adam Mickiewicz University

POZNAŃ CHAPTER MEMBERS

Professor Bogumił Nowicki, professor of music, rector, The Ignacy Jan Paderewski Academy of Music

Professor Stanisław Puppel, professor of English, Adam Mickiewicz University

Professor Honorata Helena Shaw, professor of dentistry, Poznań University of Medical Sciences

Professor Liliana Sikorska, professor of English, Adam Mickiewicz University

Professor Grzegorz Skommer, professor of Norwegian language, Adam Mickiewicz University

Professor Andrzej Tykarski, professor of medicine, Poznań University of Medical Sciences

Professor Jan Węglarz, professor of information science, Poznań University of Technology

ANNET

Havforsker Even Moland

Bevaringsområder som forvaltningsverktøy:
i sentrum for ny forskning på hummer i Skagerrakregionen

Professor Ernst Håkon Jahr

Hilsen fra Agder Vitenskapsakademi og Universitetet i Agder
til Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab
ved 250-årsjubileet 2010

Professor Ernst Håkon Jahr

Hilsen til Kungliga Vetenskaps-societeten i Uppsala
ved 300-årsjubileet 13. november 2010
fra Agder Vitenskapsakademi

Even Moland

Bevaringsområder som forvaltningsverktøy: i sentrum for ny forskning på hummer i Skagerrakregionen

*I henhold til kriterier fra den internasjonale naturvernorganisasjonen (IUCN) fikk Europeisk hummer (*Homarus gammarus*) status som ”nær truet” i norsk rødliste for arter i 2006 og 2010 (www.artsdatabanken.no). I 2006 opprettet Fiskeridirektoratet fire eksperimentelle bevaringsområder for hummer i Skagerrak i samarbeid med Havforskningsinstituttet og lokale yrkesfiskere. Siden 2004 har Havforskningsinstituttet arbeidet tverrfaglig med spørsmål knyttet til disse områdene. I dette arbeidet bruker vi hummer som en modellart for å teste lokale effekter av vern og for å lære om hvordan fullskala bevaringsområder bør utformes og plasseres.*

Hva mener vi med et marint bevaringsområde?

Generelt vil et marint bevaringsområde innebære et geografisk avgrenset område som er regulert slik at det ikke forekommer noen former for fiske innenfor grensene (nullfiskeområde). Et bevaringsområde for hummer er et område hvor det ikke foregår fiske på hummer. I løpet av de siste tiårene har bevaringsområder blitt prøvd ut i stor og liten skala i en rekke land. Gode erfaringer har ført til at land som Australia, New Zealand og USA (California og Hawaii) har satt av store arealer for varig vern. Til tross for dette utgjør dagens bevaringsområder kun 0,1 % av alle havområder. Resultatene fra vitenskaplige undersøkelser i disse bevaringsområdene er gode. En studie fra 2009, gjennomført i 124 marine bevaringsområder verden over, viste at den totale biomassen økte med 446 %, tettheten av vernede arter økte med 166 %, størrelsen på vernede arter økte med 28 % og artsmangfoldet økte med 21 % innenfor bevaringsområdene. Dette er gjennomsnittstall og noen bevaringsområder hadde mindre effekt og noen større. Foreløpig er kunnskapen mangfull når det gjelder hvor effektivt bevaringsområder bidrar til spredning

av larver og voksne individer ut fra områdene, til fordel for fiskerier. Noen studier har vist at begge deler forekommer, men det er et stort potensial både for mer forskning og utvikling av bedre metoder for å forstå effekten på tilgrensende områder.

Bevaringsområder for hummer i Skagerrak

Siden 2004 har Havforskningsinstituttet arbeidet med små (0,5 – 1 km²), eksperimentelle bevaringsområder for hummer langs Skagerrakkysten. Områdene ble etablert i 2006, mens prøvefisket i de planlagte områdene startet i 2004 for å få kunnskaper om “før”-situasjonen.

Fiske med faste redskaper er forbudt i bevaringsområdene (kun krok- og snørefiske tillatt) for å hindre at hummer blir tatt. Forskingen har vært tverrfaglig og inkluderer alt fra spørreundersøkelser blant folk som har eiendom i nærheten av områdene til årlig prøvefiske innenfor og utenfor områdene. Etter fire år med områdereguleringer (2010) indikerer prøvefisket en markant økning i forekomst av hummer inne i bevaringsområdene. I kontrollområdene, der fiske etter hummer er tillatt, har vi ikke sett den samme økningen. Gjennomsnittsstørrelsen på hummeren har også økt i bevaringsområdene. I tillegg til oppfølgingen i bevaringsområdene har vi også analysert tallmateriale fra et “gammelt” bevaringsområde for hummer i Sverige (Kåvra), etablert i 1989, i samarbeid med svenske forskere. Resultatene herfra viser at bestanden fremdeles øker i dette området etter over 20 år med vern. Dessuten viser våre analyser at overlevelsen hos hummer har økt markant over tid innenfor bevaringsområdet. Dette tyder på at vernet har stabilisert den lokale bestanden over tid, og at den gradvis er blitt mer robust overfor naturlig dødelighet. Fremfor alt viser dette arbeidet at vi mangler kunnskap om hva som er naturlig tetthet i en hummerbestand og om bæreevnen i et gitt område. Det samme ser ut til å gjelde for andre arter som er utsatt for hardt fiskepress. Marine bevaringsområder kan gi oss verdifull kunnskap om dette.

Adferdsstudier i bevaringsområdene

I to av bevaringsområdene ble hummer påsatt merker som lagrer informasjon om dyp og temperatur. Denne studien viste at hummeren vandrer mellom forskjellige dyp gjennom året, og kunnskapen er relevant for utformingen av bevaringsområder. Områdene bør blant annet omfatte større dyp (30 – 50 m)

siden det er sannsynlig at hummeren har behov for å gå dypere når temperaturen synker på grunnere vann. I en annen undersøkelse ble hummer utstyrt med akustiske sendere som gjorde det mulig å bestemme hummerens posisjon på bunnen. Denne studien viste at hummeren beveger seg i et relativt begrenset område i løpet av ett år. Formen på hummerens leveområde ser ut til å være bestemt av hvordan de forskjellige habitattypene er fordelt på sjøbunnen. Denne kunnskapen er relevant for utformingen av fremtidige bevaringsområder. Dersom forvaltingsmålet er å utforme områder som gir økte fangster langs grensene, vil det være en fordel å la grensene krysse habitattyper som brukes av hummer. Dersom forvaltingsmålet er varig vern av en lokal bestand, kan det oppnås ved å sørge for at grensene inkluderer hele det foretrukne habitatet i et gitt område. Det er grunn til å anta at lignende forhold vil gjelde for andre arter med stedbunden adferd.

Lokale bestander og lokal bestandsstruktur

Viktige elementer i utformingen og plasseringen av marine bevaringsområder er kunnskapen om artenes spredningspotensial og i hvor stor grad larver blir holdt tilbake lokalt. Genetiske studier har vist at flere arter har lokal tilhørighet, gjerne i fjorder. Da bevaringsområdene for hummer ble planlagt og etablert var slike hensyn ikke tatt med i vurderingene. I eventuelle fremtidige prosesser vil det være viktig å ta i bruk den best tilgjengelige kunnskapen om larvetransport for sentrale arter langs kysten. Blant annet vil det være viktig å ikke legge bevaringsområder til soner som kun er mottakere av larver fra bestander tilhørende i andre områder. Identifisering av kildebestander, deres gyteområder og bevegelsesmønstre er derfor viktig kunnskap for en god plassering og utforming av marine bevaringsområder.

Hva forteller hummerens gener?

Nye genetiske studier av hummer langs den norske og svenske Skagerrakkysten tyder på mer eller mindre uavhengige lokale bestander. Hummeren viser relativt små genetiske forskjeller. Hummer på hver side av Oslofjorden ser ut til å være mest avgrenset, med noe mindre forskjeller langs kysten. Hummer fra ytre og indre deler av et fjordsystem er genetisk like, noe som trolig skyldes både larvetransport og voksenbevegelse. Det er interessant å merke seg at denne arten responserer bra på vern selv i liten skala. Denne kunnskapen,

koblet med viten om genetiske mønstre, forteller at hummeren vil spre larvene langt utover de begrensede arealene som et bevaringsområde utgjør.

Marine bevaringsområder i et evolusjonært perspektiv

Arter er tilpasset sitt miljø gjennom naturlig utvalg og evolusjon over mange generasjoner. Arter som høstes utsettes også for et evolusjonært press fra oss mennesker. For eksempel kan fiske og fangst over tid føre til evolusjonære endringer slik som sen vekst og tidlig kjønnsmodning fordi fiskeriene ofte kun fanger stor og gammel fisk. Underforstått vil fisk som kjønnsmodner tidlig og ikke blir store, ha høyere sjanse til å overleve fram til de får formert seg og videreført sine gener. Nye studier har vist at slike tilpasninger kan gå svært raskt, slik at økologiske og evolusjonære prosesser nærmest går side om side. Mye tyder også på at evolusjonære endringer drevet fram av fiskerier kan føre til nedsatt produktivitet i bestanden (små gytefisk produserer relativt få avkom) og kan være vanskelige å reversere. Marine bevaringsområder, der alle livsstadiene til en eller flere arter blir beskyttet, har potensial til å veie opp for slike endringer ved at genetisk variasjon og den naturlige dynamikken i bestandene opprettholdes. Når vi ser at det er mer stor hummer inne i bevaringsområdene, så tyder det på at det selektive (evolusjonære) "landskapet" har endret karakter slik at også store individer kan overleve og føre sine "bli stor" gener videre. På den annen side er det en mulighet for at marine bevaringsområder kan lede til en evolusjonær fragmentering av høstede bestander: Individer som er disponert for en stasjonær adferd kan bli favorisert ved at de ikke vandrer ut av reservatet (unngår fiskeredskap) og får et langt liv med høy reproduktiv suksess. Dette er spørsmål vi vil arbeide mer med i de neste årene.

Forfatteren retter en stor takk til M.C. Torsøe og hustrus legat og Agder Institutt for Naturvitenskapelig Forskning for økonomisk støtte i forbindelse med fullføring av doktorgradsarbeid (avsluttet i mai 2010).

Teksten over er helt eller delvis hentet fra følgende artikkelen:

Moland, E., Olsen, E.M., Knutsen, H., Bodvin, T., Espeland, S.H., Kleiven, A.R. (2011) Bevaringsområder for hummer: Et testlaboratorium for forskning og forvaltning. Pp. 62-64. I: Agnalt, A.L., Fossum, P., Hauge, M., Mangor-Jensen, A., Ottersen, G., Røttingen, I., Sundet, J.H., Sunnset, B.H. (red.) 2011. Havforskningsrapporten 2011. Fisken og havet, særnr. 1-2011. Havforskningsinstituttet, Bergen.

Øvrige kilder

- Moland, E., Olsen, E.M., Andvord, K., Knutsen, J.A., Stenseth, N.C. (2011) Home range of European lobster (*Homarus gammarus*) in a marine reserve: implications for future reserve design. *Canadian Journal of Fisheries and Aquatic Sciences* 68:1197-1210
- Moland, E., Olsen, E.M., Knutsen, H., Knutsen, J.A., Enersen, S.E., André, C., Stenseth, N.C. (2011) Activity patterns of wild European lobster (*Homarus gammarus*) in coastal marine reserves: implications for future reserve design. *Marine Ecology Progress Series* 429:197-207
- Lester, S. E., B. S. Halpern, K. Grorud-Colvert, J. Lubchenco, B. I. Ruttenberg, S. D. Gaines, S. Airame, Warner, R. R. (2009) Biological effects within no-take marine reserves: a global synthesis. *Marine Ecology Progress Series* 384:33-46.
- Oug, E., Djursvoll, P., Aagaard, K., Brattegaard, T., Christiansen, M. E., Halvorsen, G., Vader, W., Walseng, B. (2006) *Crustacea*. Pp. 197-206. I: Kålås, J. A., Viken, Å., Bakken, T.S. (red.) 2006. Norsk rødliste. Artsdatabanken, Trondheim.
- Oug, E., Vader, W., Brattegaard, T., Christiansen, M.E., Walseng, B., Djursvoll, P. (2010) *Crustacea*. Pp. 209-222. I: Kålås JA, Viken Å, Henriksen S, Skjelseth S (red.) 2010. Norsk rødliste for arter 2010, Artsdatabanken, Trondheim.
- Pettersen, A.R.P., Moland, E., Olsen, E.M. and Knutsen, J.A. (2009) Lobster reserves in coastal Skagerrak – An integrated analysis of the implementation process. In: *Integrated Coastal Zone Management*, Dahl, E., Moksness, E. and J. Støttrup (Eds.), Wiley-Blackwell Publishing, London. pp. 178-188

Ernst Håkon Jahr

Hilsen fra Agder Vitenskapsakademi og Universitetet i Agder til Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab ved 250-årsjubileet 2010

Preses, ærede gjester!

Gratulerer med 250-årsjubileet! Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab er et quart årtusen. Få norske institusjoner har oppnådd en slik alder, og bare alderen er derfor i seg sjøl en begivenhet. Men først og fremst er vi kommet til Trondheim for å markere Videnskabsselskabets store betydning for utviklinga av vitenskapelig virksomhet i Norge.

Videnskabsselskabet er, og har alltid vært en nasjonal institusjon, ikke en lokal trondheimsforening. Det var i Trondheim, og ikke f.eks. i fødebyen Christiania at Johan Ernst Gunnerus blei biskop. Derfor var det i Trondheim han fikk med seg Schøning og Suhm og grunnla et lerd selskap, etter direkte mønster av Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab.

Betydninga av at vi fikk et lerd selskap i Norge allerede i 1760, kan vanskelig overvurderes. Det var begynnelsen for moderne vitenskap hos oss. Det skapte forbindelse til den lærde verden utafor Norge. Det la etter hvert grunnlaget for et universitet.

Universitetet kom til slutt i Christiania i 1811, og hadde Videnskabsselskabet i Trondheim som nødvendig forutsetning. Selskabet fortsatte å finansiere viktige og store forskningsprosjekter. Selskabet var ”Norges forskningsråd” på 1800-tallet.

Helt fra 1700-tallet og fram til i dag har det vært nære forbindelser mellom Agder og Videnskabsselskabet i Trondheim. Jeg nevner det velkjente forslaget fra Gunnerus sjøl i 1771 om et universitet i Kristiansand, poeten og juristen Conrad Nikolai Schwach, som drog fra Arendal til Trondheim og blei sekretær i Selskabet, Henrik Wergeland og Niels Henrik Abel, som begge var medlemmer, og den allsidige Andreas Faye, medlem fra 1832, og som fra 1839 blei den første rektor ved Lærerseminaret på Holt, den institusjonen som representerer starten på det som i 2007 blei Universitetet i Agder.

DKNVS og daværende Høgskolen i Agder inngikk i 2001 en intensjons-

avtale om samarbeid. Ifølge preses da var dette den første avtalen av denne typen som Selskabet hadde inngått med en akademisk institusjon utafor Trondheim. I 2003 arrangerte vi et felles symposium i Kristiansand om Gunnerus, hans samtid og vitenskaper. Foredraga derfra kom ut i 2005.

I 2005 tiltrådte Agder Vitenskapsakademi den samme avtalen. Akademiet som først blei stifta 1962, blei reetablert som vitenskapsakademi i 2002. Fra vårt akademis side tilbyr vi medlemmene i DKNVS fritt opphold ved forskningssentret Xristos på Lesbos. Forskningssentret ligger nær Kallonibukta, der Aristoteles dreiv sine grunnleggende biologiske studier. Vi er glade for at flere medlemmer av Selskabet hvert år benytter seg av denne muligheten til et forskningsopphold i det landet der så mye innen vitenskapene begynte.

Jeg har nevnt DKNVSSs avgjørende betydning for opprettelsen av universitetet i 1811. Da vedtaket om det nye universitetet blei feira med en stor fest i København det året, blei denne hilsenen fra Selskabet lest opp av dets høye preses, Prins Christian Frederik:

Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab hilser dig Norges Universitet, som sin yngre Søster! I en lang Række af Aar havde Nordboens nu opfyldte Ønske været vakt i Nordmands Bryst, da en Gunnerus, for tildeels at bøde paa det Savn, som dengang ikke stod at overvinde, stiftede det videnskabelige Samfund i Trondhjem, i hvis Navn jeg her tolker dets Glæde over nu at see Videnskabelighedens Morgenrøde at grye iblandt Norges Fjelde Som Søstre, Døttre af een vennehuld Fader skulle begge videnskabelige Stiftelser, saa er mit Ønske, gaae Haand i Haand frem til det store Maal: Videnskabeligheds Udbredelse i Norge.

Det er dette vi er opptatt av alle sammen: vitenskapens utbredelse i Norge. Og vi har i sannhet en jobb å gjøre, nå som da.

Fra Universitetet i Agder vil jeg på rektors vegne overrekke ei praktbok om den unike beatkunstsamlinga som fins i Kristiansand, bl.a. på Campus Gimlemoen. Fra Agder Vitenskapsakademi vil jeg overrekke et sølv-eksemplar av vår medalje. På reetableringsmøtet i 2002 fikk alle de grunnleggende medlemmene og gjestene denne medaljen. Datoen 27.X.02 er gravert inn. Medaljen har Abels og Wergelands portretter på hver si side. Disse to gigante-ne er vi stolte av å ha felles med Selskabet i Trondheim. Vi har noen få medaljer igjen. Boka og medaljen kommer sammen med den akademiske hilsenen, som det høver seg ved en anledning som denne:

Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab: *Vivat, crescat, floreat! Ad multos annos!*

Ernst Håkon Jahr

Hilsen til Kungliga Vetenskaps-Societeten i Uppsala ved 300-årsjubileet, 13. november 2010 fra Agder Vitenskapsakademi

Den 12.-13. november 2010 kunne Kungliga Vetenskaps-Societeten i Uppsala feire sitt 300-årsjubileum. Det ble gjort med et fagseminar 12. november, og med en mottakelse i Universitetshuset, 'högtidssammanträde' i Universitetssalen og deretter middag på Uppsala slott 13. november. Det deltok mange inviterte gjester fra inn- og utland, bl.a. mange nordiske søsterakademier. Kronprinsesse Victoria representerte kongehuset ved 'högtidssammanträdet' og middagen. Preses Ernst Håkon Jahr og akademisekretær Thor Einar Hanisch med ektefelle Kirsten Hanisch representerte Agder Vitenskapsakademi ved jubileet. Ved mottakelsen i Universitetshuset 13. november holdt preses Jahr en kort hilsen:

Gratulerer med 300-årsjubileet, og takk for hyggelig invitasjon! Kungliga Vetenskaps-Societeten i Uppsala er Nordens eldste vitenskapakademi, etablert 1710 av Eric Benzelius d.y. etter mønster av lærde selskap ute i Europa. Hensikten var at medlemmene gjennom kontakt seg imellom og med kolleger i utlandet skulle samle, utvikle og spre vitenskapelig kunnskap. Societetens motto var derfor svært dekkende: *Collecta refundit* – Det som samles, gis tilbake, eller friere oversatt: Samle og gi ut.

Dette storslårte jubileet, også med det svært interessante og perspektivrike seminaret i går, er ikke bare stort og viktig i Uppsala, ei heller bare i Sverige, men det er i høyeste grad et viktig jubileum for hele det nordiske fellesskapet. Og i den sammenhengen er det spesielt hyggelig for meg og for akademisekretær Thor Einar Hanisch med hustru Kirsten å kunne hilse jubilanten fra Agder Vitenskapsakademi. Vårt akademi er nemlig uten sammenlikning det yngste av alle de 23 akademiene som er her i dag for å hylle Vetenskaps-Societeten. Som vitenskapsakademi har Agder Vitenskapsakademi ennå ikke fylt 10 år, men det tidligere Agder Akademi, som var et allment folkeakademi,

blei stifta i 1962. Akademiet blei reetablert som vitenskapsakademi 27. oktober 2002. I fjor etablerte vårt akademi, som visstnok det første vitenskapsakademien noensinne, en egen avdeling i et annet land. I februar 2009 blei Poznań Chapter of Agder Academy etablert med eget styre, egne medlemmer og eget budsjett. Agder Vitenskapsakademi er derfor helt konkret både et lokalt og et internasjonalt akademi. Det lokale og det europeiske, det globale og internasjonale går således hand i hand, akkurat som i 1710 da etableringa av Vetenskaps-Societeten var inspirert fra kontinentet og lærde selskap i Europa.

Jeg har den store glede å overrekke jubilanten, ved preses, professor Lars Engwall, Agder Vitenskapsakademis samtlige årbøker (2002-2009).

Når vi ser representanter for hele 23 nordiske akademier her i dag, slår det meg at det må være en god idé å få til et nærmere nordisk samarbeid akademiene imellom. Hva ville da være mer passende enn at det eldste og det yngste akademiet som er her i dag, tar et slikt initiativ? Jeg lover å komme tilbake til dette i nærmeste framtid.

Lykke til med de neste 300 år – Kungliga Vetenskaps-Societeten i Uppsala: *Vivat, crescat, floreat! Ad multos annos!*

1. Urbino Piazzetta, Kristus blant de skriftlærde, ca. 1820, 79,8x94 cm, Gimle Gård. Foto: Frida Forsgren.

2. Bernardino Luini, Kristus blant de skriftlærde, 1515–1530, 72,5x85,5 cm, nasjonalgalleriet i London. © National Gallery, London

*Ukjent kunstner, Begråtelsen, olje på lerret, 127,5 x 103,5 cm, GIM 317.
Foto: Frida Forsgren.*

David von Berrin, Cæsars lik bæres bort fra senatet, olje på lerret, 146 x 112 cm.

Foto: Frida Forsgren.

*Kunsthistorikeren Frida Forsgren under sitt
første foredrag om Bernt Holms malerisam-
ling på Gimle Gård 4.2.2010.*

Foto: Thor Einar Hanisch.

Agder Vitenskapsakademi, som det yngste tilstedevarende akademiet, hilser Nordens eldste, Kungliga Vetenskaps-Societeten i Uppsala (KVS), ved 300-årsjubileet 13.11. 2010. (Se side 245–246.) Fra høyre: Lars Engwall, preses i KVS; Per Ström, akademiintendent ved Uppsala universitet; Birgitta Skarin Frykman, ordförande i Kungliga Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg (KVVS); Lennart Dencker, KVS; Ernst Håkon Jahr, preses Agder Vitenskapsakademi, Birger Karlsson, ständig sekreterare KVVS; Thor Einar Hanisch, akademisekretær Agder Vitenskapsakademi; Lars Bäcklund, ordförande i Uppsala Kommunfullmäktige. Fotograf: Tommy Westberg; copyright Kungl. Vetenskaps-Societeten, Uppsala.

Ernst Håkon Jahr i samtale med Kronprinsessan Victoria under jubileumsfesten til Kungliga Vetenskaps-Societeten i Uppsala (KVS) på Uppsala Slott.
Foto: Kirsten Hanisch.

Preses Lars Engwall mottar gaven fra Agder Vitenskapsakademi.

Fotograf: Tommy Westberg; copyright Kungl. Vetenskaps-Societeten, Uppsala.

*Nils Chr. Stenseth, preses i DNVA, holdt
foredrag om Darwin på vintermøtet på
Gimle Gård. Foto: Olav Breen.*

Johannes Schröder Havstad mottar sitt medlemsdiplom fra preses Ernst Håkon Jahr. I bakgrunnen Thor Kristian Hanisch. Foto: Olav Breen.

Professor Jerzy Fedorowski takket på årsmøtet på vegne av årets nye medlemmer. Foto: Olav Breen.

Professor Jacek Fisiak rapporterte på årsmøtet fra The Poznań Chapter. Foto: Olav Breen.

6 av de 10 nye akademimedlemmene var til stede og mottok sine diplomer i årsmøtet. Fra venstre, flankert av preses og akademisekretær, Johannes Schrøder Havstad, Olav Kristian Nygaard, Audun Holme, Inger Johanne Håland Knutson, Jerzy Fedorowski og Erling Møldrup. Foto: Olav Breen.

Visepreses Svein Gunnar Gundersen ble, i likhet med de andre styremedlemmene, Tore Austad, Olav Skjevesland, og varamedlemmene Christian Fredrik Lindboe og Morten Tveitereid, som gikk ut av styret i og med årsmøtet, takket av preses for fremragende innsats for akademiet gjennom mange år, med et Olav Breen-bilde. Foto: Olav Breen.

Akademiets nye styre, med akademisekretær, valgt på årsmøtet. Fra venstre: Per Kjetil Farstad, Leiv Storesletten, visepreses, Ernst Håkon Jahr, preses, Marit Aamodt Nielsen, Thor Einar Hanisch, akademisekretær, og Ove Torbjørn Aanensen. Foto: Tor Martin Lien.

Forskningsminister Tora Aasland besøkte UiAs Campus Grimstad 30.11.2010, dagen Kavlimøtet ble holdt. Her er hun avbildet til venstre sammen med viserektor Dag Aasland, rektor Torunn Lauvdal og preses Ernst Håkon Jahr. Foto: Thor Einar Hanisch.

Rasmussengruppen støtter Agder Vitenskapsakademi og akademiets arbeid med å dokumentere og fremme vitenskapelig virksomhet på Agder og forståelsen for vitenskapens betydning i landsdelen.

RASMUSSENGRUPPEN

Gled deg over Agders kultur på

AGDERKULTUR.no

*kulturportalen som produseres i samarbeid med
Seniorsentrene ved Universitetet i Agder
med Agder Vitenskapsakademi som domeneeier*

Agderkultur.no er støttet av Arendal kommune,
Kristiansand kommune, Aust-Agder fylkeskommune,
Vest-Agder fylkeskommune og
Spareskillingsbankens Skillingsfond